

I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny

pod patronatem

JM Rektora UMCS prof. dr. hab. Radosława Dobrowolskiego

Komitet Honorowy

Anna Wierzbicka, dr h.c. UMCS (Uniwersytet w Canberra, Australia)
Dziekan Wydziału Humanistycznego UMCS prof. dr hab. Robert Litwiński
Dyrektor IFP UMCS Małgorzata Karwatowska (Lublin, Polska)
Dyrektor IS PAN Anna Zielińska (Warszawa, Polska)
Dejan Ajdačić (Uniwersytet Gdański, Polska)
Nikolaj Antropov (Białoruska Akademia Nauk)
Jerzy Bartmiński (IFP UMCS, Lublin / PAU, Kraków, Polska)
Elena Berezovič (Uniwersytet w Jekatierinburgu, Rosja)
Pawlo Hrycenko (Ukraińska Akademia Nauk)
Galina Javorska (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Svetlana Tolstaja (Rosyjska Akademia Nauk)
Irena Vaňková (Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy)
Aleksy Yudin (Uniwersytet w Gent, Belgia)

Organizatorzy

Komisja Etnolingwistyczna przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów
Komisja Etnolingwistyczna Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk
Instytut Filologii Polskiej UMCS
Instytut Neofilologii UMCS
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

prof. dr hab. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (Instytut Filologii Polskiej UMCS)
dr hab. Marta Nowosad-Bakalarczyk (Instytut Filologii Polskiej UMCS)
dr hab. Joanna Szadura (Instytut Filologii Polskiej UMCS)
dr hab. Ewa Białek (Instytut Neofilologii UMCS)
dr hab. Adam Gład, prof. UMCS (Instytut Neofilologii UMCS)
dr hab. Przemysław Łozowski, prof. UMCS (Instytut Neofilologii UMCS)
dr Dorota Pazio-Wlazłowska (Instytut Sławistyki PAN)
dr hab. Beata Żywicka (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska
w Przemyśle)

TEZY REFERATÓW

Jan Adamowski

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-5158-5529

Ludowa kołysanka jako językowo-kulturowy gatunek tekstu

We współczesnym i dosyć powszechnym użyciu *kołysanka*, jako termin genologiczny, występuje zwykle w dosyć szerokim znaczeniu. Wskazują na to zarówno definicje słownikowe, jak i specjalistyczne. Przykładowo, w słowniku zredagowanym przez Mieczysława Szymczaka spotykamy następującą definicję interesującego nas gatunku: ‘utwór muzyczny, zwłaszcza pieśń liryczna o płynnej melodyce i kołyszącym rytmie, często w tempie umiarkowanym 6/8; powolna piosenka śpiewana przy usypianiu dziecka’ (SJP Szym 1/968).

W referacie uwaga zostanie zwrócona na węższe i jednocześnie prototypowe rozumienie terminu *kołysanka*. W rozważaniach zajmiemy się zatem tylko tradycyjnymi tekstami słowno-muzycznymi, wykonywanymi w celu ukołysania dziecka. Jest to więc gatunek pieśni ludowych dosyć często kwalifikowanych jako rodzinne, a nawet – co z genetycznego punktu widzenia jest określeniem mylącym – „dziecięce”. Kołysanka jest bowiem typowym utworem „dla dzieci”, co ukazuje również analiza wewnętrznej strategii komunikacyjnej tego gatunku. Relacje pomiędzy nadawcą oraz intencjonalnym odbiorcą są podstawą do wydzielenia różnorodnych odmian kołysanki ludowej.

W wystąpieniu eksponowany będzie nie tylko językowy, lecz także językowo-kulturowy status kołysanki. Gatunek bazuje bowiem zarówno na kodach werbalnych, jak i niewerbalnych – muzycznym, sytuacyjnym, a także społecznym.

Bibliografia

- Adamowski Jan, Żuraw Grażyna, 1979, *Tradycyjne nazewnictwo gatunkowe folkloru wierszowanego*, „Literatura Ludowa” nr 4-6, s. 25-33.
- SJP Szym – *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1, Warszawa 1978.
- Żebrowska Barbara, 2020, *Słowny ludowy folklor dziecięcy. 1. Istota folkloru dziecięcego*, Kraków.

Dejan Ajdačić

(Gdańsk, Polska)

ORCID: 0000-0002-4098-4660

Nazivi vrednosti vs. nazivi antivrednosti sa stanovišta etnolingvistike

Metode kognitivne etnolingvistike u proučavanjima naziva vrednosti i načina njihove konceptualizacije razvijene su iz knjiga Ane Vježbice, Ježija Bartminjskog i potonjih studija niza etnolingvистista. U višegodišnjem međunarodnom projektu posvećenom vrednostima Slovena i njihovih suseda (EUROJOS) bio je razvijan način opisa vrednosti po modelu koji omogućava i njihovo poređenje u različitim jezicima. Deo etnolingvističkog opisa vrednosti obuhvatao je i navođenje i analizu opozita, te analizu profilisanja kao oblikovanja predstava o realijama kroz njihovo poimanje prema određenim fasetima (Bartmiński, Niebrzegowska 1998).

Zavisno od toga da li se etnolingvistički opis tiče predmeta, pojava ili apstraktnih realija kakve predstavljaju i vrednosti, neki faseti imaju različit značaj. Za razliku od kratkih leksikografskih opisa, etnolingvistički opisi vrednosti daju mnogo širu i precizniju predstavu o značenju i upotrebi reči kojima se one označavaju. U ovom izlaganju su izabrane tri visoke moralne vrednosti – *jednakost*, *sloboda*, *pravednost* – koje će biti razmatrane spram naziva antivrednosti. Budući da nazivi izabranih vrednosti predstavljaju reči koje imaju više značenja, kao nazivi antivrednosti se javlja više reči sa drukčijom konceptuazacijom. Na primer, *slobode vs. samoograničenost*, *psihološka ograničenost*, *društvena ograničenost*, *diktatura*, *stegnust*, *stidljivost*, *nesamostalnost*, *zatvorenost kažnjenika*, *okupiranost* i dr.

Nazivi antivrednosti dobro ukazuju na neke aspekte i načine konceptualizacije samih vrednosti. Pored toga, analiza vrednosti *vs.* antivrednosti sa stanovišta kognitivne etnolingvistike ukazuje na postojeće semantičke asimetrije, na postojanje ili odsustvo graduranog niza od vrednosti do antivrednosti, čime može da pomogne razumevanju semantičkog polja analiziranih reči.

U radu se koristi jezička građa srpskog, poljskog, ruskog i ukrajinskog jezika iz različitih izvora: korpusa, rečnika, publicističkih tekstova sa interneta, autorskih književnih tekstova. Autor se oslanja na studije

posvećene vrednostima, kao i zbornike iz petotomne serije *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego.

Bibliografia

- Ajdačić Dejan, 2019, *Pravednost u srpskom jeziku*, [w:] *O vrednostima u srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova 2*, Beograd, s. 175–199.
- Bartmiński Jerzy, Grzegorz Żuk, 2009, *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 21, s. 47–67.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława, 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin, s. 211–224.
- Berdjaev Nikolaj, 1911, *Filosofija svobody*, Moskva.
- Frolova Olga J., 2018, *Subektivnoe ponimanie koncepta «spravedlivost»*, „Čelovek: Obraz i suščnost” 34, № 3, s. 154–169.
- Kononenko Vitalij, 2004, *Koncepty ukrajins’kogo dyskursu*, Kyjiv, Ivano-Frankivs’k. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4, *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin 2019.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 5, *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.
- Prohorova Anžela, 2009, *Koncept pravednost u srpskomi ruskom jeziku*, „Slavistika” 13, s. 157–163.
- Sedakova Irina A., Mičeva-Pejčeva Kalina, 2019, *Aksiologičeskoe issledovanie «negativnogo» v jazyke i tradicionnoj kul’ture slavjan*, [w:] *Axiologický výskum slovanských jazykov: Axiological Investigation into the Slavic Languages*, red. Irina A. Sedakova, Peter Žeňuch, Marija Kitanova, Bratislava-Moskva, s. 83–99 [DOI 10.31168/0434-3.2.1].
- Tolstaja Svetlana M., 2008, *Krivoj*, [w:] *Prostranstvo slova: leksičeskaja semantika v obščeslavjanskoj perspektive*, Svetlana Tolstaja, Moskva, s. 275–289.
- Wierzbicka Anna, 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, tłum. Adam Głaz, Lublin.
- WIERZBICKA Anna, 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, przekł. Izabela Durań-Nowosielska, Warszawa.

Таццяна Аліферчык
(Мінск, Беларусь)
ORCID: 0000-0001-5862-2337

Саматычны код у беларускай тапанімічнай карціне свету

Тапанімічныя даследаванні апошніх дзесяцігоддзяў свярджаюць ролю антрапацэнтрызму як у топанамінацыі, так і ў моўнай карціне свету ў цэлым. Такім чынам, даследаванне вобразных тапонімаў, якія адлюстроўваюць саматычны код у тапанімічнай карціне свету, дазволіць не проста выдзеліць у беларускім тапаніміконе асобную групу анамастычных адзінак, але і выявіць асноўныя закамернасці ўспрыняцця намінатарам навакольнага асяроддзя не толькі ў ландшафтных кантэкстах, але і ў тым ліку праз супастаўленне і суаднясенне з чалавекам/намінатарам.

Саматычны код з'яўляецца адным з найстаражытнейшых у культуры ў цэлым і ў моўнай карціне свету ў прыватнасці. У моўнай карціне свету саматычны код выразна эксплікаваны на ўзроўні фразеалагізмаў. У тапанімічнай карціне свету саматычны код выяўляецца ў вобразных тапонімах, матываваных саматызмамі – найменнямі частак цела чалавека, а таксама ў тапонімах, матываваных лексемамі, якія адлюстроўваюць эмацыійную сферу.

Сярод вобразных тапонімаў выдзелены наступныя сферы атаясамлення:

1. уласна саматычная сфера рэпрэзентавана групай мікратапонімаў, якія матываваны назвамі частак цела чалавека. Аналіз геаграфічных найменняў, матываваных саматызмамі, выявіў некалькі матывацыйных мадэлей: а) арыентацыйная мадэль намінацыі (онімныя адзінкі адлюстроўваюць размяшчэнне геаграфічных аб'ектаў адносна цэнтра намінацыі, як часткі цела – адносна галавы ў межах самага цела – прасторавая праекцыя цела чалавека), б) мадэль намінацыі па падабенству: 1) да цела чалавека (*пазногці, пята, нага, плячо* і г.д.), 2) да хваробы чалавека (*горб, каўтун*).

2. эмацыійная сфера: эмацыійныя/экспрэсіўныя мікратапонімы маркіруюць адносіны намінатара да названых аб'ектаў у першую чаргу ў кантэкстах іх прыдатнасці да земляробства. Сярод такіх мікратапонімаў сустракаюцца адзінкі, што выражаюць і станоўчыя,

і адмоўныя эмоцыі, якія адлюстроўваюць у большай ступені ўрадлівасць або неўрадлівасць глебы адпаведна. Характэрнай адметнасцю адзначана супастаўленне каштоўных металаў – золата і серабра – з урадлівасцю.

Вобразная намінацыя ёсць неад’емная частка топанамінацыі. Крыніцай вобразнай намінацыі з’яўляюцца паняцці, звязаныя з практычным вопытам пазнання і асваення прыроднага наваколля, якія маюць прагматычную скіраванасць і ў той жа час вобразны характар. Вобразная намінацыя мяркуе атаясамленне з ужо пазнаным, блізкім. Таму натуральным падаецца зварот да сферы атаясамлення *Чалавек*, паколькі важнымі фактарамі, якія ўплываюць на арганізацыю тапанімічнай прасторы, з’яўляюцца быццёвыя каштоўнасці і гаспадарчая дзейнасць. Уласна саматычная і эмацыйная часткі складаюць саматычны код, які праяўляецца ў тапанімічнай карціне свету.

Юлия Антоненко

(Львов, Украина)

ORCID: 0000-0002-1374-5197

Анализ толерантности в сторителлинге новых медиа

В последнее время новые медиа (Neuman 2016) стали удобной платформой для воспроизведения и поддержания различных суждений, ценностей и стереотипов, значимых для определенных социокультурных групп и для общества в целом. Обсуждение важных тем современной жизни переносится из реального пространства в символическое (виртуальное), в котором через различные дискурсы формируются оценочные категории восприятия окружающего мира. Одной из ценностных установок современного общества, сквозь призму которой происходит категоризация социокультурного пространства, является толерантность. Впрочем, хотя толерантность претендует на звание универсалии настоящего, следует констатировать, что в проблеме понимания природы и специфики толерантности больше вопросов, чем ответов. Есть ли пределы толерантности? Как разный этнокультурный, а шире и цивилизационный опыт влияет на формирование основ толерантности? Является ли толерантность порождением индивидуальных морально-этических убеждений или конструируется с помощью дискурсов? Как это явление актуализируется в конкретных дискурсивных практиках, находящихся на пересечении когнитивных и социальных структур? (ван Дейк 2013).

Традиционно понятие толерантности применимо к убеждениям или практикам, которые могут быть морально, социально или идеологически чувствительными, но не находиться в прямом конфликте с законом (Brown 2006: 12). Итак, нарративы толерантности неминуемо артикулируют идентичность и отличие, принадлежность к определенной группе и маргинальность, цивилизацию и варварство (ib. 10). Представляется, что одним из действенных инструментов преодоления нетерпимости, стереотипизации, стигматизации, маргинализации, а иногда и дегуманизации и демонизации как отдельных людей, так и целых групп являются нарративные практики, в частности сторителлинг, позволяющий через жизненный опыт людей, которые не вписываются в рамки институционально закрепленных социальных

норм и дискурсивных конвенций, очертить границы значимых, а иногда и болезненных для общества тем и наметить пути их обсуждения.

Таким образом, целью работы является изучение специфики нарратива толерантности, представленного в дискурсе новых медиа, и определение его национально-культурных особенностей. Материалом исследования послужил корпус нарративов на украинском языке (блоги, посты в социальных сетях, виртуальные интерактивные проекты), объединенных темой толерантности/интолерантности. В работе внимание сосредоточено на лингвокультурных особенностях конструирования нарратива толерантности, в частности, языковых средствах выражения точки зрения нарратора, темпоральных и каузальных отношений, концептуализирующих события в повествовании. Кроме того, рассмотрены коммуникативно-прагматические стратегии и тактики реализации категории толерантности в сторителлинге новых медиа, выделены и классифицированы эксплицитные и имплицитные языковые механизмы репрезентации противопоставления «своих», «чужих» и «других», лежащего в основе категории толерантности.

Литература

- Brown Wendy, 2006, *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*, New Jersey and Oxford, 268 s.
- Neuman Russell W., 2016, *The Digital Difference: Media Technology and the Theory of Communication Effects* Cambridge, 352 s.
- ван Дейк Тён А., 2013, *Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации*, Москва, 344 s.

Мікалай Антропаў

(Мінск, Беларусь)

ORCID: 0000-0001-6966-572X

Этналінгвістычнае картаграфаванне ў святле работы над „Беларускім фальклорна-этналінгвістычным атласам”

Адной з актуальных задач беларускай этналінгвістыкі з’яўляецца картаграфічная экстрапаляцыя назапашанага за многія гады матэрыяла традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў з усіх рэгіёнаў краіны. Відавочна, што картаграфаванне – гэта не толькі падвышэнне ступені нагляднасці тых ці іншых фактаў, але, ў галоўнай ступені, спосабы іх геалакаматыўнай сістэматызацыі і арэальнага супастаўлення, якія ставяць перад даследнікамі задачы, цяжка вырашаемыя іншымі шляхамі. Карты, будучы сінхроннымі па сэнсу, дазваляюць вызначыць заканамернасці, якія ўзыходзяць да мінулых эпох, падаць „разгорнутую ў прастору дыхранію”, таму што рэчаіснасць любога з часавых стратаў існавання этнасу з’яўляецца гетэрагеннай, бо утрымлівае элементы розных гістарычных эпох (гл.: Антропаў, Валодзіна 2014: 196–197).

Менавіта ў заяўленым напрамку ствараецца «Беларускі фальклорна-этналінгвістычны атлас», праца над якім увайшла ў стадыю падрыхтоўкі да публікацыі першага выпуску. Па метадалогіі, агульнай семантыцы, прынцыпах арганізацыі, мэтах і задачах ён, на думку стваральнікаў, выступіць як сістэматызаванае па апублікаваных дакументальных, але найперш экспедыцыйных крыніцах, абагульненае на ўзроўні тыпалагічна значымых прыкмет апісанне з’яў беларускай традыцыйнай народнай культуры, якая адносіцца да самастойных гісторыка-ці этнакультурных комплексаў у суаднесенні з іх тэрытарыяльным размеркаваннем. Мяркуюцца, што ў атласе дэтальна і паслядоўна будуць таксама раскрытыя сэнсавыя элементы фальклорнай культуры, якія маюць тыпалагічнае значэнне, устойліва ўзнаўляюцца ў своеасаблівай, характэрнай для кожнай дадзенай традыцыі форме.

Для першага выпуску падрыхтаваныя карты-бланкоўкі (агульная і 6 асобных па ўсіх гісторыка-этнаграфічных рэгіёнах Беларусі: Заходняя і Ўсходняя Палессе, Панямонне, Паазер’е, Падняпроўе, Цэн-

тральная Беларусь), а таксама 87 картаў па наступных 8 абраных тэмах:

- (1) Адкуль бяруцца дзеці (15);
- (2) Нябожчык, які „ходзіць / прыходзіць” (13);
- (3) Ваўкалак/ваўкалакі (13);
- (4) *Калодка* (14);
- (5) Легенда пра колас, які расце ад зямлі (10);
- (6) Млечны шлях (4);
- (7) Плямы на месяцы (14);
- (8) Народна-біблейныя этыялагічныя легенды, звязаныя з дрэвамі і павуком (4).

Агульная колькасць (разам з бланкоўкамі) складае 94 карты.

Падрыхтаваны і правераны па адпаведных крыніцах алфавітны і парадкавы (нумарны) спісы населеных пунктаў атласа, які ўключае 1407 н. п.; з іх 1372 у межах Беларусі, 35 – па-за межамі: 19 – на тэрыторыі Украіны, 8 – Расіі, 4 – Польшчы, 3 – Літвы, 1 – Латвіі. Удакладненыя спіс літаратуры да выпуску (90 пазіцый), а таксама спіс збіральнікаў (469 асоб).

У дакладзе прадугледжваецца прадставіць і падрабязна пракаментываць карты па тэме «Нябожчык, які „ходзіць/прыходзіць”», сярод якіх: «Абсыпанне як апатрапейнае дзеянне» (Карта 2), «Апатрапейныя сродкі (АС) пры абсыпанні: мак у „сваёй”/„чужой” прасторы» (Карты 3 і 4), «АС пры абсыпанні: вуголле/попел» (Карта 5), «АС пры абсыпанні: іншае [зямля/пясок; зелле/тоя/баркун; зерне/льняное семя; соль; крупа; жыта / асвечанае жыта]» (Карта 6), «АС класці ў труну/на магілу» і інш., – на якіх выразна вылучаюцца этнакультурныя ізадоксы, ізапрагмы і (мікра)арэалы картаграфаваных з’яў.

Літаратура

Антропаў Мікола, Валодзіна Таццяна, 2014, *Беларускі фальклорна-этналінгвістычны атлас: набыткі і перспектывы*, „Беларускі фальклор. Матэрыялы і даследаванні”. Вып. 1, с. 194–210.

Николай Антропов

(Минск, Беларусь)

ORCID: 0000-0001-6966-572X

Татьяна Володина

(Минск, Беларусь)

ORCID: 0000-0002-9800-2199

Белорусская этнолингвистика в 21 столетии: состояние, проблемы и перспективы¹

Для белорусской гуманитарной сферы характерно традиционное понимание этнолингвистики в широком смысле, т. е. как самостоятельной отрасли филологической науки, ориентированной на изучение традиционной народной культуры и понимаемой как система знаков, исследование которых целесообразно и возможно с использованием законов и методологической базы, выработанных языкознанием, – с естественным вниманием к диахронии и синхронии народной культуры, её парадигматике и синтагматике. К работам этого направления, кроме собственно этнолингвистических, следует отнести как те, в которых изучается лингвистическое наполнение этнокультурной терминологии, текстографии и под., так и в весьма заметной степени фольклористические исследования, опирающиеся на идеи этнолингвистики. Поэтому разграничение между большинством исследований, принадлежащих к смежным научным дисциплинам, весьма условно.

Кроме этого, одним из результатов сложившегося положения явилось то, что в белорусской лингвистике так и не произошло заметного размежевания лингвокультурологии и этнолингвистики – ни по предмету исследования, ни по методологии. Во многих работах, особенно начинающих исследователей, в одном ряду может постулироваться применение методов обоих направлений. Следует также отметить, что ряд исследователей, демонстрируя в целом интересные и результативные опыты изучения фрагментов языкового выраже-

¹ См обзоры, посвященные предыдущим периодам, [в:] Prochorowa, Suchowiska 1999; Антропов, Володина 2006; Антропов 2008.

ния фактов духовной культуры, по не вполне понятным причинам не соотносят свои работы с этнолингвистикой.

Очевидная много- и разноаспектность белорусских этнолингвистических исследований обусловлена рядом факторов, среди которых следует, прежде всего, назвать а) широкое и при этом достаточно диффузное исследовательское проблемное поле; б) в значительной степени обособленные научные разработки в разных научных центрах, по преимуществу в вузах страны; в) собственные интересы исследователей, не всегда напрямую соотносимые с планами научных работ, также явно недостаточно скоординированными. Однако при этом представляется совершенно очевидным, что к настоящему времени значительно более выразительно, чем это было ранее, оформилось следование ученых двум важнейшим европейским этнолингвистическим школам, именно московской и люблинской.

Как самостоятельная научная отрасль белорусская этнолингвистика представлена в рамках работы сотрудников Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси, где в 2009 г. состоялась институализация данного направления в рамках сектора этнолингвистики и фольклора. В качестве доминанты работы научных сотрудников сектора следует отметить этнолингвистическое картографирование явлений духовной культуры и дальнейшее изучение географии культурных явлений в их пространственной интерпретации, причем не только в границах Беларуси, но и в компаративном славистическом аспекте (монографические исследования и циклы статей Т. Авилина, Н. Антропова, Е. Боганевой, Т. Володиной). Для исследований в сфере этнолингвистической ареалогии Т. Авилиным создана с применением IT-технологий оригинальная электронная база данных, предполагающая систематизацию и сравнительный анализ значительных корпусов текстов и позволяющая на выходе получать карты по заданным параметрам. Значительное их количество опубликовано в статьях раздела *Беларускі фальклорна-этнолінгвістычны атлас* ежегодника *Беларускі фальклор. Матэрыялы і даследаванні*. Работы, осуществленные в рамках этого блока, демонстрируют системное изучение традиционной духовной и материальной культуры белорусов, их отличают введение в научный обиход новых крупных массивов качественной информации и надежная интерпретация привлеченной фактографии – с одновременным и естественным расширением возможностей культурно-исторической, этнолингвистической, а при необходимости этимологической (статьи Н. Антропова, а также С. Санько) реконструкций.

В рамках *диалектологического* направления этнолингвистики, постулированного в свое время в работах основателей Московской этнолингвистической школы Н. и С. Толстых, продолжается изучение тематических групп диалектной лексики, преимущественно называющей предметы и явления народного быта и культуры, ср., например, региональные исследования народно-ветеринарной лексики (А. Шрубок), номинации строительства (Е. Воинова) и под. Идеи, но, прежде всего, методы этнолингвистики воплощаются в исследованиях номинации явлений народной духовной культуры, в частности, сферы вербальной магии (И. Дурейко, С. Янушкевич), региональной обрядности (И. Гапоненко, В. Трайковская) и т. п. Традиционный интерес представляют диалектные словари, даже выполненные в русле классической лексикографии, которые исключительно ценны представленной в них лексикой и фразеологией, в значительной степени отражающей народную духовную культуру и интерпретированные на ее фоне, см., в частности, тематические словари *Слоўнік народных промыслаў і рамёстваў Беларусі* М. Макаревича (2010), *Плътніцтва* (2019) и др.

Этнолингвистическую и паремиологическую картины мира конкретного мини-локуса на карте Беларуси (пос. Амельное Ветковского р-на Гомельской обл.) создает в своих многочисленных статьях Г. Лопатин. Особенности и уникальность этих публикаций в том, что фактический материал представлен многолетними полевыми записями автора, в которых объединены лексический, фразеологический и народно-культурный репертуары одного информанта / языковой и этнокультурной личности – жительницы поселка В. А. Грецкой.

По-прежнему популярной и плодотворной остается в белорусской этнолингвистике *этнофразеология* – лингвистическое направление на пограничье фразеологии и этнолингвистики, предметом которого является изучение устойчивых словосочетаний в этнокультурном аспекте. Актуальность этнолингвистического анализа фразеологии обусловлена мощным культуроведческим потенциалом этой сферы, ее системно-языковым характером. Фразеологический фонд в своеобразно свернутом виде кодирует информацию о восприятии человеком окружающего пространства, которая является важной составляющей модели мира и тесно взаимодействует с другими сферами традиционной духовной культуры, оказываясь органично вписанной в ее контекст. Наиболее полно этнофразеологическая проблематика представлена в работах признанного главы этого направления в белорусской этнолингвистике гомельского языковеда В. Коваля (см.

также работы Т. Володиной, О. Лещинской, А. Садовской, В. Чернышовой и др.). Вопросы исследования устойчивых выражений в этнолингвистическом аспекте регулярно обсуждаются на ставшей уже традиционной научной конференции в Гомеле, организуемой В. Ковалем с начала 2000-х годов.

Особую область современной белорусской этнолингвистики составляет проблематика пограничных регионов, но преимущественно белорусско-российского пограничья, которые в 2011–2019 гг. исследовались группой белорусских ученых (Н. Антропов, Е. Боганева, Т. Володина, Т. Кухаронак, В. Лобач) совместно с российскими коллегами (О. Белова, А. Мороз, Н. Петров, Н. Петрова, М. Ясинская и др.). Комплексное изучение ареалов этнокультурных зон показало, что они могут рассматриваться не только как стыки пересечения различных традиций, но и как особые культурные коммуникационные модели, когда, по мнению О. Беловой, «во многом условная для традиционной культуры административная граница часто становится не столько разделительной полосой между традициями, сколько линией притяжения, вдоль которой наблюдается сокращение этнической дистанции, и культурный синкретизм достигает максимума».

Значительные достижения имеют последователи *люблинской* этнолингвистической школы. Ее наиболее яркие представители А. Кожина и Е. Руденко приняли деятельное участие в международном исследовательском проекте по гранту «Методы анализа языкового образа мира в контексте сравнительных исследований», под руководством профессора Е. Бартминьского, в рамках которого уже опубликованы 4 (из запланированных пяти) тома *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* по этнокультурным концептам Дом, Свобода, Труд, Честь. С 2016 г. в составе международного коллектива исследователей они осуществляют новый проект, который является прямым продолжением первого, а именно «Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym» (EUROJOS). Фактически в исследовательском русле люблинской этнолингвистики работают также и другие белорусские ученые, например, О. Гапеева, О. Жизневская, Е. Колесникова, А. Павловец и нек. др., а также, естественно, польские исследователи – выходцы из Беларуси, в частности, И. Лапшо и Я. Козловская-Дода.

В определенной степени симбиозом обеих исследовательских парадигм – московской и люблинской – являются публикации в рамках *фольклористической* ветви белорусской этнолингвистики. В ее границах успешно продолжается изучение традиционной культуры как

сложной системы символических кодов, интерпретация которых совершенно логично приводит к выявлению и описанию существенных для культуры смыслов независимо от того, в какой форме и в какой семиотической сфере они выражены: в слове или действии, закреплены ли эти смыслы за предметом, его свойством и т. п. В этом направлении успешно работает И. Швед, в монографиях и многочисленных статьях которой особенно полно представлены дендрологический, колоративный, гидрологический и орнитологический коды народной культуры, рассмотрен ряд позиций пространственного и зоологического кодов. Работы брестской исследовательницы основываются на полевом опыте по изучению архаических форм традиционной культуры белорусов, семиотическом анализе ее языка, сравнительном изучении культурных традиций белорусов, украинцев, поляков, словаков и других народов.

Целостный текст народной медицины белорусов в единстве языковых, предметных, ритуальных, вербальных составляющих, демонстрирует книга Т. Володиной *Цела чалавека. Слова, міф, рытуал* (2011). Монография В. Лобача *Міф. Прастора. Чалавек: традыцыйны культуры ландшафт беларусаў у сямітычнай перспектыве* (2013) посвящена семантике и ритуальной функциональности базовых элементов традиционного культурного ландшафта белорусов как природного, так и антропогенного происхождения в их взаимосвязи и взаимообусловленности. Первая и результативная попытка обобщения белорусского материала сферы этноастрономии, астрономии и в целом традиционных народных знаний о небесных телах представлена в исследовании Т. Авилина *Паміж небам і зямлёй: этнаастрономія* (2015).

Преподавание спецкурса этнолингвистики на филологических специальностях в вузах страны обусловило, естественно, создание необходимой учебной литературы. За последнее десятилетие в Беларуси вышли из печати несколько работ этой направленности. Учебное пособие Е. Дедовой (Витебск 2011) включает конспекты лекций, тесты и экзаменационные материалы для студентов-белорусистов. Учебник Е. Руденко (Минск 2014) представляет классическое ядро славянской этнолингвистики, определяет ее связи с другими лингвистическими дисциплинами, а также знакомит читателя с авторскими достижениями в рамках данной науки, в том числе посредством публикации нескольких статей, приведенных в приложении. Отдельное внимание уделяется когнитивной составляющей исследований этноязыковой специфики, понятию концепта, структурной организа-

ции и методологии изучения концептов. Несколько ранее Л. Леванцевич опубликовала учебно-методическое пособие по лингвокультурологии (Брест 2006), однако в содержательном плане оно имеет более узкую направленность, так как посвящено, в основном, этнолингвистической интерпретации западнополесской русальной традиции.

В заключение важно отметить продолжающиеся накопление и систематизацию разносторонней информации о белорусской традиционной духовной культуре, формирование корпусов и баз данных и, в итоге, ряд квалифицированных публикаций полевого материала. Прежде всего, это фундаментальная 10-томная антология *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў* (2001–2013), в которой представлен качественно систематизированный и аннотированный материал, два выпуска *Полацкага этнаграфічнага зборніка* (2006; 2011) и ряд других.

На повестке дня остаются проблемы развития теоретических основ этого научного направления, усовершенствования методики этнолингвистических исследований, упорядочения понятийного и терминологического тезауруса.

Літаратура

- Antropov Nikolaj P., Volodina Tat'jana V., 2006, *Belorusskaja ètnolingvistika segodnja: realizacija idej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 18, s. 47–65.
- Antropov Nikolaj P., 2008, *Osnovnye napravlenija belorusskoj ètnolingvistiki*, „Slavjanovedenie”, № 4, s. 89–103.
- Prochorowa Swietłana M., Suchowickaja Irina M., 1999, *Etnolingwistyka na Białorusi: lata 90. XX wieku*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 11, s. 213–222.

Цімафей Авілін

(Мінск, Беларусь)

ORCID: 0000-0001-8952-0130

Українская народная астранімія: агляд матэрыялаў і іх картаграфаванне

Пры даволі вялікай агульнай колькасці розных навуковых артыкулаў і манаграфій па ўкраінскай народнай астраноміі і астраніміі іх варыятыўнасць і навізна, на жаль, застаюцца на невысокім узроўні. Большасць прац з’яўляюцца кампілятыўнымі без крытычнага падыходу да выкарыстаннага матэрыялу – не разглядаюцца ні першакрыніцы запісаў, ні літаратурнае паходжанне некаторых астранімаў. На такім агульным шэрым фоне невялікія артыкулы-нарысы з запісамі палявых экспедыцый з’яўляюцца сапраўднымі знаходкамі. Тая самая сітуацыя назіраецца не толькі ва Украіне, але, безумоўна, і ў суседніх з ёю Беларусі і РФ. Таму мэтай дадзенай працы з’яўляецца як картаграфаванне астранімаў на тэрыторыі Украіны, гэтак і невялікі агляд некаторых асноўных крыніц па ўкраінскай астраніміі, вядомых аўтару. Дадзеная работа з’яўляецца своеасаблівым працягам артыкула каллектыва аўтараў «Белорусско-инославянские изодоксы в картографической проекции», прадстаўленага на XVI Міжнародным з’ездзе славістаў (Белград, 19–27 жніўня 2018 г.).

Адзначым, што большасць аўтараў не прыводзяць арэальныя і статыстычныя даследаванні па размеркаванні астранімаў на тэрыторыі Украіны. Таму іх рэканструкцыі і інтэрпрэтацыі даволі часта грунтуюцца на адзінкавых і кніжных астранімах, што ў выніку прыводзіць да шматлікіх недакладнасцей і новаўвядзення неіснуючых псеўданародных астранімаў: існуючы астранім перакладаецца з мовы арыгінала з кнігі ў кнігу на іншыя мовы, што ўводзіць у астранімічную сістэму запазычаныя “чужыя” найменні. Адзін з яркіх прыкладаў – пераклад аўтарамі XIX ст. і далейшая ўкраінізацыя Юрыем А. Карпенкам французскага астраніма *rateau* ‘граблі’, пазначанага ў папулярнай кнізе па астраноміі Каміля Фламарыёна. Апроч таго, папулярным з’яўляецца шлях абагульнення “славянскіх” астранімаў украінскай астранімічнай сістэмай, што прыводзіць да нівеліравання рэальных арэалаў астранімаў на тэрыторыі Украіны, а значыць і “хавае” рэальныя моўныя і этнаканфесійныя гістарыч-

ныя працэсы. Да прыкладу, астранімы, згаданыя яшчэ ў 1976 г. Марыяй Э. Рут («*Таковы русские народные имена этой звезды: Кол, Небесный Кол, Прикол, Прикол-звезда. . .*»), у перакладной працы 1981 г. Юрыя А. Карпенкі становяцца ўкраінскімі: «*Інші українські народні назви Полярної зірки Кіл, Прикіл, Північний Кілок. . .*» – і надалей «качуюць» з адной кампілятыўнай манаграфіі ў іншую.

Тым не менш, унікальны матэрыял па народнай украінскай астраніміі даюць шматлікія дыялекталагічныя слоўнікі, лексічныя атласы і некаторыя асобныя артыкулы: *ПА (Палесскі архіў), Карпатский диалектологический атлас, Словник буковинських говірок, Słownik Huculski, Словник західнополіських говірок, Наддністрянський регіональний словник*, Картотека М.А. Грицака, манаграфіі і асобныя артыкулы такіх аўтараў, як Д.А. Свяцкі, К. Машыньскі, В. Купішэўскі, П.С. Лысенка, Ю.А. Карпенка, М.Э. Рут, В.В. Німчук, Н.В. Федаровіч, Г.Ф. Кавалёў, Д. Младэнаў, Б.А. Страхаў ды інш. Неабходна пазначыць і два зборнікі навуковых прац *Українське небо. Студії над історією астрономії 2014 і 2016* гадоў, у якія ў тым ліку патрапілі працы па народнай астраніміі наступных навукоўцаў: Ю.А. Карпенка, Н.В. Федаровіч, І. Р. Процьк. Некаторыя матэрыялы з гэтых прац (часта аўтары не пазначалі ані месца запісу, ані першакрыніцу) і былі ўжытыя ў якасці базы для картаграфання такіх папулярных астранімаў як *Волосожары, Вісажары, Квочка, Віз* і інш.

Літаратура

- Авилин Тимафей, *Картографирование некоторых популярных русских астрономов на основе астрономической картотеки УРФУ с привлечением словарных материалов* // Этнография/Etnografia 2019 №3(5), с. 181–192.
- Авилин Тимафей, Антропов Николай, Боганева Елена, *Белорусско-инославянские изодоксы в картографической проекции* // XVI Міжнародны з'езд славістаў (Белград, 19–27 жніўня 2018 г.). Даклады беларускай дэлегацыі (4–21), Мінск 2018, с. 4–21.
- Карпенко Юрый А., *Астранімія і поганьскі свет сьвідних слова'ян* // Ономастика України I тисячоліття нашої ери, ред. Ірина М. Железняк, Київ 1992.
- Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні*, Львів 2014, 767 с.
- Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні*, Львів 2016, 669 с.

Jerzy Bartmiński

(Lublin / PAU, Polska)

ORCID: 0000-0003-2252-6516

Lokalny, narodowy i transnarodowy wymiar etnolingwistyki

W dyskusji o przedmiocie i zadaniach etnolingwistyki słowiańskiej, opublikowanej w tomie 18. lubelskiego pisma „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” w roku 2006, rozróżnienie trzech użytych w tytule referatu zakresów badawczych etnolingwistyki pojawiło się najdobitniej w artykule Anny Tyrpy. Krakowska lingwistka próbowała zarazem przyporządkować te odmiany do różnych kierunków filologicznych: o ile neofilolodzy (zgodnie z tradycją amerykańską) interesują się językami mniejszości narodowych, zwłaszcza zagrożonych, o tyle poloniści mają uprawiać etnolingwistykę ludową, skupioną na badaniu gwar i folkloru, co pokazują dwa słowniki reprezentatywne dla szkół moskiewskiej i lubelskiej – *Slavjanskie drevnosti* (1995–2012) i *Słownik ludowych stereotypów i symboli ludowych* (od 1996–).

Do badań tradycji ludowej skłonny był ograniczać przedmiot polskiej etnolingwistyki Janusz Anusiewicz, autor *Lingwistyki kulturowej* (1994), co jednak zostało szybko odrzucone. Zwyciężył pogląd, że równie dobrze jak gwary ludowe i folklor (które rzecz jasna pozostają prototypowym obiektem badań) przedmiotem zainteresowań etnolingwistyki może być język ogólnonarodowy i to w jego różnych odmianach. Człon *etno-* (z grec. *etnós*) znaczy bowiem nie tylko ‘lud, plemię, naród’, ale też szerzej – każdą ‘społeczność’ mówiącą jednym językiem i związaną z nim integralnie kulturą (to zespolenie dobrze wyraża używany ostatnio termin: *lingwokultura*). Rola języków narodowych, mimo współczesnych procesów globalizacyjnych, wciąż pozostaje najważniejszym czynnikiem określającym tożsamość wspólnot ludzkich. Ma więc rację Alojzas Gudavičius, definiując przedmiot etnolingwistyki krótką formułą „naród w języku”.

Etnolingwistyka od swoich początków (kiedy jeszcze badania nie były wyróżniane obecną nazwą dyscypliny, która to nazwa pojawiła się dopiero w roku 1920 w pracach Bronisława Malinowskiego) przyjmowała wymiar porównawczy (por. Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 81–85). Konfrontowano zwykle dwa języki, mały i duży, ale także równorzędne, przeważnie z perspektywy jednego. Tradycję mają jednak także słowniki multilingwalne, które do jednego, głównego języka dołączały odpowiedniki

innojęzyczne (w Polsce np. *Thesaurus polono-latino-graecus* Knapiusa z roku 1621) i opracowania wybranych haseł w różnych językach (w mskiewskim SD – w narodowych tradycjach ludowych, w SSiSL – w różnych dialektach jednego języka).

Za punkt wyjścia (odniesienia) w badaniach porównawczych przyjmuje się desygnat i jego pojęciowe konceptualizacje, jak u Renaty Grzegorzczukowej i Krystyny Waszakowej w książce *Studia z semantyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, albo nawet całe pole pojęciowe, jak w serii *Kodovi slovenskih kultura* pod red. Dejana Ajdačicia (rośliny, jedzenie i napoje, obrzęd weselny, części ciała, kolory, ptaki, śmierć, ognisko). Najbardziej precyzyjną metodę badań porównawczych stosuje Anna Wierzbicka, sprowadzając eksplikacje do uniwersalnych z założenia jednostek semantycznych (*słowa klucze* i in). Zbliżony (ale nie tożsamy) kierunek przyjęły badania porównawcze prowadzone w ramach EUROJOS (zob. LASiS 1–5, wzorowany na SSiSL). Dyskusyjnym problemem pozostaje model komparacji elementów w zbiorze wielojęzycznym.

Bibliografia

„Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 1–32, Lublin 1988–2021.

Ethnolinguistica-slavica.org (witryna w Internecie).

Grzegorzczukowa Renata, Waszakowa Krystyna, red., *Studia z semantyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. 1–2, Warszawa 2000–2003.

Kodovi slovenskih kultura, red. Dejan Ajdačić, t. 1–10, Beograd 1996–2008.

LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. serii Jerzy Bartmiński: T. 1. *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015.

T. 2. *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018.

T. 3. *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016.

T. 4. *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin–Warszawa 2019.

T. 5. *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.

Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2020, *W stronę badań porównawczych*, [w:] *też*, *Definicje i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin, s. 81–85.

O vrednostima u srpskom jeziku, 2, red. Dejan Ajdačić, Beograd 2019.

O vrednostima v srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova, red. Dejan Ajdačić, Beograd 2015.

Slavjanske drevnosti, red. Nikita I. Tolstoj, t. 1–5, Moskva 1995–2012.

SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska:

T. 1, *Kosmos*, z. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; z. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; z. 3. *Meteorologia*, 2012; z. 4. *Świat, światło, metale*, Lublin 2012.

T. 2, *Rośliny*, z. 1. *Zboża*, Lublin 2017; z. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin 2018; z. 3. *Kwiaty*, Lublin 2019; z. 4. *Zioła*, Lublin 2019; z. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Jerzy Bartmiński

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-2252-6516

Dorota Pazio-Włazłowska

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0001-8858-8432

Beata Żywicka

(Przemyśl, Polska)

ORCID: 0000-0001-9453-9733

Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – stan obecny i perspektywy kontynuacji

Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów (LASiS) powstał w ramach prac nad tematem *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów*, prowadzonych w międzynarodowym konwersatorium EUROJOS² od 2008 roku i stanowi próbę „paralelnego opisu świata wartości słowiańskich na szerszym tle porównawczym”. Jego opracowania podjął się międzynarodowy zespół językoznawców z większości krajów słowiańskich i niektórych pozasłowiańskich. Inicjatorem powstania tego projektu oraz redaktorem naczelnym jest Jerzy Bartmiński.

Podstawą koncepcji opracowania haseł do *Leksykonu* stały się doświadczenia zdobyte w toku prac nad *Słownikiem stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL, t. 1–2, 1996–2020, próbny zeszyt w roku 1980).

Za podstawę materiałową opracowania artykułów hasłowych *Leksykonu* przyjęto trzy typy danych: systemowe, ankietowe i tekstowe (SAT). Cechą wyróżniającą *Leksykonu* jest oparcie się na teorii językowo-kulturowego obrazu świata, wypracowanie spójnej metodologii i operowanie jednorodną terminologią (stereotyp / koncept kulturowy, definicja kognitywna, profilowanie wyobrażeń w poszczególnych lingwokulturach narodowych itd.), co sprzyja porównywalności opisów i pozwala paralelne opisy ujmować syntetycznie.

² Konwersatorium jest afiliowane przy Instytucie Sławistyki PAN, Instytucie Filologii Polskiej UMCS i Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.

Owoce dotychczasowej współpracy językoznawców polskich i zagranicznych jest pięć tomów *Leksykonu*, które ukazały się w Wydawnictwie UMCS:

Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin:

T. 1, *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, 2015;

T. 2, *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, 2018;

T. 3, *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, 2016;

T. 4, *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, 2019;

T. 5, *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, 2017.

Artykuły serbskie, litewskie i greckie przygotowane do *Leksykonu* weszły także do samodzielnych publikacji: Dejan Ajdačić (red.), *O vrednostima u srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova*, Beograd 2015 i tegoż *O vrednostima u srpskom jeziku*, 2, Beograd 2019; Kristina Rutkowska, Marius Smetona, Irena Smetonienė, *Vertybė Lietuvio pasaulėvaizdyje*, Vilnius 2017; Kazimierz Korus, *Godność i Wolność – greckie źródła tożsamości europejskiej*, Kraków 2019.

W osobnych dwóch tomach zostały szczegółowo omówione wyniki badań ankietowych, które w *Leksykonie* przywołano jedynie w wersji syntetycznej: *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych* pod redakcją Iwony Bielińskiej-Gardziel, Małgorzaty Brzozowskiej i Beaty Żywickiej (Przemysł 2017) oraz *Wartości w kulturach europejskich. Raport z badań empirycznych* pod redakcją Beaty Żywickiej (2021).

Artykuły hasłowe *Leksykonu* były przedmiotem żywej dyskusji prowadzonej na międzynarodowych konferencjach w Polsce i za granicą, a ich częściowe opracowania publikowano na łamach rocznika „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” w l. 2009-2020 oraz w tzw. „czerwonej serii” UMCS. Wydano:

1 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*: [Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.] red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Lublin 2012.

2 – *Wokół europejskiej aksjosphery*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014.

3 – *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin 2014.

4 – *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Beata Żywicka, Lublin 2018.

5 – *Koncepty i ich profilowanie*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.

6 – *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.

Obecnie trwają prace nad następnymi tomami *Leksykonu*, w których przewidziano do opracowania kilka kolejnych wybranych nazw wartości, ważnych i aktualnych ze względów poznawczych, naukowych, a także społecznych i kulturowych, kształtujących tożsamość użytkowników języka oraz ich przynależność do wspólnoty narodowej. Wśród nowo wytypowanych znalazły się: RODZINA, ZDROWIE, DUSZA, SPRAWIEDLIWOŚĆ, OJCZYZNA, DEMOKRACJA, PATRIOTYZM, SOLIDARNOŚĆ, TOLERANCJA i NARÓD.

Aktualnie w pracach nad analizą wybranych konceptów kulturowych, ważnych dla wspólnot europejskich i ich sąsiadów, uczestniczy 116 osób z 19 różnych polskich i zagranicznych ośrodków naukowych. Biorąc pod uwagę liczbę współpracowników najliczniej reprezentowana jest Polska (30), dalej Bułgaria oraz Ukraina (11), Rosja (8), Czechy (7), Białoruś (5), Serbia (4), Litwa (3), Francja (3), Grecja, Chorwacja i Macedonia (2), a także Słowacja, Niemcy, Dania, Hiszpania, Belgia, Austria, Australia (1). Deklaracje dotyczą 26 języków.

Jerzy Bartmiński

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-2252-6516

Katarzyna Prorok

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-7410-6970

Słownik stereotypów i symboli ludowych – historia i współczesność

Celem wystąpienia jest zaprezentowanie lubelskiego „Słownika stereotypów i symboli ludowych”. Słownik ten jest wynikiem wielu lat pracy zespołu etnolingwistycznego skupionego wokół Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej. Początkowe lata pracy zespołu 1976–1995 poświęcone były przede wszystkim poszukiwaniu najlepszych rozwiązań metodologicznych, budowaniu teoretycznej koncepcji całości, gromadzeniu materiałów oraz opracowywaniu projektów konkretnych haseł do kolejnych zeszytów słownika. Najważniejszym wydarzeniem tego wstępnego okresu było wydanie zeszytu próbnego pn. *Słownik ludowych stereotypów językowych* (Wrocław 1980), który stał się swego rodzaju „manifestem programowym” etnolingwistyki lubelskiej, a w kolejności wydanie w Lublinie pierwszych 7 roczników pisma „Etnolingwistyka”, założonego specjalnie dla dyskusowania problemów słownika. Od roku 1996, kiedy wydano pierwszy „właściwy” zeszyt *Słownika stereotypów i symboli ludowych* pn. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, otwierający tom I *Kosmos*, tytuł rocznika rozszerzono o człon *Problemy Języka i Kultury* i powołano międzynarodową radę redakcyjną.

Kolejne 3 zeszyty tomu *Kosmos* wydawano nieregularnie, ponieważ nastąpiła radykalna zmiana systemu finansowania nauki w Polsce (wprowadzono system grantowy) i zmienił się skład zespołu słownikowego. Część 2. *Ziemia, woda, podziemie* opublikowano w 1999 roku, a dwie kolejne – *Meteorologia* i *Świat, światło, metale* w 2012 roku (wsparte grantem NCN pn. *Polski antropokosmos ludowy – meteorologia, metale, świat*), po czym po 5-letniej przerwie i uzyskaniu w roku 2015 grantu w ramach NPRH wydano kolejne części drugiego tomu: t. II *Rośliny* (cz. 1 *Zboża*, 2017; cz. 2 *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, 2018; cz. 3 *Kwiaty*, 2019; cz. 4 *Zioła*, 2019; cz. 5 *Drzewa owocowe i iglaste*, 2020).

W przygotowaniu są: cz. 6 *Drzewa liściaste*; cz. 7 *Krzewy i krzewinki*; cz. 8 *Grzyby, chwasty, skupiska roślin*).

Poszczególne części słownika były przedmiotem żywej dyskusji prowadzonej przez językoznawców, folklorystów, kulturoznawców, etnologów i historyków literatury. Zostanie ona pokrótce zaprezentowana, gdyż problemy i postulaty wysuwane przez poszczególnych badaczy miały znaczący wpływ na obecny kształt słownika. Przedstawione też zostaną perspektywy słownika na najbliższe lata, do opracowania i wydania jest bowiem jeszcze pięć jego tomów: t. III *Zwierzęta*, t. IV *Człowiek*, t. V *Społeczeństwo*, t. VI *Religia, demonologia*, t. VII *Czas, przestrzeń, miary, kolory*. Prace nad nimi są prowadzone równoległe, wybiórczo. Doświadczenia zdobyte w toku prac nad SSiSL stały się podstawą koncepcji opracowania haseł do *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*.

Елена Березович
(Екатеринбург, Россия)
ORCID: 0000-0002-1688-2808

Этнолингвистика в Екатеринбурге: новые направления³

Под *лексикой камня*, представляющей интерес с этнолингвистической точки зрения, мы понимаем *нонстандартную геммонимию*: названия минералов, минералоидов, горных пород, руд (всего того, что наивное сознание категоризирует как «камень»), не относящиеся к официальной (научной) минералогической и геологической номенклатуре. В эту группу входят диалектизмы (например, среднеуральск. *кобыльи рёбра* 'графический пегматит', *обальчик* 'пустая порода', мурманск. *беломорская рогулька* 'глендонит'), просторечные слова (*волосатик* 'кварц с волосовидными включениями', *еврейский камень* 'пегматит'), профессиональная лексика (в том числе жаргонная) минералогов, рудознатцев, ювелиров и др. (*кубастик* 'топаз', *зеленоговнит* 'неценная порода зеленого оттенка, поисковый признак аметиста', etc.).

К названиям камня примыкают также «семантические соседи» – группы слов, обозначающих особенности залегания минералов и их взаимодействия друг с другом (*курятник* 'множество мелких, вышедших на поверхность жил на осыпавшемся склоне горы', *залечить* 'заполнить трещины в одной породе включениями другой породы'), инструментарий горщиков и ювелиров, а также способы добычи камня (*дур-машина* 'перфоратор или отбойный молоток', *заёмить* 'обозначить с помощью ствола ели место, где добывается камень, «застолбить» участок', *кайлушка* 'ручной ударный инструмент'), изделия из камня (*берёзка* 'бусы, как правило, из яшмы с подвеской на груди, напоминающей сережки'), виды деятельности людей, добывающих и обрабатывающих камень (*хита* 'собирательное обозначение людей, занимающихся неофициальной добычей камня', *копач* 'хитник, ведущий «глубокую» добычу камня'). Особое ме-

³ Исследование выполнено при финансовой поддержке гранта РФФ, проект № 20-18-00269 «Горная промышленность и раннезаводская культура в языке, народной письменности и фольклоре Урала» (Пермский государственный национальный исследовательский университет).

сто занимает лексика «каменных» верований: *старатель*, *пацанчик* ‘мифическое существо, которое, по поверьям, охраняет каменные сокровища’, *шубин* ‘шахтный домовой’, *хозяйка* ‘мифическая хозяйка каменных сокровищ’, *лягушка* ‘мифическое существо в облике лягушки, являющееся проводником к каменным сокровищам’ etc.

Эти лексические пласты, к сожалению, неудовлетворительно представлены в лексикографии: как правило, они проходили мимо внимания диалектологов, занимающихся преимущественно традиционной крестьянской культурой, в то время как профессиональные минералоги, составлявшие словари и энциклопедии, уделяли внимание преимущественно научной номенклатуре. Важнейшая задача, значимая для этнолингвистики, социоллингвистики и лексикологии – собрать эту лексику и дать ей грамотную лексикографическую (в том числе идеографическую) интерпретацию.

Анализируемая лексика интересна в плане лингвистической аксиологии. В связи с этим следует обратить внимание на эвфемистическую геммонимию. Сам факт эвфемизации может указывать не только на особую ценность камня, но и на опасность его добычи (хитник либо нарушает закон, либо, по поверьям, подвергает свою жизнь смертельной опасности), ср. *изюм*, *зелёный камень* ‘изумруд’, *шурик*, *македончик* ‘александрит’, *зелёнка*, *зелень* ‘берилл’, *рыжьё* ‘золото’ и др. Лингвоаксиологическую значимость имеют также символические названия, в которых чаще всего отмечены положительные ценности, которые камень будто бы может сообщить своему владельцу: *камень счастья* ‘ставролит’, *камень любви* ‘авантюрин’ и проч. Однако в ряде случаев в символических названиях фигурирует и негативно окрашенная лексика, воспринимаемая как своего рода предостережение: *камень смерти* ‘изумруд’, *вдовий камень* ‘аметист’ etc. Многие из них восходят к лапидариям – произведениям популярного жанра символической литературы, который был особо распространен в период Европейского Средневековья (в них описываются магические свойства камней, они наделяются символикой etc.). Такие номинации легко воссоздаваемы и бесконечно творимы заново – в оккультной литературе, в поэзии и др., а в наши дни особенно часто в рекламе.

Семантико-мотивационная интерпретация лексики камня может быть проведена в различных направлениях: изучение геммонимии в духе проблемы *Wörter und Sachen* (к примеру, мотивологическая трактовка названия *марьино стекло* ‘прозрачные пластины, фор-

мирующиеся в результате расслоения монокристалла гипса' призвана дать ответ на вопрос, действительно ли этот вид гипса использовался для облицовки богородичных икон); рассмотрение истории локального названия в ряду мотивационных параллелей (так, для среднеуральского *тальян*, *тальянчик* 'аметист' параллелью может считаться старорусское название аметиста *вениса*, что подтверждает версию о том, что оба геммонима мотивированы представлениями о сходстве камней с венецианским стеклом), в том числе параллелей в сфере фольклора и верований (ср. историю слова *орлец* – уральского названия родонита, – которая может быть восстановлена на фоне легенд о том, как птицы уносят камни в свои гнезда, имеющих евразийское распространение).

Татьяна А. Агапкина

(Москва, Россия)

ORCID: 0000-0001-8098-7471

Елена Березович

(Екатеринбург, Россия)

ORCID: 0000-0002-1688-2808

Олеся Сурикова

(Екатеринбург, Россия)

ORCID: 0000-0002-9526-7853

Имя человека как имя дерева (на материале ономастикона восточнславянских заговоров)⁴

Культовое почитание деревьев известно всем славянам — в зависимости от региона отличаются лишь конкретные ритуальные практики и породы дерева (на юге Славии это чаще всего это дуб и бук, на севере — сосна и ель). Одна из распространенных культовых практик — именование почитаемых деревьев. Чаще всего оно ограничивается присвоением дереву эпитета — отражающего физические свойства растения или «статусного», ср. белорус. *Святы дуб, Трохгранны дуб, Втаўтаў дуб*, босн. *carskihrast*, польск. *Ojciec dębów, gospodarz lasu*, полес. *царь-дуб*, сев.-рус. *Заветная сосна* и мн. др. Нередко встречается и название деревьев личными именами — деантропонимными (белорус. *Сасна Куліна, Марына сасна*), деагионимными (юж.-слав. *Ђурђов даб* — по имени св. Георгия), деэтнонимными (польск. *Суган* — по поверьям, дуб, на котором повесили цыган) и т. д. В ряде случаев такие обозначения — естественное следствие антропоморфизации деревьев, но чаще всего это «притяжательные» (гоноративные, ситуативные) именованья — в честь реального человека или исторического / библейского персонажа, с которым дерево каким-то образом связано (реально или легендарно). Так, одному из авторов доклада удалось увидеть именные дубы у замка польских магнатов Красицких в Красичине (Юго-Восточная Польша):

⁴ Исследование выполнено при поддержке гранта РНФ № 20-18-00223 «Этимологизация и семантическая реконструкция русской диалектной лексики».

около каждого дерева стояла табличка с его именем и датой (например, «*Jan, 21 lipca 1865*»), соответствующей времени посадки дерева и рождения человека, «сообщившего» свое имя дереву.

Фольклорная традиция именования деревьев (в частности, характерная для заговоров) в целом совпадает с реальной культовой практикой – в плане подчинения общим механизмам культурной семиотизации значимых свойств деревьев: основные номинативные признаки мифодендронимов – это порода дерева, его размер и раскидистость, «статусность», крепость и т. д. Однако имена деревьев в заговорах, производные от антропонимов, имеют совершенно другие мотивационные основания, нежели отантропонимические обозначения реальных культовых деревьев. Отантропонимические мифодендронимы крайне разнообразны и чаще всего фиксируются лишь единожды, причем чаще всего называют дуб (могилев. *дуб Данила*, рус. *дуп Дорофей*, костр. *дуб Лаврентий* и т. д.) или дерево вообще (нижегор. *древо ерофей*, ворон. *дерево Петрий*, *дерево Хитрий* и т. д.), при этом категориальным признаком для дендронима становится его грамматическая принадлежность к мужскому роду. Крайне редко имена присваиваются «женским» деревьям – липе (могилев. *Ліпа Валляна*, *ліпа Матруна*) и березе (могилев. *Бяроза Катярина*).

Большинство этих имен могут присваиваться не только деревьям, но и другим объектам и персонажам в заговорах и текстах других фольклорных жанров (системные пересечения образуются с ономастикомом загадок). Особенно интересны корреляции между антропонимикомом деревьев и змей: личные имена, использующиеся в качестве номинаций деревьев, могут называть также змей, ср. *ліпа Валляна* // змеи *Галена-Алена*, *царыця Ельына*, *царыця Олена*, *царыця Оленыця*; *бяроза Катярина* // змеи *Катерина*, *Катрина*, *Кацярина*, *царица Катерина-Ригатуха*; *ліпа Матруна* // змеи *Матруна*, *Матрона*; *Сафонов дуб* // змея *Сахон*; *Семён-дуб* // *вуж Сыміен*. Эти связи преимущественно межтекстовые, но они симптоматичны, поскольку чаще всего заговорные дендронимы фигурируют в заговорах от змеиного укуса (т. е. существует непосредственная связь образов змеи и дерева на мотивном уровне).

Ewa Białek

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-3868-5001

Koncept *TOLERANTNOST'* – *TERPIMOST'* w języku rosyjskim

Celem wystąpienia jest zbadanie relacji słów-pojęć *TOLERANTNOST'* oraz *TERPIMOST'* we współczesnych dyskursach rosyjskich, zwłaszcza w dyskursie dyplomatycznym i medialnym. Relację obu leksemów można rozpatrywać tradycyjnie, a mianowicie pod kątem konkurencji wyrazów bliskoznacznych, z których jeden to wyraz rodzimy, „swój”, drugi zaś jest genetycznie „obcy”. Zasadne wydaje się też pytanie o zakres ich synonimii, która w literaturze przedmiotu oraz tekstach bywa zarówno potwierdzana, jak i negowana (jako odzwierciedlenie niejednolitego podejścia do samych pojęć w filozofii i kulturze). Ustalenie tego zakresu jest istotne nie tylko dla badań nad ruszczyzną, leksykografią, ale też dla praktyki przekładowej.

Z danych Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego wynika, że leksemem *tolerantnost'* (łac. *tolerantia*) uaktywnił się w przełomowych dla ustroju, społeczeństwa i zarazem języka latach 90. (był notowany jednak już w XIX stuleciu). Słowo *terpimost'* w tym samym czasie zaczęło tracić na popularności, choć po pierwszej dekadzie XXI w. jego frekwencja ponownie wzrosła (aktywizacja zapożyczenia przełożyła się na stymulację aktywności słowa rodzimego). Łaciński leksem ujęto na liście wyrazów modnych w ruszczyźnie (Novikov 2016: 265). W dotychczasowych opracowaniach naukowych podnosi się kwestię nieobecności leksemu *tolerantnost'* w leksykografii, co wynika z jego niedawnej reaktywacji i podejścia do obcych ideologii w czasach ZSRR (zob. Mihaĵlova 2005: 101). Ze starszych źródeł słowo rejestruje słownik ogólny Dmitrija Uszakowa (1935–1940), jego znaczenie wyjaśniono za pomocą synonimu *terpimost'*. Olga A. Michajłowa postuluje, by słów-pojęć *TERPIMOST'* oraz *TOLERANTNOST'*, choć są one bliskie, nie utożsamiać, ponieważ nowsze z nich bazuje na kategoriach budowanych przez opozycje „dobrze – źle” oraz „swój” – „obcy” (Mihaĵlova 2005: 105).

Warto odnotować, że w rosyjskich tłumaczeniach dokumentów międzynarodowych, np. *The Universal Declaration of Human Rights* (1948) oraz *Declaration of Principles on Tolerance UNESCO* (1995), pojawia się jeszcze rodzime słowo. W oficjalnej nazwie Międzynarodowego

Dnia Tolerancji ustanowionego przez UNESCO w 1995 roku pierwotnie użyto również leksemu *terpimost'*. Z biegiem czasu jednak doszło do jego wymienności i ostatecznie wariantowości nazwy święta w tekstach najnowszych, w których też równolegle funkcjonują poszczególne połączenia z wymiennym komponentem bazowym, np. *nulevaja tolerantnost'* – *nulevaja terpimost'* (*k dopingu*). Z jednej strony wymiennosc i tozsamosc danych słów-pojęc potwierdza częsty zabieg tekstowy w postaci zamieszczania w nawiasie, obok słowa obcego, słowa rodzimego. Z drugiej strony na potrzebę ich dyferencji wskazują paralelne wystąpienia obu wyrazów oraz ich derywatów, co tę tozsamosc wyklucza, choć nie przeczy ogólnej bliskości. Znaczące dla zrozumienia znaczeń i relacji badanych leksemów oraz szerzej – konceptów mają współwystępujące w kolekcjach słowa, atrybutywne charakterystyki leksemów, a także ich derywaty i antonimy. Nie mniej istotne jest zrozumienie sedna obu pojęć na gruncie kultury i filozofii.

Bibliografia

- Mihajlova Ol'ga A., 2005, *Tolerantnost' i terpimost': vzgljad lingvista*, [w:] *Filozofskie i lingvokul'turologičeskie problemy tolerantnosti*, red. Natalija A. Kupina, Maksim B. Chomjakov, Ekaterinburg, s. 99–111.
- Novikov Vladimir, 2016, *Slovar' modnyh slov*, Moskva.
- Ušakov Dmitrij N., 2014, *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka. Sovremennaja redakcija*, Moskva.

Agata Bielak

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0001-5898-2826

Rola nazw w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu *GRZYBÓW*

Ludowe nazwy grzybów są bardzo liczne i różnorodne, co świadczy o dobrej znajomości grzybów wśród nosicieli kultury ludowej oraz o ich kulturowej ważności, gdyż „bogactwo słownictwa i frazeologii traktuje się bowiem zwykle jako przejaw zainteresowania daną sferą rzeczywistości” (Maćkiewicz 1999: 27). W pracy *Polskie ludowe nazwy grzybów* Barbara Bartnicka-Dąbkowska pisała, że „przejawem mikofilii lub mikofobii są niewątpliwie językowe środki ustosunkowania się do grzybów – a więc ich nazwy” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 18).

W referacie skupię uwagę na nazwach grzybów, dokładniej zaś na: (1) kwestiach klasyfikacji i charakterystyki grzybów zawartych w ich nazwach; (2) odniesieniu tej samej nazwy do więcej niż jednego gatunku wyróżnianego przez mykologów, np. *aksamitka* to nazwa podgrzybka złotoporego (*Xerocomus chrysenteron*), piaskowca modrzaka (*Gyroporus cyanescens*), płomienicy zimowej (*Collybia velutipes*) i ponurnika aksamitnego (*Paxillus atrotomentosus*); (3) bogactwie synonimów, np. pieczarka (*Agaricus*) jest nazywana m.in. *kołpakiem*, *grzybem białym*, *majówką*, *miedzakiem*, *podśadówką*; (4) etymologii i wewnętrznej formie nazwy (*muchomor*, *marszcz/smarszczek/smarżdź*).

Bogaty materiał zebrany na potrzeby *Słownika stereotypów i symboli ludowych* ujawnia, że ludowe nazwy grzybów są tworzone ze względu na:

(a) wygląd zewnętrzny, w tym zwłaszcza kształt (*parasol*, *lejek*, *tyżeczka*, *świeczka*, *jajko*, *goździc*, *uchacz*, *grzebieniec*, *szczotka*, *pazury*, *kurza noga*, *koźle różki*, *krowiaczy ozór*, *sitek*) i kolor (*żółtak*, *miodówka*, *zielonka*, *szarek*);

(b) właściwości: *twardziak*, *kamieniak*, *siniak*, *ślimak*, *próchniak*, *śmietanka*, *gorzkał*, *kwaśniak*, *pieprznik*, *grzyb palący*, *grzyb cierpki*, *śłodzianka*, *czosnowka*, *klejak*, *lepioch*, *smrodziuch*, *śmierdziel*, *trutka*;

(c) brak przydatności z punktu widzenia człowieka: *psiak*, *psiar*, *psiuba*, *grzyb pieski*, *grzyb koci*, *grzyb koński*, *wilczak*, *ptasiarka*, *żabówka*;

(d) czas rośnięcia: *kwietniówka*, *murchel majowy*, *listopadówka*, *marcinek*, *deszczownik*;

(e) miejsce rośnięcia: *dębówka*, *olchówka*, *wierzbówka*, *grabówka*, *podbrzeźniak*, *lipiak*, *sośniak*, *miedzak*, *mchownik*, *leśnik*, *pniakówka*, *ścierniówka*, *piaskówka*, *grzyb laskowy*, *grzybek drzewny*;

(f) skutki jedzenia: *drystunki*;

(g) kontekst wierzeniowy: *szatan*, *grzyb szatański*, *grzyb czortowy*, *diabeł*, *diabelnik*.

Niektóre nazwy mają złożoną motywację, np. *siwki słodkie* (w nazwie jest zawarta informacja o kolorze i smaku), *tuleja dębowa* (nazwa informuje o kształcie i miejscu występowania), *strzępulec czerwony* (w nazwie została zakodowana informacja o kształcie i kolorze). Pewne nazwy ujawniają także, jakie jest ludowe wyobrażenie grzyba typowego. *Grzybem dziwnym* jest nazywany sromotnik (*Phallus impudicus*), który *zamiast kapelusza ma długie jajko*. *Huba dziwna* to nazwa smardza (*Morchella conica*), który swoim wyglądem również nie przypomina grzyba, ponieważ *jego głowa to jak plastry pszczele*.

Bibliografia

Bartnicka-Dąbkowska Barbara, 1964, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław.
Maćkiewicz Jolanta, 1999, *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku*, Gdańsk.

Alexander Bogomolov

(Kijów, Ukraina)

ORCID: 0000-0002-7422-0167

The concept of *KARĀMA* (DIGNITY) and the idea of self in Arabic

In our presentation, we will explore the concept of *KARĀMA*, a key Arab cultural concept and a staple of any discussion about the human nature and self in any type of discourse. In the recent Arab Spring discourse, it features as a part of the *tawrat al-karāma* (“the Revolution of Dignity”) cliché and the four-piece slogan of the Egyptian January 25 revolution ‘*ayš, hurriya, karāma insāniyya, ‘adāla ijtimā’iyya* (Bread, Freedom, Human Dignity and Social Justice). While in such a context *dignity* remains the closest English equivalent of *karāma*, this native Arab and Islamic concept contains surplus meanings that are essential to understanding both the manner of its functioning in modern Arabic and the reason behind its prominence in the Arab Spring discourse. The analysis of various collocations with *karāma* reveals the naïve ideas of SELF, which appears to be quite distinct from these in the European languages/cultures. The Arab SELF is construed as composed of a *valuable part* – NAFS (lit. – ‘soul, self’), which has to be respected and preserved as a religiously sanctioned value, and QALB (lit. ‘heart’) – a ravenous, disorderly part of self – *the source passions*. *KARĀMA* applies to the former part only. The concept of NAFS expresses both the immaterial and material (corporeal) aspect of self. QALB and NAFS represent two antagonistic parts of SELF, which could be described in L. Talmy’s force dynamics terms as Agonist and Antagonist.

Bibliography

al-Qur’ān al-Karīm, *The Noble Qur’an*, URL: <https://quran.com> [accessed 1 VI 2018].
Arberry Arthur J., 1955, *The Koran Interpreted*, New York, p. 254.

Bogomolov Alexander, 2015, *An Eye for an Eye and the Struggle for Power in the Discourse of the Egyptian Arab Spring*, „Scripta Neophilologica Posnaniensia” (XV), pp. 13–33.

Fillmore Charles, 1985, *Frames and the semantics of understanding*, „Quaderni di Semantica” VI (2), pp. 222–254.

Ibn Mandzūr, Muḥammad b. Mukarram (1955–1956), *Lisān al-‘Arab*, 15 vols. Bayrūt: Dār Ṣādir.

- Talmy Leonard, 1968, *Force Dynamics in Language and Cognition*, „Cognitive Science” № 12, p. 69.
- Голубовська Ірніа О., 2002, *Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов)*, „Мовознавство”, № 4–5, с. 40–47.

Елизавета Борисова
(Екатеринбург, Россия)
ORCID: 0000-0003-3749-3307

Корреляция значений ‘медлительный человек’ и ‘неопрятный человек’ в русских народных говорах

Поиск смежных семантических полей – один из способов этнолингвистической интерпретации лексики.

В русских народных говорах частотно сочетание значений ‘медлительный человек’ и ‘неопрятный человек, неряха’ в рамках семантической парадигмы одного слова: арх. *кужомбя* ‘нерасторопный, неумелый, неопрятный человек (чаще – женщина); неряха’; сарат. *волоха* ‘неряшливая женщина, грязнуля’, ‘растрепанная, неопрятная женщина’, ‘нерасторопная, медлительная женщина’: «Волоха, а не работник»; *ляпа* свердл., перм. ‘о нерасторопном, медлительном человеке’, ряз., влад. ‘о неряшливом, глуповатом человеке’ и мн. др.

Если рассматривать структуру диалектного полисеманта как комплексное смысловое единство, формирующееся из всех значений слова, зафиксированных на разных территориях, то обращают на себя внимание возможные варианты отношений между заявленными значениями медлительности и неопрятности на семантическом и мотивационном уровнях.

Так, носитель диалекта, очевидно, может объединять две характеристики, создавая синкретичный образ субъекта: новг. *охлапень* ‘неряшливый, неуклюжий человек’: «Охлапень, так называют человека неряшливого, грязного, неуклюжего»; смол. *растопыра* ‘о неловком, неуклюжем человеке’, ‘о неряшливом человеке’: «Кыда идеть чилавек нястройна, ноги и руки урость, няряшлива, – ета и есь рьстапыра»; ленинг. *рямза* ‘неряха’: «Рямза – нерасторопный, неряшливый человек».

Помимо взаимообусловленности значений медлительности и неопрятности, они могут развиваться независимо друг от друга. Параллельное развитие наиболее вероятно в случае эксплуатирования различных признаков одного образа при метафорической номинации (особенно с учетом различий в территории фиксации): вят. *как куль (с мукой)* ‘о неповоротливом, медлительном человеке’

и как *куль в отрепьях* 'о неряшливо одетом человеке'; *кува́лда* волог. 'неповоротливый, неуклюжий человек' и яросл. 'неряха (о женщине)'.¹

Важной причиной появления обоих значений в семантической парадигме слова является единая аксиологическая подоплека номинаций. Обе названные характеристики входят в число свойств личности, получающих общественную оценку – в данном случае негативную. Так, лексема *непроё́ка* используется для обозначения целого ряда вариантов социально неприемлемого поведения: вят. 'о неряшливой, бесхозяйственной женщине', пск., смол., волог., нижегор., калуж., ряз. 'неповоротливый, нерасторопный, ленивый человек', калуж., пск., твер., тул., моск. 'человек, которого трудно приучить к делу, порядку', влад., курск. 'пьяница' и пр. Внутренняя форма слова может напрямую указывать на оценку субъекта говорящим: смол. *беспрóка* (< *прок*) 'о неуклюжем, нерасторопном человеке' и 'неопрятный, неряшливый человек'.

В ряде случаев встает вопрос о производности одного значения от другого: например, закономерен переход «человек в одежде не по размеру» → «неопрятный человек», у которого можно предположить дальнейшее развитие в направлении медлительности: вят. *подофе́ня* 'человек, носящий длиннополую одежду и путающийся в ней; неряшливо одетый человек' и 'неповоротливый, медлительный человек'. Напротив, круговое движение (*вертеться, крутиться*) связывается с (не)способностью совершать действия быстро; близость семантики низкой скорости и неряшливости определяет актуализацию соответствующей семы в контексте: карел. *неповерко́й* 'неповоротливый, неуклюжий': «Кябела, такой неряха, неуклюжий такой, неповеркой, такой обломина нефартовый был».

Целью доклада нам видится попытка выявления отношений между значениями медлительности и неопрятности: является ли одно производным от другого либо они развиваются параллельно в границах одного гнезда.

Zuzanna Bułat Silva

(Wrocław, Polska)

ORCID: 0000-0002-6590-1702

Prosto, czyli jak? Definicja kognitywna Jerzego Bartmińskiego *versus* eksplikacja semantyczna Anny Wierzbickiej

Autorka stawia sobie za cel porównanie dwóch sposobów zapisu znaczenia pojęć utrwalonych w umyśle „zwykłego człowieka”, *definicji kognitywnej* Jerzego Bartmińskiego (zob. Bartmiński 1988, 2009, 2015; Niebrzegowska-Bartmińska 2017) i *eksplikacji semantycznej* Anny Wierzbickiej (np. Wierzbicka 1985, 1996, 2013; Goddard 2012, 2018). Po przeanalizowaniu obu pojęć i podaniu kilku reprezentatywnych przykładów, autorka pokazuje, że pojęcia te, choć różne pod względem formalnym (1. eksplikacje w NSM oparte są na zbiorze 65 niedefiniowalnych jednostek podstawowych i ewentualnie kilkudziesięciu dodatkowych elementach rozkładalnych, tzw. cząsteczkach, definicje kognitywne natomiast korzystają z pełnego repertuaru polszczyzny potocznej; 2. eksplikacje NSM są zazwyczaj krótkie, maksymalnie skondensowane, definicje kognitywne przybierają czasem postać kilkunastostronicowego tekstu; 3. eksplikacje NSM dotyczą pojęć zleksykalizowanych w bardzo wielu językach świata, definicje kognitywne tworzone były głównie na potrzeby opisu pojęć polszczyzny potocznej i jej wariantów ludowych⁵), są jednak bliskie sobie, jeśli chodzi o podstawy teoretyczne (zob. także Bułat Silva, in press). W centrum zainteresowań obojga badaczy znajduje się człowiek i jego świat wartości. Ani Bartmiński, ani Wierzbicka nie definiują samych pojęć, starają się raczej opisać specyficzne rozumienie tych pojęć przez przedstawicieli konkretnej kultury czy języka (zob. Bartmiński 2015; Wierzbicka 1985). Waga ich pracy sięga daleko poza językoznawstwo teoretyczne.

⁵ Prowadzone od kilkunastu lat w ramach konwersatorium EUROJOS badania porównawcze, których ukoronowaniem było wydanie pięciotomowego *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, pokazują, że definicja kognitywna może być z powodzeniem stosowana do opisu pojęć także w innych językach.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 169–183.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, Sheffield.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin, s. 7–13.
- Bułat Silva Zuzanna, in press, *Imagem linguística do mundo na perspectiva da Metalinguagem Semântica Natural (NSM) e da Etnolinguística Cognitiva*, Lisboa.
- Goddard Cliff, 2012, *Semantic primes, semantic molecules, semantic templates: Key concepts in the NSM approach to lexical typology*, „Linguistics” 50/3, s. 711–743; <https://doi.org/10.1515/ling-2012-0022>.
- Goddard Cliff, 2018, *Ten lectures on Natural Semantic Metalanguage. Exploring language, thought and culture using simple, translatable words*, Leiden.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Czy definicja kognitywna jest definicją otwartą?*, [w:] *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, red. Dorota Filar, Piotr Krzyżanowski, Lublin, s. 549–571.
- Wierzbicka Anna, 1985, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor.
- Wierzbicka Anna, 1996, *Semantics: primes and universals*, Oxford.
- Wierzbicka Anna, 2013, *Imprisoned in English. The Hazards of English as a Default Language*, Oxford.

Wojciech Chlebda

(Opole, Polska)

ORCID: 0000-0001-8242-4808

Bitwa pod Mątłwami albo Czy niepamięć jest etnolingwistycznie relewantna?

Autor rozwija dwa wątki swoich wcześniejszych prac, kontynuując refleksję nad pojęciem relewancji etnolingwistycznej (Chlebda 2010; wątek podjęty też przez Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską 2017) oraz nad fenomenem pamięci / niepamięci zbiorowej (Chlebda 2007). Przez „niepamięć” autor rozumie sferę obiektów, zjawisk, procesów wypartych z pamięci danej wspólnoty lub do niej niedopuszczonych. O ile obiekty, zjawiska, procesy wypełniające przestrzeń pamięci stanowią informację daną, o tyle treść niepamięci zwykle nie jest badaczowi dana lub dana jest nie wprost, niemniej niepamięć jest sferą realnie istniejącą, którą wypełnia wielorako ujętykowniona treść, co umożliwia jej odtwarzanie, opis i analizę (Chlebda 2012, 2019).

Dochodzenie do treści niepamięci obejmuje następujące kroki: 1. kompletowanie faktografii pewnego obszaru zjawisk w jej zakładanej pełni; 2. porównanie danego katalogu faktów z zawartością pamięci zbiorowej danej wspólnoty; 3. wyłonienie obiektów nieobjętych pamięcią zbiorową (krok 2. i 3. tworzą proces tzw. mapowania pamięci / niepamięci wspólnotowej; Chlebda 2014); 4. ustalenie, z jakich przyczyn te właśnie obiekty pozostały poza obrębem pamięci wspólnotowej; 5. ocena etnolingwistycznych implikacji danego stanu rzeczy.

Część analityczna obejmie w charakterze przykładów kilka faktów wypartych poza obręb polskiej pamięci zbiorowej (od tytułowej bitwy pod Mątłwami z 1666 r. po fakty XX-wieczne: niewolę żołnierzy Września '39, polskie wojenne pogromy Żydów, niemieckie nazwy miast i wsi tzw. Ziem Odzyskanych; zob. Stomma 2006; Chlebda 2009; Tryczyk 2015, Kulikowska, Obracht-Prondzyński, red., 2016). Analiza przyczyn ich wyparcia doprowadza do wniosku, że mimo ich faktograficznej heterogeniczności łączy je wspólny mianownik: obrona dobrego autowizerunku, podtrzymywanie mitu narodu bez skazy (w ujęciu psychologów społecznych – „kolektywny narcyzm”; Cichocka, Golec de Zavala 2011). Etnolingwistyczna relewancja tych treści polskiej niepamięci zbiorowej wyraża się w ich korelacji z treściami autostereotypu polskiego, w dalszej konsekwencji –

z kształtem polskiej tożsamości zbiorowej. Analiza ta pokazuje również, że to, co nazywamy autostereotypem, tworzy się nie tylko samoistnie na przestrzeni wieków, ale też jest aktywnie konstruowane metodami i technikami ordynowanymi przez instytucje państwa. To, że taki konstrukt jest asymilowany i kultywowany przez znaczącą część wspólnoty narodowej, oznacza, że odpowiada on głęboko skrywanym potrzebom wspólnotowym, będącym fundamentem budowania semiotycznego – w tym także językowego – obrazu świata, który tożsamości tej wspólnoty wyznacza jej aksjologiczne ramy i sens.

Bibliografia

- Chlebda Wojciech, 2007, *Tezy o niepamięci zbiorowej*, „Prace Filologiczne” LIII, s. 71–78.
- Chlebda Wojciech, 2009, *Wyspa z Archipelagu Oflag*, „Strony” 3, s. 58–69.
- Chlebda Wojciech, 2010, *W jakim zakresie słownik dwujęzyczny może być źródłem informacji etnolingwistycznej?*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. Wojciech Chlebda, Opole, s. 201–208.
- Chlebda Wojciech, 2012, *Pamięć ujęzykowiona*, [w:] *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s. 109–119.
- Chlebda Wojciech, 2014, *O potrzebie mapowania polskiej pamięci / niepamięci zbiorowej*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 3, *Narracja i pamięć*, red. Ewa Golachowska, Anna Zielińska, Warszawa, s. 39–47.
- Chlebda Wojciech, 2019, *Wokół pojęć NIEPAMIĘĆ i ZABVENIJE*, „Slavia Orientalis” 4, s. 681–698.
- Cichocka Aleksandra, Golec de Zavala Agnieszka, 2011, *Kolektywny narcyzm a sprawa polska*, [w:] *Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe*, red. Mirosław Kofta, Michał Bilewicz, Warszawa, s. 232–247.
- Kulikowska Katarzyna, Obracht-Prondzyński Cezary (red.), 2016, *Kulturowe analizy patriotyzmu*, Gdańsk.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 29, s. 11–29.
- Stomma Ludwik, 2006, *Polskie złudzenia narodowe*, Poznań.
- Tryczyk Mirosław, 2015, *Miasta śmierci. Sąsiedzkie pogromy Żydów*, Warszawa.

Anna Christou

(Praha, Česká republika)

ORCID: 0000-0002-4783-0736

Strategie výběru dobré manželky v českých příslovích o ženění

Příspěvek se zaměří na tradiční obraz/stereotyp dobré manželky ve starých českých příslovích o ženění, konkrétně na kritéria, která měla žena vstupující do manželství splňovat. Vstup do manželství byl tradiční společností zásadním a nevratným životním krokem, neboť manželství představovalo pevný a v podstatě nerozlučitelný svazek (Navrátilová 2012). Důležitým předpokladem úspěšného manželského soužití byl správný výběr partnerů, který nebyl ponechán na svobodné vůli zainteresovaného páru, nýbrž byl společensky regulován (Možný 2006). Zkušenosti, hodnoty, postoje a normy tradičního společenství spojené s výběrem partnerů jsou v češtině fixovány mj. v příslovích, typu fražému, který obvykle funguje jako rada, poučení, případně výtka (Čermák 2007). Početnou skupinu představují přísloví o ženění, jež svébytným způsobem zachycují rady pro výběr dobré manželky, ale také nároky kladené na muže, který chtěl vstoupit do manželství. Tato přísloví, v nichž se uplatňuje především mužská perspektiva (Schipper 2018), potenciální nevěstu hodnotí především z hlediska charakterových vlastností, majetkových poměrů, dobré pověsti, pracovitosti a na okraji zájmu nezůstává ani její fyzická atraktivita. Jako rizikové jsou vnímány vlastnosti, které mohou ohrozit rodinnou prosperitu, hladký chod domácnosti či manželovu čest a jeho status hlavy rodiny. Stereotyp dobré manželky zachycený v těchto příslovích je formován na jedné straně podřízeným vztahem k manželovi a na straně druhé vztahem k domu a domácím pracím. Muži je naopak přisuzována úloha vedoucí. Má být dostatečně zralý a zodpovědný, aby zvládl řízení domácnosti a rodiny a osvědčil tak základní kvalifikaci dospělého muže (Ratajová – Storchová 2009).

Společným klíčovým rysem je v tomto typu přísloví připravenost a způsobilost obou partnerů k sňatku a rodinnému životu, která se však u mužů a u žen v tradiční kultuře realizovala odlišným způsobem. Komplementárně k bádáním kulturně-historickým, etnologickým a sociologickým příspěvek poukáže na tyto odlišné genderové role a zasadí je do širšího rámce zkoumání tradičního obrazu ženy v češtině (Christou 2020).

Literatura

- Bartmiński Jerzy (2016): *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Karolinum.
- Čermák František (2007): *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and General Phraseology*. Praha: Karolinum.
- Christou Anna (2020): *Žena v českém tradičním obrazu světa: etnolingvistická studie*. Praha: FF UK.
- Lenderová Milena, Kopičková Božena, Burešová Jana, Maur Eduard (eds.) (2009): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Možný Ivo (2006): *Rodina a společnost*. Praha: Slon.
- Navrátilová Alexandra (2012): *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad.
- Schipper Mineke (2018): *Nikdy si neber ženu s velkýma nohama: ženy v příslovích z celého světa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Ratajová Jana– Storchová, Lucie (eds.) (2009): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, Scriptorium.

Waldemar Czachur
(Warszawa, Polska)
ORCID: 0000-0002-8343-4765

Tekstowe wyznaczniki pamięci transnarodowej. Rozważania na przykładzie polsko-niemieckiego podręcznika do nauczania historii

Celem wystąpienia jest refleksja nad tekstowymi wyznacznikami pamięci transnarodowej na przykładzie polsko-niemieckiego podręcznika do nauczania historii, a szczególnie na przykładzie zagadnień związanych z rozbiorem Polski i roli Napoleona Bonapartego. Podręczniki szkolne przekazują, a tym samym tworzą wiedzę określonej zbiorowości na temat tego, co dla niej jest istotne oraz jaką funkcję sensotwórczą mają określone wydarzenia z przeszłości. Podręczniki są zatem perspektywiczną interpretacją przeszłości dla celów tożsamościotwórczych, ponieważ przekazują i utrwalają one społecznie akceptowane wartości i postawy, w tym pozytywny stosunek do własnego narodu.

Podręcznik dwunarodowy, w tym polsko-niemiecki podręcznik do nauczania historii musi uwzględnić dwie zasadnicze różnice: przede wszystkim różnice programowe z różnym sposobem przedstawiania pewnych wydarzeń (kultura pamięci) oraz różnice w stylu nauczania (kultura edukacyjna). Tym samym wyzwaniem podręczników dwunarodowych jest umiejętne i wyważone integracja wielu perspektyw na określone wydarzenia i procesy historyczne.

Na przykładzie trzech rozdziałów z drugiego tomu podręcznika *Europa. Nasza historia / Europa. Unsere Geschichte* chciałbym zaprezentować liczne tekstowe strategie budowania wieloperspektywiczności, których celem jest tworzenie pamięci transnarodowej. Chodzi przede wszystkim o strategie konfrontacji, wyjaśniania, omawiania oraz przyswajania.

Maciej Czerwiński

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-6602-1299

Słowo – brzemie użyć przeszłych i obecnych

Wydaje mi się, że nie ma bardziej niezwyklej i bardziej przenikliwej definicji słowa od tej, jaką zaproponował Michaił Bachtin: „[Słowa] mają zapach, zapach zawodu, gatunku, kierunku, ugrupowania, określonego utworu, człowieka, pokolenia, młodości i starości, dnia, godziny [...] W każdym słowie wyczuwalny jest zapach kontekstu czy kontekstów, w których przeżywało ono swoje pełne napięcia społeczne istnienie; we wszystkich słowach i formach mieszczą się intencje. Odcienie kontekstowe (gatunkowe, prądowe, indywidualne) są w słowie czymś nieuniknionym” (Bachtin 1982: 123).

Skoro w słowach zachowane są zapachy kontekstów (rozumiane jako odcienie kontekstowe czy konotacje), to pojawiają się pytania: (1) czy wszyscy użytkownicy języka wyczuwają je w jednakowy sposób, a jeśli nie, to co o tym decyduje? (2) czy zapachy znikają czy może istnieją w słowach na trwałe?, i wreszcie – w tym wystąpieniu najważniejsze – (3) czy zapachy dawne, będąc w konflikcie z zapachami obecnymi, tworzą napięcia pojęciowe, a jeśli tak, to jakie ma to konsekwencje dla reprezentacji semantycznej słów i dla samej komunikacji?

(Hipo)tezy:

1. Istnieje pewna, charakterystyczna dla danej wspólnoty i dla danej epoki, wspólna baza zapachów, wyczuwalna w aktach komunikacyjnych za sprawą kompetencji językowej/kulturowej użytkowników. Oprócz niej istnieją zapachy charakteryzujące poszczególne środowiska (grupy społeczne), dzięki którym tworzą się również podstawy ich (tych grup) poczucia odrębności.
2. Zapachy mogą zniknąć, gdy stają się z punktu widzenia jakiejś grupy lub epoki nierelevantne (zostają przesunięte do sfery pasywnej reprezentacji semantycznej, ale za sprawą analogicznych procesów mogą zostać przywrócone do życia – w innej epoce, przez innych użytkowników).
3. Bywa, że zapachy dawne są w procesach komunikacji niewyczuwalne, co powoduje, że użytkownicy dawnym znaczeniom – najczęściej nieświadomie – przypisują znaczenia współczesne. Jest to proces, który

można określić mianem rzutowania semiotycznego (Czerwiński 2005: 197–210). Interlokutorzy, odnosząc się do rzeczywistości przeszłej, używają słów, których znaczenia są współczesne. Tym sposobem dochodzi do narzucenia znaczeniom przeszłym – znaczeń współczesnych, a co za tym idzie – oswojenia rzeczywistości przeszłej w ramach rzeczywistości obecnej. Problem ten, a także wynikające z niego konsekwencje zostaną omówione na kilku przykładach, przede wszystkim nazwy własnej *Bałkany*.

Bibliografia

- Bachtin Michaił, 1982, *Problemy literatury i estetyki*, tłum. Wincenty Grajewski, Warszawa.
- Czerwiński Maciej, 2005, *Kultura, dyskurs, znak*, Kraków.
- Koselleck Reinhart, 2009, *Dzieje pojęć. Studia z semantyki i pragmatyki języka społeczno-politycznego*, tłum. Jarosław Marecki, Wojciech Kunicki, Warszawa.

Natalia Długosz

(Poznań, Polska)

ORCID: 0000-0001-5654-2018

Rodzina (*СЕМЕЙСТВО*) w systemie aksjologicznym Bułgarów (na podstawie danych językowych)

Wartości – rdzeń każdej kultury – jako przedmiot badań wydają się bardzo trudne do opisanego, zwłaszcza gdy z przyczyn obiektywnych ograniczamy pryzmat ich postrzegania do określonej dziedziny. Nie ulega jednak wątpliwości, że są zapisane w języku jako treści wyrażen do niego przynależne (por. Puzynina 2014: 7). Koncept RODZINY (*СЕМЕЙСТВО*) stanowi niewątpliwie ważną, być może nawet jedną z najważniejszych wartości dla bułgarskiej kultury narodowej. Jeśli uwzględnimy ogólne uwarunkowania historyczne, jak choćby długi czas utrzymywania się reliktyw dawnej obyczajowości czy rodowych systemów prawnych na Bałkanach, wydaje się to naturalne. Dlatego staram się wskazać pewne ogólne zależności historyczne, bez których znajomości nie sposób prawidłowo zrozumieć językowy obraz rodziny typowy dla współczesnej świadomości bułgarskiej. Sięgam w tym miejscu zarówno po dane historyczne, rezultaty badań socjologicznych, twarde demograficzne dane statystyczne oraz założenia sformułowane w dokumencie *Zaktualizowana krajowa strategia rozwoju demograficznego Republiki Bułgarii (2012–2030)*.

Poddaję analizie dane systemowe, w tym zwłaszcza słownikowe zawarte w różnych rejestrach. Są to zarówno słowniki objaśniające języka bułgarskiego, jak i słowniki innego typu: słownik synonimów, słownik etymologiczny, słownik słowotwórczy, słownik frazeologiczny. Dane leksykograficzne uzupełniam danymi systemowymi, nieuwzględnionymi w rejestrach, a pozyskanymi z innych publikacji językoznawczych lub pochodzącymi ze stworzonego na potrzeby niniejszego badania korpusu tekstów. Bułgarskie słowniki najczęściej definiują rodzinę jako małżonków oraz ich potomstwo, wskazując często jako czynnik konstytutywny zamieszkiwanie we wspólnym gospodarstwie domowym (pod jednym dachem). W rekonstrukcji bułgarskiego językowo-kulturowego obrazu rodziny staram się uwzględnić dane tekstowe. Biorę pod uwagę zwłaszcza interesujące fakty językowe, odzwierciedlające lub, w drugą stronę, wpływające na specyficzny sposób profilowania potocznego wyobrażenia

rodziny w tekstach sloganów reklamowych. Przyglądam się także kolokacjom leksemu w Bułgarskim Korpusie Narodowym. W końcu prezentuję wyniki badania ankietowego, dotyczącego konceptu *СЕМЕЙСТВО* w języku bułgarskim (badanie zostało przeprowadzone zimą na przełomie 2018 i 2019 roku na zrównoważonej pod względem płci grupie respondentów – 135 kobiet i 116 mężczyzn). Co interesujące, najwyższą pozycję wśród wymienionych przez ankietowanych cech deskryptorowych zajmują: 1. wartość absolutna/ najwyższe i nienaruszalne dobro. Wykorzystując opisaną powyżej bazę materiałową, podejmuję próbę odtworzenia potocznego obrazu rodziny obecnego we współczesnej świadomości bułgarskiej.

Bibliografia

- Aktualizirana nacionalna strategija za demografsko razvitie na Republika B'lgarija 2012–2030*, https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/politiki/demografskapolitika/nacionalnistrategicheskidokument/DEMOGRAPHICSTRATEGY_Update.pdf [data dostępu: 14.02.2020].
- Jačkova Miroljuba, 2000, *Semejstvoto v B'lgarija meždu XX i XXI vek /predpostavki, analizi, prognozi*, Sofia.
- Puzynina Jadwiga, 2014, *Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami)*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 26, s. 7–20.
- Sawicka Irena, Sujecka Jolanta, 2015, *Wprowadzenie do bałkanologii. Etozy – Języki – Arealy – Konceptualizacje*, Warszawa.
- V'lkova Vanija, 2011, *Nabljudenija v' rhu obraza na semejstvoto v BG reklamanta*, <http://spisanie.harta.bg/statia/300> [data dostępu: 14.02.2020].

Katarína Dudová

(Nitra, Slovenska)

ORCID: 0000-0002-2452-1957

Etnolingvistické analýzy najdôležitejších hodnôt v povedomí mladej generácie Slovákov

Na jazykový obraz sveta súčasnej generácie mladých ľudí možno nazerať nielen z hľadiska toho, ako si mladá generácia konceptualizuje jednotlivé fragmenty skutočnosti, axiologicky ich interpretuje a projektuje do jazyka (Dolník 2010: 46–49), ale aj z tej perspektívy, ako ich hierarchizuje, systematizuje, dáva do vzájomných vzťahov vzhľadom na ich dôležitosť, významnosť pre neho a pre jeho motivačný svet.

Hoci tento skupinový hodnotiaci subjekt sa vyznačuje viacerými identickými socio-kultúrno-psychologickými rysmi, nie je to výlučne homogénna skupina. Jazykovo stvárnený obraz reality utvárajúci sa v povedomí mladej generácie sa diferencuje najmä rodovo a regionálne, nábožensky, ako aj z hľadiska dosiahnutého vzdelania. Identifikovať, kvalifikovať a analyzovať hodnoty, ktoré sú zásadné pre takto dynamicky sa prejavujúci hodnotiaci subjekt, znamená odkryť mentálny obraz sveta v takej podobe, v akej by mal podľa mladej generácie ľudí existovať.

Dotazníkový prieskum v prostredí vysokoškolskej mládeže nám umožňuje zistiť, aké hodnoty sú v jej povedomí dominantné, centrálné a ktoré sú na okraji pozornosti, periférne. Zaujíma nás tiež samotné odstupňovanie medzi týmito krajnými polohami, ako aj počet jednotiek. Hodnoty, ktoré sa ukážu ako najdôležitejšie pre súčasného mladého človeka, budú podrobené ďalšej analýze využívajúcej predovšetkým metodológiu kognitívnej etnolingvistiky. Pôjde o hodnoty tvoriace axiologické jadro kultúry žijúcej v povedomí slovenskej mladej generácie, kultúry tvoriacej odkaz do budúcnosti národa.

Vlastnosti hodnôt by mal súčasný mladý Slovák identifikovať ako „dobré“, a mnohé z týchto hodnôt fungujú v jazyku v antonymických dvojiciach v súlade so zásadou, že dobro sa definuje prostredníctvom svojho kontrastu so zlom (Masłowska 2014: 181). Preto výskum hodnôt v jazyku a kultúre primárne osciluje okolo základnej opozície dobro – zlo, dobré – zlé, ktorá umožňuje kvalifikáciu činov a postojov. Pripúšťame dokonca možnosť, že niektoré hodnoty môžu byť vnímané pozitívne i ne-

gatívne, t. j. ako dobré i zlé. Za hodnotu však nepovažujeme iba to, čo je dobré, príp. pekné, ale aj to, čo je pre človeka užitočné a dobre mu slúži. Podľa J. Bartmińskiego (1989/2007: 214–225) sú považované za hodnoty: 1. názvy abstraktných pojmov, 2. názvy cností, 3. názvy spoločensko-sociálnych režimov a situácií, 4. názvy individuálnych a kolektívnych prejavov, 5. názvy ľudských kolektívov, 6. názvy kultúrnych a spoločenských inštitúcií, 7. názvy osôb a vecí, ktoré sú nositeľmi obzvlášť silne pociťovaných hodnôt a samé sú vnímané spoločnosťou ako hodnoty, 8. názvy predmetov/symboly.

Získaný „rebríček hodnôt“ nám odkryje intenčný svet súčasného mladého Slováka/mladej Slovenky, ktorý sa prejavuje špecifickými rysmi determinovanými viacerými typickými faktormi súčasného sveta, a to najmä spôsobom nadväzovania a udržiavania medziľudských vzťahov prostredníctvom sociálnych sietí, ľahká dostupnosť k informáciám, no znížená schopnosť kritického myslenia vo vzťahu k tomu, čo médiá bežne ponúkajú.

Literatúra

- Bartmiński Jerzy, 1989/2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin, s. 214–225.
- Dolník Juraj, 2010, *Jazyk – človek – kultúra*, Bratislava.
- Masłowska Ewa, 2014, *Profile WINY i KARY w ludowym kodeksie moralnym*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 169–184.

Renata Dźwigoł

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-9780-6750

Diabelskość jako kategoria nazewnicza

Celem wystąpienia jest przedstawienie jednej z kategorii semantycznych – diabelskość w aspekcie jej funkcji nazewnicznej. Przedmiotem opisu będą utrwalone w polszczyźnie (ogólnej oraz dialektalnej) dwuelementowe wyrażenia rzeczownikowe, w których jeden z komponentów ma znaczenie ‘diabeł’ lub ‘diabelski’. Są one włączane do szeroko ujmowanego zasobu frazeologicznego polszczyzny. Na przykład według klasyfikacji frazeologizmów autorstwa Andrzeja M. Lewickiego byłyby: po pierwsze – wyrażeniami rzeczownikowymi, tj. frazeologizmami pełniącymi w zdaniu funkcję rzeczownika (podział frazeologizmów morfologiczno-syntaktyczny – ze względu na funkcję pełnioną w zdaniu), po drugie – zestawieniami frazeologicznymi, jednostkami podobnymi do terminów, a stanowiącymi (wraz z innymi typami jednostek) pogranicze frazeologii (podział semantyczny frazeologizmów – ze względu na funkcjonowanie znaczenia). Mają status nazw pospolitych (*nomina appellativa*). Nazywają różne elementy świata, mieszczące się w obrębie natury oraz kultury, m.in.:

(1) rośliny (z punktu widzenia rolnika będące chwastami, kłujące, mające niezwykle wygląd, odurzające, trujące, dawniej wykorzystywane w magii, w jakimś zakresie podobne do diabła – skojarzenia z diabelskimi rogami, pazurami);

(2) grzyby (niejadalne, trujące, o nietypowym wyglądzie);

(3) lecznicze substancje otrzymanywane z roślin (wydzielające przykry zapach, o gorzkim smaku);

(4) zjawiska w świecie roślin traktowane jako anomalia (niezwykłe);

(5) zwierzęta, ryby, ptaki, owady (o odstrasżającym lub odrażającym wyglądzie, podobne do diabła – rogi, czarna sierść lub barwa ciała, nocny tryb życia);

(6) inne obiekty i zjawiska ze świata natury;

(7) zjawiska z zakresu anatomii;

(8) wytwory kultury materialnej oraz społecznej.

Dość dużą grupę wśród tych „diabelskich” nazw stanowią nazwy ludowe, tradycyjne, zwyczajowe, obiegowe. Nie wszystkie ludowe nazwy

mają gwarowe pochodzenie, są autentycznie gwarowe, tj. powstałe na gruncie gwar. Część „diabelskich” nazw to kalki językowe – dawniej z łaciny (łacińskie nazwy gatunkowe, np. bot. *Boletus satanas* ‘borowik szatański’ → *szatański* / *diabelski* / *diabli grzyb*), współcześnie z języka angielskiego, np. bot. *Devil’s claw* ‘hakorośl rozesłana’ (*Harpagophytum procumbens*) → *diabelski* / *czarci pazur*, *diabelski szpon*; zool. *Tasmanian Devil* (*Sarcophilus harrisi*) → *diabeł tasmański*; *Devilstick* ‘trzy kijki służące do wykonywania żonglerskich pokazów’ → *diabelskie kijki*.

Celem jest przedstawienie motywacji semantycznej „diabelskich” nazw w jak najbardziej syntetyzujący sposób – tzn. tak, by ukazać tendencje nazewnicze (mechanizmy nominacyjne), które można zaobserwować w tej grupie jednostek.

Motywacja „diabelskich” nazw ze względu na przebieg procesu nominacyjnego (co decydowało o nadaniu obiektowi „diabelskiej” nazwy?):

(1) obiekt nazywany, a najczęściej pewne jego cechy (np. wygląd) wywołują skojarzenia z diabłem, co zostaje w nazwie obiektu uwidocznione;

(2) związek obiektu z diabłem w wierzeniach, magii lub obrzędach ludowych zostaje odzwierciedlony w jego nazwie;

(3) charakterystyka, kategoryzacja, wartościowanie obiektu dokonywane przez człowieka skutkują użyciem „diabelskiej” nazwy.

Niejednokrotnie trudno jednoznacznie wskazać motywację semantyczną danej nazwy. O jej utworzeniu (czy użyciu) mógł zdecydować nie jeden charakterystyczny dla obiektu nazywanego aspekt, a kilka innych jego aspektów – być może równie charakterystycznych w świadomości twórcy czy użytkownika nazwy. Dla wielu poszczególnych nazw można podać kilka różnych motywacji semantycznych i często trudno przesądzić, którą z nich należałoby traktować jako prymarną, a które jako wtórne (wobec niej). Z tego względu można mówić o wielomotywacyjności „diabelskich” nazw.

Людмила Федорова
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0002-2284-6643

Языковые образы СЕМЬИ в пословицах и фразеологии

В проекте EUROJOS концепт СЕМЬИ исследуется с привлечением фольклорных текстов и фразеологии, отражающих сложившиеся стереотипы.

Сопоставление материала разных языков показывает, что основные мотивы в отношении СЕМЬИ являются общими для многих культур; однако образы, воплощающие эти мотивы, могут быть разными.

С СЕМЬЕЙ сопоставимы понятия одного уровня, что обуславливает возможность метонимических переходов и взаимосвязанных определений.

Одно из них – ДУША: *Семья вместе, и душа на месте*. По мнению исследователя русского фольклора Вардана Айрапетяна, так могла бы сказать скорее мать. *Моя душа – это моя семья, родня, свои, близкие во мне, начиная с матери* (612743). Душа входит и в более частные определения: *Жена – душа мужа* (арм.); *Не иметь ребенка все равно что не иметь души* (арм.); *Како една душа се* – Они как одна душа (мак.).

Другим сопоставимым с СЕМЬЕЙ понятием является ДОМ. *Як немає сім'ї, то й дому немає* (укр.); *Да му цути куката* (мак.) – Пусть цветет (процветает) его дом (пожелание счастья семье).

Дом и его части – кров, очаг, стены – воплощают идеи защиты, тепла, семейного благополучия: *Основа огниште* (мак.) – Создает семью (Основывает очаг); *Муж – наружная стена дома, жена – внутренняя* (арм.); *Заморозки поросенка домой загонят* (фин.).

Мотивы семьи реализуются в ряде образов. Мотив родства передается образом дерева. Символическими смыслами наделяются само растение и его части – корни, ветви, листья, цветы, плоды, семена, пень. *Дерево тримається корінням, а людина сім'єю* (укр.); *Дрво со туѓи лисја* (мак.) – Дерево с чужими листьями (о семье с женским потомством); *Како два пена* (мак.) – Как два пня (о старых супругах).

Другие частые образы – птицы: *Птица опирается на крылья, человек – на родичей* (арм.); *Како црна кукавица* (мак.) – Как черная кукушка (без детей); *Живеат како гулаби* (мак.) – Живут как голуби (в любви).

Универсальный мотив сходства детей и родителей передается образом дерева и плода, с общей негативной окраской: *Яблоко от яблони недалеко падает*; *Круша под круша паѓа* (мак.) – Груша под грушей падает; *Плод от дерева далеко не падает* (арм.). Другая формула – *Каков отец, таков и сын*. В испанском (мексиканском): *De tal palo tal astilla* – Какова палка, такова щепка; *Hijo de tigre, pintito* – Сын тигра – полосатый. Оригинален финский пример: *Если лыжи не скользят – это наследственное*.

Сходство детей в семье отмечается как неразличимость: *Се редат дечиња како гранчиња* – Детишки строятся как ветки (мак.). *Братъа как рысьта, сестры как ящери* (о похожих детях) (фин.). Но: *В семье не без урода*, и обычно это младший сын, дурак.

Нераздельность супругов передают образы: *Какво грнето, таков капакот* (мак.) – Каков горшок, такова и крышка; *Илица и петлица се* (мак.) – Петля и пуговица.

Пословичный фонд каждого народа обновляется. Известные старшему поколению пословицы заменяются новыми. У русской молодежи в ходу малоизвестные старшим поговорки: *От осинки не родятся апельсинки*; *Дал бог зайку, даст и лужайку*.

Литература

Айрапетян Вардан, 2010, *Толкование на анекдот про девятьх людей (АТ 1287)*, Москва.

Армянские пословицы и поговорки. Составление и перевод Гюльнар О. Карапетян, Москва 1973.

Ширилов Ташко, Димитровски Тодор, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, т. 1–3, Скопје 2003–2009.

Dorota Filar

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-4692-8894

Językowo-kulturowy obraz *HISTORII* we współczesnej polszczyźnie

Wykorzystując koncepcję semantyki narracyjnej, zamierzam uzasadnić tezę, iż ramę semantyczną *HISTORII* można uznać za jeden z wzorcowych i najbardziej reprezentatywnych przykładów wpisanego w język „narracyjnego myślenia o świecie”. Obejmuje ono bowiem wyraziście zarysowane, charakterystyczne dla narracji kategorie: bohatera, zdarzeniowość, procesualność, związki przyczynowo-skutkowe i organizację temporalną. Proponowana koncepcja znaczenia językowego nawiązuje do interdyscyplinarnych refleksji nad kategorią narracyjności i zasadza się na założeniu, że ludzka wiedza – w tym wiedza stojąca u podstaw języka – jest w pewnej istotnej części zorganizowana narracyjnie. W tym ujęciu język można porównać do swego rodzaju obrazowej opowieści o tym, jak „toczą się” rzeczy w świecie (Filar 2013: 11), zaś znaczenia słów – analizować jako „mikronarracje”, stanowiące świadectwo interpretacji określonych fragmentów rzeczywistości.

Językowa „opowieść o historii” stanowi istotny komponent tożsamości indywidualnej oraz społecznej, jest ważną częścią wiedzy wspólnej, funkcjonującej w świadomości zarówno jednostki, jak i całej społeczności językowo-kulturowej. W planowanym wystąpieniu poddam analizie tylko niektóre elementy językowej konceptualizacji *HISTORII*, gdyż bogate treści tworzące jej pełny językowo-kulturowy obraz wymagają znacznie szerszego opracowania.

Wykorzystane ujęcie w dużym stopniu nawiązuje do metodologii badań nad językowym obrazem świata. Przyjmuję zatem metody opracowania danych oraz dochodzenia do wniosków badawczych i ich prezentowania wyrastające z tradycji (zwłaszcza lubelskiej) badań nad JOS. Podstawą analizy będą dane dwójakiego rodzaju: leksykograficzne oraz tekstowe. Pierwsze ukazują najbardziej typowe, utrwalone znaczenia, ujęte w słownikach jako treści wiązane z *HISTORIA*. Drugie zaś stanowią świadectwo dynamiki znaczeń analizowanego leksemu, zarówno konwencjonalnych, jak i kreatywnych sposobów rozumienia historii we współczesnym języku polskim. Dane tekstowe zostaną zaczerpnięte z różnych zbiorów współcze-

snej polskiej aforystyki, z wypowiedzi o charakterze „myśli” (stanowiących zbiór gatunkowo niejednorodny, zbliżonych do aforyzmu, sentencji, niekiedy naśladowujących poezję), będących coraz bardziej popularną formą wypowiedzi internautów na różne aktualne, uniwersalne tematy. Ilustrują one dynamicznie ujętą „wiedzę wspólną”, której „nositelami” są (najczęściej anonimowi) przedstawiciele wspólnoty językowo-kulturowej. Dwa wskazane powyżej typy danych dopełniają się i w efekcie pozwalają zrekonstruować pełniejszy językowy obraz historii wyrażany we współczesnym języku polskim.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Filar Dorota, 2013, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata*, Lublin.
- Filar Dorota, 2015, *Język jako wielka narracja: teoria narracyjności w semantyce*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXXI, s. 9–26.
- Historia mówiona w świetle nauk humanistycznych i społecznych*, 2014, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Mirosław Szumiło, Lublin.
- Szadura Joanna, 2017, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, Lublin.
- Tokarski Ryszard, 2013, *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin.

Ольга Фролова
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0002-7667-236X

ПАМЯТЬ И ЗАБВЕНИЕ как механизмы создания и осознания идентичности

Память как психологическое явление обнаруживает связи с хранением индивидуальной и культурной идентичности человека и отражается в языке и речи.

Для психологов память – «познавательный психологический процесс, включающий запоминание, сохранение, припоминание (воспоминание, воспроизведение), узнавание и забывание информации» (Немов 2007: 271). В зависимости от каналов поступления информации и особенностей ее хранения и утраты в психологии выделены виды и законы памяти. Виды памяти определены «по следующим критериям: время хранения информации в памяти, органы чувств, к которым относятся процессы памяти, использование мнемотехнических средств, участие воли и мышления в процессах памяти (Немов 2007: 271). Закономерности памяти – это закон ассоциаций, закон забывания, закон Зейгарник (забывание в зависимости от завершенности / незавершенности дела), закон края, закон связи памяти с мышлением, закон связи памяти с речью, закон связи памяти с воображением, закон связи памяти с мотивацией (интересами и потребностями человека), закон связи памяти с эмоциями (Немов 2007: 274).

Память обращена к различным источникам информации, связана с модусом знания, т.е. универсальна по отношению к знанию-знакомству и знанию по описанию (Рассел 2000: 187). Человек запоминает, помнит и вспоминает то, что знает из собственного опыта, то, чему был свидетелем и очевидцем, а также то, что знает по рассказам и книгам. Единство воспоминаний обеспечивает тождественность человека самому себе в синхронии и диахронии. Знание-знакомство и память о нем ограничена временными рамками жизни субъекта, поэтому знание по описанию и память о нем неизбежно выходят за пределы жизни человека и основывается на текстах.

Интерпретация памяти как механизма создания и поддержания культурной идентичности принадлежит Ю.М. Лотману. «Культура представляет собой коллективный интеллект и коллективную па-

мять, т.е. надиндивидуальный механизм хранения и передачи некоторых сообщений (текстов) и выработки новых. <...> Общая для пространства данной культуры память обеспечивается, во-первых, наличием некоторых константных текстов и, во-вторых, или единством кодов, или их инвариантностью, или непрерывностью и закономерным характером их трансформации» (Лотман 1992: 200). В рассуждениях Ю.М. Лотмана присутствует некое противоречие, заключающееся в том, что его метафора строится на понимании субъекта, который утрачивает уникальный, индивидуальный характер.

В языке память определяется как «1. Способность запоминать, сохранять и воспроизводить в сознании прежние впечатления. || Запас хранимых в сознании впечатлений. Врезаться в память. 2. Воспоминание о ком, чём-л. || чья. Воспоминание об умершем. || О том, что (кто) является напоминанием о ком-л., о каком-л. событии, происшествии и т.п. 3. Способность осмысленно воспринимать окружающее, отдавать отчёт в своих поступках, чувствах; сознание» (БТС 2002: 777). С другой стороны, утрата памяти, выражающаяся с помощью конструкции *без памяти*, интерпретируется как интенсификатор и высокая положительная оценка: «1. Забывая всё, до потери сознания, очень сильно. Любить без памяти. 2. (от кого-чего). В восхищении, в восторге от кого, чего-л. Быть без памяти от кого-л. (БТС 2002: 777). Т.о., выделены а) способность «обращения» с информацией – с раздражителями, поступающими от стимула, б) воспоминание как результат и в) способность осознанного восприятия ситуации, т.е. контроль над восприятием. В языке *память* формирует семантическое поле, включающее единицы разных частей речи: *память, воспоминание, помнить, вспомнить, забыть, забывать, забвение, забывчивый, памятливый* и др.

Память как средство культурной и языковой идентичности отражается языке и речи с помощью атрибутивного словосочетания с посессивным местоимением *наша память*, а также с помощью атрибутивных конструкций с прилагательными *историческая, народная, коллективная, общая, культурная русская* и существительным *память*. Частотность данных словосочетаний была проверена на материале Национального корпуса русского языка. Поиск показал, что речь отражает, прежде всего, индивидуальный характер памяти: словосочетание *наша память* встречается в НКРЯ в 355 документах и 430 вхождениях, а *моя память* – в 1163 документах 2174 вхождениях.

Язык также отражает различие между воспоминанием очевидца и воспоминанием о факте (ср. знание-знакомство, знание по описанию). Личный опыт выражается с помощью субъекта в 1м лице единственного числа и предикатов, выраженных глаголами *помнить*, *забыть* и др. с зависимым придаточным предложением, присоединяемым с помощью союза *как*. Фактивное значение конструкции выражается с помощью соответствующего союза *что*, а кроме того, именно в такой конструкции возможен коллективный субъект. Поиск по НКРЯ проводился для конструкций с глаголами *помнить*, *забыть*, *забывать*. Определялась частотность конструкций с субъектом в 1 лице единственного и в 1 лице множественного числа с зависимым компонентом, присоединяемым союзами *что* и *как*. Поиск показал, что частотность конструкций с субъектом, выраженным 1 лицом единственного числа местоимения *я*, и союзом *как* значительно выше, чем конструкций с коллективным субъектом и фактивным союзом, что отражает субъективный, индивидуальный характер памяти.

НКРЯ позволяет выявить первые употребления конструкций с существительным *память* в обобщенном значении: так словосочетание *наша память* отмечена в НКРЯ в конце XVIII в., *общая, русская память* – во второй половине XIX в. *историческая, народная, культурная память* – в XX в.

Подобные конструкции отражают общность информации, хранимой коллективным субъектом, и фиксируют наличие языковой и культурной идентичности. С другой стороны, поскольку подобная идентичность строится на основе знания по описанию и формируется историческим дискурсом, определенным отбором текстовых источников, системой образования, коллективная память может быть инструментом и результатом манипулирования.

Литература

- Лотман Юрий М., 1992, *Память в культурологическом освещении*, [в:] Юрий М. Лотман, *Избранные статьи*. В 3-х т, т. 1. Таллинн, с. 200–202.
- Немов Роберт С., 2007, *Психологический словарь*, Москва.
- Рассел Бертран, 2000, *Введение в философию*, Москва.
- БТС – *Большой толковый словарь*, ред. Сергей А. Кузнецов, Санкт-Петербург 2002.
- НКРЯ – *Национальный корпус русского языка*. URL.: <http://ruscorpora.ru>.

Iliana Genew-Puhalewa

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0002-1780-166X

SOLIDARNOŚĆ w sieci wartości nowogreckich

W referacie zamierzam zabrać głos w kongresowej dyskusji na temat relacji języka wobec wartości leżących u podstaw językowego obrazu świata danej wspólnoty ludzkiej oraz sposobów ich rekonstruowania na gruncie etnolingwistyki. W szczególności podjęta zostanie kwestia dotycząca wzajemnych powiązań pojęć aksjologicznych, za przykład posłuży SOLIDARNOŚĆ w świetle danych języka nowogreckiego – obszar do tej pory nie penetrowany.

Punktem wyjścia dla rozważań będą tezy postawione przez wiodących polskich etnolingwistów Jerzego Bartmińskiego, Wojciecha Chlebdy, Moniki Grzeszczak i in. (zob. Bartmiński, Chlebda 2013; Bartmiński, Grzeszczak 2014), zgodnie z którymi pojęcia aksjologiczne są silnie „usieciowione“, łączone w bloki, jedno ewokuje kolejne (Bartmiński, Chlebda 2013: 92).

Przyjmuję metodologiczną propozycję, zakładającą konsekwentną analizę semantyczną z uwzględnieniem definiensów nazw wartości, wyróżnionych z danych systemowych i ankietowych (Bartmiński, Grzeszczak 2014: 36–37). Jak wynika z propozycji teoretycznych cytowanych wyżej autorów (Bartmiński, Grzeszczak 2014: 38) oraz z wstępnie zebranego materiału językowego, bardzo istotne jest zwrócenie uwagi na łączenie się nazw wartości na „osi syntagmatycznej” w kompleksy, kolekcje i kolokacje.

Trwałe powiązanie solidarności (*αλληλεγγύη*) w języku i kulturze nowogreckiej z ideą jedności narodowej (*εθνική ενότητα*), z aksjologiczną zasadą ‘bycia człowiekiem’ (*ανθρωπισμός/ανθρωπιά*), z czynną postawą przeciwstawianą „pustym słowom” (*έργα/δράση // λόγια*) oraz z cnotą szczerości (*ειλικρίνεια*) wskazuje na uniwersalne, ale i etnospecyficzne rozumienie tej wartości przez Greków (por. Niebrzegowska-Bartmińska 2018) – zaproponowana prezentacja ma przybliżyć, jakie one są.

Bibliografia

Bartmiński Jerzy, Grzeszczak Monika, 2014, *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 26, s. 21–44, [DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/et.2014.26.21>].

- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2013, *Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 25, s. 69–95, [DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/et.2013.25.69>].
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2018, *Solidarność z życiem w kulturze tradycyjnej – od zasady do postulatu*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 13, t. 1, red. Bogusław Zieliński, Poznań, s. 195–204.

Agnieszka Gicala

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0001-9375-0756

Do we have a soul? *DUSZA* (soul) as a cultural-linguistic concept in Polish-English literary translation

The paper offers an approach to the translation of creative texts in which the concept of linguistic worldview, paired with the concept of a culture as an iceberg, is at the foundations of the translator's overall strategic approach to a creative text as well as his or her practical translation choices. In this approach, each individual text and its translation can be seen as tips of cultural-linguistic icebergs while the vast bodies of those icebergs, partly invisible below the water surface, are linguistic worldviews shared by speakers of the source and the target culture languages (cf. Gicala 2018).

In line with this approach, this paper takes a look at a poetic text and its translations as a special case of an ethnolinguistic study of concepts. The text chosen is "Trochę o duszy" by Wisława Szymborska, a Polish poet and Nobel Prize winner of 1996, and its published as well as unpublished English translations, including attempts made by my students on the translation specialisation in Kraków. As suggested by the poem's title, the Polish word *dusza* (Eng. 'soul') indicates the key concept *DUSZA* (SOUL) of the poem, to be investigated by the translator in the source and the target languages (Polish and English).

Consequently, following the ethnolinguistic methodology for the study of cultural-linguistic concepts developed by the Lublin school of ethnolinguistics, this paper analyses the key concept of *DUSZA* (SOUL) on three planes: (1) based on the relevant dictionary data and selected linguistic studies, (2) based on surveys among native speakers of Polish and English, in the texts of the poem and its translations, taking into account the concept's interaction with the rest of the text.

The conclusions point to the significance and practicality of applying the concept of linguistic worldview and the ethnolinguistic research methodology in the translation of creative texts as well as in translation analysis and criticism, thus opening before ethnolinguistics a new field of application: translation and Translation Studies.

Bibliography

- Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej*, t. 1, *Dusza w oczach świata*, ed. Ewa Masłowska, Dorota Pazio-Włazłowska, Warszawa 2016.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [in:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin, 7–13.
- Gicala Agnieszka, 2018, *Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w przekładzie artystycznym*, Kraków.
- Szyborska Wisława, 1997, *Nic dwa razy. Wybór wierszy / Nothing Twice. Selected Poems*, wybór i przekł. Stanisław Barańczak i Clare Cavanagh, postłowie Stanisław Barańczak, Kraków.
- The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, ed. Adam Głaz, David S. Danaher, Przemysław Łozowski, London 2013.
- Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, ed. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin 2014.
- Wierzbicka Anna, 1992, *Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*, New York, Oxford.
- Wierzbicka Anna, 2014, *Imprisoned in English. The Hazards of English as a Default Language*, Oxford.

Adam Głaz

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-6143-3542

Etnolingwistyka zachodnia – co to właściwie znaczy?

Pytanie postawione w tytule wynika z wątpliwości związanych z rozumieniem obu członów terminu *etnolingwistyka zachodnia*.

Pierwszy z nich, termin *etnolingwistyka*, jest powszechniej używany w świecie słowiańskim, ponieważ na Zachodzie element *etno-* (na co już zwracano uwagę) kojarzy się albo z tragediami ludzkimi (czystki etniczne), albo z mniejszościami (kuchnia etniczna, mniejszości etniczne). Do powszechnej świadomości nie przebiła się na razie oczywista skądinąd prawda, iż wszystko, co dotyczy kultur, a zwłaszcza kultur narodowych, jest *de facto* etniczne – dotyczy to także „dużych”, globalnych języków, takich jak angielski, hiszpański czy rosyjski. O ile więc istnieją autorzy, którzy terminów *etnolingwistyka*, *etnosemantyka* czy *etnopragnatyka* nie unikają (James Underhill, Madeleine Mathiot, Bert Peeters, Carsten Levisen, David Danaher, Cliff Goddard, Zhengdao Ye), to na Zachodzie częściej mówi się o lingwistyce antropologicznej lub lingwistyce kulturowej. Jest to o tyle bliskie kontekstowi polskiemu, że i tu niektórzy uznają etnolingwistykę i lingwistykę kulturową za ten sam kierunek badań (Anna Dąbrowska). Z drugiej strony, w Polsce podstawowym polem badawczym etnolingwistyki w dalszym ciągu pozostaje ludowość, choć idzie się także coraz odważniej w kierunku języków narodowych i innych wariantów języka, często w kierunku socjolingwistyki. W publikacjach zachodnich dominuje ten drugi aspekt, wraz z naciskiem na badanie dyskursu.

Jeżeli natomiast chodzi o rozumienie *Zachodu*, to jest ono naturalnie umowne i obejmuje szeroko cywilizację świata zachodniego, z odwołaniem do początków przedsięwzięć etnolingwistycznych, wywodzących się z podejścia Wilhelma von Humboldta (*Weltansicht*), antropologii Bronisława Malinowskiego (kontynuowanej dziś w badaniach np. Guntera Senfa czy Svenjii Völkel), tradycji amerykańskiej, mającej zresztą korzenie europejskie (Franz Boas, pośrednio Edward Sapir, mniej Benjamin Lee Whorf). Zachód w kontekście etnolingwistyki (czy też lingwistyki kulturowej) geograficznie bardzo wyraźnie obejmuje także Australię, gdzie prowadzi badania Anna Wierzbicka i do niedawna Farzad Sharifian.

Pomostem łączącym różne trendy badawcze są np. prace Judit Baranyiné Kóczy, które tematycznie wpisują się w paradygmat etnolingwistyki słowiańskiej (węgierskie pieśni ludowe), jednak metodologicznie i opisowo wykorzystują osiągnięcia zachodniej lingwistyki kulturowej (schematy i metafory kulturowe).

Czym więc jest etnolingwistyka zachodnia, czy można ją zdefiniować? Opierając się na definicjach i komentarzach szeregu autorów określiłbym ją jako kontynuację badań i koncepcji wypracowanych u początków etnolingwistyki przez Humboldta, Malinowskiego, Boasa, Sapira i Whorfa, które przerodziły się w etnosematykę lat 60., a obecnie są prowadzone pod szyldem etnolingwistyki (rzadziej), lingwistyki kulturowej, lingwistyki antropologicznej, a nawet antropologii lingwistycznej. W ramach tej kontynuacji język jest traktowany jako zjawisko *par excellence* kulturowe (mówi się zatem o lingwokulturze), dzięki któremu ludzie konstruują symboliczny świat będący dla nich naturalnym środowiskiem życia i źródłem tożsamości.

Павло Гриценко

(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-5363-6585

Картографування і текстографія у вивченні мови і культури: евристичні можливості методологічних підходів

1. Сформульована М. І. Толстим стратегія вивчення слов'янської демонології, у якій зазначено, що «найнеобхіднішим шляхом дальшого дослідження слов'янської демонології в наші дні є шлях діалектного і лінгво-етногеографічного аналізу обрядів, повір'їв і пов'язаних з ними демонологічних персонажів і термінів» (Толстой 1974), не зводиться до вивчення лише демонології як елемента слов'янської культури, а має ширше загальнотеоретичне спрямування, оскільки увиразнює цінність вивчення мови і культури Славії в їхньому просторовому розгортанні й ареальних пов'язаннях.

Просторова багатоманітність, варіантність досліджуваних елементів мови, традиційної культури докладно може бути експлікована передусім за допомогою карт. Картографування в лінгвістиці стало вже традиційним, проте ще не набуло належного використання у фольклористиці та спеціальних етнолінгвістичних студіях. Водночас важливо, що свого часу ґрунтовно опрацьовували ідею створення етнолінгвістичного атласу; перша візія такої праці – це підготування регіонального атласу Полісся як однієї із архаїчних зон слов'янського світу (докладніше. в: [ПЭЛА]). Цей проєкт мав надійне теоретичне обґрунтування; для його втілення була створена докладна програма польового обстеження, за якою вдалося зібрати значний матеріал, а також було підготовлено низку карт: усе це породжувало зацікавлені очікування. Однак проєкт загальмувала і значно підважила можливість його повноформатної реалізації катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції 1986 р. Згодом теоретичні напрацювання для ПЭЛА набули нового розвитку в серії спеціальних студій та в межах Малого діалектологічного атласу балканських мов, у якому виразною є увага до лексики традиційної культури, її мотивації та культурної зумовленості (МДАБЯ). Результативним виявилось картографічне опрацювання фольклор-

них записів як із позицій діалектологічних (Bartmiński 1973), так і етнолінгвістичних (Плотникова 2013).

Елементи культурної інформації нерідко представлені на лінгвістичних картах, присвячених типам мотивації номінативних одиниць (у *Загальнокарпатському, Загальнослов'янському атласах* та *Лінгвістичному атласі Європи*); хоча таку інформацію нерідко фіксовано принагідно, непослідовно, проте вона є цінним сигналом для дальших пошуків.

2. Важливим джерелом вивчення просторової змінності елементів культури залишаються фольклорні тексти, насамперед точно локалізовані. Пісні, що зафіксовані у великій кількості у різних місцях поширення, містять численні повторення тих самих сюжетів, образів, вербальних засобів, що слугує дослідникові надійним матеріалом для структурного, семантичного, просторового (ареального) і частотного аналізу.

Інформаційну цінність просторово зорієнтованого аналізу фольклорних текстів підтвердили наші спостереження над словосполучкою *біла дівка* (= 'гарна дівчина', 'кохана') в українських піснях, для якої в болгарських, македонських, сербських піснях виявлено точні відповідники та надійні еквіваленти [Гриценко 2020].

3. За численними зібраннями текстів українських пісень XIX – XX ст. встановлено, що словосполучка *біла дівка* є карпатським регіоналізмом (закарпатський, гуцульський, бойківський, частково – лемківський діалекти); найвища концентрація посвідчень припадає на Гуцульщину й Бойківщину; саме в цьому регіоні як типове явище поширений корелят *білий хлопець / білий леґінь* із симетричним значенням 'гарний хлопець', 'коханий'. Контексти вживання, культурний зміст цієї словосполучки спричинили виформування вторинної семантичної тотожності *білий* = 'гарний', 'позитивно оцінюваний', і ця тотожність закріпилася у фольклорних текстах як стала ознака, унаслідок чого пісні заповнили словосполучки з означенням *білий* як засіб номінації багатьох реалій, що найчастіше не пов'язані з білим сльозом, а лише засвідчують їх позитивну оцінку. Таким чином сформувався вторинний феномен, який умовно назовемо *білий простір* – одна з виразних ознак українських пісень карпатського регіону (у піснях, напр., часто повторюваними є сполучки *білі ворота, білі вікна, білі двори, білий мур, білий ланки, біла уличка* 'вуличка'; інколи в піснях розкрито «причину»-мотивацію появи такої номінації, пор.: Ой уличко-драбуличко, / Ты, уличко біла, / Та по тобі, уличино, / ходит моя мила // (тому уличка *біла*, що по ній ходить *мила*, вона ж – *біла дівка*).

4. Близьку до карпатоукраїнської ситуацію функціонування словосполук з означенням **běl-* як засобу вербалізації поняттєвого й оцінного простору «приятнь, кохання» виявлено в болгарських, македонських і сербських піснях. Засвідчено значне поширення як відповідника до укр. *біла дівка* (болг. *бела* / *бяла мама*, макед. *бело девојче*, серб. *бело девојће*), так і наявність широкого *білого простору* та часткову збіжність структури (реєстрів елементів) *білого простору* в зіставлюваних фольклорних традиціях. Важливим є також те, що близькими, нерідко ідентичними виявилися і прийоми досягнення виразної експресії текстів, формування оцінних конотацій словосполук з означенням **běl-* (виявляється насамперед у композиції тексту, використанні засобів семантичної редуплікації, різноманітних повторів, фігур тощо).

Матеріали про *білу дівку* розширили відоме досі коло ізоглос, що об'єднують українськокарпатський і болгарський, македонський та сербський ареали. Такі ізоглоси особливо важливі для пізнання мовної й культурної історії слов'янських народів, дослідження їхніх спільних і виразно самотутніх рис.

Широке використання фольклорних текстів, як і народних та авторських описів різноманітних явищ культури, залучення прийомів текстології задля точності й обґрунтованості оцінок елементів мови і культури висуває в перший ряд завдання корпусного опрацювання зібрань фольклору, польових записів різного часу.

Отже, просторова і текстоцентрична парадигми дослідження культури, взаємне прочитання фольклорних текстів різних слов'янських народів, залишається важливим інструментом сучасних етнолінгвістичних студій.

Література

- Гриценко Павло, 2020, *Карпатоукраїнська словосполука біла дівка в південно-слов'янському контексті*, [w]: „Gwary Dziś” 12, s. 15–59.
- МДАБЯ 2005, *Малый диалектологический атлас балканских языков. Серия лексическая. Т. I. Лексика дуговой культуры*, München.
- Плотникова Анна А., 2013, *Южные славяне в балканском и общеславянском контексте: этнолингвистические очерки*, Москва.
- ПЭЛИА, 1983, *Полесский этнолингвистический сборник*, Москва.
- Толстой Никита И., 1974, *Заметки по славянской демонологии. I. Откуда дьяволы разные // Материалы всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам*. 1(5), Тарту.
- Bartmiński Jerzy, 1973, *O języku folkloru*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Павло Гриценко
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-5363-6585

У пошуках нових прийомів етнолінгвістичного дослідження українського мовно-культурного простору

Український континуум і в ХХІ ст. демонструє збереження й активне функціонування значної за обсягом і різноманітної за формами оприявлення традиційної народної культури. Хоча її наукове пізнання триває від початку ХІХ ст., має значні здобутки (представлені працями О. Потебні, І. Франка, В. Шухевича, В. Гнатюка, Ф. Сумцова та ін., серійними зібраннями фольклору, етнографічними описами), проте ще не досягло очікуваної цілості й повноти.

Структурна багатоманітність і значна просторова варіативність елементів народної культури українців демонструють залежність багатьох її форм, способів існування, особливостей збереження та розвитку від складних зовнішніх умов буття етносу в часі й просторі, від тривалого його виформування в активній міжетнічній взаємодії. Сліди іншоетнічного домінування на різних часових зрізах і тривалості такого стану, співіснування українців з іншими народами та пізнання їхніх культур засвідчують багато регіональних рис української народної культури і мови; в окремих зонах українського континууму концентрація неукраїнських із походження елементів культури особливо помітна. Водночас ареали багатьох знакових явищ української культури виходять за межі сучасної української етномовної території, нерідко мають надійні й непоодинокі відповідники в територіально віддалених (дистантних) зонах Славії. Останнє актуалізує одне із визначальних завдань сучасної української етнолінгвістики – послідовне зіставлення (*перекресне прочитання*) українських матеріалів (етнографічних, фольклорних, діалектних) і матеріалів інших регіонів слов'янського світу задля виявлення спільних / неоднакових елементів.

Просторова диференціація українського етнокультурного континууму, наявність культурних діалектів, особливо у випадках чіткого ареального протиставлення альтернантів елементів культури, актуалізує обґрунтування вибору явища як репрезентанта всьо-

го українського простору, особливо в широких міжслов'янських зіставних студіях; нерідко в загальнослов'янських описах представлено одиниці, які не є поширеними серед просторових альтернантів.

Для сучасної української етнолінгвістики, емпірична база якої формувалася під впливами традицій різних наукових шкіл і зберігає сліди різного часу, важливим залишається систематизація вже наявних матеріалів та їх поповнення задля забезпечення можливості застосування усталених у сучасній славистиці дослідницьких моделей, насамперед зорієнтованих на порівняльно-історичний аналіз елементів і явищ із дальшою реконструкцією їхнього давнішого / вихідного (пра)стану (московська школа) та на з'ясування синхронних типологічних відношень між слов'янськими мовно-культурними ідіомами (люблінська школа). Застосування цих взаємодоповнювальних, хоча й методологічно відмінних аналітичних матриць уводить матеріали окремо кожного національного ідіому в систему параметрів, оперування якими забезпечує визначення структурного й функціонального профілів національної культури, встановлення важливіших чинників та основних ліній її розвитку.

Питання окреслення кола об'єктів культури зберігає не лише загальнотеоретичну, а й практичну цінність, спонукаючи до пізнання внутрішнього структурування елементів культури, виявлення серед них домінант, «сильних» елементів. До «сильних» належать одиниці з високою частотністю використання в різноманітних сегментах культури (реалізованих в акціональних, предметних, вербальних, локативних, ознакових та ін. формах), здатних до нового (вторинного) відтворення в культурних дериватах, інколи – із входженням у сфери «високої» (елітної) культури.

Ряди оприявнень «сильних» елементів народної культури в їх вторинних номінативних позиціях є відкритими, а поповнення таких рядів нерідко завдячує залученню нових джерел інформації (етнографічних описів, діалектних текстів тощо); нововиявлені номінативні одиниці увиразнюють потенціал відповідного концепту культури, його дериваційну потужність. Наприклад, сильна позиція культури Божої Матері у слов'ян-християн є передумовою виявлення в нових джерелах назв, пов'язаних із мотиваторами *Марія*, *Богородиця*; причому просторове розмежування в континуумі Славії *Марійного* і *Богородичного* культів робить передбачуваними ареальні параметри нововиявлених дериватів: похідні від *Марія* поширені в одному ареалі, а від *Богородиця* – в другому.

Отже, актуальними завданнями сучасної української етнолінгвістики залишається насамперед така систематизація мовних, етнографічних і фольклорних даних, яка уможливить їх дослідження в слов'янському контексті, виявлення міжкультурних пов'язань і залежностей, а також тих ексклюзивних ознак, які вирізняють феномен української етнокультури.

Monika Grzeszczak
(Lublin, Polska)
ORCID: 0000-0002-4549-3721

DEMOKRACJA i jej miejsce w hierarchii polskich wartości

Pojęcie *DEMOKRACJI* należy niewątpliwie do złożonych i dyskursywnie silnie nacechowanych dziś pojęć. Narzucającą się właściwością tego pojęcia – jak i wielu innych pojęć aksjologicznych – jest jego silne „usiecienienie”, powiązanie relacjami wzajemnych zależności z innymi pojęciami. Punktem wyjścia będzie „definicja kognitywna” pojęcia *DEMOKRACJI* w języku polskim, zbudowana z cech najsilniej utrwalonych, wydobytych drogą analizy danych systemowych, ankietowych i tekstowych (S-A-T), która pozwala umieścić tę wartość w pewnej sieci relacji z innymi wartościami. Definicja kognitywna stanowi też bazę dla zrekonstruowania bardziej rozległego pola powiązań językowych i pojęciowych *DEMOKRACJI* w polskim dyskursie publicznym. W kolejności wskazane zostanie miejsce *DEMOKRACJI* w definicjach powiązanych z nią haseł takich, jak m.in. *WOLNOŚĆ*, *RÓWNOŚĆ*, *EUROPA* itd. Analizy semantyczne tych „nazw wartości”, przeprowadzone przy zastosowaniu definicji „maksymalnej”, tj. kognitywnej, pozwalają też na ustalenie „pojemności (zawartości)” zrębu „kanonu aksjologicznego” polskich nazw wartości „w jego wariancie deklarowanym [...] akceptowanym jeśli nie przez wszystkich, to przynajmniej przez znaczną część wspólnoty” (zob. Bartmiński, Grzeszczak 2014: 38).

Bibliografia

- Abramowicz Maciej, Bartmiński Jerzy (red.), 2019, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4: *WOLNOŚĆ*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 169–183.
- Bartmiński Jerzy (red.), 2006, *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2018, *Obrazy EUROPY w języku polskim i w tekstach polskich dyskursów publicznych*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 2: *WOLNOŚĆ*, red. Wojciech Chlebda, Lublin, s. 169–215.
- Bartmiński Jerzy, Grzeszczak Monika, 2010, *Der Begriff* ODPOWIEDZIALNOŚĆ *im semantischen Netz des Polnischen (zwischen dem Objektivismus der rechtlichen Relationen und dem subjektiven Pflichtgefühl)*, [w:] *Wahrheit, Recht,*

- Verantwortung. Normen- und Wertbegriffe im interkulturellen Kontext.* Bock, Bettina/Lăzărescu, Ioan /Lühr, Rosemarie (Hrsg.). Buchreihe: *GGR-Beiträge zur Germanistik*. Bd. 25. Bukarest: editura universităţii din bucureşti, s. 79–113. [Wersja polska: *ODPOWIEDZIALNOŚĆ w sieci semantycznej języka polskiego (między obiektywizmem relacji prawnych a subiektywnym poczuciem obowiązku)*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. Wojciech Chlebda, Opole 2010, s. 227–248.].
- Bartmiński Jerzy, Grzeszczak Monika, 2012, *Zur Nützlichkeit des Kanonbegriffs für die Arbeit am Wörterbuch der west- und osteuropäischen Werte – wie kann man den (nationalen, europäischen) Kanon der Werte rekonstruieren?*, [w:] *Kultureller und sprachlicher Wandel von Wertebegriffen in Europa. Interdisziplinäre Perspektiven*, Rosemarie Lühr, Natalia Mull, Jörg Oberthür, Hartmut Rosa (Hrsg.), Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 1–22.
- Bartmiński Jerzy, Grzeszczak Monika, 2014, *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 26, s. 21–44.
- Bartmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, 2007, *Polnisch równość ‘Gleichheit’ im semantischen Netz. Kognitive Definition von równość ‘Gleichheit’ im Polnischen*, [w:] *Normen und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa. Akten der internationalen Arbeitstagung 27. / 28. Februar 2006 in Jena*, Bock Bettina, Lühr Rosemarie (Hrsg.), Frankfurt a.M.: Peter Lang., s. 33–68.
- Bielińska-Gardziel Iwona, Brzozowska Małgorzata, Żywicka Beata (red.), 2017, *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, Przemysł.
- Grzeszczak Monika, 2015, *Pojęcie DEMOKRACJI i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989–2009)*, Lublin.
- Grzeszczak Monika, 2019, *Pojęcie DEMOKRACJI w języku polskim*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 5, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin, s. 201–222.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2018, *O różnych wariantach definicji leksykograficznej – od taksonomii do kognitywizmu*. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 30, s. 259–284.
- Żywicka Beata (red.), 2021, *Wartości w kulturach europejskich. Raport z badań empirycznych*, Lublin–Przemysł.

Marta Hartenberger

(Bydgoszcz, Polska)

ORCID: 0000-0003-3697-1178

Czerń i biel w świetle danych ankietowych

Kolor stanowi przedmiot licznych analiz: fizycznych, artystycznych oraz psychologicznych (Benenowska 2011). Zagadnienie poszczególnych kolorów było podejmowane także przez wielu językoznawców od lat sześćdziesiątych XX wieku (Tokarski 2004). Niewątpliwie percepcja koloru łączy się z językiem, przy czym to właśnie język wyraża doznania człowieka. Semantyczne konotacje *czerni* i *bieli* są wynikiem osobistych doświadczeń społecznych oraz kulturowych użytkowników języka.

Analiza sposobu konceptualizacji kolorów wpisuje się w nurt badań kognitywistycznych. Celem referatu będzie ukazanie analizy danych systemowych, a więc definicji słownikowych, etymologii słów, synonimów i antonimów, wskazanie znaczeń derywatów, typowych kolokacji oraz frazeologizmów, w jakich funkcjonują *czern* i *biel*. Zostaną porównane dane systemowe z danymi sondażowymi. W badaniu ankietowym uwzględniono wypowiedzi dzieci przedszkolnych oraz studentów. Dane pozyskane od respondentów należy traktować jako „teksty wywołane”, które wskazują na konotacje semantyczne badanych konceptów (Bartmiński 2014), w tym przypadku *czerni* i *bieli*. Formy ich konceptualizacji korespondują bowiem z doświadczeniem życiowym badanych. Przyjęte w wykładzie zasady analizy ilościowej i jakościowej materiału, wzorowane są na rozwiązaniach zastosowanych w pracy *Język – wartości – polityka* (Bartmiński, red., 2006). Do interpretacji uzyskanych wyników ankietowych przyjmuję jako nadrzędną kategorię aspektu (Bartmiński, red., 2006).

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy (red.), 2006, *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazwy wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2014, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 279–308.
- Benenowska Iwona, 2011, *O kolorach w języku (na tle różnych perspektyw badawczych)*, [w:] *In silva verborum: prace dedykowane profesor Ewie Pajewskiej z okazji 30-lecia pracy zawodowej*, red. Beata Afeltowicz, Jolanta Ignatowicz-Skowrońska, Piotr Wojdak, Szczecin, s. 47–62.
- Tokarski Ryszard, 2004, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.

Татьяна Ицкович
(Екатеринбург, Россия)
ORCID: 0000-0002-5841-2943

Семейные ценности в современной православной проповеди

Изучение религиозного стиля является актуальным направлением современной лингвистики. Конструктивный принцип религиозного стиля – прототекстуальность, то есть опора на священный текст. Прототекст Св. Писания задает аксиологический идеал, который должен быть принят последователями учения как основа жизнедеятельности. Проповедь – один из репрезентативных ядерных жанров религиозного стиля. Проповедь призвана разъяснять основные религиозные догматические положения; отвечать на насущные вопросы, волнующие аудиторию. Проблема формирования семейных ценностей отражается в текстах современных православных проповедей.

Материалом анализа послужили современные православные проповеди, посвященные семье. Цель исследования – выявить и описать семейные ценности, эксплицируемые в текстах проповедей. Анализ производится с использованием категориально-текстового метода.

Проповедь характеризуется тематическим двуединством: наличием духовной и предметной тем, в последней выделяются три подвиды: предметно-сакральная, профанная и ситуативная.

Семейные ценности реализуются в проповедях с опорой на развитие предметно-сакральной темы, отражающей реальные события, зафиксированные в прототексте Св. Писания. Так, важность брака доказывается отсылкой к событиям в Кане Галилейской, где Иисус Христос совершил первое чудо; ценность жизни и здоровья детей подтверждается фрагментом Евангелия, посвященным исцелению дочери сотника, и др.

Предметно-сакральная тема реализуется с опорой на жития святых, которые являются основой для духовного назидания аудитории. Жития святых являются отражением аксиологического идеала: веры в Бога, верности, любви, преданности даже до смерти, смирения. Такие проповеди произносятся в дни празднования памяти определенных святых: например, св. праведных Иоакима и Анны; св. Петра и Февронии Муромских, св. царственных страстотерпцев и др.

Помимо предметно-сакральной темы, семейные ценности эксплицируются при реализации профанной темы, под которой понимается описание земной, грешной действительности. Современные священнослужители в проповедях, произносимых за пределами церкви, обращаются к профанным темам, актуальным для слушателей, пытаются дать ответы на запросы современной аудитории. Обличительные аргументы, характерные для реализации профанной темы, разрушают у аудитории сложившие представления о нормальности того или иного явления, например, т.н. гражданского брака: *«Неохота сказать, что „я бесплатная проститутка“, поэтому говорят: „У меня гражданский брак“. Здравьете! Да нет, ты просто бесплатно оказываешь услуги — и все, а так тебя никто за жену не считает»*⁶; ЭКО, суррогатного материнства: *Каждая женщина, которая делает ЭКО, она минимум параллельно делает три-пять аборт. И все это, голубка, будет на твоей шее до смерти, и ответишь за убийство каждого; Что такое проститутка? Женщина, которая торгует своим телом. Ну, а разве суррогатная мать не торгует своим телом?*⁷. Разрушая «ложные» ценности, проповедник заменяет их истинными: ценность законного брака, ценность детской жизни, ценность тела как храма души.

Таким образом, в текстах современных православных проповедей формулируется аксиологический идеал, в частности, семейных ценностей: веры в Бога, верности, чистоты, преданности, законности брака, деторождения, ценности детской жизни на всех этапах ее развития.

⁶ <https://www.ntv.ru/novosti/2293160/> дата доступа: 10 XII 2020.

⁷ <https://www.ntv.ru/novosti/2240653/> дата доступа: 10 XII 2020.

Mariola Jakubowicz

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0003-4662-1796

Badania pól leksykalno-semantycznych leksyki prasłowiańskiej (na materiale cyfrowej wersji *Słownika prasłowiańskiego*) przy pomocy etnolingwistyki

W planowanym referacie jeszcze raz powrócę do tematu związków między etymologią a etnolingwistyką, tym razem biorąc pod uwagę przede wszystkim pola leksykalno-semantyczne leksyki prasłowiańskiej. Leksyka prasłowiańska do tej pory nie była opracowywana pod kątem pól semantycznych, które można odtworzyć w ramach rekonstruowanego języka prasłowiańskiego, ponieważ brak ku temu wystarczających podstaw materiałowych. Wynika to z braku rekonstrukcji znaczeniowej w *Étymologičeskom slovar’ e slavjanskich jazykov*, najbardziej zaawansowanym w tej chwili leksykonie zawierającym leksykę prasłowiańską, przygotowywanym w Instytucie Językoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk (Institut jazykoznanija Rossijskoj akademii nauk). W odróżnieniu od tego dzieła w *Słowniku prasłowiańskim* (SP), opracowywanym od 1974 w Instytucie Sławistyki (wcześniej Słowianoznawstwa) Polskiej Akademii Nauk, od początku przyjęto zasadę rekonstrukcji zarówno formy, jak i znaczenia każdego rekonstruowanego hasła.

Okazją do opracowania prasłowiańskich pól leksykalno-semantycznych jest wdrożona obecnie cyfrowa wersja XI tomu *Słownika prasłowiańskiego*. Wśród innowacji wprowadzonych przy tej okazji zaplanowano również wyodrębnienie pól leksykalno-semantycznych, do których będą przypisywane rekonstruowane leksemy. Pozwoli to na stworzenie indeksu grupującego leksykę prasłowiańską według znaczeń, a w przyszłości umożliwi systematyczne badania nad leksyką prasłowiańską od strony semantycznej.

Związek badań etnolingwistycznych z etymologicznymi polega w danym wypadku na ocenie wypełnienia poszczególnych pól leksykalno-semantycznych. Ocena ta, w tej chwili z konieczności ograniczona do leksemów z opracowanej części alfabetu, pokaże, które dziedziny życia mogły być dla społeczności prasłowiańskiej szczególnie istotne. Badacze tej społeczności zawsze zakładali bliskość badań nad prasłowiańszczyzną,

dostępną przez rekonstrukcję słownictwa, z nurtem badań, w ramach którego odtwarzany jest dawny stan kultury duchowej i materialnej Słowian. Prace, na których mogą się oprzeć etymolodzy w trakcie rekonstrukcji leksyki prasłowiańskiej, są prowadzone przede wszystkim w szkole lubelskiej i moskiewskiej. Składają się na nie wielotomowe opracowania: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSSL) i – ukończone już – *Slavjanskie drevnosti* (SD). Badania prowadzone przez zespół moskiewski i lubelski są bliskie badaniom etnograficznym i etnoarcheologicznym nad kulturą ludową Słowian (np. SSS; Moszyński 1967–1968) stojącym u podstawy semantycznych badań rekonstrukcyjnych.

Bibliografia

- Moszyński Kazimierz, 1967–1968, *Kultura ludowa Słowian*, wyd. 2. opr. Jadwiga Klimaszewska, t. 1–2, Warszawa.
- ESSJa – *Ėtimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov: praslavjanskij leksičeskij fond*, red. Oleg N. Trubačev, Anatolij F. Žuravlev, Žanna Ž. Varbot, t. 1–, Moskwa 1974–.
- SP – *Słownik prasłowiański*, red. Franciszek Sławski, t. 1–8, Wrocław 1974–2001.
- SSS – *Słownik starożytności słowiańskich : encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, red. Gerard Labuda, Andrzej Wędzki, Antoni Gąsiorowski, t. 1–8, Wrocław 1961–1991.
- SD – *Slavjanskie drevnosti: ètnolingvističeskij slovar'*, red. Nikita I. Tolstoj, Svetlana M. Tolstaja, t. 1–5, Moskwa 1995–2011.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1. *Kosmos*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3. Niebrzegowska-Bartmińska], cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; cz. 3. *Meteorologia*, Lublin 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*; t. 2. *Rośliny*, cz. 1. *Zboża*, Lublin 2017; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin 2018; cz. 3. *Kwiaty*, Lublin 2019; cz. 4. *Zioła*, Lublin 2019; cz. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Галина Яворська
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0001-7731-4786

Этнолингвистика и политическая лингвистика (к вопросу о междисциплинарных связях)

Доклад посвящен проблеме междисциплинарности в современных лингвистических исследованиях с целью определить место этнолингвистики в кругу других «смежных» наук (социо- и психолингвистики, когнитивной семантики и др.). Выдвинуто положение о связях этнолингвистики (Bartmiński 2012), рассматриваемой как часть культурной антропологии, с политической лингвистикой. Сделана попытка определить точки пересечения в предметных областях и методах обеих наук, выделен фактор несовпадения сферы презумпций и проблем в качестве общего ограничителя междисциплинарности.

Роль языка в создании культуры, социальных институтов, публичного пространства, в осмыслении и определении статуса общественных событий является признанной, но все еще недостаточно исследованной. Согласно современным теориям, язык и социокультурная реальность объединены двусторонними связями, т.е. язык не только отражает и воспроизводит реальность, но и воздействует на нее. Кроме того, я полагаю, что язык не просто влияет на социокультурную реальность – он воздействует на нее конструктивно и/или деструктивно, выстраивая, а иногда разрушая. Взаимосвязь между «смежными» лингвистическими дисциплинами в значительной мере определяется тем, включает ли их предметная сфера преимущественно конструктивные аспекты взаимодействия языка и культуры, или она охватывает как позитивные, так и деструктивные явления.

Ранее в лингвистической антропологии, и культурной антропологии в целом, основной акцент делался на позитивных следствиях взаимодействий языка и культуры, на их плодотворном разнообразии. Этнолингвистика возникла в рамках именно такого круга наук, сосредоточенных на культурно-языковом богатстве и его этническом и национальном своеобразии. Что касается негативных аспектов в отношениях языка и социума, они были представлены преимущественно социолингвистикой в разделах, связанных с языковой

политикой, в том числе в тоталитарных и авторитарных обществах. Показательно, что к деструктивным тенденциям в социолингвистике относят те, что сужают языковое разнообразие, которое ныне считают особой культурной ценностью, нуждающейся в сохранении (эколингвистика).

Современные изменения социальной реальности сопровождаются расширением сферы амбивалентных языковых воздействий, удельный вес деструктивных явлений увеличивается. Вследствие этого возникли такие направления, как критический анализ дискурса и политическая лингвистика, наблюдается возрождение интереса к политическим и идеологическим аспектам различных форм повседневной языковой деятельности (Blommaert 1997: 3). Примером разрушительных воздействий с помощью языковых средств являются современные массовые манипуляции и распространение дезинформации, представляющие реальную угрозу для демократии.

Между этнолингвистикой и политической лингвистикой, ранее пересекавшихся лишь в области методов (когнитивная семантика, дискурс-анализ), возникла сфера предметного пересечения – аксиологические концепты. В докладе рассмотрены процессы превращения некоторых ценностных этнолингвистических концептов (МИР, ТРУД, ЭВРОПА) в идеологемы, обладающие потенциалом манипулятивного использования в политическом дискурсе (Парахонський, Яворська 2019).

Литература

- Bartmiński Jerzy, 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London and Oakville.
Blommaert Jan, 1997, *Language and politics, language politics and political linguistics*, „Belgian Journal of Linguistics” 11, pp. 1–10. DOI 10.1075/bjl.11.02blo.
Парахонський Борис, Яворська Галина, 2019, *Онтологія війни і миру: Безпека, стратегія, смисл*, Київ.

Tomasz Jelonek

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-4771-0021

Kategoria pamięci zakrzepła w mikrotoponimach

Głównym celem referatu jest próba analizy kategorii pamięci zakrzepłej w mikrotoponimach. Przykładowy materiał badawczy stanowi 1013 nazw terenowych (mikrotoponimów)⁸ z obszaru gminy Wręczyca Wielka położonej w powiecie kłobuckim na północy województwa śląskiego⁹. Materiał onimiczny zgromadzono podczas prowadzenia badań terenowych w latach 2011–2017. Do analizy włączono również wszystkie informacje na temat poszczególnych nazw, które uzyskano od średniego i najstarszego pokolenia respondentów w trakcie prowadzenia nieoficjalnych rozmów. Język mieszkańców badanego obszaru należy zaliczyć do dialektu małopolskiego.

Za *mikrotoponimy* (nazwy terenowe) uznano, za Robertem Mrózkiem (2005: 231–232), określenia niezamieszkałych – przynajmniej w trakcie aktu nominacji – obiektów fizjograficznych, np.: pól, łąk, lasów, dołów, wzniesień, których zasięg użycia ogranicza się najczęściej do mieszkańców jednej wsi. Podczas eksploracji terenowej starano się uzyskać informacje na temat motywacji semantycznej poszczególnych mian. Definicję motywacji semantycznej przyjęto za Ewą Rzetelską-Feleszko (1982: 84). Analizę materiału onimicznego przeprowadzono z wykorzystaniem metodologii językowego obrazu świata oraz koncepcji tzw. danych przyjęzykowych w ujęciu Jerzego Bartmińskiego (2009: 12–14). Sposób analizy mikrotoponimów wpisuje się w nurt badań onomastyki kulturowej, której założenia zostały omówione m.in. przez Danutę Lech-Kirstein (2015).

Mikrotoponimy stanowią specyficzną część nazewnictwa geograficznego. Funkcjonują głównie w polszczyźnie mówionej i odzwierciedlają sposoby konceptualizacji lokalnego środowiska przestrzennego przez społeczność wsi. Zakrzepłe w nich treści uwypuklają m.in. pamięć zbiorową mieszkańców, która odzwierciedla stosunek wspólnoty do różnych wyda-

⁸ Materiał badawczy opublikowano w *Słowniku mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka*, zob. Jelonek 2018b.

⁹ Charakterystykę obszaru badań zawiera m.in. opracowanie Tomasza Jelonka (2018a: 23–41).

rzeń z przeszłości (por. Pelcowa 2012). W trakcie omawiania poszczególnych nazw terenowych przez respondentów wyłaniają się najważniejsze aspekty wspomnianej pamięci. W mikrotoponimach zostaje utrwalona przede wszystkim pamięć o: (1) ludziach (np.: *Koło Fisiowej Kapliczki, Pańskie*), (2) obiektach (np.: *Dukt na Czołgi, Koło Bożnicy*), (3) wydarzeniach (np.: *Bomba, Pogorze*), (4) obrazie dawnej wsi (np.: *Kacze Łąki, Pasterniki*), (5) dawnych stosunkach społecznych (np.: *Sporna Miedza, Pola Żydowskie*). Informacji na temat przeszłości dostarczają nie tylko nazwy, ale również zakrzeple w nich historie, które wspólnie z mikrotoponimami tworzą szeroko pojętą pamięć wspólnoty. W trakcie rozmów mieszkańców wsi na temat obiektów lokalnego środowiska przestrzennego niejednokrotnie ma również miejsce transmisja słownictwa gwarowego z pokładów pamięci informatorów. Leksyka dyferencyjna – ze względu na postępujące przemiany i procesy globalizacyjne – funkcjonuje głównie jako bierny zasób słownictwa najstarszych mieszkańców regionu.

Zakrzepla w nazwach terenowych pamięć o ludziach, wydarzeniach, tradycjach, miejscach itp. odzwierciedla nie tylko lokalną historię, ale stanowi również ważny element tożsamości mieszkańców gminy Wręczyca Wielka.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Chlebda Wojciech, 2012, *Pamięć ujęzykowiona*, [w:] *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, t. 6, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s. 109–119.
- Jelonek Tomasz, 2018a, *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*, Kraków.
- Jelonek Tomasz, 2018b, *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka*, Kraków.
- Kurek Halina, 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków.
- Lech-Kirstein Danuta, 2015, *Zwrot kulturowy w badaniach onomastycznych*, [w:] „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, 30, red. Małgorzata Rybka, Przemysław Wiatrowski, s. 85–95.
- Mrózek Robert, 2005, *Nazwy terenowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, Kraków, s. 231–257.
- Pelcowa Halina, 2012, *Pamięć i historia mówiona (na przykładzie wypowiedzi mieszkańców lubelskich wsi)*, [w:] *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, t. 6, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s. 155–165.
- Rzetelska-Feleszko Ewa, 1982, *Semantyczne motywacje nazw geograficznych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze”, nr 8, Gdańsk, s. 83–87.

Aleksey Yudin

(Gent, Belgia)

ORCID: 0000-0002-2399-2482

Olga Konstantinova

(Kijów, Ukraina)

ORCID: 0000-0002-4940-2372

Koncept OJCZYŻNA w świadomości ukraińskich studentów (na materiale badań ankietowych)

Badania nad konceptami w lingwistyce ukraińskiej są dość rozpowszechnione. Niemniej jednak całościowej analizy konceptu OJCZYŻNA w języku ukraińskim (i również w języku rosyjskim na terenie Ukrainy) jeszcze nie dokonano. W ramach projektu EUROJOS postanowiliśmy przeanalizować ten koncept. Jednym z niezbędnych elementów analizy konceptów językowych według metodologii zaakceptowanej przez członków grupy badawczej EUROJOS są badania ankietowe. Przeprowadziliśmy ankietowanie na temat konceptu OJCZYŻNA zgodnie z przyjętymi w projekcie zasadami. W ankietowaniu wzięło udział blisko 350 respondentów ze Lwowa i Odessy, przeważnie studentów obu płci kierunków humanistycznych i technicznych. Warto zauważyć, że drugim językiem według rozpowszechnienia na Ukrainie jest rosyjski, zwłaszcza w Odessie – „małej ojczyźnie” autorów tego referatu. Dlatego ciekawym wydało się nam zestawienie odpowiedzi respondentów ukraińskojęzycznych i rosyjskojęzycznych, mieszkających w ramach jednego społeczeństwa, w celu porównania obrazów OJCZYŻNY tkwiących w wyobrażeniach obywateli ukraińskich. Równie perspektywiczne wydaje się porównanie tego obrazu u Ukraińców rosyjskojęzycznych i Rosjan, co zostanie przebadane przez innych uczestników projektu. W ten sposób w przyszłości można podjąć próbę poszukiwania związku między wyżej wymienionym „patriotycznym” konceptem językowym a kulturą społeczeństwa, w którym ten koncept funkcjonuje; można zbadać czy obywatelstwo i przekonania respondentów wywierają wpływ na koncept językowy. W referacie zostaną przedstawione wyniki ankietowania, które pozwolą zrekonstruować badany koncept na materiale ukraińskim.

Aleksander Kacprzak

(Poznań, Polska)

ORCID: 0000-0002-2961-8221

Konceptualizacja MIŁOŚCI w języku duńskim

Na temat MIŁOŚCI powstało już wiele opracowań reprezentujących różne obszary nauki, począwszy od antropologii i neurobiologii, a skończywszy na filozofii i psychologii. Większość z tych badań traktuje jednak MIŁOŚĆ jako zjawisko uniwersalne, pomijając jego kulturowy i językowy aspekt. Niniejsze badanie natomiast przeprowadzone zostało w celu ukazania specyfiki duńskiego pojmowania MIŁOŚCI w świetle danych pochodzących z języka duńskiego. W założeniu, projekt obejmował zarówno zrekonstruowanie głównych ścieżek konceptualizacji MIŁOŚCI, jak i oddanie różnorodności perspektyw funkcjonujących we współczesnym duńskim dyskursie.

Jednym z najciekawszych zagadnień jest niewątpliwie struktura konceptu, który obejmuje co najmniej 11 podkategorii różniących się wzajemnie pod względem roli, jaką odgrywają wewnątrz całej kategorii, a także obecności/profilowania poszczególnych aspektów MIŁOŚCI oraz przebiegu typowego scenariusza. W świetle przeprowadzonego badania główne leksykalne wykładniki konceptu, czyli rzeczownik *kerlighed* oraz czasownik *at elske*, dają użytkownikom języka dostęp do bardzo obszernego zasobu wiedzy o świecie, która została ukształtowana i spetryfikowana w języku duńskim, i która rozciąga się na wiele różnych domen i aspektów. Wydaje się natomiast, że nie ma w przypadku duńskiej MIŁOŚCI obiektywnej esencji bądź sztywno zarysowanych granic kategorii, które by tę wiedzę spajały. Nie oznacza to, że wiedza ta nie jest w żaden sposób ustrukturyzowana. Normalnie, duńska MIŁOŚĆ to uczucie o pewnej (wysokiej) intensywności, które staje się fundamentem dla określonej postawy i które powinno skutkować utworzeniem się (długotrwałej) relacji obejmującej pewne zachowania wobec drugiej osoby (drugiego stworzenia / bytu). Jako taka, MIŁOŚĆ wchodzi w skład najważniejszych wartości w duńskiej kulturze. W świetle przeprowadzonej ankiety, pojedyncze elementy MIŁOŚCI, takie jak POŚWIĘCENIE, CZUŁOŚĆ czy POŻĄDANIE, różnią się od siebie statusem wewnątrz całego konceptu, tworząc jądro semantyczne, które stopniowo rozchodzi się w kierunku peryferii.

Przedstawienie struktury konceptu w charakterze prototypu i przypisanie poszczególnym elementom określonych wartości byłoby jednak nadmiernym uproszczeniem ze względu na występowanie innych, równie ważnych czynników. Przede wszystkim, bardzo znacząca część wiedzy o duńskiej MIŁOŚCI zdaje się spoczywać na poziomie poszczególnych podkategorii, gdzie badane pojęcie łączy się z innymi, dużymi obszarami duńskiego obrazu świata, takimi jak koncept MATKI, BOGA, OJCZYZNY, MAŁŻEŃSTWA czy RÓWNOUPRAWNIENIA. Znaczenie poszczególnych podkategorii potwierdziła ankieta, gdzie ponad 1/4 respondentów konceptualizowała MIŁOŚĆ właśnie przez pryzmat jednej bądź kilku jej podkategorii. Nie bez znaczenia dla konceptualizacji MIŁOŚCI jest też zróżnicowanie indywidualne. Mimo że język duński oferuje swym użytkownikom szeroką i bogatą platformę do wymiany myśli, MIŁOŚĆ zawsze dzieje się i jest konceptualizowana w określonym kontekście i przez określoną osobę, co również znalazło potwierdzenie w ankiecie będącej częścią badania. Biorąc pod uwagę wszystkie poczynione powyżej spostrzeżenia, koncept MIŁOŚĆ zdaje się obejmować wiele różnych modeli, czy sposobów rozumienia MIŁOŚCI, z których każdy użytkownik języka wybiera te, które najlepiej oddają sytuacje napotykaną przez niego czy nią w ciągu każdego dnia, i z których ostatecznie ukuć może swoją własną indywidualną koncepcję MIŁOŚCI.

Ciekawym i ważnym zagadnieniem jest także rola, jaką w konceptualizacji duńskiej MIŁOŚCI odgrywają metafory. Z jednej strony, większość wyrażen językowych profilujących różne elementy konceptu opiera się na rzutowaniu metaforycznym z domen bardziej podstawowych poznawczo na te bardziej abstrakcyjne, a podstawowe metafory takie jak MIŁOŚĆ TO WARTOŚCIOWY PRZEDMIOT czy MIŁOŚĆ TO ZASÓB zdają się faktycznie wpływać na sposób, w jaki użytkownicy języka myślą o MIŁOŚCI. Z drugiej strony jednak, twierdzenia Lakoffa i Johnsona mówiące o tym, że struktura konceptu MIŁOŚĆ jest prawie wyłącznie metaforyczna i że najlepiej oddałaby ją definicja oparta na metaforze (Lakoff, Johnson 1980:118) wydają się pochojne. Przeprowadzone badania ujawniły, że wiele wyrażen odnalezionych w trakcie analizy korpusu języka duńskiego oraz duńskiego dyskursu utraciło swój metaforyczny charakter i uległo pełnej konwencjonalizacji, co potwierdza uwagi poczynione przez Annę Wierzbicką w jej polemice z tezami Lakoffa i Johnsona (Wierzbicka 1986: 300–301). W dodatku niektóre z napotkanych metafor występują znacznie częściej w języku literackim niż codziennym i spełniają funkcję estetyczną (np. MIŁOŚĆ TO OGIEŃ).

Wiele z wyżej przedstawionych tez może brzmieć znajomo użytkownikom innych europejskich języków (zob. m.in. Underhill 2012; Wierzbicka

2019). Niniejsze badanie, w szczególności analiza zebranego korpusu tekstów, ukazuje jednak wyraźnie, że duńskie pojmowanie MIŁOŚCI ma także swoją własną specyfikę. Dotyczy to między innymi zagadnień takich, jak współczesne wartościowanie MIŁOŚCI ROMANTYCZNEJ oraz próby zerwania z idealistycznym podejściem zakorzenionym w mentalności Duńczyków od czasów romantyzmu, chrześcijańskie podstawy duńskiej MIŁOŚCI i miejsce Boga w obecnym dyskursie dotyczącym MIŁOŚCI, ewoluujący podział na MIŁOŚĆ MATCZYNAĄ i MIŁOŚĆ OJCOWSKĄ związany z wysoce posuniętą świadomością równouprawnienia, czy MIŁOŚĆ WŁASNA w świetle współczesnego konsumpcjonizmu. Różnice widoczne są także w polu leksykalno-semantycznym zarysowującym się wokół dwóch leksykalnych wykładników konceptu. W tym kontekście warto między innymi zwrócić uwagę na specyficzne dla duńskiego języka MIŁOŚCI leksemy *ømhed* oraz *hengivenhed*, nieposiadające dokładnych odpowiedników w żadnym z języków europejskich.

Bibliografia

- Lakoff George, Johnson Mark, 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Underhill James W., 2012, *Ethnolinguistics and cultural concepts: Truth, love, hate and war*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka Anna, 1986, *Metaphors linguists live by: Lakoff & Johnson contra Aristotle*, "Papers in Linguistics" 19, s. 287–313.
- Wierzbicka Anna, 2019, *The biblical roots of English 'love': The concept of 'love' in a historical and cross-linguistic perspective*, "International Journal of Language and Culture", 6, s. 225–254.

Aleksander Kacprzak

(Poznań, Polska)

ORCID: 0000-0002-2961-8221

Andrzej Szubert

(Poznań, Polska)

ORCID: 0000-0003-3969-9034

DEMOKRACJA jako jeden z filarów, na których opiera się duńskie społeczeństwo

DEMOKRACJA jest jednym z kluczowych pojęć w Danii, gdyż pojmowana jest nie tylko jako forma rządzenia państwem, lecz – być może przede wszystkim – jako podstawa funkcjonowania społeczeństwa duńskiego oraz duża część tożsamości narodowej. Jak w przypadku wielu najważniejszych konceptów społecznych i politycznych, decydującym wydarzeniem dla kierunku rozwoju, który przybrała duńska DEMOKRACJA, była klęska w wojnie z Prusami i wiążące się z tym straty terytorialne oraz upokorzenie. Duńczycy postanowili wtedy zacieśnić więzy społeczne i poświęcić się na rzecz umacniania swego państwa od wewnątrz, w myśl maksymy sformułowanej w 1865 przez Enrico Dalgasa: *Hvad udad tabes, det maa indad vindes!* [Co traci się na zewnątrz, należy zdobyć wewnątrz] (Christiansen 1992: 155). Obecnie kraj może się cieszyć jednym z najbardziej ugruntowanych systemów demokratycznych na świecie.

Specyfikę pojmowania DEMOKRACJI przez Duńczyków odzwierciedla ich język, w którym równoległe funkcjonują dwa leksykalne eksponenty konceptu – bardziej ogólne *demokrati* oraz odnoszące się do duńskiej rzeczywistości polityczno-społecznej *folkestyre*. Analiza złożzeń oraz kolokacji funkcjonujących w języku duńskim pozwala odkryć idee, które Duńczycy uważają za kluczowe dla omawianego konceptu, takie jak czynny udział wszystkich członków społeczeństwa w budowaniu państwa (*nærdemokrati*), zaangażowanie na stopniu lokalnym (*lokaldemokrati*), powiązanie z państwem dobrobytu (*velfærdsdemokrati*) czy współpraca ponad podziałami (*samarbejdende folkestyre*). W świetle najbardziej utrwalonych połączeń wyrazowych oraz ankiet, możliwe jest także zlokalizowanie najważniejszych wartości dla duńskiej demokracji, np. wolności (*frihed og demokrati*), równouprawnienia (*lighed og demokrati*) oraz zaufania (*demokrati og tillid*).

Badanie wykonywane jest w ramach projektu EUROJOS, w którym dąży się do zrekonstruowania językowego obrazu najbardziej istotnych konceptów w językach słowiańskich (a także innych językach Europy i świata) i zestawienie ich w ramach *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* (Bartmiński 2015: 7–13; Bartmiński, Chlebda 2008) i docelowo oparte zostanie na trzech głównych typach danych, czyli danych korpusowych, danych eksperymentalnych (ankietowych) oraz danych tekstowych. W niniejszym wystąpieniu opieramy się przede wszystkim na analizie korpusu oraz ankiet, uzupełniając je analizą danych słownikowych, które uznać można za czwarty typ danych relewantnych etnolingwistycznie (Niebrzegowska-Bartmińska 2017: 17), i które pozwalają na uzyskanie wstępnego szkicu konceptu.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, DOM, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin, s. 7–13.
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2008, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 20, s. 11–27.
- Christiansen Niels Finn, 1992, *Folkets danskhed. 1864–1920*, [w:] *På sporet af dansk identitet*, red. Flemming Lundgreen-Nielsen, Kopenhaga, s.153–190.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 29, s. 11-29.

Anna Kaczan

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-7717-0532

Co w trawie piszczy.

TRAWA w ludowym obrazie świata

„Językowy obraz trawy w polszczyźnie jest strukturą heterogeniczną i wieloaspektową” – stwierdzili na podstawie dziewięćdziesięciu dwóch ankiet przeprowadzonych wśród studentów Anna Burzyńska i Jan Kamieniecki (2001: 221), z kolei Ewa Rogowska-Cybulska zaprezentowała w swoim artykule, „w jaki sposób rola trawy w życiu wiejskiej wspólnoty językowo-kulturowej została odzwierciedlona w tekstach stylu użytkowego tej wspólnoty” (2008: 65). W swoim referacie również podejmuję temat językowo-kulturowego obrazu trawy, ale jego celem jest przedstawienie jednego aspektu tego obrazu: trawy jako lokalizatora. Podstawą materiałową są dane językowe (słownictwo, frazeologia, teksty kliszowane oraz pisana poezja chłopska) i przyjęzykowe (etnograficzne zapisy wierzeń i praktyk), pochodzące z kartoteki *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL), do którego ostatnie części tomu *Rośliny* są obecnie opracowywane.

W ludowym obrazie świata trawa to nie tylko miejsce rośnięcia różnorodnych kwiatów, ziół, grzybów, miejsce, w którym przebywają owady, ptaki, węże. Na trawie pasie się zwierzęta i ptactwo domowe: krowy, konie, owce, gęsi. Miękką trawą w ludowej wizji świata to także miejsce dziecięcych zabaw, odpoczynku i miłości. W ludowych pieśniach miłosnych puszczanie *konika na trawkę*, *pasienie gęsi* czy *pawi* przez dziewczynę jest symbolicznym obrazem załotów i miłości. Dziewczyna *chodzi na trawkę*, siada na niej z chłopcem, a potem ma *dzieciątęńko*. W pieśniach sierocych i żołnierskich trawa to miejsce śmierci. Według wierzeń w trawie przebywają duchy, siadają na niej topielcy, *diabliki*, a w nocy czarownice zbierają z niej rosę, odbierając w ten sposób mleko krowom.

Bibliografia

- Burzyńska Anna B., Kamieniecki Jan, 2001, *Ziolo – trawa – łąka. Kilka uwag w świetle faktów z języka i kultury*, [w:] *Język a kultura*, t. 16: *Świat roślin w języku i kulturze*, red. Anna Dąbrowska, Irena Kamińska-Szmaj, Wrocław, s. 213–223.
- Rogowska-Cybulska Ewa, 2008, *Obraz trawy w kulturze ludowej (na przykładzie gwary uści Wągi w powiecie łomżyńskim)*, [w:] *Polshczyzna Mazowska i Podlasia*, t. XII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowska i Podlasia*, red. Henryk Sędziak, Małgorzata Frąckiewicz, Łomża, s. 65–86.

Anna Kaczan

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-7717-0532

Joanna Szadura

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-7448-2602

Baza FOLBAS

FOLBAS jest zdigitalizowaną bazą pieśni i utworów wierszowanych z *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga (t. 1–56) wpisanych do komputera i przygotowanych do automatycznego przetwarzania.

Jak czytamy na internetowej stronie FOLBAS-u, jej początki mają związek z powołaniem w Lublinie zespołu mającego za zadanie przygotowanie słownika języka folkloru. W tym czasie utworzono w Instytucie Filologii Polskiej UMCS ogólnopolską kartotekę pieśni ludowych obejmującą ok. 70 tys. pieśni zgromadzonych z wydawnictw drukowanych oraz własnych zapisów terenowych. Wówczas też podjęto prace nad komputeryzacją największej, zasadniczej części kartoteki – zawierającej m.in. teksty drukowane. We współpracy z dr. Światomirem Ząbkem z UMCS i prof. Jerzym Woroncziakiem z Uniwersytetu Wrocławskiego zrealizowano program komputerowego „fiszkania” tekstów pieśni na potrzeby *Słownika stereotypów i symboli ludowych*.

Bazę na pierwszym etapie opracowali: Jerzy Bartmiński, Urszula Majer-Baranowska, Grażyna Żuraw-Bączkowska, Małgorzata Brzozowska (opracowanie filologiczne), Światomir Ząbek i Jerzy Woroncziak (opracowanie informatyczne). Prace wykonano w latach 1976-1998 w ramach centralnego programu badań podstawowych *Kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja* oraz badań statutowych Instytutu Filologii Polskiej UMCS. Postęp technologiczny w dziedzinie informatyki wymusił przekonwertowanie danych zgromadzonych w bazie FOLBAS z komputera „Odra” na kolejne generacje komputerów – najpierw na „Riad”, a następnie na sieć komputerów osobistych. Na początku XXI wieku program NOVEL NETWARE wersja 3.0, w którym została napisana baza, okazał się przestarzały i niekompatybilny z nowymi wersjami systemów operacyjnych. Dzięki funduszom przyznanych w ramach projektu „Kolberg 2014 – Promesa” mgr inż. Robert Korulczyk reaktywował bazę, co pozwoliło na jej udostępnianie zainteresowanym.

Obecnie baza FOLBAS jest dostępna pod adresem www.folbas.umcs.lublin.pl i zawiera ok. 25 tysięcy pieśni i utworów wierszowanych pochodzących z *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga. W bazie można generować fiszki wedle klucza leksykalnego w kontekście wąskim, szerokim lub pełnym. Wybrane słowoformy można drukować lub otrzymać ich zapis w postaci Word. Na fiszce, oprócz tekstu pieśni, znajduje się numer tomu, z którego pochodzi dana pieśń, numer strony, a także informacja o kwalifikacji gatunkowej pieśni.

Aby skorzystać z bazy danych, należy zalogować się i otrzymać status autoryzowanego użytkownika, który przyznaje administrator bazy (Anna Kaczan).

Wymogi techniczne: pełny dostęp po wygenerowaniu loginu i hasła za pośrednictwem administratora strony (Pracownia Etnolingwistyczna w IFP UMCS).

Zawartość: około 2,5 miliona słowoform.

Bibliografia

Korulczyk Robert, 2015, *Instrukcja obsługi bazy Folbas*, Lublin [dokument elektroniczny, <https://rob006.net/portfolio/folbas/>].

Strony internetowe

www.folbas.umcs.lublin.pl, dostęp 22.01.2021.

<https://docplayer.pl/2911251-Archiwum-etnolingwistyczny-instytutu-filologii-polskiej-universytetu-marii-curie-sklodowskiej-lublin-polska.html>, dostęp 22.01.2021.

<https://rob006.net/portfolio/folbas/>, dostęp 22.01.2021.

Amir Kapetanović

(Zagrzeb, Chorwacja)

ORCID: 0000-0002-8013-9330

(Nie)Pamięć zbiorowa: aksjologiczne konotacje historyzmów w języku chorwackim

Każdy język, zarówno o długiej, jak i krótkiej historii, posiada historyzmy. Z perspektywy leksykologii i leksykografii historyzmy od archaizmów odróżnia to, że nie są przestarzałymi jednostkami leksykalnymi. Na ich status nie wpływają zmiany wewnątrzsystemowe czy zmiany w użyciu. Historyzmami oznaczamy zjawiska z przeszłości, zwykle są to takie same (lub dostosowane do współczesnego stanu) wyrazy, którymi je oznaczano w czasach, gdy zjawiska te funkcjonowały. Historyzmy należą do znormalizowanego zasobu leksykalnego, ich użycie nie wiąże się z nacechowaniem, nie dotyczą także rozwoju jednej społeczności (np. *samuraj*). Nie sposób sporządzić opisu historycznego jakiegokolwiek elementu przeszłości bez użycia historyzmów. O powstawaniu historyzmów poprzednio stwierdzono (Kapetanović 2005), że wyrazy, które stają się historyzmami, nie starzeją się, natomiast po mentalnym przeprocesowaniu zmiany uwarunkowań pozajęzykowych (zaniku „rzeczy”) dokonuje się zmiana semantyczna, w wyniku której dochodzi do zawężenia dotychczasowego znaczenia i powstania „nowego” z ograniczeniem ‘niegdyś’, ‘w okresie od-do’ (ograniczenie to nie musi być wyrażone eksplicytnie w słownikowych definicjach znaczenia). Oprócz ram czasowych znaczenie słowa tworzą także współczesne konotacje dawnego zjawiska. Historyzmy są zatem ściśle związane z pamięcią zbiorową, dlatego potrzebne jest rozpatrzenie kwestii stosunków między pamięcią zbiorową i jej odzwierciedleniem w konotacjach historyzmów. Konotacje te mogą się bowiem zmieniać już po powstaniu historyzmów. Ze względu na zmienność poglądów na przeszłość możliwe są zmiany w językowym obrazie danych zjawisk. Zbiorowa pamięć o tych zjawiskach może być selektywna, ponieważ znaczenie leksykalne może odzwierciedlać tylko jeden, pozytywny wymiar (podczas gdy negatywny odsuwa się na dalszy plan lub ulega on „zapomnieniu”) lub odwrotnie. Jeszcze ciekawszy wydaje się fakt, że z punktu widzenia poszczególnych członków społeczności niektóre historyzmy mogą mieć przeciwstawne (negatywne/pozytywne) wymiary aksjologiczne jednocześnie (np. w zależności od tego, czy należą oni do „prawej” czy „lewej” strony politycznej).

W referacie poświęcam uwagę historyzmom, które nie należą do językowej przeszłości, odnoszą się do zjawisk ze społecznej przeszłości i pozostają w ścisłym związku z pamięcią zbiorową. Językowy obraz tych zjawisk nie jest statyczny, lecz dynamiczny i zmienny (w krótkim przedziale czasowym) i niejednoznaczny (z uwagi na poglądy wewnątrz danej wspólnoty w określonym momencie).

Bibliografia

- Czerwiński Maciej, 2012, *Semiotyka dyskursu historycznego: Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu*, Kraków.
- Kapetanović Amir, 2005, *Historizmi i semantičke promjene*, „Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje“ 31, s. 153–163.

Анастасия Карисио

(Мадрид, Испания)

ORCID: 0000-0002-6381-3071

Языковая картина мира и образ-схемы: попытка их разграничения и сравнения на примере зоометафор в русском, испанском и английском языках

В рамках данного доклада сравним теорию *языковой картины мира* люблинской школы¹⁰ с моделями воплощения (embodiment models) – образ-схемами (Image Schemas), представляющими стандартный подход когнитивной лингвистики.

В основе языковой картины мира людей лежит их собственная система ценностей, стереотипов и когнитивных паттернов. Стереотип относится к содержательной стороне взаимодействия языка и культуры и соотносится с наивной картиной мира. Такое понимание стереотипа доминирует в исследованиях Ежи Бартминского (Bartmiński 2009). Кроме того, наивная картина связана с Folk Theories (Толстая 2006; Бартминский 1980), которая позже была использована Бартминским для определения языковой картины мира: «the interpretation of reality encoded in a given language, which can be captured in the form of judgements about the world. The judgements can be either entrenched in the language, its grammatical forms, lexicon and ‘frozen’ texts (e.g. proverbs) or implied by them <... > It unites people in a given social environment, creates a community of thoughts, feelings and values». (Bartmiński 2009: 23, 76). Таким образом, язык рассматривается в контексте культуры. В когнитивной лингвистике базовые формы схематизации – образ-схемы по-другому истолковывают реальность. Согласно Марку Джонсону, образ-схемы «emerge as meaningful structures for us chiefly at the level of our bodily movements through space, our manipulations of objects, and our perceptual interactions» (Johnson 1987: 29).

¹⁰ В Испании методология школы Люблина является одной из основных в программе курса *Lingüística cultural*, разрабатываемого в данный момент Энрике Бернардесом совместно с Анастасией Карисио.

В этом докладе мы попытаемся разграничить и сравнить языковую картину мира и образ-схемы, анализируя зоометафоры: *она корова, она лиса* в русском, *está hecha una vaca, ella es una zorra* в испанском и *she is a cow, she is a fox/ she is a vixen* в английском языке. Теория концептуальной метафоры и образ-схемы рассматривают метафору как концептуальную структуру, основанную на индивидуальном опыте и на универсалиях человеческого тела. Опираясь же на языковую картину мира, эти метафоры позволяют продемонстрировать, как положительное и отрицательное значение зависит от мужских и женских форм в разных культурах, помогают получить новые знания о нашем мире через призму опыта, культуры и общества.

Литература

- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, London: Equinox Publishing Ltd.
- Bartmiński Jerzy, 1980, *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, Wrocław.
- Johnson Mark, 1987, *The Body in the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Tolstaja Svetlana, 2006, *Postulaty moskowskiej ètnolingwistyki*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 18, s. 7–27.

Йоанна Кирилова

(София, България)

ORCID: 0000-0003-0168-5681

Духовните ценности на българина, отразени в народното творчество

Ценностите на един народ не са неизменна даденост, те се променят – понякога плавно и незабележимо, друг път – с рязка категоричност. „При всички поколения конфликтът между поколенията се гради на противопоставянето на ценности” (Седакова/Sedakova 2019: 174). Така се налага разграничаването на традиционни и нетрадиционни ценности.

Целта на настоящото изследване е въз основа на данни от пословици, поговорки, приказки, народни песни и др. да бъдат изведени традиционните духовни ценности на българина, да се очертаят стереотипите в оценяването им, както и да се направи опит да бъдат класифицирани, да се намери мястото им на аксиологичната скала.

Голяма част от ритуалите и ритуалните практики на един народ са свързани с поддържането на хармонията в света, а следователно и на традиционните духовни ценности като живот, здраве, уважение към по-възрастните, дружба, разумно поведение, благоденствие, сигурност и т.н. Голяма част от тези понятия са абстракции и поради това тяхното съдържание се конструира чрез когнитивни и културно-значими интерпретации от членовете на езиковия колектив (Арутюнова/ Arutyunova 1988).

Народното творчество е важна част от фоновите знания на всеки народ, то съхранява ценна информация за разбиранята на този народ относно ключови проблеми и значими събития в живота на колектива. Специално място сред фолклорните текстове заемат пословиците и поговорките. В тях във възможно най-компактен вид са вложени моралът и ценностните ориентири на нашите предшественици. Неслучайно те най-често се подлагат на преослисляна, стават поле на развитие „на трансформации, които разрушават тяхното традиционно съдържание, унаследено от по-старите поколения” (Антса/Antsa 2017: 957), като му противопоставят нови възгледи за света и ценното в живота. Така се пораждаат антипаремите.

Литература

- Арутюнова Нина Д., 1988, *Образ: Опыт концептуального анализа. Референция и проблемы текстообразования*, Москва.
- Раадранириана Антса, 2017, *Представление феномена антипаремии в русском, французском и малагасийском языках*. – В: Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2017, т. 8, № 4.с. 975–984.
- Седакова Ирина, 2019, *Традиционные и нетрадиционные ценности русских и болгар: проблемы и методы исследования. Взгляд на славянскую аксиологию*, Москва, с. 196–183.

Мария Китанова

(София, България)

ORCID: 0000-0001-7764-2712

Етнолингвистични изследвания в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” – резултати и перспективи

Докладът има за цел да представи работата на един център за етнолингвистични изследвания – Секцията за етнолингвистика при Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” при БАН. Разбира се в България етнолингвистика и линвокултурология се работи и на други места, обикновено от отделни учени в различни университети, на които също ще се спрем, но тук е организиран колектив, което дава възможност за по-обхватни проекти и за развиване на т. нар. етнолингвистична лексикография.

Секцията за етнолингвистика е създадена през 2008 г. като самостоятелно звено. През годините преди обособяването ѝ, тази проблематика се развива в Секцията за ономастика и етнолингвистика (от 1990 г.), в Секцията за етнолингвистика и линвокултурология и в Секцията за етнолингвистика и лингвостатистика. Секцията за етнолингвистика обединява няколко направления: етнолингвистика, в което изследователският интерес е насочен преди всичко към значими културни феномени от традиционната култура на българите, към тяхната езикова форма и културна семантика; културологично – изследване на българския език, фокусиращо търсенията си върху това по какъв начин, с помощта на какви средства и в каква езикова форма намират отражение културните представи и стереотипи на българите, а също така и какви форми и средства за езиково общуване са специфични за българското общество в миналото и днес. В разработките присъстват и теоретични рефлексии върху етнокултурни характеристики на националния комуникативен стил. Изследват се прояви на междуезикова асиметрия при превод от чужд на български език, а също и съпоставка на културни фрагменти на два или повече езика.

За да започне работата по изработването на лексикографски продукти беше езиран електронен архив, наречен „Език. Етнос. Култура“ като корпус за бъдещи проучвания и разработки върху терминологията на българската народна култура. Той наброява над 50 000 лексеми. Въз основа на този архив в Секцията се развива и етнолингвистичната лексикография. Изработени са два тематични и един азбучен речник. В доклада подробно ще се спрем на техните концепции: Палмира Легурска, Мария Китанова, *Тематичен речник на термините на народния календар*, София 2008; Палмира Легурска, Неда Павлова, Мария Китанова, *Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на семейната обредност*, София 2012; Зоя Барболова, Мария Китанова, Маргарита Симеонова, Неда Павлова, Палмира Легурска, *Речник на народната духовна култура на българите*, София 2018.

В момента пред печат на етап редактиране е *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина*, Марияна Витанова, Йоанна Кирилова, Калина Мичева-Пейчева, Ваня Мичева, Надежда Николова.

Авторката на доклада се спира и на разработване на теоретични проблеми на българския език в етнолингвистичен и лингвокултурологичен аспект от членове на Секцията за етнолингвистика. Представени са основните трудове на сътрудниците на Секцията.

В доклада се поставя и акцент на международното сътрудничество като се представят някои по-големи национални и международни проекти.

Olga Konstantinova

(Kijów, Ukraina)

ORCID: 0000-0002-4940-2372

Aleksey Yudin

(Gent, Belgia)

ORCID: 0000-0002-2399-2482

Koncept NARÓD w świadomości ukraińskich studentów (na materiale badań ankietowych)

Dotychczas nie dokonano całościowej analizy konceptu NARÓD w języku ukraińskim (jak również badania tego konceptu w języku rosyjskim na terenie Ukrainy). Autorzy referatu skupiają uwagę na podsumowaniu wyników badań ankietowych konceptu NARÓD jako jednego z typów danych niezbędnych w analizie konceptów językowych. Ankietowanie dotyczące konceptu NARÓD zostało przeprowadzone zgodnie z założeniami projektu EUROJOS. W badaniu wzięło udział blisko 350 respondentów ze Lwowa i Odessy (byli to studenci obu płci, kierunków humanistycznych i technicznych). Jako że drugim językiem według rozpowszechnienia na Ukrainie jest rosyjski, ankietowanie zostało przeprowadzone także i w tym języku – w celu porównania odpowiedzi respondentów ukraińskojęzycznych i rosyjskojęzycznych. W przyszłości podjęta zostanie konfrontacja tego obrazu u Ukraińców rosyjskojęzycznych i Rosjan. W ten sposób w przyszłości można podjąć próbę zbadania związku między wyżej wymienionym „patriotycznym” konceptem językowym a kulturą społeczeństwa, w którym ten koncept funkcjonuje.

Наталья Корина

(Вена, Австрия)

ORCID: 0000-0002-2809-1480

Отражение демонологических представлений в славянской фразеологии

Славянская демонология, или низшая мифология, достаточно хорошо изучена в этнолингвистике и продолжает активно изучаться. Значительную роль сыграла в этом Московская этнолингвистическая школа Н.И. и С.М. Толстых.

Практически вся сверхъестественная сила, в которую славяне верили, была по своей природе амбивалентной (ср. Толстая 2017, Толстой 1992). С приходом христианства многие персонажи славянских верований оказались причисленными к демонам – «нечистой силе». В соответствии с областью влияния обычно различают демонов природы, демонов болезни, манистических демонов, духов-призраков и демонов судьбы (ср. Beth 1929/1930, Schneeweis 1961, Дукова 2015).

Демонологические представления нашли свое отражение и во фразеологии, которая является частью культуры и содержит отголоски древнейших обрядов и верований. Среди славянских народов особенно ярким мифологическим сознанием выделяются белорусы (Володина 2018, Самусік 2017, Валодзіна 2019, Кожинава 2016 и многие другие), поэтому для анализа была выбрана белорусская фразеология. Источником послужил *Слоўнік фразеалагізмаў* И.Я. Лепешева (Лепешаў 2008).

ФЕ, отражающие демонологические представления, можно разделить на тематические группы, аналогичные членению низшей мифологии: атмосферные духи, духи болезней, демоны судьбы и т. д. Наиболее обширно представлены:

(1) персонифицированные болезни: *кадук* (16 ФЕ), *трасца* (14 ФЕ), *халера* (15 ФЕ), *хвароба* (11 ФЕ) и собственно белорусское *каланица* (1 ФЕ);

(2) персонифицированные природные явления: *ведзьміна ступа*; *чэрці вяселле гуляюць*, (*яшчэ*) *чэрці на кулачкі не выходзілі* и др.;

(3) фразеология, связанная с бытовыми магическими практиками: *вешаць сабак*, *паказаць саву смаленую*, *з'есці павука*, *забіваць асінавы кол у магілу*, *выносіць смецце з хаты* и др.;

(4) наименования нечистой силы: *(з) аднаго балота чэрці, чорт лысы, чый чорт старэйшы, чорт дзяцей калыша, звязай чорт вярвачкай* и др.

В самостоятельную группу можно выделить „демоническую” фразеологию с пространственным значением: *супраць ліха на ўзгорачку, у чортавых зубах, у чорта на кулічках, чортава вока, у віру на калу* и др.

Сопоставив результаты этнолингвистических исследований (С.М. Толстая, У. Дукова, М. Валенцова и др.) и данные белорусского словаря, можно предположить, что экспрессивно окрашенная фразеология, содержащая демонизмы, связана с периодом распада соответствующей мифологической терминологии, в то время как амбивалентные ФЕ, которые в зависимости от контекста могут приобретать положительные или отрицательные коннотации, имеют более древнее происхождение.

Ilona Koutny

(Poznań, Polska)

ORCID: 0000-0001-7950-1470

Linguistic view of family and family members in Hungarian

The main field of Linguistic worldview (LWV) research is the vocabulary and phraseology (for a whole scope see Anusiewicz et al. 2000). The current paper deals with the semantic field of family and some family members in the Hungarian language, and try to show differences in the Hungarian and Polish (sometimes also English) linguistic worldview beginning with the naming of female and male siblings according to the age in Hungarian, and according to the sex in Polish and other Indo-European languages (*báty* 'elder brother' and *öcs* 'younger brother').

Some domains (social life, religion, biology, technique) where family, mother, father, siblings are profiled, will be presented (based also on Banczerowski 2008), e.g. *anyacsavar* 'mother screw: nakrętka' in technique. Compound and derived words from them undergo analyses, and some expressions and phrasemes will be compared (*anyakönyv* 'mother book: księga metrykalna', *a család szégyene* a disgrace for family: 'wstyd rodziny, wyrodek'). Dictionaries and the national corpora were also used in searching for collocations.

The linguistic image of words can be better presented in a thematic dictionary where the entries can have their related words in the same place as in the *Hungarian-Polish Thematic Dictionary* (Koutny et al. 2000). For family there are nominal expressions such as: *nagycsalád* 'big family: wielodzietna rodzina', *csonka család* 'broken family: rodzina niepełna'; verbal expressions such as *családot alapít* 'to found a family', *családot eltart* 'utrzymywać rodzinę', and associated expressions such as *családfő* 'głowa rodziny', *családfa* 'drzewo genealogiczne'.

Bibliography

- Anusiewicz Janusz, Dąbrowska Anna, Fleischer Michael, 2000, *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, [in:] *Językowy obraz świata i kultura*, red. Anna Dąbrowska, Janusz Anusiewicz, Wrocław.
- Banczerowski Janusz, 2008, *A világ nyelvi képe*, Budapest.
- Bárdosi Vilmos, 2003, *Magyar szólástár*, Budapest.

Szkolny słownik frazeologiczny, Renarda Lebda, Kraków 2005.
Węgiersko-polski słownik tematyczny agyar-lengyel tematikus szótár, Koutny Ilona,
Jarmołowicz Jolanta, Gizińska Csilla-Förizs Emília, Poznań 2000.
MÉK – *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Budapest 2003.
MNSZ – *Magyar Nemzeti Szövegtár*, <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>
NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl/>

Ірина Коваль-Фучило

(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-4048-914

Цінності та їхня ієрархія у номінації локусів та персонажів (на матеріалі оповідей про примусове переселення із зон затоплення)

У доповіді на матеріалі номінації локусів та персонажів здійснено реконструкцію системи цінностей у світогляді людей, які були примусово переселені із зон затоплення водосховищами у зв'язку із будівництвом гідроелектростанцій. Аналізована переселенська лексика репрезентує вербальний образ примусового переселення.

Студія написана на матеріалі власних інтерв'ю авторки, записаних у 2012–2014, 2019 роках у Полтавській, Кіровоградській, Черкаській, Хмельницькій, Київській областях.

Найпоширенішими номінаціями місцевості є називання відповідних просторових об'єктів на затопленому і на переселеному місці. Чим густіша номінативна сітка покриття тої чи тої території – тим більш освоєним, рідним, своїм є цей локус. У досліджуваних текстах упадає в око різна щільність просторової номінації цих двох контекстуально опозиційних локусів. Так, промовистою ознакою є наявність численних мікротопонімів у розповідях про втрачену територію і майже цілковита відсутність таких номінацій в описі нового місця поселення.

Описи місця переселення лаконічні, скупі, із відчутним протиставленням на користь утраченого місця: *Vzaly pol'a kusok i rozbyly na kvartaly*; *A tut strojyls'a na pustim miscy*; *Vyjshly na holyj step*. Домінантною ознакою номінації місця переселення є його порожність, незаселеність, майже непридатність для життя, яку довелося подолати, тобто почати нове будівництво, обробити землю, посадити дерева.

У розповідях відчутна ідеалізація рідного втраченого місця, воно набуває чудових рис, образу втраченого раю.

Розстановка персонажів найчастіше відбувається через протиставлення 'ми – виконавці переселення'. Типовим місцем спогадів є презентація громади переселеного села як дружного і згуртованого.

Автономіація безпосередніх учасників примусового виселення найчастіше утворюється від дієслівної твірної основи *peresel'aty; pereselenci, pereselenski l'udy, pereseleni*. Ці лексеми активно побутовували в живому мовленні, проте не передавали трагічної долі об'єкта номінації, не актуалізували семантики втрати, примусу, пережитого горя, історії зникнення села, громади. У зв'язку з цим дуже цікавими і промовистими є виникнення альтернативних автономіацій серед учасників переселення: *biženci; potopel'nyk*. Перша номінативна одиниця існувала в пасивній пам'яті людей, перебуваючи у зв'язку із воєнним лихоліттям ще від часу Першої світової війни, коли примусові міграції на території України мали масовий характер. Події Другої світової війни посилювали її звучання, а вимушене переселення, яке оповідачі за ступенем трагізму ставлять поряд із Голодомором і війною, повернуло цю номінацію в активне побутовування. Дві історичні події – війна і переселення – пов'язує концепт дому, який є одним із провідних у спогадах [1; 2].

На протилежному полюсі контекстуальної семантичної опозиції 'переселенці – виконавці переселення' перебувають численні персонажі, які є безпосередніми виконавцями. У спогадах ці особи завжди описані як байдужі до трагічної долі переселенців, агресивно налаштовані, готові застосувати негуманні, жорстокі методи для досягнення мети своєї роботи.

Проаналізовані назви локусів і персонажів дають підстави вибудувати таку ієрархію цінностей: земля, оселя, громада, особиста доля, сакральні місця. Ця номінація розкриває особливості осмислення пережитої події її учасниками, передає ідею колективної поразки, безповоротної втрати землі, громади, історичної пам'яті.

Література

- Bartmiński Jerzy, 2018, *Home – a universal and culture-specific concept*, [w:] *The axiological lexicon of Slavs and their neighbours. Vol. 1. The Concept of HOME*, ed. Jerzy Bartmiński, Lublin, p. 16–41.
- Koval-Fuchylo Iryna, 2016, *Koncept domu v opovidach pro prymusove pereselenna*, [w:] *Lemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. Bohdan Halczak, Roman Drozd, Stefan Dudra, Oksana Miroslavivna Kuz'menko, Paul J. Best, t. 6, Słupsk, s. 147–158.

Jadwiga Kozłowska-Doda

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-7567-178X

Obraz TOLERANCJI we współczesnych tekstach białoruskich

Obraz TOLERANCJI utrwalony w języku białoruskim jest niejednoznaczny, wręcz ambiwalentny. Istotę pojęcia pozwolą ujawnić dane systemowe, ankietowe i tekstowe, które będą podstawą analizy oraz tworzenia holistycznej definicji kognitywnej pojęcia (stereotypu/konceptu) TOLERANCJA we współczesnym języku białoruskim.

Korzystając z metodologii definicji kognitywnej, zaproponowanej przez Jerzego Bartmińskiego (Bartmiński 1988), dokonano już analiz danych systemowych (Kozłowska-Doda 2019: 19–34). Omówiono znaczenie wyrazów *talerantnasc'*, *pamjarkoŭnasc'*, *cjarplivasc'*, które mieszczą się w białoruskim pojęciu TOLERANCJA. Prześladowano ich pojawienie się w słownikach języka białoruskiego, dokonano rekonstrukcji ich etymologii, zestawiono synonimy, antonimy, hiperonimy. Doprecyzowano jednocześnie zakres czasowy poszczególnych zmian dotyczących formy i treści. Na uwagę zasługuje pytanie o podmiot tolerancji, od konkretnego człowieka, którego cechuje akceptacja innych, życzliwość względem innych, zrozumienie i szacunek do innego człowieka, grup społecznych (głównie wyznaniowych i narodowych), do charakterystyki abstrakcyjnych pojęć. Nie poświadczono natomiast w danych słownikowych znaczenia 'zrozumienie i szacunek dla grup o innej orientacji seksualnej', które zaczyna się pojawiać dopiero we współczesnych tekstach z przełomu XX i XXI w. Zauważono również, iż w słownikach języka białoruskiego tolerancja w stopniu minimalnym charakteryzuje podmiot zbiorowy, np. naród. Dane systemowe nie pozwoliły ujawnić pełnego zestawu połączeń wyrazowych o związkach logicznych/gramatycznych, w tym też stałych, oraz wyrazów określających, ponieważ występujące w słownikach egzemplifikacje nie są liczne.

W dalszej kolejności zostały podjęte badania tekstowe. Zgromadzono teksty z Korpusu Języka Białoruskiego (Bielaruski N-korpus) oraz zannotowano samodzielnie wyekscerpowane z prasy, podręczników szkolnych, forów internetowych. W referacie zaprezentowane zostaną wyniki analizy pojęcia TOLERANCJA we współczesnych tekstach białoruskich. W kolejno-

ści planowana jest także analiza ankiet, przeprowadzonych w środowisku młodzieży białoruskiej, po której dopiero możliwa będzie praca nad holistyczną definicją kognitywną pojęcia na podstawie trzech typów danych (S-A-T).

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 169–185.
- Kozłowska-Doda Jadwiga, 2019, *Da historyi używannja sloŭ talerantnasc', pam-jarkoŭnasc' i cjarpliwasc' u bielaruskaj move. Dyjahraničny aspekt*, „Acta Polono-Ruthenica” XXIV, nr 3, s. 19–34. DOI:10.31648/apr.4791.
- Białoruski N-korpus, <https://bnkorpus.info/index.html>, [data dostępu: 7 III 2020].

Stanisław Koziara
(Kraków, Polska)
ORCID: 0000-0003-0206-5994

Przejawy dziedzictwa oralno-retorycznego w zasobach biblizmów języka polskiego

Badania nad dziedzictwem biblijnym w języku polskim nabrały w ostatnich dziesięcioleciach wyraźnej dynamiki, obejmując swym zasięgiem wielorakie sfery i przejawy obecności tej części rodzimej tradycji językowo-kulturowej. Osobne spośród nich miejsce zajmują prace poświęcone spetryfikowanym jednostkom językowym o rodowodzie biblijnym określane mianem *biblizmów*. Temu coraz mocniej zadomowionemu w polskim leksykonie terminologicznym pojęciu przypisywane są różne referencje: od niezłożonych jednostek leksykalnych po wielokomponentowe utrwalenia językowe o dającym się ustalić związku genetycznym i formalnym z tekstem Pisma Świętego.

W dotychczasowych badaniach owego dziedzictwa wyraźną dominantę stanowią ujęcia nakierowane na opis tej części jego zasobu, który obejmuje biblizmy o randze frazeologizmów, paremii czy też skrzydlatych słów widziane w kontekście ich właściwości stylistycznych, przekształceń semantyczno-formalnych oraz poświadczeń w zbiorach leksykograficznych polszczyzny. Z prób nowszego oglądu tej warstwy tematycznej języka polskiego wynika, że wiele jednostek powszechnie uznawanych za mające wyłączny rodowód biblijny reprezentuje o wiele bardziej złożony status genetyczny i formalny. Rodzi to wręcz potrzebę odróżnienia w opisie tej części zasobów językowych konstrukcji o prymarnym rodowodzie biblijnym od tych, dla których tekst biblijny stanowi jedynie *sui generis* medium i zarazem płaszczyznę utrwalenia. W tym drugim wypadku sprawa dotyczy tych spośród biblizmów, które rangę spetryfikowanych konstrukcji zyskały poza tekstem ksiąg natchnionych, będąc w znacznym stopniu spuścizną „przedbiblijną”, oralno-retorycznej tradycji.

Mowa tu, z jednej strony, o mającej w znacznym stopniu osobne doświadczenia i wzorce retoryce hebrajskiej, z drugiej zaś o potwierdzonych wpływach na tego rodzaju zbiory retoryki helleńskiej. Wśród typowych świadectw oddziaływania owych tradycji na język ksiąg biblijnych można wskazać na takie figury i gatunki retoryczne, jak: chiasm (np. *Ostatni będą pierwszymi, a pierwsi ostatnimi*), hiperbola (np. *Wiara góry przenosi*),

antyteza (np. *Nie można służyć Bogu i mamonie*), synkreza (np. *alfa i omega*), meryzm (np. *między niebem a ziemią*), a także na rozliczne konstrukcje o typie *loci communes*, na kanwie których ufundowana została pokazna kolekcja rodzimych biblizmów (S. Koziara).

Badania nad tradycją retoryczną Biblii, od wielu lat z powodzeniem rozwijane na gruncie hermeneutyki i egzegezy biblijnej (G.A. Kennedy, W.N. Lund, R. Meynet), z niemałym udziałem również polskich teologów (ks. R. Pindel, ks. S. Szymik, ks. S. Wronka), jak dotąd praktycznie nie zyskały szerszego zainteresowania od strony ujęć filologicznych nakierowanych na opis tej części rodzimego dziedzictwa językowo-kulturowego. Pewnych inspiracji i wzorców dla tego rodzaju eksploracji można upatrywać w dotychczasowych badaniach nad formułczością i językowo-tekstowymi wyznacznikami sakralności (W.J. Ong, A. Lord, M. Perry, G. Lohfing), które to dociekania znalazły także potwierdzenie na gruncie prac rodzimych (J. Bartmiński, W. Chlebda, M. Puda-Blokesz).

Nie ulega wątpliwości, że poszerzenie dotychczasowego pola opisu zasobów polszczyzny pochodzenia biblijnego o interdyscyplinarne ujęcia odwołujące się do dziedzictwa oralno-retorycznego stwarza nie tylko nowe możliwości badań nad spetryfikowanymi jednostkami językowymi, ale też w istotny sposób może tą drogą poszerzyć stan wiedzy na temat związków języka i kultury polskiej z tradycją judeochrześcijańską.

Алла Кожина
(Минск, Беларусь)
ORCID: 0000-0002-5498-7037

Словари как источники данных для этнокультурных исследований (на примере стереотипа «здоровье» в русском языке)

Словари представляют собой неисчерпаемый источник данных для изучения этностереотипов, поскольку представляют собой квинтэссенцию стереотипического мышления. Их составляют коллективы авторов, каждый из которых хочет представить лексическую систему так, чтобы все было понятно пользователю и узнаваемо им, следовательно, в таком труде мы и обнаруживаем единицы, свойственные коллективному стандартному мышлению. Эти данные есть в сознании каждого носителя языка и даже в определенном смысле формируют это сознание, но могут не появиться в ассоциативном эксперименте, поскольку зачастую не входят в активный словарный запас, и не быть обнаруженными в произведениях хороших современных писателей, поскольку это уже стершиеся языковые штампы.

Словарь предоставляет достаточное количество материала для репрезентативных выводов. Так, в *Большом толковом словаре русского языка* под ред. Сергея А. Кузнецова (*Большой толковый словарь* 2000) количество употреблений лексем с корнем *здоров-* достигает 722 единиц. Кроме того, используя лексикографические источники, мы имеем возможность проследить динамику стереотипа, сравнивая современные данные с тем, что представляет созданный более чем полвека назад *Толковый словарь русского языка* под ред. Дмитрия Н. Ушакова (*Толковый словарь* 1935–1940). Так мы узнаем, что курение и перекармливание признаются одинаково вредными как в сталинскую, так и в современную эпоху, но упоминание о вреде для здоровья половых излишеств и тяжелой работы исчезает из современного словаря, зато там появляются наркотики и нитраты, а также идея о том, что вред на производстве можно компенсировать повышенной оплатой труда.

Для анализа можно использовать информацию, предоставляемую как самой словарной статьей (*здоровье, здоровый, выздоровле-*

ние), так и дефиницией иной лексемы (*поминать* ‘молиться о здоровье живого или об упокоении умершего’ (*Большой толковый словарь* 2000: 915)), причем переносные значения слов раскрывают интересные стороны стереотипных представлений (*сгореть* в 6-м значении – ‘потерять силы, здоровье, умереть (в результате лишения, тяжёлой работы, от неправильного образа жизни и т.п.’ (*Большой толковый словарь* 2000: 1166)). Коллокации, содержащиеся в определении, поддерживаются случайными примерами-иллюстрациями (*обидеть. Природа здоровьем меня не обидела* (*Большой толковый словарь* 2000: 668)). Эти случайные примеры дают представление и об общественной ситуации, создающей стереотипы, ср. в «Толковом словаре русского языка» иллюстрацию к слову *товарищ* – *Товарищи матери, берегите здоровье своих детей!* (*Толковый словарь* 1940: 720), или цитату из речи Сталина – *Разрешите провозгласить тост за науку, за ее процветание, за здоровье людей науки, а также о том, что стереотипы меняются – из современного словаря исчезает пример* *На его здоровье сказались ранения, полученные в боях* (*Толковый словарь* 1940: 199), замененный нейтральным *Пулс пришёл в норму, сказалося действие лекарства* (*Большой толковый словарь* 2000: 1191).

Літаратура

Большой толковый словарь русского языка, ред. Сергей А. Кузнецов, Санкт-Петербург 2000.

Толковый словарь русского языка, ред. Дмитрий Н. Ушаков. Москва 1935–1940.

Анна Кречмер
(Вена, Австрия)
ORCID: ATU37586901

О реконструкции миросозерцания в Православной Славии на пороге Нового времени (подход от текста)

Настоящее сообщение базируется на концепции Православной Славии как многовекового единого в своей письменной, цивилизационной культуре ареала. Ее культура сущностно отличалась от культур неправославного славянства и Западной Европы. В нашей работе мы постулируем и сущностно иное, чем в названных ареалах, видение мира и человека в православном славянском мире.

Одновременно мы учитываем и его внутреннюю дифференциацию, детерминированную различиями жизненного контекста разных его регионов, и выделяем два различных типа православной славянской культуры:

(1) «материковый» — к нему можно отнести прежде всего Московскую (и Киевскую) Русь, а также южных православных славян и румын в доосманское время;

(2) «островной» — сюда мы относим в первую очередь жизненные ареалы восточных славян в Великом княжестве Литовском (позднее, в польско-литовском и польском государстве) и сербов на землях империи Габсбургов.

Особенно интересна в данной связи (и одновременно слабо изучена) поздняя фаза Православной Славии, период накануне перехода ее регионов к европейской культуре Нового времени — XVII–XVIII вв., которым и посвящен наш анализ.

Конкретным объектом и исходной точкой разработанной нами модели анализа является конкретный текст со всеми его характеристиками, как собственно языковыми, так и экстралингвистическими, включая и глобальный социокультурный контекст.

В сообщении будут представлены основные результаты многолетних исследований письменных культур названных ареалов Православной Славии и базирующейся на них реконструкции видения мира в них.

Литература

- Issatschenko Alexander, 1975, *Mythen und Tatsachen über die Entstehung der russischen Literatursprache*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 298, Bd., 5, Abhandlung, Wien.
- Kretschmer Anna, 1988, *Српски књижевни језик у деценијама пре Вука (језичка анализа славеносрпских текстова: проблеми и могућности)*, „Научни састанак слависта у Вукове дане“ 17/2, Београд, с. 139–149.
- Kretschmer Anna, 2008, *Eine sprach- und kulturhistorische Studie zur Endphase der Orthodoxen Slavia*, [w:] Deutsche Beiträge zum 14. Internationalen Slavistenkongress Ohrid 2008. Kempgen, S. et al. (eds.), „Die Welt der Slaven“, Sammelbde, Bd. 32, с. 205–216.
- Кречмер Анна, 2000, *О књижевно-језичкој традицији до 1800. код Срба и Руса (размишљања о словенској историјској стандардизацији)*, „Јужнословенски филолог“ LVI/12 (in memoriam P. Ivić), с. 543–559.
- Кречмер Анна, 2002, *Руско приватно писмо у 17. веку и у доба петра великог*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику“ 62, с. 117–148.
- Кречмер Анна, 2015, *Православные славяне в неправославном окружении – проблемы культурно-языкового идентитета*, [в:] *Языковой контакт*, Минск, с. 101–110.
- Кречмер Анна, 2018, *Макро- и микромир русского человека поздней Московской Руси (на материале частной переписки)*, [в:] *In Honorem* (сб. статей к 90-летию А.Е. Супруна), ред. Елена Н. Руденко, Алла А. Кожина, Минск, с. 133–145.
- Лихачев Дмитрий С., 1968, *Древнеславянские литературы как система*, [в:] *Славянские литературы*. VI Международный съезд славистов, Доклады советской делегации, Москва, с. 5–48.
- Пикнио Рикардо, 2003, *Slavia Orthodoxa. Литература и язык*, Москва.
- Толстой Никита И., 1961, *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, „Вопросы языкознания“ 1, с. 52–66.
- Толстой Никита И., 1997, *Slavia Orthodoxa и Slavia Latina – общее и различное в литературно-языковой ситуации*, „Вопросы языкознания“, № 2, с. 16–23.
- Топоров Владимир Н., 1993, *Московские люди XVII в. (к злобе дня)*, „Philologia Slavica“ (к 70-летию академика Н.И. Толстого), ред. Владимир Н. Топоров, Москва, с. 191–219.
- Успенский Борис А., 1983, *Языковая ситуация Киевской Руси и ее значение для истории русского литературного языка*, IX Международный съезд славистов. Доклады, Москва.

Валерия Кучко
(Екатеринбург, Россия)
ORCID: 0000-0002-7139-5738

Кошачье, лягушачье, северное золото **и другие «золотые» названия в русской** **минералогической лексике:** **лингвоаксиологический этюд**

Название древнейшего драгоценного металла – золота – служит базой для создания новых обозначений минералов и металлов во множестве языков. В русской лексике минералов и металлов также обнаруживается группа наименований с участием слова *золото*, которые называют «незолото» – или иновидовые по отношению к золоту реалии, или же сплавы золота с другим металлом, которые сразу же снижают ценность благородного металла. Эти случаи принадлежат разработанной в минералогической лексике модели номинации, когда в обозначении определенного минерала (камня, металла) присутствует название минерала или металла другого вида (класса, разряда), причем в качестве эталона для сравнения номинируемого объекта, как правило, избираются те объекты действительности, которые были выделены и осмыслены раньше номинируемого и которым приписывалась большая ценность (кроме золота это, например, драгоценные камни высшего порядка – изумруд, ср. *уральский изумруд* ‘демантоид’, алмаз, ср. *алмаз сибирский* ‘бесцветный топаз’ и др.). Таким образом с помощью обращения к уже известному и обладающему безусловной ценностью металлу или минералу происходило познание и атрибуция новых минералов, металлов или сплавов, причем номинации с видовой заменой, как правило, принадлежат наивной минералогической классификации, предшествуют официальной номенклатурной единице и отражают не химический состав открытого минерала, а качества, доступные невооруженному глазу, – его внешний признак или практическую характеристику. Среди «золотых» названий с подобной видовой заменой можно выделить: группу сочетаний, отражающих признак цвета (*зеленое золото* ‘изумруд’; *белое золото* ‘серебро’); признак «культурного» использования металла и минерала – или же самой возможности такого использова-

ния (*мозаичное золото* ‘сплав цинка и меди’, *живописное золото* ‘оловянный колчедан’); в ряде различных в мотивационном плане сочетаний слово *золото* определяется прилагательным оттопонимического или этнонимического происхождения, – тем самым может осуществляться указание на действительную или мнимую принадлежность минерала или металла какому-либо региону, где он обнаруживается, добывается или производится (например, в некоторых случаях выражается положительная оценка объекта номинации, условно «поднимаемого» до золота, ср. *золото северное*, *золото немецкое* ‘устар. янтарь’, но чаще же изучаемые сочетания указывают на те места, где традиционно золото не добывается, а значит, речь идет о «нечистом» золоте либо имитации, ср. *нюрнбергское золото* ‘медь с примесью золота’). Пейоративны также сочетания, где слово *золото* определяется прилагательным, указывающим на какое-либо животное, ср. *кошачье (кошечье) золото* ‘слюда золотистого цвета’, *мышинное золото* ‘марказит’, *лягушачье золото* ‘самородная платина’. В докладе для этих сочетаний будет предложена мотивационная реконструкция, выполненная в русле этнолингвистики.

Валентина Кульпина
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0002-1076-7868

Лингвистическая цветология как отрасль лингвистики цвета и как направление этнолингвистики

Доклад посвящен *лингвистической цветологии*, являющейся отраслью лингвистики цвета как теории, объясняющей устройство системы цвета в языке. В рамках доклада запланирована презентация книги Валентины Г. Кульпиной *Лингвистическая цветология: от истории к современности цветовых концептосфер* (Москва 2019), в которой описывается предметное содержание данной отраслевой дисциплины, изучающей исторические аспекты цветообозначений. Так, лингвистическая цветология прослеживает исторические истоки каждой из цветолексем данного языка, осуществляет инвентаризацию их состава и устанавливает место каждого из них в концептосфере данного языка. Основной лингвокогнитивной единицей лингвистической цветологии является *цветовой концепт*, охватывающий обозначения всех цветов и их оттенков в пределах главного цвета-прототипа. Так, концепт красного цвета русского языка КРАСНЫЙ вбирает в себя такие цвета, как *алый, рдяный, брусничный, рябиновый* и др. под. Концепт красного цвета польского языка CZERWONY складывается из таких цветов, как *amarantowy, psowy, wiśniowy, wrzosowy* и др. под. Порядок расположения терминов цвета внутри соответствующих концептов фиксирует степень выраженности основной цветосемантики концепта. Лингвистическая цветология на базе понятия цветового концепта стремится описать специфику цветовосприятия и цветоприменения в русской и польской лингвокультурах. В книге прослеживается история формирования отдельных зон, выделенных в лингвистике цвета, в частности, на примере динамики развития такой зоны цветообозначения, как *зона артефактов*. В книге представлен ряд аспектов изучения цветолексем и выделены особенности их формирования и восприятия и установлены феноменальные явления в сфере их перцепции в истории русского и польского языка. В ходе презентации книги будут представлены истоки изучения терминов цвета в России и в Польше. Книга стре-

мится показать единство устройства сферы цвета в языке как особой концептосферы данного языка. Представленное в ней научное исследование относится к кругу системологических исследований.

Лингвистическая цветология соотносится с лингвистикой цвета как ее отпочковавшаяся отрасль. Лингвистика цвета несет в себе основную идею исследований цветообозначений и демонстрирует само устройство системы цвета в языке, имеющее выраженный зональный характер. Это означает, что термин цвета получает свою значимость лишь в пределах определенной тематической зоны. К примеру, *синее небо*, *синее море*, *синие глаза* или *синий мяч* «сини» по-разному, при этом цвет их в реальнофизическом плане не идентичен и не переложим друг на друга. *Синие глаза* пребывают в одной зоне цветолексем с карими, серыми, голубыми, черными и др. цветообозначениями глаз в цветовой сфере цветообозначения внешности человека, в то время как *синее море* сферы природных объектов свою цветовую значимость приобретает, соотносясь тематически с серым, голубым, свинцовым морем и т.д. в рамках цветовой сферы природных объектов. Частью исследовательской программы лингвистики цвета является выявление в лингвоцветовой картине мира цветовых этнопriorитетов данной лингвокультуры. Лингвистика цвета и ее дочерняя отрасль лингвистическая цветология носят принципиально сопоставительный характер, исходя из того, что внутриязыковое и межъязыковое сопоставление помогают выявить этноцветовую специфику каждой цветолексеми данной лингвокультуры.

Halina Kurek

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-9578-7293

Językowo-kulturowy przekaz tożsamościowy społeczności wiejskiej XXI wieku

Celem referatu jest opis językowo-kulturowego przekazu tożsamościowego społeczności wiejskiej XXI wieku, poprzez pokazanie sposobów trwania „przy zwyczajach ojców” (Żywicka 2006: 2003) członków wiejskiej społeczności lub osób wywodzących się z owej wspólnoty, w nowej sytuacji politycznej i społeczno-ekonomicznej, w jakiej znalazła się polska wieś po roku 1989 i 2004, stając się nierozzerwalną częścią globalizującego się świata.

Tożsamość językowo-kulturową definiuję jako trwałe identyfikowanie się grupy ludzi z określonym układem kulturowym (Żarski 2008), czyli z określonymi zjawiskami językowo-kulturowymi, stanowiącymi immanentny składnik odrębności kulturowej danej wspólnoty, które w zmieniającej się rzeczywistości są dla niej stabilnymi punktami odniesienia (Kurek 2016: 74).

Do połowy XX wieku tożsamość mieszkańców wsi kształtowała kultura tradycja monolitycznej zbiorowości z własnymi ważnymi znakami tożsamości: normami społecznymi, wartościami kulturowymi i moralnymi. W tej tradycji zakorzenione było tzw. przedwojenne pokolenie ludności wiejskiej, a także pokolenie urodzone po wojnie, w 50. i 60. latach XX wieku. Zmiany społeczne, gospodarcze i ustrojowe okresu powojennego zapoczątkowały proces urbanizowania się wsi i jej kultury, a zwłaszcza języka. W rezultacie silnego oddziaływania polszczyzny standardowej zbiorowości wiejskie stały się bilingwalne i była to dwujęzyczność typu: dialekt : substandard wiejski (Topolińska 1990: 31).

Revolucja informatyczna przełomu wieków wprowadziła polską wieś w zasięg oddziaływania obcej, globalnej kultury technomenedżerskiej w stylu amerykańskim. Tendencje globalizacyjne spowodowały jednak pojawienie się przeciwstawnego, uzupełniającego je zjawiska polegającego na pokazywaniu światu własnych regionalnych i lokalnych znaków wiejskiej tożsamości.

Owe znaki widoczne są przede wszystkim w wiejskim obszarze językowo-kulturowym oraz w społecznościach miast u osób o chłopskim

rodowodzie. Przekaz tożsamościowy kierowany jest więc do członków wiejskiej lub miejskiej zbiorowości.

W środowisku wiejskim znaki ludowej tożsamości kulturowej wiążą się z wiejską religijnością, z poszanowaniem pracy, z dążeniem do utrzymania starych zwyczajów i obyczajów, folkloru, strojów regionalnych, tradycyjnego budownictwa i przede wszystkim gwary. Na przełomie wieków XX i XXI widoczne są:

(1) w naturalnych, tradycyjnych zachowaniach mieszkańców wsi wypełniających swe powinności zgodnie z przyjętym zwyczajem (modlitwy przy zmarłym, pomoc sąsiedzka w ciężkich pracach polowych itp.);

(2) w świadomym dążeniu do pielęgnowania ludowych tradycji kulturowych (zbieranie się przy kapliczkach w celu odmawiania litanii i śpiewania pieśni maryjnych, witanie pary młodej tradycyjną „bramą” budowaną na drodze itp.);

(3) w marketingowej promocji regionu lub własnego gospodarstwa agroturystycznego itp.

W środowiskach wielkomiejskich przekaz tożsamościowy osób o „wiejskich korzeniach” jest zawsze świadomy i podkreślający wartość chłopskiego rodowodu.

Podsumowując, społeczność wiejska lub wywodząca się ze wsi ciągle pozostaje wierna ludowym wartościom, tradycjom i wzorom, choć jest to inny, zmodyfikowany model trwania przy zwyczajach ojców, godzący kulturę globalną z własnym wspólnotowym wymiarem kultury (Krzysztofek 2003: 26).

Bibliografia

- Krzysztofek Kazimierz, 2003, *Spójność Unii Europejskiej a problemy wielokulturowości i wieloetniczności*, „Kultura Współczesna” nr 1–2, s. 13–41.
- Kurek Halina, 2016, *Krakowianie o wiejskich korzeniach. Podzielona tożsamość*, „Socjolingwistyka” 30, s. 73–80.
- Topolińska Zuzanna, 1990, *Charakterystyka i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce*, „Socjolingwistyka” 9, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 29–35.
- Żarski Waldemar, 2008, *Tożsamość kulinarna jako wykładnik odrębności kulturowej*, [w:] *Tożsamość na styku kultur*, red. Irena Masojć, Romuald Naruniec, Wilno, s. 80–92.
- Żywicka Beata, 2006, *Wieś*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany w rozumieniu nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 200–205.

Monika Łaszkiwicz
(Lublin, Polska)
ORCID: 0000-0003-1825-444X

Swój, obcy czy inny? Polski obraz ŻYDA w świetle danych językowych i przyjęzykowych

Kwestie swojskości i obcości stanowiły (i wciąż jeszcze stanowią) przedmiot wielu naukowych debat, dyskusji i analiz. Podział na swoich i obcych bywa traktowany jako podział dwubiegunowy (Znanięcki 1930/1990), chociaż – jak zauważa np. Zbigniew Benedyktowicz – jest to struktura znacznie bogatsza i bardzo dynamiczna (Benedyktowicz 2000: 192, zob. także: Obrębski 1936/2005: 168–170; Mróz 1979; Bartmiński 2007).

Stereotyp ŻYDA jest najbardziej zróżnicowanym obrazem, zarówno w kulturze ludowej, jak i w kulturze ogólnonarodowej. W referacie wyobrażenie ŻYDA zostanie zrekonstruowane przy zastosowaniu definicji kognitywnej, która jest narzędziem niezbędnym w metodzie etnolingwistycznej. Jej rozumienie przyjmuję za Jerzym Bartmińskim (SLSJ 1980; Bartmiński 1988a-b; SSiSL). Kluczowe będą dla mnie także inne pojęcia lubelskiej etnolingwistyki, takie jak: profilowanie, profil, punkt widzenia, podmiot i wartości.

Podstawę materiałową wystąpienia – analogicznie jak w przypadku lubelskiego *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL) oraz międzynarodowego *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* (LASiS) będą stanowiły: (a) dane językowe (nazwy, etymologia, derywaty, synonimy, frazeologizmy), pochodzące z ogólnych i gwarowych słowników języka polskiego, w tym także ze słowników specjalistycznych; (b) dane tekstowe (pochodzące z wytypowanych źródeł drukowanych od XIX do XXI wieku oraz z niepublikowanych materiałów terenowych); (c) zapisy wierzeń i opisy praktyk (dane etnograficzne); (d) dane „przyjęzykowe” (np. rysunki, karykatury, itp.) oraz (e) dane „wyzerowane” (informacje przemilczane), (zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2017, 2020).

Analiza danych językowych i „przyjęzykowych” pozwoli wydobyc najsilniej utrwalone cechy składające się na stereotyp bazowy oraz na „wyspecyfikowane warianty wyobrażenia bazowego”, czyli profile pojęcia. Umożliwi obserwację sposobów kategoryzowania ŻYDA – przypisywania

mu określonych (różnie ocenianych i wartościowanych) kategorii nadrzędnych, pozwoli uchwycić przyczyny i mechanizmy tej operacji.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 1988a, *Słownik ludowych stereotypów językowych. Założenia ogólne*, „Etnolingwistyka” 1, s. 11–34.
- Bartmiński Jerzy, 1988b, *Stan prac nad słownikiem etnolingwistycznym (do listopada 1986)*, „Język a Kultura”, t. 1, s. 339–347.
- Bartmiński Jerzy, 2007, *Opozycja „swoj/obcy” a problem językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 19, s. 35–59.
- Benedyktowicz Zbigniew, 2000, *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*, Kraków.
- LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. nacz. Jerzy Bartmiński; t. 1. *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015; t. 2. *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018; t. 3. *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016; t. 4. *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin–Warszawa 2019; t. 5. *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.
- Mróz Lech, 1979, *Świadomościowe wyznaczniki dystansu etnicznego*, „Etnografia Polska” 23, s. 157–168.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 29, s. 11–29.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2020, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin.
- Obrębski Józef, 1936/2005, *Problem grup i zróżnicowań etnicznych w etnologii i jego socjologiczne ujęcie*, [w:] *Dzisiejsi ludzie Polesia i inne eseje*, oprac. Anna Engelking, Warszawa, s. 153–172.
- SLSJ – Bartmiński Jerzy (red.), 1980, *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, Wrocław.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3: Niebrzegowska-Bartmińska], Lublin, t. I. *Kosmos*, cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, 1999; cz. 3. *Meteorologia*, 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*, 2012. t. II. *Rośliny*, cz. 1. *Zboża*, 2012; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, 2018; cz. 3. *Kwiaty*, 2019; cz. 4. *Zioła*, 2019; cz. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.
- Znaniecki Florian, 1931/1990, *Studia nad antagonizmem do obcych*, [w:] tegoż, *Współczesne narody*, Warszawa, s. 265–358.

Przemysław Łozowski

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-6685-9713

Indywidualizacja, czyli etnolingwistyka na miarę postmodernizmu: od narodu i ludu w stronę człowieka i jednostki

Poszukując perspektyw badawczych dla etnolingwistyki, (i) przyjmujemy perspektywę socjologiczną, (ii) obecny kształt świata określamy jako postmodernistyczny i (iii) powtarzamy za Zygmuntem Baumanem (1992) oraz Ulrichem Beckiem (1992 [1986]), że działania społeczne w coraz większym stopniu są dzisiaj kwestią odpowiedzialnych wyborów jednostki, a nie sankcji i rygorów wspólnoty. Jak pisał Bauman, „Prywatyzacja lęków pociąga za sobą prywatyzację dróg i narzędzi ucieczki, a to oznacza ucieczkę typu «zrób to sam». Jedyna rzecz, jakiej oczekuje się dzisiaj od zbiorowości, to zapewnienie zestawów do samodzielnego montażu w ramach działań «zrób to sam». W obecnym kształcie świat społeczny przedstawia się jednostce jako zestaw opcji do wyboru, a mówiąc dokładniej – jako oferta rynkowa” (Bauman 1992: 27). Podobnie Beck widzi rozwój społeczny „od społeczeństwa klasowego przez społeczeństwo rozwarstwione do społeczeństwa zindywidualizowanego” (1992: 20).

Taka perspektywa pozornie stoi w ostrej sprzeczności z oczekiwaniami i postępowaniami badawczymi etnolingwistyki. Przecież etnolingwista poszukuje uogólnień właściwych dla całych *ethnos*, *demos*, czy *societas*. Wystarczy w tym względzie przywołać stanowisko Jerzego Bartmińskiego: „język koduje pewną społecznie utrwaloną wiedzę o świecie, i tą wiedzę można zrekonstruować i zwerbalizować jako zbiór sądów o ludziach, przedmiotach i zdarzeniach” (Bartmiński 2012: 213; tłumaczenie dosłowne z angielskiego). Wymiar ponadjednostkowy etnolingwistyki potwierdzają ostatnio James Underhill i Mariarosaria Gianninoto (2019: 346), którzy upatrując w Humboldcie pierwotnego źródła refleksji etnolingwistycznej stwierdzają, że „był on pierwszym myślicielem, który zainicjował badania nad ogromną różnorodnością *worldviews*, znajdujące swój wyraz we wszystkich wspólnotach językowych ludzkości [ang. the great variety of the world’s worldviews as expressed by all the linguistic communities of mankind]”. A zatem, przedmiotem etnolingwistyki jest to, co jest spo-

lecznie utrwalone (Bartmiński), a to, co jest społecznie utrwalone, jest tworem wspólnot językowych (Underhill i Gianninoto).

Jednakże i Bartmińskiego koncepcja *homo loquens*, a także Underhilla i Gianninoto przywołania teorii indywidualizacji (ang. *individualization*) skłaniają do pytań o rolę jednostki w konstruowaniu JOS-u i każą wyjść poza zbiorowy wymiar dociekań etnolingwistycznych. W referacie usiłujemy pokazać możliwości badawcze takiej, powiedzmy, „indywidualizowanej” etnolingwistyki.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2013, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London.
Bauman Zygmunt, 1992, *Intimations of Postmodernity*, London–New York.
Beck Ulrich, 1992, *Risk Society. Towards a New Modernity*, London.
Underhill James, Mariarosaria Gianninoto, 2019, *Migrating Meanings. Sharing Key-words in a Global World*, Edinburgh.

Marzena Marczevska
(Kielce, Polska)
ORCID: 0000-0002-2796-1317

Etymologia w rekonstrukcji językowego obrazu *DRZEW* (na wybranych przykładach)

W referacie przedstawiam wnioski wypływające z analizy materiału językowego wykorzystanego w odtwarzaniu językowego obrazu drzew, przy czym zajmuje mnie przede wszystkim miejsce i znaczenie etymologii w przeprowadzanej rekonstrukcji. Zgodnie z ustaleniami Jerzego Bartmińskiego, w oglądzie zebranych danych przyjmuję perspektywę panchroniczną, koncentrując się na utrwalonych w nazwach sposobach konceptualizacji przedmiotu przez podmiot mówiący. Dane etymologiczne nie tylko pozwalają odpowiednio wyodrębnić podstawowe aspekty funkcjonowania opisywanych obiektów, ale także często umożliwiają właściwe odczytanie kontekstów kulturowych, np. nazwy dębu – oprócz cech uznawanych przez człowieka za najbardziej wyraziste (głównie odbierane zmysłowo/użytkowo: wygląd, twardość, zastosowanie) – przechowują bardzo bogate asocjacje o charakterze kulturowym (powiązanie z bóstwami i starymi wyobrażeniami świata), które w istotny sposób wpływają na kształt tworzonego opisu.

Bibliografia

Marczevska Marzena, 2002, *Drzewa w języku i w kulturze*, Kielce.
SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, t. II *Rośliny*, cz. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Світлана Мартінек
(Львів, Україна)
ORCID: 0000-0003-3154-613X

Бінарні опозиції у свідомості сучасних носіїв української мови (за результатами асоціативного експерименту)

Бінарні опозиції, які у працях структуралістів, починаючи з Празького лінгвістичного гуртка, відігравали важливу роль, певною мірою втрачають свою привабливість для представників когнітивного напрямку. Причиною цього стає бажання когнітивістів відокремитися від структуралістської традиції (див. Taylor 1999: 17).

Проте саме когнітивний напрям у лінгвістиці відкриває нові перспективи в дослідженні бінарних опозицій, оскільки він є скерованим передусім на вивчення структур репрезентації знань у людській свідомості та їх втілення в мові. Так, над вивченням бінарних опозицій плідно працюють представники Люблінської етнолінгвістичної школи (див. зокрема, Bartmiński 2007; 2009: 199–203) та деякі інші дослідники (Paradis, Willners & Jones 2009 та ін.).

Орієнтація на носія мови і культури висуває на перший план проблему методу дослідження. Одним із методів, що надає змогу отримувати психологічно достовірні результати, може виступати асоціативний експеримент. Пропоноване дослідження бінарних опозицій ґрунтується на результатах асоціативного експерименту з носіями української мови і культури, представлених в УАС.

Як зауважували ще В'ячеслав В. Іванов і Володимир М. Топоров (1965: 216–217), дослідження опозицій передбачає вирішення низки завдань, серед яких чи не найважливішим є встановлення „зв'язків між різними протиставленнями”, а також з'ясування того, якою мірою „опозиції древніх семіотичних систем зберігаються ... для пізніших епох”. Микита І. Толстой (1987: 170) також наголошував на необхідності вирішити питання, як реалізується взаємний зв'язок парних протиставлень усередині системи опозицій.

Мета цього дослідження полягає у встановленні зв'язків, у які вступають три різні пари опозицій: *свій-чужий*, *світлий-темний*, *лівий-правий*, – та у виявленні змін, що відбулися в корелятивних

концептуальних структурах свідомості сучасних носіїв українського мови / культури.

Бінарні опозиції при цьому розглянуто як результат дії когнітивного механізму протиставлення. Цей механізм, поруч із іншими когнітивними механізмами, є надзвичайно важливим для людської свідомості (пор. Толстая 2004 і Niebrzegowska-Bartmińska 2007). Аналіз асоціативних зв'язків зазначених опозицій надає змогу виявити ускладнення та зміни в їхній структурі, зокрема розвиток асиметрії, а також визначити кластери пов'язаних із ними парних протиставлень.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2007, *Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 19, s. 35–59.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London and Oakville.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2007, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin.
- Paradis Carita, Willners Caroline, Jones Steven, 2009, *Good and bad opposites: Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity*, „The Mental Lexicon” 4:3, p. 380–429, [DOI 10.1075/ml.4.3.04par issn 1871–1340 / John Benjamins Publishing Company].
- Taylor John R., 1999, *Cognitive semantics and structural semantics*, [in:] *Historical Semantics and Cognition*, eds. Andreas Blank, Peter Koch, Walter de Gruyter, p. 17–48.
- Иванов Вячеслав Вс., Топоров Владимир Н., 1965, *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*, Москва.
- Толстая Светлана М., 2004, *Оппозиции семантические*, [в:] *Славянские древности: Этнолингв. Словарь*, т. 3, Москва, с. 557–558.
- Толстой Никита И., 1987, О природе связей бинарных противопоставлений типа ПРАВЫЙ – ЛЕВЫЙ, МУЖСКОЙ – ЖЕНСКИЙ, [в:] *Языки культуры и проблемы переводимости*, ред. Борис А. Успенский, Москва, с. 169–183.
- УАС – Мартінек Світлана, 2007, *Український асоціативний словник: у двох томах*, Львів.

Ewa Masłowska

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0002-3178-5977

Narodowe i transnarodowe aspekty symboliki DUSZY

Punktem wyjścia rozważań nad narodowymi i transnarodowymi aspektami duszy jest założenie, że wiara w życie pozagrobowe stanowi podwalinę ogólnokulturowego konceptu nieśmiertelnej DUSZY. U podstaw konceptualizacji leżą uniwersalne przedwyobrażeniowe schematy, stanowiące bazę do konstruowania zwerbalizowanej wiedzy o świecie. Przedmiotem rozważań jest prześledzenie różnic i paraleli między wybranymi realizacjami symbolicznego przedstawienia relacji duszy z *sacrum*, opartymi na tych samych preschematach wyobrażeniowych Barwy i Więzi. Rekonstrukcja ścieżek kognitywnych i łańcuchów asocjacji towarzyszących procesowi obrazowania odsłonią sposób, w jaki wyobrażenia symboliczna przekształca elementy świata zewnętrznego w znaki czytelne dla wąskich lub szerokich kręgów kulturowych.

Нина Мечковская
(Минск, Беларусь)
ORCID: 0000-0003-2726-0083

Универсальное, типичное и индивидуальное в семантике языков: биологические и культурно-исторические источки сходств

Язык, соединяя в себе возможности коммуникации и познания, остается «в своей основе биологическим феноменом» (Роман Якобсон). Языковые значения представлены в разных языках в разной мере, что создает континуум значений от универсальных и распространенных к редким и уникальным. Универсальные значения образуют тот «семантический минимум» языка, который определен психофизиологическими границами человека.

(1) Психофизиология обуславливает ряд универсальных черт в организации языковой семантики: 1) уровневое строение языка, позволяющее из обозримого набора элементарных значащих единиц (морфем) создавать полумиллионные совокупности сложных знаков (производных слов и переносных значений) и необозримое множество сверхсложных знаков (высказываний); 2) преобладание высказываний, имеющих конечную бинарную логико-синтаксическую структуру (что было отрешено в оппозициях „субъект-предикат”, „имя-глагол”, „тема-рема” и т.п.); 3) ограничения в структурно-смысловой организации предложения – по ширине развертывания его соподчиненных связей и по синтаксической глубине (количеству слов в цепочках последовательного подчинения); 4) избыточность языков в передаче письменных сообщений (составляющая примерно 60–70% текста), что обеспечивает помехоустойчивость и надежность языков в передаче сообщений); 5) наличие универсальных и почти-универсальных категорий.

(2) В области грамматической семантики универсальны следующие категории: 1) два класса слов (существительные и глаголы), типичные для выражения оппозиции „субъект-предикат”; 2) грамматическая категория лица, две лексико-грамматических категории (диагностика и модальность); 3) два разряда неполнозначных слов (ме-

стоимения и союзы). Наличие местоимений отвечает неосознаваемому стремлению говорящих экономить артикуляционные и умственные усилия; категория лица, диатеза и союзы нужны для референтной ясности высказывания; модальность – для ясности прагматической.

Групповые грамматические значения (общие для многих, но не всех языков) – это категории числа и падежа существительных, времени и наклонения глаголов, значения класса или „рода” и др. Как и универсалии, они обусловлены психофизиологической природой человека, однако в данных случаях эта обусловленность не была столь настоятельной, чтобы сформировать универсальные категории. Групповое грамматическое сходство языков иногда обусловлено их контактами, а для родственных языков – наследством праязыка. Что касается уникальных грамматических значений, то их наличие эмпирически недоказуемо, поскольку убедиться в отсутствии некоторого значения в 7000 языках невозможно. Однако, если некоторое грамматическое значение (конкретного языка) отсутствует в близкородственных языках, то в нем можно видеть «кандидата на уникальность».

(3) Доказать наличие в тысячах языков однословных и точных лексических соответствий некоторым базовым значениям гипотетического универсального «натурального» словаря едва ли возможно. Однако в лексике всех языков есть множество сходных значений, близость которых обусловлена не взаимовлиянием культур и не родством языков, но изначальной общностью сознания *homo sapiens*. Во-первых, это слова, в которых выражены бинарные оппозиции фундаментальных начал всего сущего – день и ночь, солнце и луна, добро и зло, мужчина и женщина, жизнь и смерть, начало и конец, правый и левый, и т.п. Список пар отчасти варьируется, но есть и универсальное ядро. Во-вторых, ряд авторов, следуя Карлу Юнгу, связывают общечеловеческие смыслы с врожденными «архетипами» сознания, находя их отзвуки в образах мифологии – таких, как „я сам”, „мой друг(ой)”, „враг”, „мать”, жена” и др. Однако по своему содержанию архетипы глубже, синкретичнее и богаче языковых значений, они лежат за пределами языковой семантики и потому едва ли могут детерминировать семантические универсалии. В-третьих, в языках разных семей и ареалов в прошлом и настоящем отмечены общие модели семантической деривации, напр., на основе метонимии: ‘действие’→‘результат действия’, ‘материал’→‘изделие из материала’, ‘контейнер’→‘его содержимое’, ‘часть’↔‘целое’ и др. Есть

регулярные модели метафорических переносов: ‘часть тела’→‘часть рельефа’: *горный хребет*, нов. *лёгкие города*; ‘животное’→‘орудие труда, инструмент’: *журавль* (колодец), нов. *мышка* (компьютерн.).

(4) Многочисленный класс лексем и фразем, общих для групп языков, составляют заимствования (включая кальки), связанные с надэтническими культурно-религиозными и политико-экономическими влияниями. Для языков Дальнего Востока это влияние конфуцианства и буддизма, для европейского ареала – античное (греко-римское) и христианское наследие; для мусульманского мира – влияние классического арабского языка и всеобъемлющего учения Корана. В Новое время к надэтническим традициям обособленных культурно-религиозных миров добавилось интернационализирующее влияние наук и технологий, спорта, шоу-бизнеса, туризма. Вместе с тем в истории рецепции чужого в каждом отдельном языке есть множество индивидуальных черт, которые особенно отчетливо выступают на фоне семантической близости заимствований в соседних языках своего ареала.

Agnieszka Mierzwińska-Hajnos

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-9798-5878

Flannel i beggar's blanket: metafory czy amalgamaty? Analiza kognitywna wybranych potocznych nazw dziewanny w języku angielskim

Dziewanna, z uwagi na zakres występowania, jak i szerokie zastosowanie w medycynie konwencjonalnej, ludowej oraz w kosmetyce, uchodzi za jedną z najbardziej charakterystycznych i rozpoznawalnych roślin, co z kolei przekłada się na stosunkowo dużą ilość nazw potocznych, jakie powstały w akcie nominacji (Niebrzegowska-Bartmińska 2000; Hrycyna, Bartmiński 2019; Wierzbicka 2018; Waniakowa 2012, 2015, 2017; Kuryłowicz 2012). Warto zauważyć, iż zjawisko występowania wielu nazw przypisywanych tej roślinie nie ogranicza się jedynie do języka polskiego i rodzimego kręgu kulturowego, lecz ma także odzwierciedlenie w innych tradycjach (Mitich 1989; Brown 1995; Chavallier 1996; Allen i Hatfield 2004; Stec 2016). Jednym z przykładów może być tutaj kultura anglosaska, gdzie zarówno w wariancie brytyjskim, jak i amerykańskim języka angielskiego znajdziemy liczne potoczne określenia dziewanny: od powszechnie rozpoznawalnych sakronimów, na przykład *Lady's candlestick* (pol. *świecznik Matki Boskiej*), *Virgin Mary's candle* (pol. *świeca Najświętszej Panienki*), *our Lady's blanket* (pol. *koc Matki Boskiej*), *our Lady's flannel* (pol. *flanela Najświętszej Panienki*), *Jacob's staff* (pol. *berło/laska Jakuba*), *Peter's staff* (pol. *berło/laska Piotra*), poprzez nazwy o motywacji semantycznej sięgającej wierzeń i rytuałów (*hay's taper*, pol. *świeczka wiedzmy*), zastosowania w lecznictwie ludowym (*bullock's lungwort*, pol. *bydłęce ziele płucne*), czy wykorzystywania rośliny w czynnościach codziennych (*Quaker's Rouge*, pol. *róż kwakierki*; *torch*, pol. *Pochodnia*; *candlewick*, pol. *knot świeczki*; *cowboy's toilet paper*, pol. *papier toaletowy kowboja*). Można zatem stwierdzić, iż bez względu na krąg kulturowy w mechanizmie nominacyjnym często „przejawia się zarówno obyczajowość ludowa, kulturotwórcza funkcja świata roślinnego, jak i ostrzeżenie nazw roślin jako sposobu wartościowania świata dawnego i współczesnego” (Pelcowa 2001a: 100; zob. także Pelcowa 2001b).

Odrębną, a zarazem niezwykle interesującą i stosunkowo liczną grupę potocznych nazw dziewanny stanowią w języku angielskim te motywowane bezpośrednio wyglądem rośliny, w szczególności zaś jej miękkimi i pokrytymi kutnerem grubymi liśćmi. Odnajdujemy tutaj takie określenia, jak *Adam's flannel* (pol. *flanela Adama*), *beggar's blanket* (pol. *koc żebraka*), *beggar's stalk* (pol. *łodyga żebraka*), *blanket herb* (pol. *kocowe ziele*), *duffle* (pol. *gruba wełniana tkanina*), *feltwort* (pol. *filcowe ziele*), *flannel plant* (pol. *flanelowa roślina*), *flannel leaf* (pol. *flanelowy liść*), *golden rod* (pol. *złota laska*), *hare's beard* (pol. *zajęcza broda*), *donkey's ears* (pol. *uszy osła*), *old man's flannel* (pol. *flanela starca*), *rag paper* (pol. *gałgankowy papier*), *velvet dock/ velvet plant* (pol. *aksamitna roślina*), *woolen* (pol. *wełniana [roślina]*), czy *wild ice leaf* (pol. *dziko rosnący lodowy liść*).

Różnorodności przedstawionych powyżej przykładów angielskich nazw potocznych dziewanny z pewnością warto przyjrzeć się z perspektywy językoznawstwa kognitywnego, a ściślej – semantyki kognitywnej. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż wiele z tych nazw można śmiało sklasyfikować jako metafory językowe, dające się zinterpretować na zasadzie odnalezienia odpowiedniości pomiędzy wyglądem danej rośliny (lub też jej części) a określonym desygnatem (lub, odpowiednio, jego częściami) użytym w ujęciu podstawowym (por. Stec 2016: 99; także Waniakowa 2012). Należy także uwzględnić fakt, iż „na tworzenie i odbiór metaforycznych nazw mają wpływ czynniki kulturowe oraz powstające w ludzkim umyśle skojarzenia oparte na różnych aspektach kategorii poznania” (Stec 2016: 99). Dlatego też, aby dokładnie zbadać kognitywny mechanizm tworzenia i konceptualizacji owych metafor wykorzystywanych w nomenklaturze roślinnej, warto przywołać teorie rozwinięte na gruncie badań kognitywnych nad językiem, takie jak teoria metafory pojęciowej (Lakoff i Johnson 1980) czy teoria integracji pojęciowej (Fauconnier i Turner 2002), w szczególności zaś jej rozszerzony sześcioprzestrzenny model, zwany także kognitywno-semiotycznym podejściem do metafory (ang. *a cognitive-semiotic approach to metaphor*, Brandt i Brandt 2005; też Libura 2010).

Analizując wybrane przypadki potocznych nazw roślin, trudno nie zauważyć, iż w nazwach tych „zakodowana jest informacja na temat sposobu kategoryzowania oraz sposobów postrzegania różnych aspektów rośliny” (Hrycyna, Bartmiński 2019: 142). Wiąże się to bezpośrednio ze zdolnościami poznawczymi ludzkiego umysłu i motywowane jest przede wszystkim takimi czynnikami, jak (i) rola ludzkiego doświadczenia w procesie konceptualizacji pojęć oraz (ii) sposób dynamicznego konstruowania

znaczenia. W pierwszym przypadku należy odwołać się do tzw. realizmu doświadczeniowego (ang. *experiential realism*) oraz idei myśli ucieleśnionej (ang. *embodied thought*), pojęć, które były szczególnie mocno akcentowane w późniejszych pracach George'a Lakoffa (Lakoff 1987a, 1987b, Lakoff i Johnson 1999, zob. także Varela, Thompson i Rosch 1991). Jeśli zaś chodzi o drugi aspekt będący nieodłącznym elementem semantyki kognitywnej, tj. o sposób konstruowania znaczenia, z pewnością warto przy analizie potocznych nazw roślin podążyć za koncepcją interaktywistyczną Langackera, według której „źródłem znaczenia jest człowiek, ale znaczeń językowych nie należy doszukiwać się w jednostkowym doświadczeniu mentalnym. Znaczenia bowiem pojawiają się jako dynamiczny produkt dyskursu i społecznej interakcji. Znaczenia nie są statyczne ani predeterminowane, ale biorą się z dynamicznej negocjacji między użytkownikami, osadzonej w kontekście uwarunkowań fizycznych, językowych, społecznych i kulturowych” (Langacker 2008/2009: 49). Z powyższego cytatu wynika, iż każde znaczenie winno być rozumiane jako konceptualizacja będąca szeroko pojętym doświadczeniem mentalnym, na które składają się następujące elementy: (i) nowe i utrwalone konceptualizacje, (ii) nowe pojęcia abstrakcyjne oraz bezpośrednie doświadczenia (sensoryczne, motoryczne, emocjonalne), ale też (iii) szeroko pojęty kontekst (fizyczny, lingwistyczny, kulturowy i społeczny), w którym manifestuje się owo znaczenie (por. Langacker 2005: 11).

Nawet pobieżna obserwacja potocznych nazw roślin każe nam sięgnąć, obok wspomnianych już realizmu doświadczeniowego i idei myśli ucieleśnionej Lakoffa czy Langackerowskiej dynamicznej konstrukcji znaczenia, po jeszcze jedno pojęcie, które pozwala dokonać niezwykle cennej z semantycznego punktu widzenia interpretacji tych nazw. Jest nim *językowy obraz świata*, koncepcja określana przez niektórych językoznawców jako „centralne pojęcie językoznawstwa kognitywnego” (Grzegorzczkowska 2001: 162, 166), zgodnie z którym sposób konceptualizacji niektórych znaczeń utrwalonych w języku (w postaci słownictwa, gramatyki, kliszowanych tekstów), czy też występujących w formie sądów presuponowanych, mogących odnosić się do „społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów” (Bartmiński 2006: 12), uwarunkowany jest czynnikami antropologicznymi, kulturowymi, a także społecznymi.

W referacie podejmuje się próbę analizy kognitywnej wybranych nazw dziewanny (*Verbascum thapsus* L.) w języku angielskim, motywowanych wyglądem rośliny (por. Waniakowa 2012). Analizując takie określenia, jak *flannel* (pol. *flanela*) oraz *beggar's blanket* (pol. *koc żebraka*), autorka stara się ukazać, w jaki sposób przebiega konceptualizacja tych nazw,

odwołując się zarówno do założeń teorii metafory pojęciowej (Lakoff i Johnson 1980; także Lakoff 1987a, 1987b, Lakoff i Johnson 1999; Zawisławska 2011), jak i teorii integracji pojęciowej (Fauconnier i Turner 2002), w szczególności zaś do sześcioprzestrzennego modelu autorstwa Line Brandt i Per Aage Brandta (2005). Równocześnie w referacie zostały poruszone te obszary badań językoznawczych, które wydają się być kluczowe dla analizy kognitywnej potocznych nazw roślin: (i) rola ludzkiego doświadczenia i myśli ucieleśnionej w procesie konceptualizacji pojęć (Lakoff 1987b; Lakoff i Johnson 1999), (ii) sposób dynamicznego konstruowania znaczenia osadzonego w określonym kontekście (Langacker 1987, 2005, 2008) oraz (iii) funkcja językowego obrazu świata w odkodowywaniu znaczeń (Bartmiński 2004, 2006, 2009; także Niebrzegowska-Bartmińska 2015, 2017).

Bibliografia

- Allen David E., Hatfield Gabrielle, 2004, *Medicinal plants in folk tradition*, Cambridge.
- Bartmiński Jerzy, 2004, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 103–120.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, London/Oakville.
- Brandt Line, Brandt Per Aage, 2005, *Making sense of a blend: A cognitive-semiotic approach to metaphor*, „Annual Review of Cognitive Linguistics” 3, s. 216–249.
- Bown Deni, 1995, *Encyclopaedia of herbs and their uses*, London.
- Chevallier Andrew, 1996, *The encyclopedia of medicinal plants*, London.
- Fauconnier Gilles, Turner Mark, 2002, *The way we think: conceptual blending and the mind’s hidden complexities*, New York.
- Grzegorzczkowa Renata, 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Hrycyna Ewa, Bartmiński Jerzy, 2019, *Ziolo, ziele*, [w:] *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. II. *Rośliny*, cz. 4. *Ziola*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin, s. 11–431.
- Kuryłowicz Beata, 2012, *Tekst poetycki jako materiał źródłowy do poznania modernistycznych sposobów konceptualizacji świata (na przykładzie analizy semantycznej leksemu dzieuwanna)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Seria językoznawcza, t. 19 (39), z. 2, s. 65–85.
- Lakoff George, Johnson Mark, 1980, *Metaphors we live by*, Chicago.
- Lakoff George, 1987a, *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*, Chicago.
- Lakoff George, 1987b, *Image metaphors*, „Metaphor and symbolic activity” 2 (3), s. 219–222.
- Lakoff George, Johnson, Mark, 1999, *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western world*, New York.
- Langacker Ronald, 1987, *Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites*, Stanford, CA.
- Langacker Ronald, 2005, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. Henryk Kardela, Przemysław Łozowski, Lublin.

- Langacker Ronald, 2008, *Cognitive grammar. A basic introduction*, Oxford.
- Langacker Ronald, 2009, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. Elżbieta Tabakowska, Magdalena Buchta, Henryk Kardela, Wojciech Kubiński, Przemysław Łozowski, Adam Gład, Joanna Jabłońska-Hood, Hubert Kowalewski, Katarzyna Stadnik, Daria Bębeniec, Justyna Giczela-Pastwa, Kraków.
- Libura Agnieszka, 2010, *Teoria przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej: struktura modelu i jego funkcjonalność*, Wrocław.
- Mitich Larry W., 1989, *Intriguing world of weeds, common mullein- the roadside torch parade*, „Weed Technology” 3, s. 704–705.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2000, *Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, Lublin.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2015, *O profilowaniu językowego obrazu świata*, „Poradnik Językowy” 1, s. 30–44.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 29, s. 11–29. DOI: 10.17951/et.2017.29.11.
- Pelcowa Halina, 2001a, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2001b, *Nazwy roślin w świadomości językowej ludności wiejskiej*, [w:] *Świat roślin w języku i kulturze*, red. Anna Dąbrowska i Irena Kamińska-Szmaj, seria *Język a Kultura*, t. 16, Wrocław, s. 99–116.
- Stec Wanda, 2016, *Metafora w nazewnictwie roślinnym: polskie i rosyjskie nazwy roślin leczniczych motywowane nazwami ze świata zwierząt*, „Acta Polono-Ruthenica” 21, s. 99–115.
- Varela Francisco J., Thompson Evan, Rosch, Eleanor, 1991, *The embodied mind. Cognitive science and human experience*, Cambridge, MA.
- Waniakowa Jadwiga, 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, Kraków.
- Waniakowa, Jadwiga, 2015, *Jak badać pochodzenie i historię gwarowych nazw roślin?*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXXI, s. 289–298.
- Waniakowa Jadwiga, 2017, *The problem of plant identification in etymological research on Slavic phytonyms*, [w:] *Etymological research into Czech. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2017, 12–14 September*, „Studia etymologica Brunensia” vol. 22, red. Ilona Janyšková, Helena Karlikova, Vit Boček, Praha, s. 459–470.
- Wierzbicka Agnieszka, 2018, *Gdzie rośnie dziewanna, tam bez posagu panna – miejsce fitonimów w językowym obrazie świata użytkowników gwar (na Kujawach i poza nimi)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” LXV, s. 229–243.
- Zawisławska Magdalena, 2011, *Metafora w języku nauki. Na przykładzie nauk przyrodniczych*, Warszawa.

Калина Мичева-Пейчева

(София, България)

ORCID: 0000-0003-1018-140X

Фасетната рамка на концепта *НАРОД* в българската концептосфера

В настоящето проучване се прилага методологията, въведена от Йежи Бартмински. В доклада се разработват лексикографският, паремиологичният и съвременният профил на концепта *НАРОД*. Целта на този доклад съвпада с целта на всички учени, работещи в рамките на тази методология – реконструкция на ценностната система в традициите на славяните чрез реконструкция на ценностната система и традициите на различните народи – руснаци, поляци, българи и др.

Първо – ще бъде обърнато внимание на лексикографско значение *народ* и семантичното му значение в разволя на българския език, като източници ще бъдат както класически речници, така и речници от нов тип като БулНет. Второ – концептът ще бъде проследен в българските фразеологични речници и трудовете по фразеология на Ст. Калдиева, К. Ничева, Ем. Недкова и др. Трето ще бъдат анализирани реализациите на концепта в българските паремии в съпоставка с паремиологичната база на други езици. Материалът, свързан с паремиите, ще бъде експерпиран от шестте тома на *Речник на българския език* на Найден Геров; *Българските пословици*, събрани от П.Р. Славейков; *5000 Български пословици и поговорки 1–2* и др.

На четвърто място ще бъдат представени примери, отнасящи се до употребата на концепта *НАРОД*, както като ключов за българския фолклор, така и в опозиция и в съпоставка с други народи. За целта ще бъдат използвани сборници с народни приказки, български юнашки песен фолклор, фолклорни сборници на славянските народи и др. Пето – ще бъдат посочени някои от знаковите семантични реализации на концепта в предосвобожденската преса (статии на Ботев, Каравелов, Стамболов и др.), както и примери от печата в други периоди на преход – 1944 година, 1989 година и др. Тези примери ще послужат за изграждане на един динамичен и плътен в семантично и етнолингвистично отношение облик на *народ*.

На шесто място ще бъдат класифицирани и структурирани резултатите от проведените от авторката асоциативни анкети с асоциативни думи – народ, свобода, нация, единство, манталитет и др.

Във всички избрани подходи се отразява историческият и социалният опит на българите, определящ значимостта на свободата на народа и неравнопоставеността на обикновените хора спрямо управниците. Според ексцерпирания паремиологичен материал в паремиите се съчетават народно-религиозната представа за отъждествяването на народа с Бога и архаичната нагласа за свръхстойността на своите.

Библиография

- 5000 *Български пословици и поговорки*, ред. Георги Досев, т. 1–2.
Йорданова Лозинка, *Български народни приказки за змейови и хали, юнаци и юначни дела*.
Калдиева-Захариева Стефана, *Българска фразеология*, София 2013.
Каралийчев Ангел, *Български народни приказки* – <https://chitanka.info/book/652>.
Китанова Мария, *Семантичното поле „род“ в българската култура и език*. – Дзяло, 2014, 2, 1–23, [10 IV 2019].
Недкова Емилия. *Български фразеологизми, образно обосновани от народни обичаи и вярвания. Арnaudов сборник*, т. 6, Русе 2009.
Ничева Кети, *Българска фразеология*, София 1987.
Речник на българския език, Геров Найде, т. 1–5, София 1975–1978.
Славеков Петко Р., *Българските пословици*.
Фразеологичен речник на българския език, т. 1, 2. София 1974/75.
Юнашки, хайдутшки, исторически и партизански народни песни – https://liternet.bg/folklor/sbornici/za_pravda/content.htm
РБЕ – <http://ibl.bas.bg/rbe/>

Galina Miškiniene
(Vilnius, Lithuania)
ORCID: 0000-0003-1394-1259

Образ МАТЕРИ в рукописях ЛИТОВСКО-ПОЛЬСКИХ ТАТАР

Литовско-польские татары – одни из первых мусульман, переселившиеся на территорию Восточной Европы в XIV в. Они являются мусульманами-суннитами, последователями Абу Ханифы – основателя одной из четырех суннитских правоведческих школ – ханафитского мазхаба. Ислам сыграл огромную роль в формировании основных направлений духовной культуры этой этнической группы, определил их основные особенности.

В исламе семья всегда занимала и занимает особое место как одна из важнейших жизненных ценностей человека. Центральное место в семейных отношениях занимает мать. Ислам призывает показывать доброту и уважение к матери, указывая на ее достоинства. Отсюда и призыв Аллаха любить и почитать родителей:

«И решил твой Господь, чтобы вы не поклонялись никому, кроме Него, и к родителям – благодеяние. Если достигнет у тебя старости один из них или оба, то не говори им – тьфу! и не кричи на них, а говори им слово благородное. И преклоняй пред ними обоими крыло смирения из милосердия и говори: «Господи! Помилуй их, как они воспитали меня маленьким»» (сура 17, аят 23–24).

Представление о матери и родителях особым образом преломляется в арабографичных славяноязычных рукописях литовских татар. Выходцы из Золотой орды и Крымского ханства, поселившиеся на территории Великого княжества Литовского, принесли с собой не только религиозный опыт ислама, имеющий за собой тысячелетнюю историю функционирования среди татар, но и особую обрядовость. Под влиянием христианского окружения происходит переосмысление некоторых ценностей и видоизменение культурной традиции.

В данном докладе, опираясь на тексты из арабографичных славяноязычных (белорусско- и польскоязычных) рукописей литовско-польских татар, попытаемся выявить целую сеть связей и отношений, связанных с образом матери.

Ewa Młynarczyk

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-8838-7910

Ślady pamięci o *BIEDZIE* utrwalone w polszczyźnie

Sytuacja niedostatku materialnego, nazywana w polszczyźnie *biedą*, to dotkliwie doświadczenie wielu Polaków, zwłaszcza w przeszłości. Zostawiła ona trwałe ślady w pamięci jednostkowej, rodzinnej i społecznej/zbiorowej, przejawiające się w licznych narracjach na temat biedy, odzwierciedlone w leksyce, frazeologii, paremiologii, a także w warstwie onimicznej języka.

Przedmiotem opisu w referacie są językowe wykładniki pamięci o biedzie, zwłaszcza te, które bardzo głęboko tkwią w polszczyźnie, stanowią świadectwo jej ujęzykowania, ale nie odnoszą się już bezpośrednio do sytuacji materialnej. Część leksemów i frazemów, które posłużyły kiedyś do nazwania realiów związanych z niedostatkiem, funkcjonuje współcześnie w kontekstach dalekich od pierwotnego znaczenia, w znaczeniu metaforycznym, jako zleksykalizowane wyrażenia (np. *od biedy*) lub nazwy własne. Są one niewątpliwie śladem pamięci o biedzie, ale nie zawsze kojarzonym z tym stanem przez użytkowników polszczyzny.

Podstawę teoretyczną rozważań stanowią: koncepcja językowego obrazu świata w rozumieniu Jerzego Bartmińskiego oraz interpretacja relacji między pojęciami HISTORIA, PAMIĘĆ, JĘZYK autorstwa Wojciecha Chlebdy.

Lidia Nepop-Ajdaczyć

(Kijów, Ukraina)

ORCID: 0000-0002-7065-7046

Etnolingwistyczne badania nad semantyką konceptów KWIATÓW: podejścia, metody, założenia teoretyczne

Do najbardziej aktualnych dziedzin współczesnego językoznawstwa należą lingwistyka kognitywna i etnolingwistyka. Obiektem analizy pierwszej jest konceptualny obraz świata, czyli „całokształt znaczeń, wiedzy i wyobrażeń o świecie, zorganizowany jako pewien system konceptualny” (Snitko, Kulinič 2005: 18). Druga „bada związki między językiem a różnymi stronami duchowej i materialnej kultury ludu – mitologią, religią, zwyczajami, sztuką, etnopsychologią itd.” (Hrycenko 2000: 164). Jej podstawowym zadaniem jest rekonstrukcja językowego obrazu świata, czyli „zawartej w języku, różnie zwerbalizowanej interpretacji rzeczywistości dającej się ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński 2012: 12). Językowy obraz świata jest więc tworzony drogą obiektywizacji w języku konceptualnego obrazu świata.

Pojęcie kodu jest bardzo ważne dla etnolingwistyki. Swietłana Tołstaja pisała, że na substancję kodu kultury składają się nie tylko i niekoniecznie same przedmioty, lecz przede wszystkim te obrazy mentalne, które są z nimi związane. „Najważniejsza jest tu nie forma wyrażenia, a treść. Dlatego takie kody mogą być (umownie) nazwane *kodami konceptualnymi*, a za ich „substancję” należy uznać pewne jednostki mentalne, jednostki treści (koncepty, idee, motywy), które są kojarzone z różnymi wcieleniami materialnymi tej treści” (Tołstaja 2007: 28–29).

Podejścia do badania semantyki stereotypów i symboli ludowych zostały dokładnie opisane i są realizowane w ramach lubelskiej szkoły etnolingwistycznej na czele z Jerzym Bartmińskim i Stanisławą Niebrzegowską-Bartmińską (zob. SSiSL). Moskiewska szkoła etnolingwistyczna skupiona wokół słownika *Slavjanskie drevnosti* prezentuje nieco odmienne zasady analizy (zob. SD).

W swojej pracy proponuję realizację wieloaspektowej analizy semantyki konceptów kwiatów. Takie podejście zakłada ustalenie relacji konceptualnego kodu kwiatów z innymi kodami konceptualnymi, zarówno w roli kodu pełniącego funkcję odsyłającą, jak i w roli kodu pełniącego

funkcję przyjmującą (Albert Bajburin i Georgij Lewinton przypisywali takie funkcje poszczególnym kodom, rozpatrując wypadki tzw. „cytowania” elementów jednych kodów kulturowych w obrębie innych, zob. Bajburin, Levinton 1998: 245). W taki sposób jest rekonstruowany ważny fragment polskiego językowego i konceptualnego obrazu świata.

Bibliografia

- Bajburin Al'bert, Levinton Georgij, 1998, *Kod(y) i obrjad(y)*, [w:] *Kodovi slovenskih kultura*, gl. ured. Dejan Ajdačić, Beograd, broj 3: *Svadba*, s. 239–257.
- Bartmiński Jerzy, 2012, *O pojęciu językowego obrazu świata*, [w:] tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, s. 10–21 [wyd. 4].
- Hrycenko Pavlo, 2000, *Etnolinhvistyka*, [w:] *Ukrajins'ka mova: encyklopedija*, red. kol.: Rusanivs'kyj Vitalij i in., Kyjiv, s. 164.
- Snitko Elena, Kulinič Irina, 2005, *Russkij jazyk v ètnolingvističeskom osveščennii*, Kiev.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i red. Jerzy Bartmiński, zast. red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin, 1996–2020, t. 1 (cz. 1–4), t. 2 (cz. 1–5).
- Tolstaja Svetlana, 2007, *K ponjatiju kul'turnyh kodov*, [w:] *AB–60: sbornik statej k 60-letiju Al'berta K. Bajburina*, Sankt-Peterburg, s. 23–31.
- SD – *Slavjanskie drevnosti: ètnolingvističeskij slovar'*, red. Nikita Tolstoj, Moskva, 1995–2012, t. 1–5.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-0008-8690

Lubelska etnolingwistyka kognitywna – od dialektologii i folklorystyki do semantyki porównawczej

Lubelskie badania etnolingwistyczne przeszły kilka znaczących etapów. Początkowym tematem był język folkloru, dla badania którego zaczęto gromadzić specjalną bazę nagrań terenowych. W kolejności były to prace nad słownikiem formuł pieśniowych, ostatecznie pomyślanym i wydawanym jako *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL). Na potrzeby prac słownikowych uruchomiono rocznik „Etnolingwistyka” („E” 1–32) i wydawnictwo seryjne, nazywane potocznie „czerwoną serią”, na łamach których publikowano dyskusje teoretyczne i metodologiczne. Z czasem wyszły one daleko poza kwestie związane z folklorem i gwarą, i objęły problemy językowego obrazu świata, stereotypów i symboli w tradycji ludowej i w języku ogólnym, profilowania pojęć, kategorii punktu widzenia i podmiotu oraz semantyki nazw wartości. Ostatnim etapem badań jest międzynarodowy program badań porównawczych EUROJOS dotyczący języków standardowych i dyskursów publicznych, a od 2012 roku także projekt (ETNO)EUROJOS, ukierunkowany na badania słowiańskich tradycji ludowych. Z projektem (ETNO)EUROJOS koresponduje regionalny projekt *Atlasu etnolingwistycznego Pobuża* realizowany przez slawistów Polski, Białorusi i Ukrainy.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 1986, *Czym zajmuje się etnolingwistyka*, „Akcent” nr 4, s. 16–22.
- Bartmiński Jerzy, 2001, *Nekotorye spornye problemy etnolingwistiki*, [w:] *Jazyk i ku'tura. Problemy sovremennoj etnolingwistiki. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencji, Minsk 2–4 nojabrja*, red. Irina Tokareva, Minsk, s. 16–22.
- Bartmiński Jerzy, 2004, *Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 16, s. 9–29 [wersja angielska pt. *Basic Assumptions of Slavic Ethnolinguistics*, [w:] *Die slavischen Sprachen. The Slavic Languages. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung. An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*. Herausgegeben von / edited by Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Tilman Berger, Peter Kosta, Band 2, Volume 2, De Gruyter Mouton 2014, s. 1165–1175].

- Bartmiński Jerzy, 2008, *Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna*, [w:] *Język a kultura*, t. 20. *Tom jubileuszowy*, red. Anna Dąbrowska, Wrocław, s. 15–33.
- Bartmiński Jerzy, 2016, *O aktualnych zadaniach etnolingwistyki*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 7–29. DOI: 10.17951/et.2016.28.7.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława, 1998, *Ethno-linguistic explorations in Lublin: „Dictionary of folk stereotypes and symbols”*, „Ethnolinguistics” series 1998–1998, [w:] *Ethnology and anthropology at the time of transformation. Poland at the 14th Congress of the International Union of Anthropological and Ethnological Sciences*, ed. by Katarzyna Kaniowska, Danuta Markowska, Łódź, s. 135–137.
- LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. Jerzy Bartmiński, t. 1. *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015; t. 2. *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018; t. 3. *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016; t. 4. *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin–Warszawa 2019; t. 5. *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2014, *Ljublińska kognitywna etnolingwistyka: ot dialektologia ta i folkloristika do meždukul’turnata semantika*, „B”lgarski folklor” nr 4, s. 413–435.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2020, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1. *Kosmos*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3. Niebrzegowska-Bartmińska], cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; cz. 3. *Meteorologia*, Lublin 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*; t. 2. *Rośliny*, cz. 1. *Zboża*, Lublin 2017; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin 2018; cz. 3. *Kwiaty*, Lublin 2019; cz. 4. *Zioła*, Lublin 2019; cz. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Aleksandra Niewiara
(Katowice, Polska)
ORCID: 000-0002-5230-8547

Granice etnolingwistyki. Obraz i słowo w badaniu konceptualizacji kulturowych

Wyznaczanie (i przekraczanie) granic etnolingwistyki/lingwistyki kulturowej jest ściśle związane z przyjmowaną definicją tej dyscypliny, czyli z jej postulowanym zakresem (obszarem badawczym), celem i metodami. W niniejszym wystąpieniu interesuje mnie spojrzenie na etnolingwistykę jako na dziedzinę nakładającą się w swym zakresie i metodach z antropologią kognitywną. Szczególnie inspirujące są w tym wypadku twierdzenia przedstawiające kulturę jako zjawisko poznawcze. Znamy to z wypowiedzi starszych, np. Ronalda W. Langackera, iż „kultura jest przede wszystkim zjawiskiem poznawczym (kognitywnym) umiejscowionym w umysłach jednostek”, Dana Sperbera i Lawrence’a Hirschfelda przekonujących, iż jest ona „jednocześnie i końcowym efektem, i manifestacją poznawczych umiejętności człowieka”. Odnajdujemy tę myśl w koncepcjach ostatnich lat, np. w pracach Farzada Sharifiana projektującego badania lingwistyki kulturowej, który wykorzystuje koncepcje poznania kulturowego rozproszonego, badając konceptualizacje kulturowe nierównomiernie rozdystrybuowane w umysłach osób należących do danej kultury lub mających z nią kontakt. Fundamentalną rolę odgrywa w tej koncepcji język, który owo poznanie kulturowe „przechowuje i komunikuje”, będąc zarówno „bankiem pamięci, jak i plastycznym nośnikiem poznania kulturowego”. Kwintesencją takiego podejścia jest traktowanie języka i kultury jako bytu trwale połączonego: *lingwokultury*. Do jej rekonstrukcji dochodzi się wskutek analizy leksykonu, gramatyki, tekstów, dyskursów (np. środowiskowych).

Czy jednak, projektując badanie poznania kulturowego, powinniśmy ograniczyć się jedynie do analizy danych językowych? W referacie odpowiadam, że nie, i przedstawiam wyniki własnych badań, w których – wykorzystując ustalenia psychologii poznawczej na temat przetwarzania danych w umyśle, kodowania i dekodowania informacji, natury reprezentacji mentalnych – próbowałam ustalić, jaki udział w konstruowaniu konceptualizacji kulturowych mają, oprócz danych językowych, także dane wizualne albo dane inne wynikające z przetwarzania niewerbalnych języków umysłu. W wystąpieniu referuję wyniki badań dotyczących kore-

lacji danych językowych i wizualnych w konstrukcji polskich wyobrażeń o narodach (Niewiara 2019) i profilowaniu kategorii ‘zdrowie’ (Dąbrowska 2019). W obu pracach wykorzystano wyniki ankiety wizualnej (w badaniu z lat 1994, 2012, 2016, 2017: *Narysuj X-a*; np. Niemca, Polaka, Czecha; w badaniu 2018: *Narysuj ZDROWIE*), które skonfrontowano z danymi użytymi w toku analiz materiału językowego (wyników ankiet werbalnych na temat stereotypów narodowości oraz dekompozycji frazeologizmów dotyczących zdrowia). Celem wystąpienia jest zaprezentowanie zarówno pozytywnych efektów analizy porównującej udział danych werbalnych i wizualnych w konstruowaniu konceptualizacji kulturowych, jak i trudności związanych z zastosowaniem metody.

Bibliografia

- Dąbrowska Agnieszka, 2018, *Zdrowie. Kognitywna analiza werbalnych i wizualnych składników reprezentacji mentalnych* (praca magisterska w archiwum prac dyplomowych Uniwersytetu Śląskiego, promotor: Aleksandra Niewiara), Katowice.
- Niewiara Aleksandra, 2019, *Imagologia – pamięć zbiorowa – umysł i kultura*, Katowice. *The Routledge Handbook of Language and Culture*, ed. Farzad Sharifian, London–New York 2015.

Надежда Николова
(София, България)
ORCID: 0000-0002-1076-7964

The concept DOCTOR in Bulgarian linguaculture

In the dynamics of the modern world, the personality of the doctor and their profession are the focus of attention of scientists, linguists, cultural scientists, psychologists and others.

In this study we aim to analyze the concept DOCTOR in Bulgarian linguaculture.

The study of the concept DOCTOR in the linguacultural aspect allows us to identify in it universal, psychological, ethical and specific components. The concept DOCTOR, in addition to its social significance, is important for the language and culture of Bulgarians.

The subject of this study are words, conventionalized phrases (including phraseological units) from archives, dictionaries, texts from medical literature, data received from the respondents during the survey or obtained when presenting the concept DOCTOR in the linguistic consciousness of the speakers of the Bulgarian language, and others. The method of study is linguacultural analysis.

The concept DOCTOR is considered a universal concept, and this paper identifies the parameters, value components, objective and subjective, imaginative and descriptive aspects, different types of assessment presented in Bulgarian linguaculture. Linguacultural analysis identifies the components of this concept, as well as the associations related to it, stereotypes, symbols, verbal formulas, constant and variable characteristics, etc. The core of this concept is the value component. The axiology of the linguacultural term *doctor* is due to the inclusion in those cultural values that are eternal – this is the life of each person, the biological survival of society and of humanity as a whole. The concept DOCTOR for most people is associated with a positive result – for example, improving health and saving lives.

In one's linguistic consciousness, it is represented as a set of meanings that are expressed through lexical units, aphorisms, label formulas, and speech-behavioral tactics. In the mental world of our society today, the doctor (healer) remains a positive and alternative concept, a professional

image. It is valuable because it expresses certain mental and ethical ideas about the status of the medical profession and medicine in general, their social status and cultural purpose. His work process belongs to the individual, it determines the specifics of his professional functions and attributes social meaning to this activity. The doctor is distinguished by his humanity, professionalism, dedication, responsibility, responsiveness, high morale, honesty, goodness, nobility, sensitivity, kindness, empathy, compassion, etc.; it is characterized by axiological aspects that emphasize the universality of his image.

The professional culture of the physician is based on the medical activity involving the subject, his values, knowledge and ideals. Communication in medicine, health care and public health is becoming increasingly important for physical and mental health of a person, for the well-being and satisfaction of both the individual and the modern society.

Bibliography

- Bartmiński Jerzy, 1984, *Definicja leksykograficzna a opis języka*, [in:] *Słownictwo w opisie języka*, ed. Kazimierz Polański, Katowice, pp. 9–21.
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [in:] *Konotacja*, ed. Jerzy Bartmiński, Lublin, pp. 169–183.
- Bartmiński Jerzy, 1990, *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego*, [in:] *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, ed. Teresa Dobrzyńska, Wrocław–Warszawa–Kraków, pp. 155–174.
- Bartmiński Jerzy, 2008, *Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna*, „Język a Kultura” 20. *Tom jubileuszowy*, Wrocław, pp. 15–33.
- Puzynina Jadwiga, 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Puzynina Jadwiga, 1997, *Słowo – wartość – kultura*, Lublin.
- Wierzbička Anna, 1985, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann.
- Wierzbička Anna, 1999, *Język, umysł, kultura*, ed. Jerzy Bartmiński, Warszawa.
- РБЕ – *Речник на българския език*. София: БАН, Updated 30 I 2019. Available at: < <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/> > *RBE. Rečnik na balgarskiya ezik*, Sofia: BAN. Updated 30 I 2019. Available at: <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/>

Виолета Николовска

(Штип, Република Северна Македонија)

ORCID: 0000-0003-4992-2615

Поетиката на македонската народна поезија и погледот на свет

Во основата на поимот *поезија*, според старогрчкиот јазичен израз, е значењето ‘творење, создавање, креација’. Во една од дефинициите (според Ширилова 2006), поезијата се определува, од една страна како ритмичен, сликовит говор во стихови, а од друга страна, под поимот поезија се опфаќаат сите поетски дела на еден народ, едно време, еден поет, група поети.

Овој труд ќе се обиде да даде приказ, слика на овие две компоненти од дефиницијата на поезијата во теоријата на книжевноста: да го прикаже говорот во стихови карактеристичен за македонската народна поезија и да го отслика погледот на свет, системот на естетски и морални вредности, карактеристичен за времето во кое е создавана оваа лирика (нашите претпоставки ќе се однесуваат на времето од 19 век, од кога датираат најзначајните записи на овој вид народна литература). Анализата на јазичниот израз на традиционалната македонска лирска песна, во Хумболтова смисла, ќе ни послужи како слика на животот во едно време. Македонската народна лирика е поезија карактеристична за еден народ, тоа е поезија на едно време, создавана од анонимни автори, подведени под називот „колектив” (поезија на колективот, етничка, народна поезија).

Поетиката, термин за кој книжевниците велат дека е полисемичен (Младеноски 2014: 14) ја разбираме, во најширока смисла, како естетски критериум, како естетика на живеење. Говорот е една од основните компоненти на живеењето. Говорот, придружен со музика, песната, како молитвен облик на говорот е иманентен, суштински дел од човековото постоење. Една популарна рок песна од група позната на бившите југословенски простори вели: „уз пјесму ми се родимо, уз пјесму ми умиremo...”. Песната е специфичен облик на говорот.

Предмет на нашето истражување се песните создавани (веројатно) во текот на 19 век, а можеби и нешто пред тоа, карактеристични за македонскиот народ. Ќе се ограничиме на изворната љубовна ли-

рика: ќе се обидеме да проговориме за нејзината поетика, но и нешто пошироко – за погледот на свет, начинот на живот кој оваа лирика ни го открива.

Во основа на македонската традиционална музика е византиското пеење. Една од покарактеристичните особини на ова пеење е пеењето со исон, во традиционалната музика за овој вид пеење се користи називот бордун. Тактот во кој се испеани најголемиот број изворни песни е седум осмини¹¹.

Зборувајќи за јазикот на македонската народна поезија, Б. Конески (1971: 5–6) вели: „Споменатата граница меѓу поетскиот и говорниот јазик може да биде повеќе или помалку маркантна. Таа оди од некои лежерни разлики па до употребата на посебен јазик во усното поетско творештво на некои народи. Кога се работи воопшто за јазикот на еден поетски текст, ние можеме да замислиме таква ситуација што тој да се разликува од јазикот на комуникацијата само по специјалното подредување на елементите, а не и по наборот на некои други посебни јазични својства”. Анализирајќи го јазикот на една народна песна, Конески уште вели: „Во овој текст немаме јазични разлики наспрема говорниот јазик на народот. Доволна е имено, разликата што е истиот јазичен материјал вклучен во структурата на стихот со сите последици што произлегуваат од тоа за поетскиот исказ” (Конески 1971: 6). Нашата анализа на јазикот на македонската народна поезија открива нешто многу покомплексно од овие тврдења на Конески. Имено, анализирајќи го јазикот на македонската народна поезија, откривме една контрадикторност во нејзината поетика. Одлика на македонската народна поетика е едноставноста на јазичниот израз, но едновремено и богатството на нејзината изразност. Македонската изворна народна лирика (со љубовна тематика) изобилува со јазични изразни средства чија карактеристика е едноставна лексика, но богата структура, необична структура. На пр. обраќањето кон девојката е во вид на прашање, со сложена синтаксичка структура (релативна реченица, како определба на оној кому му се обраќаме и дисјунктивна релација поставена во прашањето): *Невесто калеш убава, Што кротко одиш на вода, Дали ти тежат стомните Или ти тежи ѓерданот?* Синтагмата со која да речеме едноставно „минувачот, лицето учесник на средбата” ѝ се обраќа на

¹¹ Во таа смисла, вреди да се спомене едно современо композирање на познати изворни македонски песни, во интерпретација на Балкански музички ѕвезди од авторите: Гаро и браќата Тавитјан, под наслов: „Македонското срце чука” во 7/8 (2011) .

жената има специфична линеаризација, која сметаме дека е одлика на поетскиот јазик, а не на секојдневниот говор: *невесто, калеш убава*. Два епитета, во позиција зад именката (неспецифична позиција за придавките во неутрален редослед во македонскиот јазик), од кои првата е турцизам, недеклинабилна придавка. Присуството на турцизмот го сметаме како своевиден украс на исказот, кој е поекспресивен од неутралниот израз *црна*. Вториот стих е дополнителна определба на девојката (всушност невестата – именка со која се означува најчесто мажена жена): *што кротко одиш на вода*. Определбата е во вид на релативна реченица, што повторно сметаме дека е одраз на поетскиот јазик, бидејќи во една обична секојдневна комуникација ваква определба би била излишна. Епитетот, клучниот израз во реченицата, врз кој е и комуникативното и поетското тежиште е *кротко*. **Кроткоста** како доблест е позната христијанска добродетел. Особено како карактеристика на жената (за што зборува, на индиректен начин и Кант во книгата „За убавото и возвишеното“)¹². Прашањето и одговорот се пример за стилската фигура словенска антитеза. Ова е само една одлика на словенскиот карактер на нашата народна поезија.

Во трудот ќе се осврнеме и на некои лексеми, кои се среќаваат често во македонската народна лирика, а кои означуваат концепти кои отсликуваат еден специфичен поглед на свет. Лексемата *мерак* е една од почестите лексеми што се употребува во македонската народна поезија. **Мерак** е специфичен вид љубов која содржи копнеж, содржи ерос, кој го разбираме како специфичен вид привлечност која се раѓа меѓу мажот и жената. Меракот се врзува за посакуваната личност, па оттука и метонимичното означување на саканиот како *мерак* (за метонимијата како когнитивен процес и причина за семантички развој во јазикот в. Lakoff i Johnson 2003 и Panther K-U. and G. Radden eds. 1999).

Од лексемите кои сметаме дека го отсликуваат погледот на свет, карактеристичен за македонската народна лирика, ќе се осврнеме на: **личен/лична** (концепт за поимање на убавината); **милува** (со значење ‘љуби’); **лудо** (во обраќањето, обично кон саканиот). Ќе анализираме и некои специфични граматички конструкции кои служат за изразување на **милост** (како одлика на љубовта) во македонската народна поезија.

¹² Кант И., 1988, *О лепом и узвишеном*, Београд.

Библиографија

- Ivić Milka, 1990, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana.
- Kant Imanuel, 1988, *O lepom i uzvišenom*, Beograd.
- Koneski Blaže, 1971, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*, Skopje.
- Lakoff George, Mark Johnson, 2003, *Metaphors we live by*, Chicago.
- Metonymy in Language and Thought*, Panther Klaus-Uwe and Günter Radden (eds.), Amsterdam/Philadelphia 1999.
- Mladenoski Ranko, 2014, *Teorija na poezijata*, Štip.
- Širilova Velika, 2006, *Golem leksikon na stranski zborovi i izrazi*, Skopje.
- Skok Petar, 1971, 1972, 1973, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-III*, Zagreb.
- Tolkoven rečnik na makedonskiot jazik I-VI*, red. Kiril Koneski, Skopje 2003, 2005, 2006, 2008, 2011, 2014.

Marta Nowosad-Bakalarczyk

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-3226-1665

Językowa parametryzacja świata w polszczyźnie (na przykładzie oceniania i oceny ilości rzeczy i zdarzeń)

U podstaw referatu leży założenie, że czynności poznawcze człowieka pozostają w związku z językiem naturalnym, którego używa. Z jednej strony niektóre z pojęć wytworzonych w toku interakcji człowieka z doświadczaną rzeczywistością trafiają do języka, dając podstawę różnym kategoriom językowym, z drugiej zaś język z zawartą w nim siatką kategorii pojęciowych jest swoistym narzędziem poznawania świata, ukierunkowującym podejmowane przez człowieka czynności mentalne i mowne. Teza ta stanowi fundament współczesnego językoznawstwa o nachyleniu kognitywnym (zob. m.in. prace Ronalda Langackera, Georga Lakoffa, Anny Wierzbickiej, Jerzego Bartmińskiego) i skutkuje rozszerzeniem perspektywy spojrzenia na język, jej respektowanie bowiem wymaga postawienia w polu obserwacji nie tylko form językowych, ale także odpowiadających im pojęć oraz konceptualizowanych elementów rzeczywistości (Kardela 1990; Bartmiński 2006, 2015; Głaz, Prorok 2014). Przede wszystkim zaś czyni koniecznym uwzględnienie w opisie języka człowieka, który ujmuje świat pojęciowo i językowo (np. Tabakowska 1995).

Człowiek, realizując swoje potrzeby poznawcze i komunikacyjne, stawia między innymi pytanie: „Ile?”. Jest to – jak wskazują filozofowie (Arystoteles, Kant) – jedno z podstawowych pytań dotyczących rzeczywistości i sposobów jej istnienia. Dla językoznawcy istotne jest to, że poszukiwanie odpowiedzi odbywa się z udziałem języka (por. Grzegorzczkova 1996; Grzegorzczkova, Szymanek 1993). Człowiek, dążąc do poznania ilościowych aspektów istnienia świata, dokonuje jego parametryzacji i – co ważne – czyni to w określonym języku. Dokonuje charakterystyki różnych elementów rzeczywistości, czerpiąc z utrwalonych w języku swoistych schematów poznawczych. W zależności od potrzeb komunikacyjnych wybiera z repertuaru środków, które daje mu do dyspozycji język te, które uznaje za najlepiej realizujące zakładane intencje komunikacyjne.

Przeprowadzone przeze mnie badania (Nowosad-Bakalarczyk 2018) pozwalają stwierdzić, że operacje mentalne i słowne, które prowadzą do

poznania świata w aspekcie ilościowym, obejmują liczenie, mierzenie oraz ocenę liczebności i wielkości czegoś. W referacie zostanie przybliżona specyfika ostatniej z wymienionych operacji oraz jej wykładniki w polszczyźnie (skupione wokół pojęć/znaczeń ‘dużo’ – ‘mało’ oraz ‘więcej’ – ‘mniej’ – ‘tyle samo’).

Bibliografia

- Arystoteles, 1990, *Dzieła wszystkie*, t. 1. *Kategorie. Hermeneutyka. Analityki pierwsze. Analityki wtóre. Topiki. O dowodach sofistycznych*. Przekłady, wstępy i komentarze Kazimierz Leśniak, Warszawa.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, Londyn.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Perspektywa semazjologiczna i onomazjologiczna w badaniach językowego obrazu świata*, „Poradnik Językowy” nr 1, s. 14–29.
- Głaz Adam, Prorok Katarzyna, 2014, *Of triangles, trapeziums and ethnolinguists: The linguistic worldview revisited*, [w:] *From Conceptual Metaphor Theory to Cognitive Ethnolinguistics*, red. Marek Kuzniak, Agnieszka Libura, Michał Szawerna, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, s. 207–228.
- Grzegorzycykowa Renata, 1996, *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. Renata Grzegorzycykowa, Anna Pajdzińska, Lublin, s. 11–26.
- Grzegorzycykowa Renata, Szymanek Bogdan, 1993, *Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2, *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 459–476.
- Kant Immanuel, 2001, *Krytyka czystego rozumu*. Z oryginału niemieckiego przełożył oraz wstępem i przypisami opatrzył Roman Ingarden, Kęty.
- Kardela Henryk, 1990, *Ogdena i Richardsa trójkąt uzupełniony, czyli co bada gramatyka kognitywna*. [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 15–40.
- Langacker Ronald W., 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, *Theoretical Prerequisites*, Stanford.
- Langacker Ronald W., 2009 [2008], *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. Elżbieta Tabakowska, Magdalena Buchta, Henryk Kardela, Wojciech Kubiński, Przemysław Łozowski, Adam Głaz, Joanna Jabłońska-Hood, Hubert Kowalewski, Katarzyna Stadnik, Daria Bębeniec, Justyna Giczela-Pastwa, Kraków.
- Lakoff George, 2011 [1987], *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle*, redakcja naukowa Elżbieta Tabakowska, przekład Magdalena Buchta, Agnieszka Kotarba, Anna Skucińska, Kraków.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, 2018, *Kategoria ilości i jej wykładniki w polszczyźnie*, Lublin.
- Tabakowska Elżbieta, 1995, *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków.
- Wierzbicka Anna, 1988, *The Semantics of Grammar* (Studies in Language Companion Series 18), Amsterdam/Philadelphia.
- Wierzbicka Anna, 1999, *Język – umysł – kultura*. Wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, Warszawa: PWN.
- Wierzbicka Anna, 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin.

Anna Pajdzińska

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-0321-2485

Odbicie w polszczyźnie kultury narzekania

Nie tylko wyniki badań psychologów, także nasze codzienne doświadczenia wskazują, że wyrażanie niezadowolenia ze świata i własnej w nim sytuacji stanowi stałą, bardzo istotny element interakcji społecznych Polaków. Przeciętny Amerykanin czy Niemiec na grzecznościowe pytanie *How are you? / Wie geht's?* odpowiada wyłącznie afirmatywnie, uśmiechając się przy tym, natomiast typowa odpowiedź Polaka to w najlepszym razie *Nic nowego*, częściej *Stara bieda*, *Lepiej nie mówić* itp., połączona z opisem kłopotów w pracy lub w domu. Jako reakcji na pytanie *Co słychać?* Polacy się spodziewają dłuższej wypowiedzi dotyczącej złego stanu rzeczy. Również warunkiem udanej konwersacji często bywa szybkie przechodzenie do narzekania. Przestaje być ono jedynie aktem mowy występującym w sytuacji budzącej niezadowolenie, staje się strategią komunikacyjną. Wychodząc z założenia, że wszystko, co ważne społecznie, odzwierciedla się w języku danej społeczności, pragnę prześledzić, jaki ślad kultura narzekania zostawiła w polszczyźnie. Jej wpływ upatruję na przykład w istnieniu bardzo wielu jednostek leksykalnych nazywających werbalne akty niezadowolenia, typu *narzekać*, *utyskiwać*, *psioczyć*, *biadać*, *biadolić*, czy w funkcjonowaniu wykładników oceny pozytywnej, których komponentem jest czasownik *narzekać*: *nie można na kogoś a. na coś narzekać* ‘ktoś a. coś jest dobry(-e), odpowiedni(-e), bez zastrzeżeń’, *nie można narzekać* ‘jest dobrze, sytuacja jest korzystna’, *nie narzekać na brak czegoś* ‘mieć czegoś pod dostatkiem’.

Literatura

- Antas Jolanta, 2002, *Polskie zasady grzeczności*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia II. Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. Grzegorz Szpila, Kraków, s. 347–363.
- Doliński Dariusz, 2005, *O tym, co pozytywnego może wyniknąć z narzekania*, [w:] *Jak Polacy przegrywają. Jak Polacy wygrywają*, red. Marek Drogosz, Gdańsk, s. 53–68.
- Marcjanik Małgorzata, 2007, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa.
- Wojciszke Bogdan, Baryła Wiesław, 2001, *Polacy jako uczestnicy kultury narzekania*, [w:] *Zmiany publicznych zwyczajów językowych*, red. Jerzy Bralczyk, Katarzyna Mosiołek-Kłosińska, Warszawa, s. 45–64.
- Wojciszke Bogdan, Baryła Wiesław, 2005, *Kultura narzekania, czyli o psychicznych pułapkach ekspresji niezadowolenia*, [w:] *Jak Polacy przegrywają. Jak Polacy wygrywają*, red. Marek Drogosz, Gdańsk, s. 35–51.

Jūratė Pajėdienė

(Vilnius, Lithuania)

ORCID: 0000-0003-1542-2866

Wyobrażenia senne Żmudzinów utrwalone w dyskursie potocznym (na podstawie dziedzictwa kulturowego z II połowy XX wieku)

Wartość opowiadań sennych i onirycznych w wierzeniach Żmudzinów oraz ich codziennych relacjach została dość szczegółowo przedstawiona w pracach Vity Ivanauskaitė-Šeibutienė (zob. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2007, 2011, 2014, 2016). Autorka wykorzystuje w badaniach materiały pochodzące z badań terenowych, przeprowadzonych w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, i przedstawia charakterystyczne dla Żmudzinów najważniejsze aspekty snów, omawia typy wyobrażeń sennych przybierających postać szczegółowych narracji oraz przybliża miejsce wierzeń sennych w życiu osób je opowiadających.

Celem referatu jest przedstawienie kontekstów funkcjonowania oraz struktur narracji sennych, zawartych w źródłach wcześniejszych (pochodzących z II połowy XX w.). W zbiorze narracji żmudzkich *Taip šneka tirkšliškiai* (zob. Girdenis 1996), nagranych ukrytym mikrofonem, zawarte są teksty, na podstawie których można ustalić okoliczności powstania opowiadań o snach, określić ich charakter. Uczestnicy codziennych rozmów żmudzkich są skłonni doszukiwać się przyczyn emotywnych w najnowszych, aktualnych wyobrażeniach sennych (swoich i obcych) oraz ustalać przyczyny powstawania tych obrazów (np. niepokój), jednocześnie łącząc je z powszechnie znanymi interpretacjami snów oraz ich wartościami prognostycznymi, zawartymi w sennikach (por.: *nabaštėka sapnoutė* – ‘*blogā*’/‘*litos*’ [zmarłego widzisz we śnie – ‘źle’ lub ‘deszcz’]; *kraus* – ‘*iž gėmėnės kas nuoris ateis*’ [krew – ‘przyjdzie ktoś z rodziny’] (zob. Girdenis 1996: 74) oraz ich spełnieniem się (por.: *Vitauts ir ijėjė* [Vytautas i przyjechał] (zob. tamże). Sposoby interpretacji typowych obrazów sennych przez Żmudzinów mają wiele cech wspólnych z wyjaśnieniami, zawartymi w polskim senniku ludowym, por: NIEŻYWY/TRUPY/ZMARŁY – ‘*coś niedobrego*’; – ‘deszcz’; ‘KREW’ – ‘*przyjazd krewnego*’ (Niebrzegowska 1996: 89–90, 175, 189, 205, 215, 228).

Istniejące potoczne narracje żmudzkie, odnotowane w ubiegłym stuleciu, ukazują dwa równoległe aspekty w ich rozumieniu i opisie: dążenie do ustalenia znaczeń indywidualnych (psychologicznych) obrazów sennych w oparciu o typowe ich wyobrażenia, mające na celu prognozowanie przyszłości (por. Niebrzegowska 1996: 292) oraz ujęcie snu jako dialogu formującego stosunki w społeczeństwie (por. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2014: 58, 67).

Funkcje prognostyczne snu kodują Żmudzini przy pomocy czasowników przedrostkowych *nusapnuoti*, *apsisapnuoti* [przyśnić, ujrzeć we śnie]. O znaczeniach tych wyrazów oraz semantyce wyrazu *sapnas* [sen] będzie również mowa w referacie.

Literatura

- Girdenis Aleksas (sud.), 1996, *Taip šneka tirkšliškiai: šiaurės žemaičių telšiškių tarmės tekstai su komentarais*, Vilnius.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita, 2007, *Žemaičių sapnai: tekstų folkloriškumas ir kontekstų reikšmė*, „Tautosakos darbai“ 34, s. 79–96.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita, 2011, *Mirusiųjų sapnavimas katalikiškuose tikėjimo patirčių ir liudijimų kontekstuose*, „Tautosakos darbai“ 42, s. 56–77.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita, 2014, *Folklorinė sapno kalba: oneiriniai naratyvai bendruomeninėje komunikacijoje*, „Tautosakos darbai“ 48, s. 53–70.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita, 2016, *Susapnuota bendrystė: namiškių ryšiai tradiciniuose sapnų pasakojimuose*, „Tautosakos darbai“ 51, s. 111–127.
- Niebrzegowska Stanisława, 1996, *Polski sennik ludowy*, Lublin.

Надія Пашкова

(Україна, Київ)

ORCID: 0000-0002-2567-8235

Концепт ДІМ у мовах балкано-слов'янського континууму за номінативними моделями

Структура концепту ДІМ у балканських та слов'янських мовах визначена на основі моделей номінацій досліджених 118 українських, 56 польських, 113 номінативних одиниць решти західнослов'янських мов, 179 південнослов'янських, а також 28 східнороманських, 28 угорських, 24 албанських та 27 новогрецьких назв споруд. Загалом виявлено 17 номінативних моделей концепту ДІМ.

Ядро структури концепту ДІМ у досліджених мовах вербалізують 8 назв, утворених за чотирма метонімічними номінативними моделями: каузативною “дія – дім”, фінітивною “функція – дім”, інклюзивною “родина – дім” та пропрієтативною “господар – дім”: (укр. *дім* та *xata*, п. *dom*, *chata*, ч. та слвц. *dům*, *chata*, срб. *дом*, *кућа*, хрв. *dom*, *kuća*, чрнг. *куча*, слн. *dom*, *kóča*, *hiša*, болг. *дом*, *къща*, м. *дом*, *куќа*, схром. *casã*, нгр., алб. *shtëpi*, уг. *ház*). На позначення ядра концепту превалюють континуанти іє. основи **dom-*, відсутні лише в угорській мові і переміщені на периферію концепту в албанській.

На позначення периферії концепту ДІМ найбільш продуктивною є метонімічна каузативна модель “дія – дім” (24 назви), за якою дім уявляється артефактним результатом дії покриття, спорудження, будування, складання, встановлення, розподілення, збирання, накидання, мазання, ліплення, топтання. Серед презентацій каузативної моделі найбільша питома вага належить рефлексам іє. основи *(*s*)*keu-* “покривати” (укр. *xata* та захсл. паралелі; захсл. *hiša*, півд-сл. континуанти псл. **koṭia*; *casã* у схром. мовах; *ház* в уг. мові).

18 номінативних одиниць утворено на основі фінітивної моделі, за якою дім уявляється як захищений простір для життя та гарантія спокою (сл. *буда*, *житло*, *жилище*, *оселя*, *помешкання*, *покої*, *приміщення*, *стан*, *хороми*, *шатро*, ч. і слвц. *byt*, *bydlení*, *bydliště*, *obydlí*, *přibytěk*, *obývák* *bydlo*, *obydli*, п. *gmach*, гр. *οἶκος*, рум. *locuință*, алб. *banasë*, *vendosje*).

Метонімічна модель “матеріал – дім” продемонструвала 8 утілень, за якою назви споруд мотивуються назвами землі, глини, каменя, дерева тощо.

Метонімічна партитивна модель “частина – дім”, за якою найменування конструктивних елементів дому – даху, стін, кутів, порогу, вогнища – переноситься на цілу споруду, продемонструвала 6 варіантів вербалізації.

Пропрієтативна модель “господар – дім” об’єктивована у 4 номінаціях (гр. *το σπίτι*, укр., п., схром. *господа*).

По 3 варіанти засвідчено для квантитативної моделі “кількість – дім” (гр. *πολυκατοικία*, сrb. *високоградње*, укр. *багатопверхівка*) і класифікаційної моделі “матеріал + дім” (гр. *χαμόσπιτο*, укр. *халабуда*) та “спосіб будівництва + дім” (укр. *хата-мазанка*, *хата-ліплянка*, схром. *cotețlipit*).

Виявлено по 2 варіанти наповнення класифікаційних моделей “житло + дім” (уг. *lakóház*, схром. *domiciliu*) темпоративної моделі “часовий відрізок – дім” (сrb. *летњик*, *vikendica*), локативних моделей “місце – дім” (алб., уг., схром. *templu*, пvdсл. *дворец*) та “топонім – дім” (загальнопоширене *палац*, укр. *чешка*), темпоративної моделі “антропонім – дім” (укр. *сталінка*, *хрущовка*).

По одній назві утворено за інклюзивною моделлю “родина – дім” (рефлекси іє. **dom-*) та дериваційною сепаративно-посесивною моделлю “дім – індивідуальне помешкання” (укр. *домівка*).

Дальню периферію семантичної структури вербалізують метафоричні моделі, серед яких в асоціативному фреймі виявлено метафорично-дифузну модель “уявна дія – дім”, за якою утворено назви хмарочосів, та метафорично-гештальтну модель “дім такий, як”, за якою дім асоціюється з вежею, стовпом, готелем і могилою.

Семантика вербалізаторів інтегрованого балкано-слов’янського концепту має таку кількісну структуру: дім є артефактом (100 назв), має функції (75), складається з частин (48), класифікується (21), характеризується локальними особливостями (19), асоціюється з іншими об’єктами (19), має якісні характеристики (18), належить комусь (12), використовується в певний час (9), має кількісні характеристики (2).

Література

Пашкова Надія, 2014, *Номінативні моделі культурного артефакту ДІМ у мовах карпатського ареалу балкано-слов’янського континууму*, Київ.

Dorota Pazio-Włazłowska

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0001-8858-8432

O jednej realizacji konceptu RODZINA w języku rosyjskim – *РОДНЫЕ* (na materiale danych korpusowych)

Rosjanie wskazują rodzinę jako jedną z trzech najważniejszych wartości – obok zdrowia i bezpieczeństwa (<https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=116264>). Rodzina i posiadanie dzieci są postrzegane jako warunek życiowego sukcesu przez ponad 56% ankietowanych (Andreev 2017: 362). Istotne, że rodzina niezmiennie od wielu lat utrzymuje wysoką pozycję w hierarchii wartości: 2005 r. – 97 punktów, 2006 r. – 94, 2007 r. – 94, 2008 r. – 96, 2009 r. – 97, 2014 r. – 97, 2017 r. – 98 (<https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=116264>). Jej ocena nie zależy od wieku respondentów.

Koncept RODZINA w języku rosyjskim jest realizowany przez kilka leksemów, które w różnym stopniu manifestują jego komponenty znaczeniowe. *SEMJA* koncentruje się na aspekcie bytowym, który jednak nie wydaje się kluczowy dla omawianego konceptu. Równorzędny z nim, a może nawet ważniejszy, dla postrzegania rosyjskiej RODZINY jest bowiem wymiar emocjonalny. „Dla rosyjskojęzycznych ankietowanych – pisze Barbara Rodziewicz – *ljubov*’ jest fundamentalnym elementem profilu asocjacyjnego pojęcia *SEMJA*” (Rodziewicz 2014: 70). W prowadzonych przez nią badaniach ankietowani eksponowali właśnie jako zasadniczy nie aspekt materialny czy bytowy, lecz emocjonalny.

Biorąc pod uwagę rolę wymiaru emocjonalnego w postrzeganiu rosyjskiego konceptu RODZINA, można domniemywać, że jego reprezentatywną realizacją jest leksem *rodnye*. Na szczególne miejsce w rosyjskiej aksjoserferze związków emocjonalnych wyrażanych właśnie tym rzeczownikiem, a także przymiotnikiem *rodnoj*, zwracano wielokrotnie uwagę, por. Wierzbicka 2007; Levontina 2012. Pojęcie *RODNYE* Anna Wierzbicka określa jako „*kolejną kategorię ważną dla rosyjskiego sposobu myślenia*” (Wierzbicka 2007: 157). Pisze: „[...] fakt, że język rosyjski – w odróżnieniu od angielskiego czy nawet polskiego – ma osobne słowo na oznaczenie czyichś bliskich krewnych, uważanych za «najbliższych», «najdroższych» i «nieodłącznych», wiele mówi o tej kulturze” (Wierzbicka 2007: 162).

Komponent emocjonalnej bliskości bywa jednak pomijany w definicjach leksykograficznych wyrazu *rodnye* (por. *rodnoj*: 2. v znač. sušč. *rodnye*, *-ych*, mn. *Rodstvenniki*. *V Krasnojarske u menja žili rodnye – mat', sestra i zjat'*. Korolenko, *Istorija moego sovremennika* (Evgen'eva 1983: 724). Zob. też np.: Kuznecov 2000: 1126; Ožegov, Švedova 1992: 705.

Dlatego też usprawiedliwione i uzasadnione wydaje się odwołanie do materiałów korpusowych w celu rekonstrukcji jego znaczenia. Analiza NKRJ (www.ruscorpora.ru) pozwala wskazać zasadnicze komponenty znaczenia interesującego nas pojęcia. *RODNYE* to:

- ludzie, którzy budzą w nas dobre myśli i dobre uczucia, których darzymy głęboką, szczerą, bezinteresowną miłością: *Takogo tepla i takoj ljubvi, kotorye čuvstvovalis' meždu nim i ego mamoj, ego rodnymi, ja ran'se ne vstrečal (...)*¹³.
- ludzie, którzy nas wychowali, którzy wspierają nas i otaczają nas „duchową” opieką: *Moi rodnye byli i ostajutsja moimi glavnymi vospitateljami, učiteljami i kritikami.; Rodnye pomagajut ej, kak mogut.*
- ludzie, z którymi trudno nam się rozstać, za którymi tęsknimy: [...] *sami ne uvereny, čto u nich chvatit duševnych sil nadolgo rasstat'sja s rodnymi.; [...] menja do slez tjanet k rodnym, no žena s dočer'ju na dače.*
- ludzie, o których się martwimy, gdy nie mamy od nich/o nich wiadomości: *Dolgoe vremja, poka šla vojna i južnye oblasti byli okkupirovany, nam ničego ne bylo izvestno o rodných: żyvy li oni? V čem nuždajutsja? Duša u vseh nas byla nespokojna.*
- ludzie, których utrzymujemy: *Izvestno, čto on prodolžal prepodavat', čtoby kormit'sja i kormit' rodných.*
- ludzie, którzy pomagają nam w codziennych pracach, z którymi wspólnie prowadzimy gospodarstwo domowe: *Sažacet ovošč'i na tridcati sotkach zemli, deržit korovu, lošad'. No vremeni na vse eto vrjad li hvatilo by bez pomošč'i rodných.*

Chociaż leksemowi *rodnye* nie obcy jest wymiar egzystencjalno-bytowy, akcentuje on emocjonalną bliskość i silną pozytywną więź uczuciową¹⁴, troskę i przywiązanie.

¹³ Wszystkie przykłady pochodzą z Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego (www.ruscorpora.ru).

¹⁴ Oczywiście nie zawsze *RODNYE* to grupa osób ukochanych, silnie pozytywnie z kimś związanych. W korpusie odnaleźć można również przykłady mówiące o złych relacjach podmiotu z jego najbliższymi krewnymi: *I moja mat', vidja, kak rodnye, s ich strastjami i zlom, približajut otca k mogile, ne možet prostit' im, stanovitsja jarostnoj i nespravedljivoj.*

„Z rosyjskiego punktu widzenia rodnye to ludzie niejako z definicji ukochani i dla nas niezbędni” – podkreśla Wierzbicka (2007: 160). Dlatego też analiza korpusu skłania do postrzegania leksemu *rodnye* jako jednej z podstawowych realizacji konceptu RODZINA w języku rosyjskim.

Bibliografia

- Bolšoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, red. Sergej A. Kuznecov, Sankt-Peterburg 2000.
- Levontina Irina B., 2012, *Milyj, dorogoj, ljubimyj. . .*, [w:] *Konstanty i peremennye russkoj jazykovej kartiny mira*, red. Anna A. Zaliznjak, Irina B. Levontina, Aleksej D. Šmelev, Moskwa, s. 149–156.
- Rodziewicz Barbara, 2014, *Wartości. Polacy – Rosjanie – Niemcy*, Szczecin.
- Slovar' russkogo jazyka v četyreh tomah*, red. Anastasija P. Evgen'eva, Moskwa, 1981–1984.
- Wierzbicka Anna, 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, przekład Izabela Duraj-Nowosielska, Warszawa.
- Andreev Andrej, 2017, *Cennosti v sovremennom rossijskom obščestve*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” VIII/2, s. 359–366, [<http://wmbc.olsztyn.pl/publication/1319>; data dostępu: 8 III 2020].
- Ožegov Sergej I., Natalija Ju. Švedova, 1992, *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, Moskwa.

Halina Pelc

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-1380-4943

Mapa językowa / mapa semantyczna – problem dialektologiczny czy dialektologiczno-etnolingwistyczny?

Głównym celem mapy jako narzędzia badawczego geografii lingwistycznej jest plastyczne przedstawienie na niej układów zjawisk językowych, których wybór i sposób opracowania jest uzależniony przede wszystkim od charakteru samego materiału, a także łączy się ściśle z założeniami metodologicznymi. Mapa staje się nie tylko ekspozycją materiału, ale jego interpretacją. Wskazuje też na dwa elementy, ważne z punktu widzenia leksyki gwarowej: aspekt czasu i przestrzeni jako z jednej strony istotne wykładniki geografii lingwistycznej jako metody badawczej, z drugiej – jako wyraźne określenie charakteru nazwy i jej miejsca w przestrzeni geograficznej regionu. A zatem należy ją rozpatrywać zarówno w aspekcie geograficznego zasięgu nazw, jak i w perspektywie ich semantycznej konceptualizacji. I ten wymiar łączy dialektologię i etnolingwistykę, otwierając nowe pola interpretacyjne.

W dialektologii mapa jest nieodłącznym elementem analizy materiału, nie tylko ekspozycją, ale jego wszechstronną interpretacją, powiązaniem desygnatu z jego tłem kulturowym, obyczajowym, społecznym. Wypracowana przez dialektologię metoda geografii lingwistycznej, tak ważna i niezbędna w opisie gwar, powoli znajduje uznanie w etnolingwistyce. Mapowanie faktów obyczajowych i kulturowych jest przeniesieniem metod interpretacji materiału z dialektologii do etnolingwistyki. I mimo że powszechnie uważa się, iż metody mapowania nie da się w pełni zastosować w badaniach etnolingwistycznych (np. w sferze wierzeń czy obrzędów geografia nie jest ostra, często są to elementy wspólne), to takie mapy już były częściowo sporządzane (m.in. próby mapownia faktów obyczajowych, kulturowych podejmowali S. Niebrzegowska-Bartmińska i J. Adamowski).

Jeżeli rozważamy problem słownictwa gwarowego w przestrzeni i czasie, mamy na myśli „ograniczoną zasięgu geograficznego wyrazów lub – co równie ważne – znaczeń wyrazów” (Reichan 200: 136), ale aby uwzględnić na mapie zarówno synonimie, jak i wieloznaczność nazw powinniśmy stosować dwa typy procedury badawczej już w czasie zbierania materiału.

Wychodzimy zatem: (1) od desygnatu do nazwy (w ten sposób wydobywamy synonimy i heteronimy, rzadziej różnice znaczeniowe), (2) od nazwy do desygnatu (badamy odcienie znaczeniowe i zróżnicowanie semantyczne zarówno bliskie, jak i często odległe skojarzeniowo, np. *babka* ‘osełka do ostrzenia’ – ‘babcia’ – ‘dziewczyna’ – ‘roślina lecznicza’ – ‘akuszerka’ – ‘ciasto’). Można też badać różne klasy skojarzeniowe nawiązujące np. do nazw zwierząt, ptaków itp., uwzględniając przy tym szerokie konteksty kulturowe i obyczajowe, a także bogate parafrazy ludowe.

Mariaż słowa z ilustracją (fotografią, mapą; por. Pelcowa 2016: 227–241) przekłada się, o czym wielokrotnie pisali Witold Doroszewski (1958: XXVII; 1962: 136–146) i Jerzy Bartmiński (2007: 34), na sposób głębokiego osadzenia nazwy i desygnatu w przestrzeni nie tylko językowo-kulturowej, ale społecznej, obyczajowej, środowiskowej i cywilizacyjnej. Obraz, włączony w tekst, jest nie tylko formą kreacji (choć częściowo taką rolę spełnia), ale przede wszystkim interpretacji, a słowa „wiążą się siecią relacji z innymi słowami, z przedmiotami, z człowiekiem, z faktami z historii własnej i historii wspólnoty językowej” (Bartmiński 2007: 34).

Rozważania teoretyczne zostaną zilustrowane przykładami zastosowania map językowych w atlasach, słownikach i monografiach.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2007, *Czym zajmuje się etnolingwistyka?*, [w:] Jerzy Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin, s. 32–39.
- Doroszewski Witold, 1962, *Uwagi o semantyce (Z dyskusji logiczno-lingwistycznej)*, [w:] tegoż, *Studia i szkice językoznawcze*, Warszawa, s. 136–146.
- Falińska Barbara, Kowalska Anna, 1993, *O definiowaniu nazw w słownikach i atlasach gwarowych*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin, s. 339–348.
- Pelcowa Halina, 2015, *Tekst i obraz w praktyce leksykograficznej (na przykładzie słowników gwarowych)*, [w:] *Działania na tekście. Przekład – Redagowanie – Ilustrowanie*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Tomasz Piekot, Lublin, s. 227–241.
- Reichan Jerzy, 2000, *Słownik gwar polskich jako synteza polskiej leksykografii gwarowej*, [w:] *Słowiańskie słowniki gwarowe*, red. Hanna Popowska-Taborska, Warszawa, s. 7–16.
- Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1, A–Ć, Warszawa 1958.

Anna Piechnik

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-6116-5939

Obraz *DZIECKA* w słownictwie ekspresywnym mieszkańców wsi

Temat poruszany w referacie sytuuje się w na pograniczu etnolingwistyki i dialektologii i jest związany z leksyką jako narzędziem klasyfikacji i interpretacji świata.

Zagadnienie językowo-kulturowego (oraz tekstowego) obrazu dorosłego człowieka (kobiety i mężczyzny, jak i bardziej szczegółowo – ról rodzinnych, zawodów) doczekało się w polskiej etnolingwistyce licznych opracowań, także monograficznych, opartych na różnorodnym materiale językowym. Odtwarzanie językowego obrazu dziecka nie powodowało tak dużego zainteresowania badaczy. Na podstawie materiału dialektalnego poczyniono pewne spostrzeżenia ogólne. Zauważano m.in. podrzędną rolę dziecka w tradycyjnej społeczności wiejskiej łączącą się z podporządkowaniem osobom dorosłym (por. Kaś 1994: 120) i wyrażaną językowo np. w postaci jednostek identyfikacyjnych derywowanych od oficjalnych lub nieoficjalnych antroponimów nazywających rodzica (zwłaszcza ojca).

W referacie zagadnienie obrazu dziecka zostanie przedstawione na podstawie leksyki (głównie ekspresywnej) zgromadzonej w drodze dwuetapowych badań kwestionariuszowych przeprowadzonych na terenie południowej Małopolski wśród młodzieży (14–16 lat) oraz najstarszego pokolenia mieszkańców wsi (powyżej 60 lat). Dane kwestionariuszowe uzupełniono wywiadami prowadzonymi podczas badań terenowych. Zgromadzona baza leksykalna obejmuje ponad 600 określeń. Materiał pozwala wyodrębnić sfery charakterystyczne dla postrzegania człowieka w ogóle, a więc kategorię wieku (wewnętrznie zróżnicowaną), wyglądu zewnętrznego, cech psychicznych, relacji międzyludzkich (rodzinnych, społecznych). Duża część zgromadzonych ekspresywizmów to słownictwo stosowane również na określenie dorosłych (np. ekspresywizmy odzwierzęce), jednak uwidaczniają się sfery charakterystyczne wyłącznie dla obrazu dzieci. W odniesieniu np. do wyglądu dziecka najczęściej podkreślane są jego niewielkie rozmiary, a w obrębie cech psychicznych – niedojrzałość. Źródła motywacji słownictwa są często odmienne od typowych dla określeń osób dorosłych. Można zaobserwować m.in. dużą frekwencję – wyjątkowo lekce-

ważących – określić związanych z fizjologią. Zauważalne są także różnice w obrazie dziecka zależne od podmiotu nominacji (perspektywa młodzieży i starszych mieszkańców). Zestawienie materiału pozyskanego od dwóch różnych grup wiekowych pozwala przedstawić różnice międzypokoleniowe w postrzeganiu dziecka oraz trwałe i zmieniające się składowe wiejskiego systemu aksjologicznego.

Bibliografia

- Bielińska-Gardziel Iwona, 2006, *DZIECKO*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 187–194.
- Piechnik Anna, 2019, *Określenia dzieci odnoszące się do ich wieku znane najmłodszym i najstarszym mieszkańcom pogórskich wsi*, „Słowo. Studia Językoznawcze” 10, s. 169–178.
- Piechnik-Dębiec Anna, 2011, *Gwarowe ekspresywizmy dotyczące osób dorosłych a określenia dzieci. Wstęp do językowego obrazu dziecka*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica” IV, s. 178–193.
- Szymczak Mieczysław, 1968, *Nazwy najmłodszego dziecka w języku polskim*, „Prace Filologiczne” XX, s. 325–329.
- Wojtczuk Krystyna, 1996, *Wariantywne nazwy dziecka o ekspresji pozytywnej i/lub negatywnej w języku familijnym siedlczan*, „Prace Filologiczne” XLI, s. 111–124.

Dorota Piekarczyk

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-8859-7897

Sterotyp NAUKI i jego tekstowe realizacje

Celem rozważań jest pokazanie stereotypu nauki, jaki utrwalili się w polszczyźnie (w zjawiskach skonwencjonalizowanych) oraz skonfrontowanie go z obrazem nauki, jaki wyłania się z paratekstów eskortujących teksty popularnonaukowe.

Wybór przedmiotu badań i materiału analitycznego podyktowany jest ich wagą społeczną: nauka jest istotnym elementem życia społeczeństwa, a dla większości jego członków kontakt z nią jest zapośredniczony – pomostem między naukowcami a „zwykłymi” ludźmi są publikacje popularnonaukowe. Do tego kontaktu mają natomiast nakłonić okładki publikacji – „zaproszenia do wnętrza”, których społecznej roli nie można nie doceniać.

Autorka, odwołując się do metodologii wypracowanej na gruncie teorii JOS, dąży do pokazania, jak kształtuje się współcześnie najbardziej stabilna część obrazu nauki. Skonwencjonalizowane fakty językowe dowodzą, że nauka postrzegana jest w sposób ambiwalentny. Z jednej strony jawi się jako trudna, zawiła, abstrakcyjna, przecząca zdrowemu rozsądkowi, tłumaczona językiem mało zrozumiałym, z drugiej zaś – jako dziedzina elitarna, wymagająca poświęceń i oddania, ciągłego doskonalenia się, przynosząca wiedzę pewną, ale też i wiedzę teoretyczną, niemającą przełożenia na codzienną praktykę. Autorka wiąże te nieco przeciwstawne zbiory sądów o nauce z kategorią punktu widzenia. Pokazuje, że negatywne sądy o nauce odzwierciedlają przede wszystkim szkolno-studencki punkt widzenia, natomiast sądy „nobiletujące” – punkt widzenia dorosłego.

Analiza paratekstów wskazuje zaś na istnienie dwóch tendencji w kształtowaniu obrazu nauki. Pierwsza z nich to wzmacnianie stereotypowego, negatywnego obrazu nauki. Pojawia się ona jako „skutek uboczny” podstawowej funkcji okładki – prezentacji zalet książki, którą oferuje wydawca. Opisy handlowe dowodzą, że dana publikacja tym się wyróżnia, że o trudnych, skomplikowanych zagadnieniach mówi w sposób prosty, konkretny, że jest pozbawiona abstrakcyjności, terminologii, prezentuje wiedzę w sposób zrozumiały, ciekawy, intrygujący. Opisy takie, kontrastując naukę i teksty popularnonaukowe (np. trudna, złożona nauka, nudny

wykład – prosty, atrakcyjny opis popularnonaukowy), przyczyniają się do stereotypizacji nauki.

Druga tendencja widoczna jest w opisach, które mówią o zadaniach popularyzacji. Do najczęściej podkreślanych przez wydawców zadań należą: upowszechnianie wiedzy, przekazywanie informacji o wpływie nauki na rzeczywistość, uczenie naukowego sposobu myślenia, budowanie autorytetu nauki i zaufania do niej, tworzenie pomostu między wiedzą naukową a potoczną, kształtowanie światopoglądu odbiorców. Zadania te w opisach paratekstowych zyskują status sądów na temat nauki, jej roli i wpływu. Co istotne, za zadanie priorytetowe uznają wydawcy budowanie autorytetu nauki i zaufania do niej, ukazywanie wartości z nią związanych. Świadczy o tym np. warstwa leksykalna paratekstów: dominuje słownictwo, które jest nośnikiem ważnych wartości, wyraża szacunek dla wiedzy i pracy potrzebnej do jej zdobycia. Dzięki temu parateksty utwierdzają w przekonaniu o wiarygodności nauki, jej znaczeniu i wpływie na rzeczywistość. W efekcie implikowane w opisach sądy stają się wyrazistymi elementami kreowanego na okładkach obrazu nauki.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
Loewe Iwona, 2007, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice.
Rychlewski Marcin, 2013, *Książka jako towar*, Gdańsk.
Starzec Anna, 1999, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole.

Юлия Письменная
(Киев, Украина)
ORCID: 0000-0002-2542-7751

Отражение представлений о СПРАВЕДЛИВОСТИ в латинском языке

Основными лексемами, выражающими идею справедливости в латинском языке, являются *iustitia* и *aequitas*. По данным двуязычных переводных словарей *iustitia* означает 1. *справедливость, правосудие*; 2. *право, совокупность законов, предписание*; 3. *честность, равноправие, обоснованность; милосердие, чувство справедливости*; 4. *благочестие; почтительность; праведность* (Dvoretckij 1986: 568; *Oxford Latin Dictionary* 1968: 986; *Dizionario Latino Olivetti*). *Iustitia* в правовом дискурсе определяется как добродетель, воздающая *suum cuique* ‘каждому свое’ (*Iustiniani Digesta*), олицетворяя законность и правосудие в юридической практике. Персонафикацией идеи справедливости выступает древнеримская богиня *Iustitia*, соотносящаяся с древнегреческими богинями правосудия и справедливости $\Theta\acute{\epsilon}\mu\varsigma$ и $\Delta\acute{\iota}\kappa\eta$, а также древнеегипетской богиней *Ma'at*. Культ *Iustitiae* получил широкое распространение в Октавианскую эпоху, являясь важной составляющей политической идеологии императора Августа (Егоров 1998: 285; Токарев 2011: 184). В этом контексте *iustitia* выступает обожествлённой ценностью, а император является гарантом справедливости и во многом источником правовых норм. По мнению исследователей, *iustitia* в Древнем Риме фактически легитимизирует доминантность римлян, их право управлять другими людьми (Hekster, Verboven eds. 2019: 2).

Aequitas определяется как 1. *баланс, соразмерность, умеренность, спокойствие*; 2. *честность, справедливость, беспристрастность, равенство*; 3. *благожелательность, гуманность* (Dvoretckij 1986: 41; *Oxford Latin Dictionary* 1968: 67; *Dizionario Latino Olivetti*). Понятие *aequitas* тоже используется в юридической практике, в частности известно определение права как *ars boni et aequi* ‘искусство добра и справедливости’ (*Iustiniani Digesta*), но представляет скорее онтологическую справедливость, а также трактуется римскими мыслителями как нравственное понятие – добродетель (Kirukhin 2013: 68). В контексте политической жизни империи *aequitas* как ‘милостивая

справедливость' придаёт более лаудативный характер деятельности императора, чьи справедливые решения воспринимаются милостью по отношению к подданным (Jegorov 1998: 289).

Таким образом, идея справедливости как 'воздания должного каждому' в Древнем Риме осмыслялась в рамках политического правопорядка, развития юридической теории, а также прямо зависела от многообразия социальных статусов, гендерной принадлежности, этнического происхождения жителей.

Bibliografia

- Dizionario Latino Olivetti* // <https://www.dizionario-latino.com/dizionario-latino-italiano.php>
- Dvoretckij Iosif Kh., 1986, *Latinsko-Russkij slovar*, Moskva.
- Iustiniani Digesta* // <http://www.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/>
- Jegorov Aleksej B., 1998, *Dobro deteliščita Avgusta*, [w:] *Antičnyj mir. Problemy istorii i kulture*, red. Igor Frojanov J., SPb., s. 280–293.
- Kirukhin Denis I., 2013, *Spravedlivost kak AEQUITAS i JUSTITIA v filozofsko-pravovoj mysli Drevnego Rima*, „Vestnik Moskovskogo Universiteta”, Serija 7, №3, s. 63–77.
- Oxford Latin Dictionary*, 1968, Oxford.
- Ramshorn L., 1841, *Dictionary of Latin synonyms*, Boston.
- The Impact of Justice on the Roman Empire*, eds. Olivier Hekster and Koenraad Verboven, Leiden 2019.
- Tokarev Andrej, 2011, *Stanovlenie ofitsialnoj ideologii printsipata imperatora Avgusta*, Kharkov.

Анна Плотникова
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0001-8652-0901

Сербско-болгарско-македонское пограничье на этнолингвистической карте: народная мифология

Этнолингвистическая карта предполагает прежде всего фиксацию терминологической лексики народной духовной культуры и связанного с ней фрагмента культурно-языковой традиции исследуемой территории в одной проекции. В этнолингвистических исследованиях используются карты разных типов, в том числе комплексные: этнокультурно-лексические, этнокультурно-мотивационно-лексико-семантические, фольклорно-лексические, фольклорно-мотивационно-лексико-семантические, этнокультурно-фольклорно-мотивационно-лексико-семантические и т.д., в зависимости от специфики представляемого на них материала, подробнее см. (Плотникова 2008).

Сербско-болгарское и, шире, сербско-болгарско-македонское пограничье в лингвистическом пространстве Южной Славии представляет собой архаический регион по самым разным параметрам (Ивић 1994, Sobolev 1998, Плотникова 2004). В настоящем докладе на примере локальных мифологических представлений и корреспондирующей диалектной лексики предполагается показать особенности этого балканославянского ареала в свете этнолингвистики как науки о взаимосвязи языка и явлений народной культуры.

В сфере мифологической лексики и соответствующих экстралингвистических контекстов наблюдается немало изолекс и изодокс¹⁵, характерных для так называемого балканского центра, каким является перекресток рассматриваемых культур – сербской, болгарской и македонской. Ряд этнолингвистических явлений на сербско-болгарско-македонском пограничье находят на основных территориях Сербии и Болгарии вариативные аналоги (ярким при-

¹⁵ Термин «изодокса», принятый в этнолингвистической литературе по аналогии с лингвогеографическим термином «изоглосса», принадлежит основателю Московской этнолингвистической школы Н.И. Толстому и относится к линии, выделяющей (охватывающей или разграничивающей) отдельные явления или элементы духовной культуры (Толстой 1995: 21).

мером может служить название женского персонажа ⁺самовила, известном как серб. *вила, самовила*; макед. *самовила*, болг. *самодива, самовила*). В этом ареале определяется немало общих явлений, характерных для так называемого «македонского клина», охватывающего Республику Македонию, Пиринский, Самоковский и Софийский края Болгарии, восточную и юго-восточную Сербию (например, наименования демонов, происходящих от душ умерших некрещеными младенцев – дериваты от ⁺*nav-* и ⁺*svir-*). Здесь также прослеживаются достаточно уникальные лингвистические и этнокультурные явления, не имеющие географического продолжения на основной территории Сербии, Болгарии, Македонии, но находящие соответствия в других точечных и островных регионах, например, на Адриатическом побережье Хорватии и Ченогории (таково наименование вампира, ходячего покойника ⁺*tenac*, фиксируемого в Пиротском и прилегающих краях Сербии, Северо-Западной Болгарии). Кроме того, существуют и локальные мифологические образы, которые известны лишь в этом регионе: например, ю.-в.-серб. *аламуња* – персонификация сильного ветра, вихря урагана, а также и обозначение сильного человека (Пчиня, соб. зап. 1998 г.), прожорливого человека (Лесковацкое Поморавье).

Литература

- Sobolev Andrej, 1998, *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens* (1–3), „Scripta Slavica“. Marburg/Lahn, Bd. 2–4.
- Ивић Павел, 1994, *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Прва књига // Ивић Павел, *Целокупна дела*, Сремски Карловци – Нови Сад 1994.
- Плотникова Анна, 2004, *Этнолингвистическая география Южной Славии*, Москва 2004.
- Плотникова Анна, 2008, *Этнолингвистика и лингвогеография (на материале южнославянских языков и традиций) // Славянское языкознание. XIV Международный съезд славистов*, Охрид, 10–16 сентября 2008 г. Доклады российской делегации, Москва 2008, с. 396–417.
- Толстой Никита И., 1995, *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*, Москва 1995.

Драгана Поповић
(Нови Сад, Србија)
ORCID: 0000-0002-3023-5877

Концепт *ПОШТЕЊЕ* у српском језику: анализа лексикографских извора

Датом анализом жели се одговорити на питање како се у српском језику концептуализује *поштење*. Садржај концепта *поштење* утврђује се на основу података из различитих речника (в. списак литературе), али се илустративни материјал црпи и из електронског корпуса српског језика (КССЈ). Полази се од схватања да најпродуктивнији приступ описивању одређеног концепта представља анализа свих значења (примарних и секундарних) његовог номинатора, али и анализа других језичких средстава која га вербализују. Датим приступом узимају се у обзир и илустративни примери, тј. начини реалне употребе номинатора као речи која именује концепт (Стефановић 2015: 674). У складу с тим, сакупљени материјал показује да поље концепта *поштење*, поред његовог номинатора, чине и придеви *поштен*, *частан*, именице *част*, *честитост*, *часност*, *поштењак*, *поштењачина* и др. Наведено говори о блискости концепата *ПОШТЕЊЕ* и *ЧАСТ*¹⁶ чије номинаторе обједињује заједничко порекло (čьstь, чьсть) и чињеница да у њиховој семантици доминира значење врлине, односно позитивне оцене. Истовремено, стилски и територијално маркирана значења речи *поштење* могу излазити из оквира моралне оцене. На основу шире семантичке слике *поштења*, коју пружају речнички подаци, могу се издвојити следећи аспекти његове концептуализације:

(1) позитивна оцена човека и његових поступака ('својство онога који је поштен, честитост', 'поштен, отворен однос, поступак према другима, према друштвеним појавама, исправност');

(2) позитивна оцена лица женског пола ('невиност, девичанство (о девојци)');

(3) позитивна оцена човековог положаја у друштву ('добар глас, углед');

(4) позитивно осећање ('слава, понос');

(5) позитиван догађај ('гозба, част');

¹⁶ О концепту *част* в. Ајдачић 2015.

(6) ствар која изазива позитивне емоције ('дар, поклон').

Међутим, данас се у језичкој свести говорника српског језика *поштење* првенствено веже за изражавање високе вредносне оцене што потврђује и контекст у којем се номинатор анализираниог концепта појављује, на пример: *поштење и жртва*; *част и поштење*; *честитост и поштење*; *поштење и правичност*; *поштење и искреност*; *савест и поштење*; *углед, част, поштење*; *образ и поштење*.

Литература

- Ајдачић Дејан, 2015, *Концепт ЧАСТ у српском језику. О вредностима у српском језику. Зборник етнолингвистичких радова*, Дејан Ајдачић (ур.), Београд, с. 73–97.
- Стефановић Марија, 2015, *О аспектима концептуализације детета у савременом руском језику*, Људмила Поповић, Дојчил Војводић, Могоки Номаћи (ур.). *У простору лингвистичке славистике*, Београд, с. 671–694.

Извори

- Bezljaj France, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1. Ljubljana 1977.
- Daničić Đura, *Korijeni s riječima od njih postaliјem u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb 1877.
- Derksen Rick, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden-Boston 2008.
- Skok Petar, *Etimologiјski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1. Zagreb 1971.
- Ђурић Томислав, *Речник особина личности*, Београд 1997.
- Караџић Вук, *Српски рјечник (1818)*, Београд 1966 (1818).
- КССЈ: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>
- Пипер Предраг, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд 2005.
- Ћосић Павле, *Речник синонима*, Београд 2008.
- Рјечник хрватскога или српскога језика*, 11. Zagreb 1935.
- Речник српскога језика* (ур. Мирослав Николић), Нови Сад 2007.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, 4. Нови Сад 1990 (1971).

Joanna Porawska

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0002-0669-1127

Witold Truszkowski (1912–1994) jako etnolingwista

Filolog klasyczny, romanista i tłumacz, z przygotowaniem w zakresie językoznawstwa ogólnego i etnografii, po studiach na Uniwersytecie Jagiellońskim pracował w Instytucie Filologii Romańskiej UJ od r. 1945 do czasu przejścia na emeryturę w 1978 roku. Pozostawił nam, w interesującym nas zakresie, *Studia socjolingwistyczne z dialektologii rumuńskiej*, niewydany drukiem *Słownik gwary wiejskiej Drăguș* oraz ok. 40 rozproszonych artykułów i tekstów wystąpień. W niniejszym referacie chcę ukazać sylwetkę naukową tego uczonego, koncentrując się na jego etnolingwistycznym podejściu do badań porównawczych w zakresie rumuńskim i polskim.

Język rumuński ze względu na jego historię, tzn. rozwój w oderwaniu przestrzennym od innych języków romańskich, stanowi interesujący przykład dla badania i ukazania, jak warunki życia i umysłowość odbijają się w planie językowym. Opracowania W. Truszkowskiego oparte na ogromnym przez niego zebranych materiale (rozpoczął badania terenowe w tym zakresie jeszcze przed II wojną światową w Polsce i w Rumunii), mimo trudności – braku ugruntowanej tradycji badań dialektologicznych w zakresie języków romańskich w Polsce – ukazują dialekt jako część kultury pewnej odrębnej klasy społecznej i jako odbicie językowe tej kultury. Sam autor pisał: „Wyodrębniam specyfikę wiejskiego środowiska społecznego przez uwypuklenie specyfiki leksykalnej, semantycznej i stylistycznej. Zabiegu tego dokonuję przy pomocy metody socjo- i etnolingwistycznej, a więc uwzględniając szerokie tło życia społecznego i gospodarczego wsi i jej kontaktów z całym regionem” (Truszkowski 1992: 13–14).

Słownik gwary wiejskiej Drăguș jest próbą zastosowania nowej metody w przekładzie haseł rumuńskich na język polski. W tym konfrontatywnym ujęciu chodzi o to, aby odpowiednik w języku docelowym nie odbiegał od poziomu społecznego języka wyjściowego. Jeżeli więc hasło wyjściowe jest gwarowe rumuńskie, to jego odpowiednikiem winien być wyraz gwarowy polski (natomiast odpowiednik opisowy literacki ma charakter pomoc-

niczy). Autor dokonuje tego zabiegu na przykładzie archaicznej gwary góralskiej wsi Ochotnica Dolna.

Należy poruszyć przy tej okazji ważny dla wykształcenia filologa w zakresie języka obcego aspekt glottodydaktyczny. Podejście etnolingwisty poruszającego się na styku językoznawstwa i opisu wizji świata (a raczej dwóch światów, jak w przypadku badań porównawczych) może być cennym narzędziem w dydaktyce języka obcego, wzięwszy pod uwagę fakt, że, jak to już niejednokrotnie stwierdzano, sama kompetencja językowa nie jest wystarczająca, aby akt komunikacji był udany. Bez znajomości zakresu kulturowego, zwłaszcza bez świadomości istniejących różnic, akt komunikacji może być niepełny lub wręcz fałszywy. Dla takich przypadków używane bywają terminy kulturem i ksenizm.

Bibliografia

- Galisson Robert, 1988, *Culture et lexiculture partagées: les mots comme lieu d'observation des faits culturels*, „Études de linguistique appliquée” 69, *Observer et décrire les faits culturels*, s. 74–90.
- Kocój Ewa, 1998, *Materiał etnograficzny w Słowniku gwary wiejskiej Drąguś, prof. Witolda Truszkowskiego*, „Literatura Ludowa” 6, r. 42, s. 39–48.
- Nagórko Alicja, 1994, *Z problemów etnolingwistyki – jak porównywać języki i kultury?*, „Poradnik Językowy” 4, s. 4–13.
- Porawska Joanna, 1999, *Nieznana praca Witolda Truszkowskiego z zakresu rumuńsko-polskiej etnolingwistyki porównawczej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 11, s. 223–230.
- Truszkowski Witold, 1970, *La mentalité paysanne et son reflet dans la langue populaire roumaine*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, Prace Językoznawcze” 29, s. 33–52.
- Truszkowski Witold, 1992, *Studia socjolingwistyczne z dialektologii rumuńskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, Prace Językoznawcze” z. 112.
- Truszkowski Witold, *Słownik gwary wiejskiej Drąguś*, praca niewydana, Archiwum PAN w Krakowie, sygn. spuścizny K III–130.
- Tyrpa Anna, 2012, *Nowa metoda badań – dialektologia porównawcza*, [w:] *Mundus verbi. In honorem Sophiae Cygal-Krupa*, red. Małgorzata Pachowicz, Krystyna Choińska, Tarnów, s. 452–459.

Vilija Ragaišienė

(Wilno, Litwa)

ORCID: 0000-0002-5026-4667

Obraz ŚMIERCI w gwarach południowoaukstočkih

Celem referatu jest przedstawienie obrazu śmierci w gwarach południowoaukstočkih, ukazanie genezy rozumienia tego pojęcia. Materiał badawczy został wyekscerpowany ze źródeł pisanych pochodzących z drugiej połowy XX w. – początku XXI w. – słowników i transkrybowanych tekstów gwarowych z terenu występowania gwar południowoaukstočkih. W badaniu zostały wykorzystane wszystkie zdania zawierające w swoim składzie wyrazy *mirtis* [śmierć] i *mirti* [umrzeć] oraz ich synonimy (*smertis* [śmierć], *giltinė* [kostucha], *galas* [koniec], *pabaiga* [koniec], *krīsti* [upadać], *gaišti* [zdychać], *baigtis* [wykończyć się]...).

Materiał empiryczny ukazuje poglądy na śmierć i życie pozagrobowe człowieka zamieszkującego tereny Południowej Aukstoty. Rozważaniami o śmierci towarzyszą przede wszystkim przekonania o jej nieuniknionym charakterze: *mirc visiemi raiks, neisisuks niekas* [umrzeć wszystkim przyjdzie, nikt się śmierci nie wywinie] (DrskŽ 213); *jei gimei, tai ir mirsi* [jak się urodziłeś, tak i umrzesz] (PPŽ I 660). Śmierć zajmuje ważną pozycję w skali wartościowania – sprawiedliwie ocenia dokonania i uczynki każdego człowieka, np.: *mirtis nematoma, cik jy vienodai visus lygina* [śmierć jest niewidoczna, tylko ona wszystkich jednakowo wyrówna] (PPŽ I 660); *laimingas žmogus katris pirmas numiršta* [szczęśliwy ten człowiek, który pierwszy umrze] (PPŽ II 46). Szybka i lekka śmierć jest darem losu, np.: *greita smercis tai gerai* [szybka śmierć to dobrze] (PPŽ II 417). Ludzie zazwyczaj nie boją się śmierci, chociaż nie wiedzą, co ich po niej czeka, np.: *ko tos smercies bijoc, vaikeli; mes nežinom, kap tį bus po smercio, tį mumi gerai bus ar blogai* [po co tej śmierci się bać, dziecinko; my nie wiemy, jak tam będzie po śmierci, czy nam dobrze będzie, czy źle] (PPŽ II 417). Należy zauważyć, że w badanych źródłach przykłady dotyczące chrześcijańskiej wizji życia pozagrobowego prezentują się bardzo nielicznie (choć mieszkańcy tych terenów wierzą w Boga, uczęszczają do kościoła, modlą się itd.), np.: *kaip numirsiu, tiesiai dangun eisiu už savo kančias* [jak umrę, to pójdę prosto do nieba za swoje męki] (LKŽe). Śmierć częściej jest przedstawiana jako kres życia człowieka, koniec jego egzystencji, np.:

nu poterai nu neteisingi, kab dangun, tep ir an žamės, jau numirai ir numirai, supuvei ir viskas [pacierz to nieprawidłowy, jak w niebie, tak i na ziemi, już umarłeś i umarłeś, zgniłeś i wszystko] (PPŽ II 46). Takie poglądy na śmierć świadczą o harmonijnych więziach pomiędzy człowiekiem a ziemią, które ukształtowały się na tym terenie z powodu względnej izolacji jej mieszkańców od pozostałego świata, np.: *mūs tai visas gyvenimas miškas* [całe nasze życie to las] (PPŽ I 297). W źródłach gwarowych utrwalone zdanie, że jakakolwiek egzystencja człowieka kończy się wraz ze śmiercią, jest uważane za archaiczne.

Z dokonanej analizy wynika, że w ludowej wizji świata mieszkańców południowej Aukštoty przeplatają się dawne wyobrażenia mityczne, wierzenia chrześcijańskie oraz współczesna rzeczywistość.

Źródła

- DrskŽ – Naktinienė Gertrūda, Paulauskienė Aldona, Vytautas Vitkauskas, 1988, *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX*, 1941–2002, elektroninis variantas; red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zaborskaitė, Vilnius, 2005, <http://www.lkz.lt/>.
- PPŽ I, II – Leskauskaitė Asta, Ragaišienė Vilija, 2016, 2019, *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas*, t. I (A–M), II (N–Ž), Vilnius.

Maciej Rak

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0003-0042-1406

Kartoteka słownika etnolingwistycznego Jana Karłowicza

W książce *Życie i prace Jana Karłowicza (1836–1903)* (Życie i prace), która ukazała się drukiem rok po śmierci uczonego, scharakteryzowano jego działalność w perspektywie językoznawczej (jako leksykografa, dialektologa, lituanisty i etymologa), ludoznawczej (jako folklorysty oraz badacza mitologii polskiej, słowiańskiej i litewskiej) i muzykologicznej, a także w zakresie publicystyki, filozofii i historii. W tym zestawieniu nie mogło być mowy o etnolingwistyce, m.in. dlatego, że termin ten w Polsce został spopularyzowany w latach 80. XX w. dzięki badaniom Jerzego Bartmińskiego i jego współpracowników. Uwzględniając jednak wszystkie prace Jana Karłowicza (w tym te, które pozostają w rękopisie), niewątpliwie można go zaliczyć do pierwszego pokolenia polskich etnolingwistów. Sytuował go tak m.in. Nikita I. Tołstoj, umieszczając w jednym szeregu z Fiodorem I. Busłajewem, Aleksandrem N. Afanasjewem i Ołeksandrem O. Potebnią (por. Bartmiński 2004: 11).

Przeprowadzona przez Macieja Raka w 2017 r. kwerenda w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie ujawniła, że oprócz kartoteki *Słownika gwar polskich* (SKarł) znajdują się tam także materiały do kolejnego, powiązanego z SKarł, ale nieznanego słownika J. Karłowicza (por. Rak 2018). Bliższe przyjrzenie się zawartości dwóch tekturowych pudeł przekonuje, że sposób ujęcia – powiązanie faktów językowych i kulturowych, a także opis konceptualizacji świata utrwalonego w ludowym materiale językowym i folklorystycznym – odpowiada temu, co dziś jest charakterystyczne dla badań etnolingwistycznych. Tę nieukończoną pracę (dalej SEKarł), o której istnieniu dowiedzieliśmy się zaledwie trzy lata temu, można sytuować na tle innych słowników etnolingwistycznych – zwłaszcza *Słownika stereotypów i symboli ludowych* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (SSiSL).

Przegląd prac Karłowicza i fragmentów jego korespondencji ogłoszonej przez Hieronima Łopacińskiego (1904) przekonuje, że SEKarł był przygotowywany jako *Słownik polskiej mitologii*, przy czym Karłowicz

i współcześni mu traktowali mitologię jako naukę o mitach, a dokładniej jako połączenie podań mitycznych z przekazami dotyczącymi Boga.

SEKarł najprawdopodobniej miał mieć układ semantyczny (wynika to m.in. z listu do Michała Federowskiego) według następujących kategorii: KOSMOGRAFIA, POWIETRZNA, KAMIENIE, ROŚLINY, ZWIERZĘTA i CZŁOWIEK. Tym właśnie klasom były przyporządkowane następujące hasła: BIĆ, BARWY, BRUDNY – CZYSTY, BURZA, BOGOWIE, BRATOBÓJSTWO, CHOWAĆ, CHWIAĆ SIĘ, CIAŁO, CZAROWNICA, CHLEB, CHOROBY, DAR, DŁUG, DNI, DOM (BUDOWLA), DOM (RODZINA), DRZEWO, DROGA, DUCHY, DUNAJ, DZIECKO, DZWON, EFFIGIE, GOŚĆ, GRY, GRANICE, GWIAZDA, GÓRA, IDIOTA (OPĘTANY), IMIĘ, JAJE, JEDNO, JEŚĆ, KARY, KOŃ, KROWA, KULT, KAMIENŃ, KRAŚĆ, KSIĘGI, KUPNO – SPRZEDAŻ, KOBIEȚA, KRAJ (OJCZYŻNA), KRÓL(OWA), LATAĆ, LITOŚĆ, MUZYKA, MITOLOGIA, MIŁOŚĆ, MASŁO, MIEŚĆ, MLEĆ, MYŚL, METAMORFOZA, MGŁA, MYŚL, NIEBO, OBRAZ, OSZUKANY, OWADY, POTWÓR, PRZEWRACAĆ, PTAKI, RYBY, ROLNICTWO, ROŚLINY, ROZBÓJNIK, SĄD, SEN, SŁUŻYĆ, SMOK (LATAWIEC, AJTWARAS), SŁOWO, SMOŁA, SPAĆ, STATKI (WODNE), STRZELAĆ, ŚWIĘCI, ŚMIERĆ, USZANOWANIE, WESELE, WIESZAĆ, WIĘZIĆ, WODA, WOZIĆ, ZIEMIA, ZŁOTO, ZNACHOR, ZWIERZĘTA, ŻYĆ.

Dokładny sposób ujęcia tych haseł niestety pozostaje niewiadomą.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2004, *Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 16, s. 9–27.
- Łopaciński Hieronim, 1904, *Ludoznawstwo, mitologia, kultura pierwotna*, [w:] *Życie i prace*, s. 192–294.
- Rak Maciej, 2018, «Czwarta piramida» Jana Karłowicza. Kartoteka pierwszego w dziejach polskiej nauki słownika etnolingwistycznego, „LingVaria”, XIII, 2 (26), 183–200. DOI: 10.12797/LV.13.2018.26.13.
- Życie i prace: *Życie i prace Jana Karłowicza (1836–1903)*. Książka zbiorowa wydana staraniem i nakładem redakcji «Wisty», Warszawa 1904.
- SEKarł – Jan Karłowicz, *Rękopis słownika etnolingwistycznego*, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie.
- SKarł – Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI (t. IV–VI do druku przygot. Jan Łoś) Kraków 1900–1911.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i red. Jerzy Bartmiński, zast. red. Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3. Niebrzegowska-Bartmińska], Lublin, t. I: *Kosmos*, cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, 1996; cz. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, 1999; cz. 3: *Meteorologia*, 2012; cz. 4: *Świat, światło, metale*, 2012. Tom II: *Rośliny*, cz. 1: *Zboża*, 2017; cz. 2: *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, 2018; cz. 3: *Kwiaty*, 2019; cz. 4: *Zioła*, 2019; cz. 5: *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Стана Ристић

(Београд Србија)

ORCID: 0000-0003-1646-3192

Ивана Лазић Коњик

(Београд, Србија)

ORCID: 0000-0003-0840-0140

Српска етнолингвистика – когнитивни правац и актуелни проблеми

У раду ће се представити развој когнитивног правца српске етнолингвистике, досадашњи резултати, актуелни проблеми и будући правци тога развоја у контексту развоја српске и словенске етнолингвистике, руске и пољске етнолингвистичке школе, и сличних дисциплина антрополошке оријентације, уз позивање на најзначајнија запажања тога развоја у прегледним радовима Ј. Бартмињског (Bartmiński 2016) и С. Ристић и И. Лазић Коњик (2018). Развој словенске етнолингвистике, како је утврђено, води од дијалектолошке до когнитивне етнолингвистике кроз најзначајније резултате московске и лублинске етнолингвистичке школе, као и кроз доприносе других правца словенске етнолингвистике. Самом зближавању словенске и западне етнолингвистике у овој области значајно су допринели поједини лингвисти или тимови, заинтересовани за другачије, различите приступе актуелне у светској лингвистици, што се проширило и на неке словенске етнолингвистичке центре, па и на српску етнолингвистику, која се поред фолклорно-дијалектолошког и реконструктивног правца окреће и према правцима антрополошке и когнитивне оријентације. У паралелном развоју поменутих паравца у српској етнолингвистици све више се истичу аутори или група аутора који у својим истраживањима примењују приступе различитих савремених словенских и англосаксонских школа, усмеравајући развој савремене српске етнолингвистике у више когнитивних правца: антрополошком, лингвокултуролошком или неком аутентичном још неиздиференцираном профилу. Посебан правац чине српски лингвисти окупљени око међународног пројекта ЕУРОЈОС, међу којима су и ауторке овог рада, који су прихватили теоријско-методолошке поставке лублинске когнитивне етнолингвистике и учествују у изради *Аксиолошког лексикона* и даљем развоју његовог теоријског и терми-

нолошког апарата ради унапређења обраде и упоређивања језичких података на унутаркултурном и међукултурном плану.

Трагајући за одговорима на бројна актуелна теоријска и практична питања когнитивне етнолингвистике, у раду ћемо разматрати следећа питања:

(1) однос појмова концепт и стереотип као основних јединица језичког сазнања;

(2) статус профила у концептуалној структури појмова и њихов однос према семантици назива тих појмова;

(3) структура речничког чланка у изради аксиолошког речника;

(4) одабир елемената за когнитивну дефиницију;

(5) однос речника овог типа и енциклопедија;

(6) допринос одређених типова извора у концептуализацији и стереотипизацији појмова културе.

Саме ауторке овог рада настоје да на темељу компатибилних етнолингвистичких садржаја различитих праваца подстичу развој јединствене српске етнолингвистичке школе. У том смислу значајна је и иницијатива Д. Ајдачића да кроз зборнике радова *О вредностима у српском језику* (2015; 2019) окупи тим српских (етно)лингвиста који има потенцијала да прерасте у један од пројеката српске когнитивне етнолингвистике.

Библиографија

- Bartmiński Jerzy, 2016, *O aktualnych zadaniach etnolingwistyki*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 7–29.
- Ристић Стана, Ивана Лазић-Коњик, 2018, *Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици*, [У:] *Српска славистика, колективна монографија*. Том I *Језик*, Рајна Драгићевић, Вељко Брборић (ур.), Београд, s. 345–356.

Елена Руденко

(Минск, Беларусь)

ORCID: 0000-0002-1165-3299

ДЕМОКРАТИЯ и СВОБОДА по материалам беларусских СМИ до и после 9 августа 2020 г.

Стереотип “свобода” в языковой картине мира белорусов был исследован в рамках проекта EUROJOS – «Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów» («Культурно-языковая картина мира славян и их соседей», руководитель – профессор Ежи Бартаминьский, 2001-2015). Этот проект завершен, названной теме было посвящено много публикаций (см., например, [Руденко 2014, с. 75-118]; итог представлен в одном из томов «Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów» (Т. 4. Wolność. Lublin – Warszawa, 2019), см. [Руденко 2019b]. Были опубликованы также 2 статьи о демократии, см. [Руденко 2019a, Руденко 2019c]. В этих статьях, в частности, постулировалась и доказывалась неразрывная связь демократии и свободы в языковой картине мира белорусов.

9 августа 2020 г. в Беларуси проходили выборы президента страны, которые сопровождались арестами и вылились в масштабные протесты. Очевидно, что с августа трактовка свободы и демократии белорусами изменилась. Что именно изменилось и что говорят об изменениях данные языка? Обратимся к публицистическому дискурсу.

В первую очередь радикально изменилась сама структура медийного поля. Телевидение – монополия государства и основной источник новостного контента – существенно сократило позиции. Сократился (еще до августовских событий) интерес к печатным СМИ, причем как официальным, так и оппозиционным – в лучшем случае их читают в Интернет-версии. Новости узнают из Интернет-источников: новостные порталы (в Беларуси – TUT BY, Onliner и др.), каналы YouTube и особенно активные в Беларуси Telegram-каналы. Интернет-медиа, как правило, представляют позицию противников действующей власти в Беларуси; государственные СМИ также прибегают к возможностям Интернета, однако пока для них этот ресурс вторичен.

Для затронутой нами темы важно отметить еще одно изменение – в соотношении, социальных ролях и восприятии белорусского и русского языков в Беларуси. До 2020 года борьба за свободу и демократию не мыслилась без борьбы за главенствующую роль белорусского языка. Протестное движение 2020 года сняло языковой вопрос с повестки дня – и это привело к неожиданным социально-лингвистическим последствиям. Во-первых, социальная платформа самого движения стала неизмеримо шире, а во-вторых, белорусский язык стал значительно более востребованным. Интуитивное понимание людей, что язык – важный, если не неотъемлемый признак нации, привело к стихийному желанию говорить на этом языке, свидетельствовать им рождающееся национальное и гражданское единство.

Сложившаяся ситуация подтверждает вывод, сделанный в более ранних работах о свободе [Руденко 2014, с. 118] и демократии: “Этническое самосознание белорусов не зависит от языка, белорусы – единый народ с единым менталитетом (безусловно, с учетом групповой, профессиональной, возрастной, гендерной и другой специфики)” [Руденко 2019а, с. 232]. Этот вывод полностью применим к стереотипам «свобода» и «демократия» в языковой картине мира белорусов, в частности, их разные проявления в медийном дискурсе обусловлены не языком, а политической ориентацией того или иного СМИ.

В предыдущих статьях о стереотипе «демократия» сравнивалось ее понимание по данным официальной и оппозиционной белорусской прессы. Использовался материал двух официальных газет: русскоязычной «Советской Белоруссии» и белорусскоязычной «Звезды», а также оппозиционной белорусскоязычной «Нашай нівы». Изменилась ли и как изменилась репрезентация демократии в провластных изданиях?

(1) В официальной прессе ранее встречались контексты, где демократия понимается стандартно, т.е. как власть народа. При этом некоторые из них воспринимаются сегодня как абсолютное зазеркалье: «Прэзідэнт падкрэсліў, што выбары – найважнейшая форма народнага волевыяўлення: „Гэта і ёсць сапраўдная *дэмакратыя*”» («Звезда». 01.10.2015).

(2) У властей Беларуси особое отношение к mass media. Собственные, официальные возможности недооценены и недоиспользованы – нулевая предвыборная агитационная работа команды Лукашенко отчасти спровоцировала дальнейшие события, и сегодня пропагандист-

ский аппарат работает крайне непрофессионально. Зато оппозиционные источники информации оценены адекватно: большинство журналистов подвергались и подвергаются жестким репрессиям.

(3) В официальной белорусской прессе бел. *дэмакратыя* / рус. *демократия* в подавляющем большинстве случаев появляется или в контексте критики западного образа жизни, или в ответ на упреки в недостаточной демократичности.

(4) В официальной белорусской прессе демократии бывает слишком много, так же, как и свободы, отсюда их ироническое понимание. Негативное высмеивание демократических ценностей и в то же время настойчивое повторение того, что наша демократия самая демократичная в мире, – неизменный мотив официальной прессы.

(5) По материалам государственных СМИ, угроза белорусской демократии находится вне страны, и в настоящее время эта мысль повторяется многократно.

(6) Отдельная угроза демократии – это фейковые новости, подтасовка фактов, перестановка акцентов и прямая ложь. В белорусских mass media – и государственных, и протестных – об этом активно заговорили только сейчас.

Тематически не изменилось и употребление дериватов корня бел. *дэмакрат-* / рус. *демократ-* в белорусской оппозиционной прессе.

Радикально изменилось другое – употребительность лексем с обоими корнями: бел. *свабод-* / рус. *свобод-*, бел. *дэмакрат-* / рус. *демократ-*. Частотность таких слов выросла в разы даже в официальных изданиях. Если понятие важно для общества, оно вовлечено в общественный дискурс. Сегодня для языкового сознания белорусов дело обстоит именно так.

В статье «Демократия по-беларусски» констатировался горький вывод: «Для многих белорусов демократия – пустой концепт» [Руденко 2019а, с. 232-233]. После августа 2020 г. ситуация изменилась, и это в полной мере демонстрируют протестные Интернет-СМИ, транслируемые через Telegram, Instagram и YouTube. В сознании белорусов стереотип “демократия” связан, как и раньше, с идеями справедливых и законных выборов. При этом демократия так же, как и свобода, неразделима с ответственностью и законом – это устойчивая характеристика зрелого отношения к демократии, и она проводится новейшими СМИ.

Негативно-ироничное отношение к демократии абсолютно нехарактерно для mass media нового типа, напротив, стилистика самая уважительная. Новое в понимании демократии белорусами – это по-

стоянная работа над соблюдением демократических норм, над реализацией своих прав и свобод, и этот новый аспект привнесён и развивается протестными СМИ. Telegram-каналы объединяют дворы, учат добиваться соблюдения демократии и законности в ежедневных делах, просвещают о структуре и механизмах власти, постоянно сообщают новости о политзаключённых и нарушениях закона и принципов демократии. В этом сегменте публицистического дискурса рождаются новые профили стереотипов «свобода» и «демократия» в языковой картине мира белорусов.

Літаратура

- Баркович Александр, Руденко Елена, 2011, *Концепт «свобода» в восточнославянской прессе // Актуальные проблемы филологии: античная культура и славянский мир*, Минск, с. 4–12.
- Руденко Елена, 2014, *Этнолингвистика без границ: введение в лингвистическую антропологию*, Минск.
- Руденко Елена, 2019а, *Демократія по-белоруску*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 6. *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*, red. red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin, s. 219–234.
- Руденко Елена, 2019б, *Концепт «свобода» по данным белорусского языка*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4. *Wolność*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin-Warszawa, s. 369–392.
- Руденко Елена, 2019с, *Стереотип «демократия» по данным белорусского и американского английского языков (предварительные результаты)*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 5. *Koncepty i ich profilowanie*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin, s. 223–234.
- Grzeszczak Monika, 2015, *Pojęcie DEMOKRACJI i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989–2009)*, Lublin.

Kristina Rutkovska
(Wilno, Litwa)
ORCID: 0000-0002-5789-9972

Etnolingwistyka na Litwie: historia i współczesność

Litwa ze względu na archaiczny typ kultury i bardzo wartościowy dla badań porównawczych język litewski już pod koniec XVIII wieku znalazła się w kręgu zainteresowań badaczy z różnych krajów: Niemiec, Rosji, Lotwy i Polski. Niemały wkład w wypracowanie metodologii tych badań miała działalność Jana Karłowicza, uznawanego za jednego z pierwszych etnolingwistów polskich (Bartmiński 2005). Właśnie na Litwie rozpoczął on swoją działalność, sporządzając programy gromadzenia danych do mitologii litewskiej, na których wzorowali się badacze litewscy, opracowując własne kwestionariusze do badań terenowych. Podobne nastawienie na łączne badania języka i kultury miały też przedsięwzięcia naukowców łotewskich, w kręgu zainteresowań których znalazła się Litwa (Mikulėnienė, Stafecka 2011). Wybitni litewscy językoznawcy, tacy jak Kazimieras Būga, Juozas Balčikonis, którzy na początku XX wieku zainicjowali gromadzenie danych do *Słownika języka litewskiego* (*Lietuvių kalbos žodynas* – LKŽ), dążyli nie tylko do całościowego opisu słownictwa, ale jednocześnie do ukazania światopoglądu narodu litewskiego, umieszczając w nim także leksykę gwarową z bogatymi ilustracjami kulturowymi. Można więc zakładać, że idee mające na celu badanie „ducha narodu”, znane w Europie, szybko dotarły na Litwę i stały się inspiracją przy opisie gwar ludowych, sprzyjały powstaniu wielkich dzieł leksykograficznych.

Użycie terminu „etnolingwistyka” i określenie swoich badań jako etnolingwistycznych należy łączyć z nazwiskami dwóch badaczy z dwóch uczelni litewskich – Aloyzasa Gudavičiausa z Uniwersytetu Szawelskiego, autora pierwszej książki z tym wyrazem w tytule (Gudavičius 2009) oraz Birutė Jasiūnaitė (Jasiūnaitė 2010) z Uniwersytetu Wileńskiego, badania której mają wiele cech wspólnych z etnolingwistyką moskiewską. Badania nad językowym obrazem świata znalazły się w kręgu zainteresowań naukowców z Katedry Języka Rosyjskiego Uniwersytetu Wileńskiego (Jelena Konickaja, Ala Lichačiova). Słowniki dwujęzyczne, interpretowane jako teksty kultury, były badane przez naukowców z Instytutu Języka Litewskiego (Vilija Sakalauskienė); naukowcy tegoż instytutu

prowadzą badania etnolingwistyczne i semantyczne oparte na danych leksykograficznych i korpusowych (Vilija Ragaišienė, Jūratė Pajėdienė, Loreta Vaičiulytė-Semėnienė).

Współczesne badania etnolingwistyczne na Litwie rozwijają się w nurcie lubelskiej etnolingwistyki kognitywnej oraz są ściśle powiązane z badaniami nad ludowością. Grupa badaczy z Litwy w 2014 roku dołączyła do projektu EUROJOS (Irena Smetonienė, Marius Smetona, Kristina Rutkovska), zespołowi udało się opracować litewskie koncepty dla pięciu tomów LASiS: DOM, PRACA, HONOR, WOLNOŚĆ, EUROPA. W oparciu o metodologię stosowaną w tym leksykonie opracowano dwie monografie (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 2019). Począwszy od 2019 roku na Uniwersytecie Wileńskim są organizowane seminaria naukowo-dydaktyczne z zakresu etnolingwistyki kognitywnej pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej. Materiały tych warsztatów są zamieszczane na stronie seminarium, został wydany pierwszy tom pokonferencyjny (red. Kristina Rutkovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska 2020), drugi jest w przygotowaniu. W wielu opracowaniach litewskich badaczy, zamieszczonych w tych tomach, są wykorzystywane różnorodne źródła ludowe: słownictwo i teksty gwarowe. Można więc przypuszczać, że również w tym nurcie będą się rozwijały badania etnolingwistyczne na Litwie.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2005, *Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu*, „Etnolingwistyka” 16, s. 9-28.
- Gudavičius Aloyzas, 2009, *Etnolingvistika: (tauta kalboje)*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jasiūnaitė Birutė, 2010, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Leskauskaitė Asta, Ragaišienė Vilija, 2016, 2019 *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas*, t. I-II, Vilnius: LKI.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I-XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mikulėnienė Danguolė, Stafiecka Anna, 2011, *Iš lietuvių ir latvių tarmėtyros istorijos: leksikos klausimai Eduardo Volterio Programose*, „Baltistica” XLVI(1), s. 123–133.
- Pupkis Aldonas, 2013, *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas”*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademinė leidyba.
- Rutkovska Kristina, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (ed.), 2020, *Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje I / Wartości w językowym obrazie świata Litwinów i Polaków I*, Vilnius-Liublinas: VU, 478 p.
- Smetonienė Irena, Smetona Marius, Rutkovska Kristina, 2019, *Kalba. Tauta. Valstybė*. Vilnius: Akademinė leidyba.

Lucie Saicová Římalová

(Prague, Czech Republic)

ORCID: 0000-0002-7728-780X

How to Choose a Child's Name: Fashion versus Tradition in Contemporary Czech Culture

The author uses cognitive ethnolinguistic methodology (e.g. Batmiński 2009), and selected theories of folk linguistics (e.g. Niedzielski, Preston 2003) to analyse factors that influence Czech speaking parents' choice of the first name for their child. The analysis focuses on the relationship between fashion, tradition, and rituals, and on the oppositions we *versus* the other (esp. "Czech" *versus* "foreign") and "traditional" *versus* "modern", where each pole can be connected with both positive and negative connotations (e.g. old-fashioned, strange, unique). The research is based on data retrieved from the Internet, especially from discussion fora for pregnant women and women with children. The author also evaluates the advantages and disadvantages of this specific data for an ethnolinguistic research. The presented analysis is part of the author's research in folk theories of language in Czech speakers (e.g. Saicová Římalová, in print; Saicová Římalová 2019).

In Czech culture, the procedure of giving a name to a new-born child is regulated by law, and there are certain recommendations by linguists as well (concerning e.g. recommendations how to combine first names with various surnames). Some traditional procedures (e.g. the inheritance of a name in a family) and some differences between strategies for male and female names have been observed as well (e.g. Knapová 1989, Kopečný 1991, Náhlíková 2013).

The analysis of spontaneous discussions by parents and parents-to-be (esp. women) reveals that while some of the "traditional" factors do not appear important to them and new factors are considered. Many of these factors concern various "waves" of fashion in child names (e.g. names labelled as "exotic" *versus* "traditional Czech"; preference of names with certain length and sound structure) and various forms of the concept of an "individually specific" or "original" name. Some irrational factors (close to so-called magic function of language) are discussed as well (e.g. the relationship between the name and the child's character). Minor changes

can also be observed, e.g. the borderline between human and animal names seems to be shifting and some originally human names are used for animals as well.

The analysed data are specific in several ways, they are anonymous and cannot be representative. Nevertheless, they can be considered useful for ethnolinguistic research, because they present a spontaneous reflection of problems that parents find important (or at least worth noting and discussing) and they offer an insight into the folk theory of human names.

Bibliography

- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, ed. Zinken Jorg, Sheffield and Oakville.
- Knappová, Miroslava, 1989, *Rodné jméno v jazyce a společnosti*, Praha.
- Kopečný František, 1991, *Průvodce našimi jmény*, Praha.
- Náhlíková Anežka, 2013, *Motivace k pojmenování dětí v okrese Ústí nad Orlicí*, „Acta Onomastica” 54, pp. 293–305.
- Niedzielski Nancy A., Preston Dennis Richard, 2003, *Folk linguistics*, Berlin and New York.
- Saicová Římalová Lucie, 2019, *Naivní teorie osvojování jazyka v komunikaci český hovořících matek*, [in:] *Komunikácia v odborných reflexiách*, ed. Klincková Janka, Banská Bystrica, pp. 501–511.
- Saicová Římalová Lucie, in print, *Laická jazykověda*.

Sources

www.babyonline.cz
www.mimibazar.cz
www.modrykonik.cz

Vilija Sakalauskienė

(Vilnius, Lithuania)

ORCID: 0000-0002-0487-7710

Obraz CZŁOWIEKA jako członka wspólnoty w litewskich paremiach ludowych

Paremia to teksty, w których zawarta jest ludowa mądrość i podstawy ludowej moralności, a wypowiedane w nich twierdzenia reprezentują poglądy całej wspólnoty. Paremia nie tylko wyrażają zdanie ogółu, lecz także ustalają określone sposoby zachowania, narzucają zasady ich wartościowania (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017: 34).

Paremia z wyrazem *człowiek* stanowią określony makrotekst, w którym można dostrzec motywy, tematy, aspekty układające się w bardziej ogólne kategorie semantyczne. W ten sposób można przedstawić szerszy fragment rzeczywistości, w której funkcjonuje badane pojęcie.

Uwzględnienie mikrotekstów, w których składzie znajdują się analizowane wyrazy, przyczynia się do wykrycia cech nowych, niedostrzegalnych w innych tekstach. Analiza mikrotekstu – pojedynczych paremiów, które najczęściej mają postać zdania, pozwala na ujawnienie związku wyrazu podstawowego z innymi wyrazami, wchodzącymi w skład tego zdania. „Jednostki leksykalne w kontekście przysłów ujawniają te elementy znaczeniowe, które pozostają nieuaktywnione w innych kontekstach językowych” (Rutkovska 2016: 105).

Paremia ukazują światopogląd całej wspólnoty (podobnie jak i każdego członka tej wspólnoty z osobna), toteż stanowią ważne źródło w etnolingwistycznej rekonstrukcji językowego obrazu świata. W przysłowiach jest utrwalony obraz człowieka, jego doświadczenia i zachowania. Wykorzystując sposoby analizy semantycznej przysłów, można dowiedzieć się więcej o sferze duchowej człowieka, ustalić jego stosunek do świata i typ emocjonalnej więzi z nim. Nie mniej ważnym aspektem przy opisie paremiów są ich właściwości stylistyczne. Są to nastrojowe powiedzonka, żarty, przyśmiewki, psoty, sytuacyjne zwroty, które przyczyniają się do polepszania nastroju, ożywiają język (Zaikauskienė 2010: 103). Paremia o treści ironicznej wyrażają zdrowe poczucie humoru, ironiczne podejście do przesadnie idealizowanych wartości: *Geram žmōguo nė šūdo negailu* [Dobremu człowiekowi i gówna nie szkoda] (LKŽe, Lk).

Paremia są ważnym narzędziem przechowywania i przekazywania doświadczeń społecznych, zawierają bowiem informacje o tożsamości jednostki. Ludzie przydzielają siebie do różnych grup społecznych na podstawie zarówno określonych cech wspólnych, jak i odrębnych, różniących te grupy. Paremia ukazują typ percepcji społecznej – sposób postrzegania siebie oraz wartościowanie innych członków grupy: *Visi žmónys yr geri, jei tik pats būsi geras* [Wszyscy ludzie będą dobrzy dla ciebie, jeżeli ty też będziesz dobry] (LKŽe, Pln). Ten sposób postrzegania siebie, swojej tożsamości i wartościowania innych zależy od przestrzeni społeczno-kulturowej, w której człowiek się znajduje, oraz tradycji, która go ukształtowała: *Gero žmogauš karčema nepagadina, o blogo žmogauš nei bažnyčia neišmokina* [Dobrego człowieka i karczma nie zepsuje, a złego nawet kościół nie nauczy] (LKŽe, Kb), *Žmonėms neįtiksi, nors be galvos liksi* [Ludziom nie dogodzisz, nawet jeżeli bez głowy zostaniesz] (LKŽe, Žg).

W toku analizy wybranych pojęć są stosowane następujące kategorie semantyczne (fasety): [CECHY], [WYGLĄD], [DZIAŁANIA], [PRZEDMIOTY], [WŁADZA], [CZAS], [LOKALIZACJA], [OPOZYCJE], [KOLEKCJE].

Bibliografia

- Rutkovska Kristina, 2016, *Sposoby analizy semantycznej przystów*, [w:] *Reikšmė kalboje ir kultūroje. 23-oji tarptautinė Jono Jablonskio konferencija. Tezės*, red. Aurelija Gritėnienė, Gintarė Judžentytė, Kristina Rutkovska, Vilma Zubaitienė, Vilnius, s. 104–105.
- Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius.
- Zaikauskienė Jolanta, 2010, *Lietuvių paremių funkcijos. Teorinės pastabos*, „Tautosakos darbai“ 40, Vilnius, s. 97–107.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Rītutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: www.lkz.lt.

Zofia Sawaniewska-Mochowa

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0003-2916-6736

Egodokumenty jako źródła do etnolingwistycznych badań nad pamięcią

Od zwrotu pamięciowego (*mnemonic tourn*), który dokonał się w humanistyce w drugiej połowie lat 80. i w pierwszej połowie lat 90. XX w., pamięć stała się pełnoprawnym przedmiotem badań nad przeszłością. Przeszłość sama z siebie nie jest pamięcią – by mogła się nią stać, musi zostać wyartykułowana (Saryusz-Wolska 2014: 224, za: Huyssen 1995: 3). Badanie języka jako medium pamięci i śledzenie skomplikowanych relacji, jakie zachodzą między nimi, to jest wielkie wyzwanie dla stosunkowo młodej subdyscypliny badań humanistycznych, pamięcioznawstwa lingwistycznego. O zadaniach tego nurtu badawczego wielokrotnie wypowiedział się Wojciech Chlebda (por. 2019a, 2019b i liczne prace tego autora podane w bibliografii obu opracowań), wskazując na potrzebę wykorzystywania instrumentarium etnolingwistycznego do poznawania tak wielowarstwowego konstruktów mentalnego, jakim jest pamięć, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym, eksponowana przez różne środki i figury językowe.

Podstawę tego referatu stanowią dwa teksty wspomnieniowe o charakterze egodokumentów¹⁷, które są werbalnymi eksponentami pamięci autobiograficznej mieszkanki dawnych Kresów Północnych. Ich narracje¹⁸, oddające fotograficzne postrzeganie wielokulturowego i wielonarodowego świata, dostarczają bogatego materiału do analizy językowej i rozważań na temat zależności między formą opowiadania o przeszłości a treścią i ustrukturyzowaniem pamięci podmiotu mówiącego. Wagę autorelacji jednostkowych jako podstaw do lingwistycznych badań pamięci mocno akcentuje Wojciech Chlebda (2019b: 152), podkreślając, że tego typu narracje są „fundamentem pamięci grupowej – rodzinnej, lokalnej, regio-

¹⁷ Pojęcie *egodokumentu* ukuł w latach 50. XX w. Jacob Presser (Roszak 2013: 27, 29) jako tekstu przynależącego do sfery piśmiennictwa autobiograficznego (dzienniki, pamiętniki, korespondencja, testamenty, sylwy), tworzonego zwykle w pierwszej osobie.

¹⁸ Nina Łuszczuk-Ilienkowa, *Pińsk. Elekrownia. Mam 10 lat*, oprac. Anna Engelking, Izabelin 2004; Stefania Romer, *Wspomnienia*, red. Jan Sienkiewicz, Wilno 2008 (oraz rękopis źródła).

nalnej; to od nich zaczyna się praktyczne uspołecznienie treści pamięci indywidualnej”.

Bibliografia

- Chlebda Wojciech, 2019a, *Jak historia odkłada się w pamięci, jak pamięć odkłada się w języku*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 31, s. 55–72.
- Chlebda Wojciech, 2019b, *O wyzwaniach i zadaniach pamięćoznawstwa lingwistycznego*, „LingVaria” XIV, nr 2 (28), s. 147–164, [DOI: <https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.28.10>].
- Huyssen Andreas, 1995, *Twilight memories: Marking time in a culture of amnesia*, New York, London.
- Roszak Stanisław, 2013, *Ego-documents – some remarks about Polish and European historiographical and methodological experience*, „Biuletyn Polskiej Misji Historycznej” [„Bulletin der Polnischen Historischen Mission”] nr 8, s. 27–42, [DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/BPMH.2013.001>].
- Saryusz-Wolska Magdalena, 2014, *Memory boom*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpraca Joanna Kalicka, Warszawa, s. 224–225.

Димка Савова
(София, България)
ORCID: 0000-0002-4985-4432

Разновидности выражения *одушевленного* *субъекта действия и состояния* в болгарском языке

В предлагаемой работе делается попытка посмотреть сквозь призму этнолингвистики на одно синтаксическое явление. Исследования, анализирующие и сопоставляющие проявление синтаксических явлений всяческого характера в разных языках, являются чем-то совсем обычным в современной лингвистике. При этом каждое из этих исследований добавляет что-нибудь к представлению о способе мышления носителей данного языка, отраженном в его синтаксической системе. Поэтому, в более общем плане, можно сказать, что этнолингвистическая перспектива уже давно применяется в синтаксической науке.

И все-таки как стройная система ключевых понятий, терминов, концепций, исследовательских процедур этнолингвистика представлена прежде всего в области лексической семантики, что открывает дверь перед ее будущим применением, и в области грамматики – морфологии и синтаксиса. Существуют хотя бы два направления, в которых можно искать ее применение на уровне синтаксиса. О первом направлении говорит Анна Вежбицкая (Wierzbicka 1999), которая предлагает, чтобы темой этнолингвистических исследований было языковое отражение отдельных философских проблем в сопоставительном плане. Автор вдохновляющим способом демонстрирует эту идею, обратив внимание читателя на несколько частных проблем и на способ их восприятия и воссоздания в сопоставляемых ею языках.

Нам кажется, что вторым направлением в применении этнолингвистического подхода может быть анализирование и сопоставление языкового отражения отдельных грамматических категорий, как, например, предлагает Рената Гжегорчикова (Grzegorzczukowa 2018), которая обращается прежде всего к категориям из области морфологии. В духе этих двух направлений, которые условно можем назвать „философским“ и „грамматическим“, мы ставим перед собой зада-

чу исследовать одну из самых основных синтаксических категорий, традиционно называемую „производителем“ действия, в сочетании с другой категорией – одушевленностью, точнее – персонализированностью, которая в известном смысле придает синтаксической проблеме более философский характер, ставя в ее центр личность. Целью нашей работы будет исследовать, каким способом язык болгарина, точнее – его синтаксис, отражает действия (физические, ментальные, вербальные) и состояния человека. Так как в этнолингвистике исследуется профилирование понятия на основании его максимально представленных языковых проявлений, мы тоже ищем разные проявления субъекта действия в разнообразии соответствующих синтаксических моделей, которые конвенционализированы в болгарском языке. На основании этих наблюдений, и снова в духе этнолингвистической парадигмы, мы задаемся целью формулировать одну адекватную и исчерпывающую дефиницию действующего и чувствующего субъекта, присутствующего в болгарском языковом сознании. В целом, предлагаемое исследование является попыткой заимствовать возможно больше из стройной и последовательной методологии этнолингвистических исследований в области лексической семантики на нужды другой области лингвистики.

Библиография

- Шахтер П., 1982, *Рольные и референциальные свойства подлежащих*, [в:] *Новое в зарубежной литературе*, 11, *Современные синтаксические теории в американской лингвистике*, ред. Александр Е. Кибрик, Москва, с. 317–355.
- Grzegorzczkova Renata, 2018, *Kilka uwag o udziale zjawisk gramatycznych w tworzeniu językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 30, s. 31–40, [DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/et.2018.30.31>].
- Wierzbicka Anna, 1999, *Etnoskładnia i filozofia gramatyki*, [в:] *Język – umysł – kultura*. Wybór prac, red. Jerzy Bartmiński, Warszawa, s. 341–401.

Ирина Седакова
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0002-9252-5407

Русско-болгарские праздничные параллели в этнолингвистическом освещении

Народный календарь неоднократно являлся предметом этнолингвистического анализа как в общеславянском плане, так и в плане одной славянской традиции. В центре этого доклада находится сопоставительный анализ русского и болгарского комплексов народно-религиозных праздников. Представляется, что такое сравнение близких православных и вместе с тем далеких традиций (балканский характер болгарской версии) поможет выявить и объяснить некоторые механизмы формирования и функционирования религиозно-календарных поверий и обслуживающей их лексики.

Русский и болгарский народно-религиозные календари формально следуют единому кругу православных праздников, однако их иерархия, значимость, наполненность ритуалами и поверьями разительно отличаются. Неодинаковы также терминологические обозначения праздников и – что особенно важно для нашего исследования – их народная этимологизация и усиленная семантизация одного или нескольких ключевых понятийных моментов. Добавим к этому важные нюансы:

1. русская и болгарская Церкви следуют различным календарям (русские придерживаются в богослужении юлианского календаря, а болгары с 1968 года – григорианского);

2. болгарская Церковь обязательно приводит в публикуемых календариках народный хроним, тогда как русская Церковь таких названий не дает, что частично свидетельствует о лучшей сохранности и большей распространенности народных терминов в Болгарии.

Сначала мы рассмотрим русское и болгарское Воздвижение Честнаго и Животворящего Креста Господня, которое служит ярким примером вычленения и усиления одного члена сложного хронима и параллельного развития соответствующей ритуальной практики. Терминология праздника в русской междиалектной перспективе базируется на действии, движении, то есть выбирается компонент *Воз-*

движение. Таких терминов и их фонетических и морфологических вариантов насчитывается 53 из 59 (*Здвижки* и др.). В Болгарии же доминирует тема креста, и именно он служит основой и мотивировкой наиболее частого хрононима – *Кръстовден*. Выделенные семантические центры «разводят» две традиции и соединяются соответственно с различными поверьями, представлениями, запретами и рекомендациями. Говорить о том, что здесь первично – слово или ритуальная практика, не приходится, это параллельный процесс, где «слово» поддерживается «делом», и наоборот, «дело» подкрепляется «словом».

Второй пример также связан с различиями в терминологии праздничных комплексов, однако он высвечивает несколько иные проблемы. Здесь речь пойдет об именовании различных праздников, приуроченных к разным временным отрезкам, одинаковыми хрононимами с корнем *Спас*-. В России это три Спаса: они именуются *Медовый Спас* (Происхождение Честных Древ Животворящего Креста Господня), *Яблочный Спас* (Преображение Господне), *Ореховый* (*Хлебный*, *На холстах* – Перенесение Нерукотворного Образа Спасителя), приходится на август и связаны с хозяйственной магической практикой. В Болгарии же августовские праздники не обозначаются с помощью этого корня. *Спасовден* у болгар – это Вознесение, переходящий праздник в начале лета, с которым связано множество мифологических и народно-медицинских поверий.

В докладе будет рассмотрено подробно, как различия в терминологии реализуются в праздничных комплексах России и Болгарии.

Irena Smetonienė

(Vilnius, Lithuania)

ORCID: 0000-0002-5165-8078

CHLEB w świadomości współczesnego człowieka

Chleb w tej czy innej postaci znają mieszkańcy wszystkich krajów. Jako że jest podstawową żywnością, w wielu językach indoeuropejskich jego nazwa pochodzi od takich wyrazów jak *żywność*, *jedzenie*, *zboże*. Zaraz po pojawieniu się w kulturze litewskiej chleb stał się przedmiotem kultu. Był pieczony w popiele paleniska, na węglach, na płaskich kamieniach i w jamach. Umiejętność pieczenia chleba była znakiem dojrzałości kobiety. W litewskiej diecie chleb jest tym artykułem, bez którego trudno wyobrazić sobie zarówno stół świąteczny, jak i powszedni.

Słownik języka litewskiego odnotowuje 6 znaczeń wyrazu *chleb*. Pierwsze i najważniejsze znaczenie, w którym zachowało się dawne postrzeganie chleba, to ‘pieczona w bochenkach z różnej mąki żywność’. Przywołane przykłady pokazują, że chleb jest codziennym artykułem spożywczym, nie dziwi zatem, że dbano, by go nie zabrakło. Podano też nieco danych dotyczących pieczenia chleba.

Drugie i trzecie z wyróżnionych znaczeń raczej nie mogą być traktowane jako odrębne, gdyż z przykładów wynika, że chodzi o chleb jako żywność, tylko w jednym przypadku wydzielono znaczenie ‘zamieszenie na jedno pieczenie’, w trzecim – ‘bochenek’.

Ze względu na szczególnie stosunek Litwinów do pszczół, poza znaczeniami związanymi z żywnością, występuje też szóste znaczenie słownikowe ‘pyłki kwiatowe przyniesione przez pszczoły do plastra’.

Podstawą czwartego znaczenia ‘zboże na chleb, żyto’ jest synekdocha, gdyż całość jest używana zamiast części, a mianowicie mianem zboża, z którego mąki się piecze, nazwany jest produkt końcowy.

Podstawą piątego znaczenia jest metafora, gdyż chleb w przywołanych przykładach oznacza ‘żywność, przeżycie, źródło przeżycia’. W przykładach związanych z tym znaczeniem bardzo wyraźny jest związek między chlebem i pracą – bez pracy nie będzie chleba. A jako że praca zawsze jest ciężka, chleb staje się bardzo drogi.

Przy piątym znaczeniu występuje też znaczenie podrzędne ‘utrzymanie’, należy je jednak uznać za przestarzałe i nieaktualne we współczesnym języku.

Z sondażu przeprowadzonego wśród młodzieży wynika, że wyraz *chleb* budzi określone dodatnie emocje: *wieś, bezpieczeństwo, rodzina przy stole, skromność, ciepło, nastrój, młyn, zbożowe pola*. Chleb przeważnie kojarzy się z żywnością – od praktycznej kanapki lub *prostego dania* rano; *dania głównego* do przytulnej atmosfery domowej i wspomnień z dzieciństwa: *chleb kojarzy mi się z dzieciństwem i domem. Upieczony przez mamę jest szczególny; bochenek chleba na stole; sentymentalne wspomnienie z dzieciństwa, gdy mama czytała bajki, opowiadała historię przodków, o wywózkach na Sybir. Wszędzie dominował chleb – jako znak dobrobytu i szczęścia; udając się do innych krajów zawsze odczuwam jego brak*.

Większości młodych osób chleb kojarzy się z przeszłością, wsią: *dla mnie wyraz chleb kojarzy się z dawnymi czasami i wsią; dla mnie, Litwina, chleb jest święty, gdyż żywił moich przodków przez wieki*.

Wyraźnie ukazany jest też stosunek między chlebem i pracą: *pieczywo pełne miłości, symbol pracowitości; chleb to żywność, którą człowiek zdobywa swoją pracą; symbol, który kojarzy się z pracą, litewską kulturą etniczną*.

Chleb jest nieodłączny od tradycji i litewskiej tożsamości: *chleb kojarzy mi się z tradycją i litewskością; jest to narodowy, moralny atrybut; jest to autentyczny symbol litewskości i jedności; chleb jest częścią mojej tożsamości*.

Z tradycjami powiązać można również wychowywanie dzieci w poszanowaniu dla chleba: *od małego uczono mnie szanować chleb; obojętnie dla mnie chleb jest tą żywnością, do której czuję swoisty szacunek; mama wyrzucanie chleba traktowała jako ból*.

Pojawiające się w przestrzeni publicznej nawoływanie, by jeść jak najmniej chleba lub w ogóle z niego zrezygnować, gdyż rzekomo jest produktem niezdrowym, znalazły odzwierciedlenie również w kilku odpowiedziach młodych osób: *nie cierpię chleba; chleb mi nie smakuje*.

Na pewno są osoby, które nie zdają sobie sprawy, że dla naszych przodków chleb był bardzo drogi, dlatego nie wszyscy go cenią i nie traktują go – jak niegdyś – jak rzecz świętą. Jest to jednak proces naturalny, gdyż zmieniają się nie tylko zwyczaje, życie, nawyki żywieniowe, ale też sam chleb jest pieczony inaczej.

Marius Smetona

(Vilnius, Lithuania)

ORCID: 0000-0003-2816-5504

ŽEMĖ (LAND) in dialectic discourse

Dictionary of the Lithuanian Language (Lietuvių kalbos žodynas, LKŽ) presents twelve meanings of the word *žemė* [land, earth]. The presented data show that while preparing the definition of the word *žemė* attempts were made to take into consideration its semantics and, moreover, examples added to the meaning provided additional shades such as colour-related characteristics of land and others. *Dictionary of Modern Lithuanian (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, DLKŽ)* provides a slightly smaller number of meanings, namely eight. On the basis of the entries in the main dictionaries of the Lithuanian language, it can be stated that the most essential meanings of the word *land* include the planet and its surface, landmass, soil or cultivated surface, a country or a region.

In fact, numerous good examples are provided to portray the concept LAND in LKŽ. However, dialect dictionaries have also been used to elaborate on the concept in question. The relevant entries of twelve dictionaries of dialects have been analysed: *Kupiškėnų žodynas (Dictionary of Kupiškėnai)* (KŽ), *Kaltanėnų šnektos žodynas (Dictionary of Kaltanėnai Subdialect)* (KŠŽ), *Vidiškių šnektos žodynas (Dictionary of Vidiškiai Subdialect)* (VŠŽ), *Daukšų krašto žodynas (Dictionary of Daukšiai Region)* (DKŽ), *Zanavykų šnektos žodynas (Dictionary of Zanavykai Subdialect)* (ZanŠŽ), *Kazlų Rūdos šnektos žodynas (Dictionary of Kazlų Rūda Subdialect)* (KRŠŽ), *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas (Dictionary of North Western Žemaičiai)* (ŠVŽŽ), *Šiaurės rytų dūnininkų šnektos žodynas (Dictionary of South-eastern Dūnininkai Subdialects)* (ŠRDŠŽ), *Zietelos šnektos žodynas (Dictionary of Zietela Subdialect)* (ZŠŽ), *Dieveniškų šnektos žodynas (Dictionary of Dieveniškės Subdialect)* (DŠŽ), *Druskininkų tarmės žodynas (Dictionary of Druskininkai Dialect)* (DŠŽ) and *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas (Dictionary of the Southern South Aukštaitian Subdialects)* (PPAŠŽ).

The meanings provided in non-differential dictionaries (DTŽ, ZŠŽ, ŠRDŠŽ) almost fully comply with the ones provided in LKŽ, although they are considerably fewer in the former sources. The meaning of LAND

as a planet was identified only in *Zanavykai šnektos žodynas* (*Dictionary of Zanavykai Subdialect*), *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas* (*Dictionary of North Western Žemaičiai*), *Kaltanėnų šnektos žodynas* (*Dictionary of Kaltanėnai Subdialect*), *Vidiškių šnektos žodynas* (*Dictionary of Vidiškiai Subdialect*) and *Druskininkų tarmės žodynas* (*Dictionary of Druskininkai Dialect*). All the other meanings are presented in the same way, only the order of their presentation differs:

– the surface of the earth, where the objects are located or something happens (DTŽ);

– the surface layer of this planet (ŠVŽŽ, ZŠŽ); the substance making up this layer (ZanŠŽ); the substance that makes up the surface of the planet (KRŠŽ); the powdery layer of this surface (KRŠŽ); the surface of the planet (Earth) we walk on or where something happens on (DŠŽ); the surface layer of the planet inhabited by people; the substance making up this surface (VŠŽ);

– the surface we walk on (ZanŠŽ, ŠVŽŽ, ZŠŽ); dirt floor (ZŠŽ, DTŽ); a solid base that we can stand on or put something on (KŠŽ); the floor, dirt floor (VŠŽ);

– ploughland, a cultivated field, soil, ground (ZanŠŽ, KRŠŽ, DŠŽ, KŠŽ); farmland, farm (ŠVŽŽ); farm (ŠRDŠŽ); ground (ZŠŽ); ploughland, cultivated field, plot, ground, meadow, etc. (VŠŽ); ground (PPAŠŽ);

– a cultivated or used surface plot (ZanŠŽ); the upper powdery layer of our planet (usu. cultivated or used in other ways) (DŠŽ); the upper powdery layer of the planet (usu. cultivated or used in any other way) (KŠŽ); the powdery layer of planet surface (DTŽ); a cultivated and used surface plot (PPAŠŽ);

– the layer suitable for growing something, soil (KRŠŽ); the layer suitable for the growth of plants, soil (DŠŽ, KŠŽ);

– a private plot, field (usu. cultivated) (ZŠŽ); a private (usu. cultivated) plot, landed property (KRŠŽ, DŠŽ); a private plot (ŠVŽŽ); farmland, farm (DTŽ);

– the world of living people in contrast to the heavenly world (ZanŠŽ); the world (ZŠŽ); this world (KŠŽ);

– a state (ŠRDŠŽ), (DTŽ);

– a country (ZŠŽ, DTŽ); a region (LTŽ, PPAŠŽ);

– a territory (VŠŽ).

The analysis of dialectic dictionaries shows that people describe the land:

– with respect to its quality: *gera žemé* [good land], *menka žemé* [poor land], *menkesnēs rūšies* [inferior land], *derlinga žemé* [fertile land], *minkšta žemé* [soft land], *rūgšti žemé* [acid land];

– with respect to its colour: *juoda žemé* [black land], *pilka žemé* [grey land];

– with respect to other features: *kieta žemé* [solid land], *sausā žemé* [dry land], *glebi žemé* [enervated land], *siera žemé* [grey land], *mažyté žemé* [small land], *negraži žemé* [ugly land].

The number of words with the root *žem-* is considerable in dialects. These words portray the relation between an individual and the land. The root also functions as a reference point in relation to movement or a person's height.

Katarzyna Smyk

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-0435-8873

Obrzęd jako tekst kultury

Pomysł, że obrzęd można analizować jako tekst kultury, nie jest nowy. Niemniej w kontekście najnowszych definicji tego terminu warto odświeżyć optykę badania obrzędów w nurcie semiotyki strukturalnej. Wychodzę przy tym od rozumienia terminu *tekst kultury* zgodnie z ustaleniami wprowadzonymi do badań języka, literatury i kultury przez naukowców tartusko-moskiewskiej szkoły semiotycznej – Władimira Toporowa, Jurija Łotmana, Borysa Uspienskiego, Piotra Bogatyriewa (np. Żyłko 2009; Żyłko 2011; Rygierska 2015; Gomóła, Rygierska 2014), a przeniesionymi na grunt polski przez Stefana Żółkiewskiego w latach 70. XX wieku (Żółkiewski 1988; Rygierska 2015). W duchu strukturalizmu tekst *sensu stricto* może być pojmowany jako „wszelki spójny kompleks znaków” (Bachtin 1986: 403) i „wszelkie wytwory działalności ludzkiej, które mają znakowy charakter” (Żyłko 2009: 94).

Elementy kultury tradycyjnej, jak rytuały i obrzędy, były obszarem zainteresowania semiotyków szkoły moskiewsko-tartuskiej i zaliczane są do dużego zespołu wtórnych systemów modelujących (Żyłko 2009: 124–125; 149–151) o przewadze znaków niewerbalnych. Na polu badania obrzędowości tradycyjnej zaś teorie te zaowocowały w latach 90. XX wieku artykułami metodologicznymi Nikity I. Tolstoja i analizami wybranych obrzędów i ich elementów (np. Tolstoj 1995: 65–77). Polska literatura antropologiczno-etnologiczno-semiotyczna obfituje w szereg prac wykorzystujących Tolstojowską morfologię obrzędu do analizy obrzędowości czy tradycyjnych zwyczajów (np. Ługowska 1990; Mleczko 2003; Smyk 2009; Dudek-Szumigaj 2010; Rokosz 2016; Maksymiuk-Pacek 2017; Mleczko 2018; Tymochowicz 2019). Prace te przede wszystkim wyzyskują wielokodowość zjawisk obrzędowych, a tymczasem warto wskazać na inne walory całościowego podejścia do obrzędu jako tekstu kultury.

Jako egzemplifikację wybrałam tradycję sypania kwiatnych dywanów na Boże Ciało w Spycimierzu, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie (Kaźmierczak 2018; Smyk 2018 i 2019), zaś inspiracją do proponowanej analizy był artykuł przeglądowy Marty Wójcickiej (Wójcicka 2013). W części 1. wystąpienia zajmę się zatem sprawdzeniem, na ile obrzęd

wypełnia cechy definicyjne tekstu kultury, w części 2. pokażę potencjał analizy obrzędu-tekstu kultury jako struktury, a w części 3. – jako procesu. Dalsze postulaty badawcze podsumują wystąpienie.

Bibliografia

- Bachtin Michaił, 1986, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. Danuta Ulicka, Warszawa.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2009, *Tekstologia*, Warszawa.
- Dudek-Szumigaj Agnieszka, 2010, *Jednostki werbalne i niewerbalne w tekście obrzędowym (na przykładzie obrzędów cyklu zimowego z obszaru południowego Podlasia)*, „Teki Kom. Pol.-Ukr. Związ. Kult. – OL PAN”, s. 70–76.
- Eichstaedt Jarosław, 2012, *Pamięć, tradycja i historia w perspektywie semiotyki tartuskiej*, [w:] *Atena i Arachne, która z nich piękniej tkaninę wypłata. Historia i antropologia*, red. Jarosław Eichstaedt, Krzysztof Piątkowski, Wieluń, s. 135–147.
- Gomóła Anna, Rygińska Małgorzata, 2014, *Tekst kultury jako narzędzie badawcze*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, red. Bożena Płonka-Syroka, Mateusz Dąsał, Warszawa, s. 231–244.
- Kaźmierczak Wojciech, 2018, *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu jako krajowe dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski” 7, s. 65–75, [DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/2299-8403.07.05>].
- Ługowska Jolanta, 1990, *Rola kontekstu w kształtowaniu się kulturowych znaczeń tekstów folkloru*, [w:] *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, red. Teresa Dobrzyńska, Wrocław, s. 175–186.
- Maksymiuk-Pacek Beata, 2017, *Trwałość i innowacyjność obrzędu. Na przykładzie etapów dawnego i współczesnego wesela z terenów południowego Podlasia*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1–2, s. 364–370.
- Mleczo Joanna, 2003, *Kod werbalny w bułgarskim obrzędzie łażarskim*, „Literatura Ludowa” 4–5, s. 41–49.
- Mleczo Joanna, 2018, *Tradycyjny bułgarski obrzęd weselny. Studium etnolingwistyczne*, Katowice.
- Rygińska Małgorzata, 2015, *O «tekście kultury»*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 1(22), s. 27–43.
- Słownik pojęć i tekstów kultury*, red. Ewa Szczęsna, Warszawa 2002.
- Smyk Katarzyna, 2009, *Choinka w kulturze polskiej. Symbolika drzewka i ozdób*, Kraków.
- Smyk Katarzyna, 2018, *Kwiatne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, „Twórczość Ludowa” 3–4, s. 27–31.
- Smyk Katarzyna, 2019, *Spycimierskie kwiatne dywany na Boże Ciało – typologia i symbolika wzorów*, „Biuletyn Uniejowski” 8, s. 35–65, [DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/2299-8403.08.03>].
- Tolstoj Nikita I., 1995, *Język i narodna kultura. Očerki po slawjanskoj mifologii i etnolingwistike*, Moskwa.
- Tolstoj Nikita I., 1992, *Język a kultura (niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki)*, „Etnolingwistyka” 5, s. 15–25.
- Tymochowicz Mariola, 2013, *Lubelska obrzędowość rodzinna w kontekście współczesnych przemian*, Lublin.
- Tymochowicz Mariola, 2019, *Tradycyjne pożywienie chłopskie na Lubelszczyźnie*, Lublin.

- Wójcicka Marta, 2013, *Tekst kultury jako struktura i proces*, [w:] *Tekst – kontekst – intertekst*, red. Olga Kielak, Anna Kowalska, Joanna Szadura, Lublin, s. 49–66.
- Żółkiewski Stefan, 1988, *Tekst kultury: studia*, Warszawa.
- Żyłko Bogusław, 2009, *Semiotyka kultury. Szkoła tartusko-moskiewska*, Gdańsk.
- Żyłko Bogusław, 2011, *Kultura i znaki. Semiotyka stosowana w szkole tartusko-moskiewskiej*, Gdańsk.
- Żyłko Bogusław, 2015, *Szkoła tartusko-moskiewska po latach*, „ER(R)GO. Teoria – Literatura – Kultura” 2 (31), 65–72.

Petar Sotirov

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0003-4082-4592

Gergana Padareva-Ilieva

(Blagoevgrad, Bulgaria)

ORCID: 0000-0002-5734-298X

Pojęcie DEMOKRACJI w bułgarskiej tradycji leksykograficznej

Przedmiotem analizy w referacie jest pojęcie DEMOKRACJI i jego językowe wyznaczniki w bułgarskich słownikach z różnych okresów historycznych, przy czym głównym celem podjętego badania jest ujawnienie cech dyferencyjnych i głównych aspektów, które składają się na pojęcie DEMOKRACJI w języku bułgarskim – w perspektywie historycznej i współczesnej.

Leksykalny wyznacznik pojęcia DEMOKRACJI w postaci *демократия* zaistniał pierwotnie w jednym ze słowników wyrazów obcych; leksemowi towarzyszy krótka informacja wskazująca na jego pochodzenie z języka greckiego (gr. *δημοκρατία*, *δῆμος* ‘lud’ + *krateo* ‘rządzić’) oraz krótka definicja składająca się z jednego wyrazu – *народоуправление* (pol. ‘ludowładztwo’) (KRČR: 8). Z czasem leksem stał się częścią składową innych, nie tylko wyrazów obcych, a definicja słownikowa stopniowo była coraz bardziej rozbudowywana i w dużej mierze stanowiła swoiste odbicie aktualnie panujących nurtów ideologicznych i politycznych. W naszej pracy stawiamy tezę, że z treści bułgarskich opracowań leksykograficznych pochodzących z różnych wycinków czasowych da się wyekscerpować nie tylko warianty, ale również uniwersalne cechy bułgarskiego rozumienia pojęcia DEMOKRACJI.

W stosunku do roli słowników jako bazy badań etnolingwistycznych wyrażono opinię, „że każda próba rekonstrukcji na ich podstawie «językowego obrazu świata» nie może być niczym więcej, jak tylko stworzeniem kolejnej autorskiej propozycji takiego obrazu” oraz „że im więcej słowników podda się takiej próbie, z im rozleglejszego przedziału czasowego będą one pochodzić, im bardziej będą te słowniki zróżnicowane koncepcyjne, tym wyłaniająca się z nich wypadkowa będzie bardziej wiarygodna” (Chlebda 2010: 15). W związku z tym w naszym badaniu wykorzystano słowniki pochodzące z pięciu, najbardziej istotnych dla bułgarskiego społeczeństwa

okresów historycznych, mianowicie: (1) okres tzw. *odrodzenia bułgarskiego* (II połowa XVIII w. – II połowa XIX w.); (2) okres od wyzwolenia spod panowania osmańskiego w roku 1878 do I wojny światowej; (3) okres międzywojenny; (4) okres socjalizmu; (5) okres postsocjalistyczny. W trakcie badania w centrum uwagi były nie tylko definicje słownikowe, ale również derywaty, synonimy, antonimy, frazeologizmy i kolokacje. Na podstawie wyekscerpowanych danych językowych sformułowano wnioski dotyczące nie tylko *genus proximum* i podstawowych *differentia specifica* pojęcia DEMOKRACJI, ale również niektórych połączeń o typowo narodowych konotacjach.

Bibliografia

Chlebda Wojciech, 2010, *W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu Słowian*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. Wojciech Chlebda, Opole, s. 7–20.

KRČR – Todor Chrulev, 1863, *Kratkij rečnik za čuždestrannite reči*, Sofia.

Језичка слика верности у српском и руском језику: анализа лексикографских извора

Методологија описа концепта као елемента језичке слике света¹⁹ укључује анализу елемената језичког система, анкета и текстова. Ово омогућује објективно поређење садржаја концепата у различитим словенским језицима који понекад, због заједничког порекла, имају исту или сличну форму репрезента (номинатора), као што је случај са српском лексемом *верност* и руском лексемом *верность*. Оне имају исту етимологију, од прасл. **věra*, али током времена у њима се појавио различит семантички садржај, што се најбоље види из двојезичних речника, где налазимо:

vjernost 1. верность, точность; 2. верность, преданность, приверженность; надежность (Dautović: 705);

верность 1. тачност; правилност; 2. верност, оданост; преданост (Станковић: 70);

Разлике се проналазе и у значењу придева *веран*, рус. *верный*:

vjeran 1. верный, надежный, испытанный, проверенный; преданный, неизменный; приверженный; 2. верный, точный; достоверный; 3. rel. pl. (*vjernici*) верующие; (muslimani) правоверные (Dautović: 705); *веран* 1. верный, надежный; 2. точный, достоверный; 3. верующий (Толстой: 49);

верный 1. правилан, тачан; 2. веран, одан, предан; 3. поуздан, сигуран; 4. тачан, прецизан, сигуран; 5. читав, цео (Станковић: 70).

Очигледно је да се придеви *веран* (срп.) и *верный* (рус.) разликују према објекту на који се могу односити: у српском је првенствено реч о особи, док се у руском придев *верный* користи и уз предмете.

Семантичка анализа садржаја одредница и илустративних примера у једнојезичким речницима омогућује не само реконструкцију прототипичних ситуација у којима се користе ове лексеме, већ и указује на комплекс особина асоциран са особом или предметом који су

¹⁹ Бартмињски (2011: 41–69), Bartmiński (2012: 22–37).

верни, што је изражено у синонимским низовима, дериватима са кореном *вер-* и у преводним еквивалентима. У раду се указује и на мрежу узајамних односа између особе која је некоме верна и оног коме је неко веран (*верност/верность: поверење/доверие*).

Рад има више циљева: (1) да се покаже концептуална веза²⁰ између *верности*, *оданости* и *поверења* у српском језику и између појмова *верность*, *преданность*, *доверие* и *надежност* у руском која се постулира на основу анализе лексикографских извора²¹; (2) да се на основу наведеног језичког материјала издвоје аспекти (фасете) концепата *верност* у српском и *верность* у руском језику и формира прелиминарна²² когнитивна дефиниција²³ и (3) да се упореди њихова садржина.

Литература

- Бартмињски Јежи, 2011, *Језик – слика – свет*, Београд.
Bartmiński Jerzy, 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Ed. by Jorg Zinken, Sheffield/Oakville.
Bartmiński Jerzy, 2018, *In the Circle of Inspiration of Anna Wierzbicka: The Cognitive Definition – 30 Years Later*, „Russian Journal of Linguistics” 22 (4), 749–769, [DOI: 10.22363/2312-9182-2018-22-4-749-769].

Наведени извори

- Руско-српски речник*, у редакцији Богољуба Станковића, Нови Сад 2008.
Сербско-хорватско рускиј словарь, Иљја И. Толстой, Москва 1982.
Hrvatsko-ruski priručni rječnik, Matija Dautović, Zagreb 2007.

²⁰ Ова веза је приметна и кроз анализу "унутрашње форме" наведених лексема.

²¹ Анализирају се и подаци из идеографских и асоцијативних речника, који дају податке о интуитивном повезивању концепата и на тај начин указују на знања просечних говорника датих језика.

²² Потпуна когнитивна дефиниција формираће се на основу анализе свих језичких извора, не само лексикографских.

²³ В. Бартмињски (2011: 93–106), Bartmiński (2018), Bartmiński (2012: 22–37).

Радостина Стоянова
(София, България)
ORCID: 0000-0003-2520-3560

Концепт ПЪТ / ПУТЬ-ДОРОГА в болгарской и русской лингвокультурах

Концепт ПЪТ / ПУТЬ-ДОРОГА, занимая важное место в болгарской и русской лингвокультурах, является одним из основополагающих для комплексного описания языковых картин мира.

В русском языке концепт ПУТЬ-ДОРОГА представлен лексемами *дорога, путь, тропа, стезя*. В болгарском языке понятия *пути* и *дороги* выражаются лексемами *път, пътека (пътечка), друм* (при отсутствии синонимических отношений слов *путь* и *дорога*, существующих в русском языке).

Согласно Владимиру Колесову, ПУТЬ представляет собой исходный концептум, *тропа* является его образом, *дорога* – понятием, а *стезя* – символом (Колесов 2017: 1200). Образные и символические составляющие понятия ПУТЬ связаны с христианской традицией, а понятие ДОРОГА репрезентирует связь с язычеством и народной культурой (Колесов 2017: 1206; Черепанова 2000).

В современной языковой практике лексемы *път / путь* и *дорога* обладают семантическим свойством пространственно-временного синкретизма, проявляющегося в устойчивых сочетаниях разного типа, клишированных конструкциях и отдельных словоформах: *в пути, в дороге, по дороге, дорогой, «дорога длинную в жизни», дорога жизни, Долог путь, да изведчив (посл.)* и т.п. (Черепанова 2000). Так, с библейским посланием следования путей Господних (рус. *Я есмь путь и истина и жизнь; никто не приходит к Отцу, как только через Меня / Иоанн 14: 6/*, болг. *Аз съм пътят, и истината, и животът; никой не дохожда при Отца, освен чрез Мене / Йоан 14: 6/*) связана метафоризация пути как постижение непреходящих ценностей (рус. *крестный путь Христа*) и соблюдения нравственно-этических норм общественной жизни (рус. *дорожному Бог простит, Печка прочит, а дорожка учит (посл.), сбиться с пути, сбиться с дороги; быть (находиться, стоять) на правильном пути, быть на праведной (хорошей) дороге, выходить на правильный путь, выходить на правильную (хорошую) дорогу, быть (находиться, стоять)*

на ложном пути, быть на ложной дороге и т.д.; болг. *влизам в пѣтя, влизам в правия пѣт, вземам правия пѣт, вкарвам в правия пѣт, вървя по правия пѣт, трѣгвам по правия пѣт, отклонявам се от правия пѣт, вървя по кривия (лошия) пѣт, влизам в кривия (лошия) пѣт, на погрешен пѣт сѣм, отбивам се (отвързвам се от пѣтя си), сбѣрквам (обѣрквам) пѣтя, ходя по крива пѣтека, вървя по утѣпкания пѣт* и т.д.).

В болгарской и русской языковых картинах наблюдаются различия в толковании некоторых схожих фразеологизмов. Так, например, выражение «царский» *путь* в русской лингвокультуре используется в христианском дискурсе в значении ‘путь рассудительной умеренности в борьбе со страстями и стяжании добродетелей’, в то время как в современном болгарском языке фразеологизм *царски пѣт* общеупотребителен и означает ‘широкий, удобный, предпочтительный путь’, ‘образ действия’, а также, ‘способ для достижения определенной цели’. Болгарские фразеологизмы *царски пѣт* и *вървя „си“ по царския „пѣт“* также могут означать ‘законный способ действия’ и ‘легкий, удобный, известный, знакомый способ достижения определенной цели’ (Стоянова, Микитченко 2019: 46).

В обоих лингвокультурах наблюдаются как общие концептуальные характеристики пути, так и национально-культурная специфика в мировосприятии болгар и русских.

Литература

- Колесов Владимир В., *Путь-дорога* // Ученые записки Казанского университета. Серия гуманитарные науки, 2017, Т. 159, кн. 5, с. 1200–1212.
- Стоянова Радостина С., Микитченко Елена С., *Экспериментальный метод исследования как способ выявления этнической обусловленности сознания человека* // XXIV Державинские чтения: Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики: Сборник статей по материалам XLVIII Международной филологической конференции, Санкт-Петербург, 18-27 марта 2019 г. / СПбГУ. Филологический факультет; отв. ред. О. В. Васильева, З. К. Шанова, Санкт-Петербург: ВВМ, 2019, 41–57.
- Черепанова Ольга А., *Путь и дорога в русской ментальности и в древних текстах* // Доклады III научной конференции «Рябининские чтения 99». Сборник научных докладов. Петрозаводск, 2000. [Электронный ресурс]. URL: http://kizhi.karelia.ru/specialist/pub/library/rjabinin1999/01_35.htm.

Ida Stria

(Warszawa, Polska)

ORCID: 0000-0002-7715-0758

Narracje tożsamościowe w języku esperanto z uwzględnieniem pojęć SPRAWIEDLIWOŚĆ, TOLERANCJA oraz RÓWNOŚĆ

Osoby uczące się języka obcego często postrzegają się jako „nieudani mówcy rodzimi” w społeczności docelowej (oryg. „failed native speakers”; Cook 1999). Takie negatywne postrzeganie własnej osoby w kontekście wyobrażonej wspólnoty komunikatywnej może doprowadzić do wycofania się z uczestnictwa w tej wspólnotie (Norton 2001). Natomiast określenie siebie jako użytkownika multikompetentnego może pomóc w zmianie nastawienia i przekształceniu własnej tożsamości językowej.

Esperancka wspólnota komunikatywna składa się w przeważającej większości z osób posługujących się tym językiem jako obcym, a wszyscy jej członkowie bez wątpienia są co najmniej dwujęzyczni. Niewielka liczba mówców rodzimych stanowi znacznie poniżej 1% społeczności esperanckiej i, jak zaznacza Sabine Fiedler (2012), ma nieznaczny wpływ na normy językowe. Użytkownicy esperanta nie modelują zatem swojej tożsamości w relacji do mówców rodzimych. Takie ukształtowanie społeczności sprawia, że wielojęzyczność rozumiana jest raczej jako różnego stopnia kompetencja w kilku językach, a nie „bycie mówcą rodzimym” kilku języków.

Co zatem decyduje o kształtowaniu się tożsamości we wspólnocie esperanckiej? Badania wskazują, że ważnym elementem przynależności do tejże społeczności jest podzielenie ideałów związanych z rozpowszechnieniem jednego międzynarodowego języka pomocniczego (Alòs i Font 2012; Caligaris 2016; Galor i Pietiläinen 2015). Sabine Fiedler (2002: 64) twierdzi również, że „esperantyści, ucząc się języka, stają się jednocześnie członkami wspólnoty i uczestnikami jej kultury”. Osoby zaangażowane w ruch esperancki prezentują zaskakująco spójny obraz świata w obszarze związanym z kulturą tego języka (Stria 2016).

W referacie zaprezentowane zostaną wyniki badań poświęconych pojęciom SPRAWIEDLIWOŚĆ, TOLERANCJA oraz RÓWNOŚĆ. Z jednej strony, pytania o poglądy polityczne czy ideologiczne nie powinny dawać jednolitego obrazu świata, ponieważ esperantyści pochodzą z różnych środowisk

i należą do kilku wspólnot językowych jednocześnie. Z drugiej strony, te światopoglądy wydają się być zaskakująco spójne i potwierdzają obserwację, że użytkownicy języka esperanto decydują się nim posługiwać z powodu jego „wewnętrznej idei” (Caligaris 2016: rozdz. 5) i że tym samym wybierają oni tożsamość esperantysty.

Bibliografia

- Alòs i Font Hèctor, 2012, *Catalan Esperantists: Pacifists in a globalised world*, „ICIP Working Papers” 3, s. 1–64.
- Caligaris Irene, 2016, *Una lingua per tutti, una lingua di nessun paese: una ricerca sul campo sulle identità esperantiste*, Ariccia.
- Cook Vivian, 1999, *Going beyond the Native Speaker in Language Teaching*, „TESOL Quarterly”, 33(2), s. 185–209.
- Fiedler Sabine, 2002, *On the main characteristics of Esperanto communication*, [w:] *Lingua Franca Communication*, red. Karlfried Knapp, Christiane Meierkord, Frankfurt am Main, s. 53–86.
- Fiedler Sabine, 2012, *The Esperanto denaskulo: The status of the native speaker of Esperanto within and beyond the Planned Language Community*, „Language Problems & Language Planning”, 36 (1), s. 69–84.
- Galor Zbigniew i Jukka Pietiläinen, 2015, *UEA en konscio de Esperantistoj*, Dobrichovice (Praha).
- Norton Bonny, 2001, *Non-participation, imagined communities and the language classroom*, [w:] *Learner contributions to language learning: New directions in research*, red. Michael Breen, Harlow, s. 159–171.
- Stria Ida, 2016, *Inventing languages, inventing worlds. Towards a linguistic worldview for artificial languages*, Poznań.

Joanna Szadura

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-7448-2602

CZAS w przestrzeni języka – o komplementarności językowych wykładników kategorii czasu i przestrzeni w polszczyźnie

Punktem wyjścia prezentowanej analizy jest teza o pojmowaniu czasu jako substancji fizycznej funkcjonującej w przestrzeni w sposób dostępny ludzkiemu poznaniu zmysłowemu. Za ujęciem czasu w kategoriach przestrzennych opowiedzieli się już w latach 70. XX wieku zwolennicy hipotezy lokalistycznej (np. Anderson 1971; Miller, Johnson-Laird 1976). Zgodnie z nią wyrażenia przestrzenne są prostsze niż wyrażenia nieprzestrzenne i jako takie służą w różnych niepowiązanych ze sobą językach za „szablony” dla wyrażen nieprzestrzennych, szczególnie temporalnych (Lyons 1977/1989: 318; Grzegorzczkova 1993: 18).

Za Karlem Bühlerem przyjmuje, że ‘teraz’ obok ‘ja’ i ‘tu’ sytuuje się w centrum deiktycznym. Instancja ‘ja’ narzuca antropologiczną perspektywę widzenia świata i sposób mówienia o nim, natomiast relacje przestrzenne stają się wzorem relacji temporalnych. Przestrzeń ujmowana jest w wymiarze substancjalnym doświadczanym zmysłowo, zaś czas – w procesualnym, przez człowieka odczuwanym i konceptualizowanym jako parametr służący do opisu zmian zachodzących w przestrzeni. Wspólnie tworzą czasoprzestrzeń. Z jednej strony pojmowanie czasu jest oparte na somatycznych doświadczeniach organizujących nasze poznanie w sposób uniwersalny, z drugiej – jest konstruowane w „interakcji ze środowiskiem” (społecznym i kulturowym) i w różny sposób realizowane w różnych językach i kulturach.

O tym, że czas i przestrzeń w polszczyźnie wykazują wymienną relację, świadczą: dane etymologiczne, zwrotność nominacji (czas oznacza się przez odległość, a odległości przez czas), leksyka (m.in. znaczenie wywodzących się z semantyki miejsca przyimków temporalnych), ujmowanie czasu jak policzalnych przedmiotów materialnych oraz metafory, np. modele: czasu ruchomego, ruchomego „ja”, ruchomego ‘ja’ i ruchomego czasu, ruchomego czasu cyklicznego (Evans 2004ab, 2005; Szadura 2017).

W podsumowaniu odniosę się do kulturowego zróżnicowania zakodowanych w języku polskim perspektyw i postaw wobec różnych przestrzennie zorientowanych konceptualizacji czasu.

Bibliografia

- Anderson John M., 1971, *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, London.
- Evans Vyvyan, 2004a, *How we conceptualise time: Language, meaning and temporal cognition*, „Essays in Arts and Sciences”, Vol. XXXIII, No. 2, s. 13–44 (reprinted in: *The Cognitive Linguistics Reader*, ed. by Vyvyan Evans, Benjamin K. Bergen, Jörg Zinken, London 2007).
- Evans Vyvyan, 2004b, *The Structure of Time. Language, Meaning and Temporal Cognition*, Amsterdam, Philadelphia.
- Evans Vyvyan, 2005, *The meaning of time. Polysemy, the lexicon and conceptual structure*, „Journal of Linguistics”, No. 41/1, s. 33–75.
- Grzegorzyczkowa Renata, 1993, *Teoretyczne i metodologiczne problemy semantyki w perspektywie tzw. kognitywnej teorii języka*, [w:] *Studia semantyczne*, red. Renata Grzegorzyczkowa, Zofia Zaron, Warszawa, s. 9–22.
- Lyons John, 1977/1989, *Semantyka 2*, tłum. Adam Weinsberg, Warszawa (oryg. *Semantics 2*, Cambridge 1977).
- Miller George A., Johnson-Laird Philip N., 1976, *Language and Perception*, London.
- Szadura Joanna, 2017, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, Lublin.

Игорь Шаронов

(Москва, Россия)

ORCID: 0000-0002-5553-1533

Проблемы описания родственных обращений в словаре русских апеллятивов

Лексика родства как классификатор различных подходов в интерпретации мира и социума рассматривается в докладе через использование таких слов в качестве обращений к собеседнику. Апеллятивы требуют специального словарного описания ввиду содержания в них набора неочевидных социо-прагматических характеристик, связанного с особенностями мировидения. Апеллятивы передают социальную принадлежность, пол и возраст коммуникантов, степень их знакомства и т. д. (Балакай 2002, Гольдин 2009, Кронгауз 1999). Словарное описание позволит иностранцу корректно вступать в коммуникативный контакт с носителем русского языка и оценить через форму обращения его культурную и социальную принадлежность.

В докладе рассматриваются две области использования родственных апеллятивов – просторечная и молодежно-неформальная. Просторечная область использования апеллятивов родства указывает на патриархально-крестьянское воспитание и относительно низкий социальный статус говорящего или адресата речи. Использование апеллятива родства в патриархально-крестьянском этикете предполагает интимизацию отношений, псевдоприравнение собеседника к своему родственнику как проявление вежливости: *отец, мать, бабушка, брат* и т. д. (Брагина 2012, Янко 2011). В таких употреблении апеллятивов сохраняются семы пола и возраста. Использование этих форм в адрес городского жителя, воспитанного в рамках европейского этикета, предполагающего личную зону и уважение статуса, может привести к неудаче в коммуникативной ситуации: *Какая я вам бабушка?!*

Молодежно-неформальная область использования апеллятивов указывает на равный в возрастном и социальном отношении статус коммуникантов. При этом в вокативе часто может сохраняться только гендерный компонент. Например, обращение *мать* использу-

ется молодыми людьми обоего пола по отношению к девушкам как маркер близкого знакомства и часто в ситуации легкого осуждения.

Современные толковые словари не в полной мере отражают все тонкости употребления терминов родства современными носителями. Контексты употребления, характеристики адресанта и адресата и прочие нюансы не упоминаются в подобных словарных статьях. В докладе будет рассмотрен словарная статья слова *мать* и его дериватов (*матушка, мамаша, мамуля*) в словаре апеллятивов, раскрывающая основные ситуации использования таких обращений к собеседнице. Выделяемые социо-прагматические характеристики в словарных статьях будут высвечены на фоне описаний данных слов в современных толковых словарях (Ефремова 2000, Кузнецов, 2000).

Литература

- Балакай А. Г., *Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания*, Новокузнецк, 2002.
- Брагина Наталья Г., «Родственные» обращения к неродственникам и принципы их описания // *Русский язык сегодня*. Вып. 5: Проблемы речевого общения: сб. докладов / Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН; отв. ред. Н. Н. Розанова, Москва: Издательство «Наука», 2012, с. 32–42.
- Брагина Наталья Г., *Мужские апеллятивы в мужском дискурсе: образы «своего»* // *Логический анализ языка. Адресация дискурса*. Отв. Ред. Н. Д. Арутюнова, Москва: Издательство «Индрик» 2012, с. 371–381.
- Гольдин Валентин Е., *Обращение: теоретические проблемы*, Москва, 2009.
- Ефремова Татьяна Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*, Москва: Рус. яз. 2000.
- Кронгауз Максим А., *Обращения как способ моделирования коммуникативного пространства. – Логический анализ языка. Образ человека в зеркале разных языков и культур*, Москва: Издательство «Индрик» 1999, с. 124–134.
- Кузнецов Сергей А., *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург: Издательство «Норинт», 2000.
- Янко Татьяна Е., *Лексическая семантика обращений: семантические особенности русских антропонимов и других имен, обозначающих людей // Язык и речевая деятельность*, т. 11, Санкт-Петербург 2011, с. 239–255.

Ельвіна Шкіль

(Львів, Україна)

ORCID: 0000-0002-3866-6356

Концептосфера *ГРОМАДА* в українській лінгвокультурі

Різні форми самоорганізації населення вивчають у сфері політології, соціології, філософії та антропології, це так звані *community studies*. Вивченням цього явища займаються представники Чиказької школи соціології, лондонського Інституту вивчення громад.

З давніх часів громади на території України були своєрідними прототипами громадських та політичних організацій, їхня діяльність по-різному оцінювалася політичними режимами, що зафіксовано у текстах. Значущість цього поняття для сучасної українського суспільства засвідчує, зокрема, існування Всеукраїнської громадської організації „Асоціації сприяння самоорганізації населення”.

Це дослідження має на меті дослідити концепт *ГРОМАДА* в сучасній українській лінгвокультурі, виявити основні етапи його розвитку та виокремити зв'язки з іншими концептами культури.

Результатом дослідження буде укладання когнітивної дефініції концепту *ГРОМАДА* за методом, запропонованим проф. Єжі Бартмінським (Bartmiński 1984: 9–21 та ін.). Перший етап укладання такої дефініції – аналіз даних системи мови, тобто матеріалу з лексикографічних джерел. На другому етапі ми звертаємося до матеріалів корпусу української мови (*Корпус текстів української мови, MOVA.info, www.mova.info/corpus.aspx*).

Лексема *громада* етимологічно пов'язана з давньоіндоєвропейським варіантом *gratah* (‘натовп, товариство’) (*Етимологічний словник української мови* 1982: 600). Унаслідок історичних, соціальних та культурних змін, значення лексеми *громада* зазнало певних змін. У СУМі для лексеми *громада* подана така дефініція: ‘група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін’ (СУМ 1971: 173). Словник також фіксує негативну конотацію слова в текстах радянського дискурсу і подає тлумачення - ‘організація української ліберально-буржуазної інтелігенції в 60–90 рр. XIX ст’ (СУМ 1971: 173). Аналіз матеріалів словників української мови різного ти-

пу показує, що одним із базових компонентів значення лексеми є ‘об’єднання за спільним чинником’.

Матеріали корпусу текстів дають змогу виокремити різні типи чинників, за яким відбувається таке об’єднання: громади за територіальним розташуванням, національною, етнічною або расовою приналежністю, ґендерною ознакою, за приналежністю до певної субкультури чи групи за інтересами тощо. Для української лінгвокультури, зокрема, важливими було уживання слова *громада* у значенні ‘осередок української інтелігенції’ (*Громада*), а також ‘культурно-просвітна організація українців у діаспорі’ (*Українська громада*).

Дослідження матеріалів корпусу текстів та словникових джерел дозволить вивчити сучасне тлумачення концепту *ГРОМАДА* носіями української мови. Подальші дослідження, зокрема, проведення анкетування, дозволять усебічно проаналізувати цей концепт і зафіксувати зміни, що відбуваються у його змістовній структурі.

Джерела

- Бартмиński Jerzy, 1984, *Definicja leksykograficzna a opis języka*, [w:] *Słownictwo w opisie języka*, red. Kazimierz Polański, Katowice, s. 9–21.
- Бартмиński Jerzy, 2006, *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. tenże, Lublin, s. 8–35.
- Караванський Святослав, 2012, *Практичний словник синонімів української мови*, Львів.
- Пазяк Михайло, *Українські прислів’я та приказки*, Київ 1989.
- Етимологічний словник української мови*: В 7 т, т. 1: А–Г, Київ 1982.
- Корпус текстів української мови, MOVA.info*, www.mova.info/corpus.aspx
- Словник синонімів української мови*: в двох томах, Київ 2001.
- Словник української мови*: в 11 томах, т. 2, Київ 1971.

Биλιана Тодорова
(Благоевград, България)
ORCID: 0000-0001-7854-3425

The concept of TOLERANCE in Bulgarian media

The aim of this research is to present data relating to the concept *TOLERANTNOST* (tolerance) in Bulgaria today. The main theoretical frame of the investigation is the cognitive ethnolinguistic view of Jerzy Bartmiński. According to Bartmiński, ethnolinguistics is “a branch of linguistics that deals with language in its relations to the history of particular communities (environmental, regional, national) and their culture, esp. to group mentality, behaviours, and value systems” (Bartmiński 2002: 380, in Niebrzegowska-Bartmińska 2018: 14). The advantage of this view is the investigation of some important concepts and values not only with regard to their literal meaning in dictionaries but their subjective ethno-specific features. For the purpose of the study, the corpus-based approach (Baker, Gabrielatos and McEnery, 2013) is also used and the investigation of collected media texts containing the word is made.

The word *толерантност* is of Latin origin. The Latin word is *tolerantia* “a bearing, supporting, endurance”. It came to Bulgarian at the end of the 19th century. Tolerance is one of the main values of the pluralist liberal democracy and it is usually connected to the rights of minority groups.

The full definition of the concept aims to show the dynamic aspect of the concept; it presents “the way in which the entity is viewed by the speakers of a language, to represent socio-culturally established and linguistically entrenched knowledge, its categorization and valuation” (Bartmiński 2009: 67). It includes different types of data (lexicographic, corpus, experimental). In this study, corpus data from different media including the word *толерантност* have been collected. All the word’s uses are investigated and divided into groups according to their thematic scope and function. The differences between the systemic definitions of the word and the data are discussed.

Preliminary observations show that in most of the articles the word is used in the context of the state and the problems of different minority groups. The need for tolerance in various public places is discussed (e.g. in

schools). Another topic is zero tolerance toward aggression in its diverse forms. A more detailed investigation will hopefully lead to more profound conclusions.

Bibliography

- Baker Paul, Gabrielatos Costas and McEnery Tony, 2013, *Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bartmiński, Jerzy, 2002, *Etnolingwistyka*, [in:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, vol. 8, ed. Jan Wojnowski. Warszawa: PWN, s. 380–381.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, Equinox.
- Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława, 2018, *What data are relevant to ethnolinguistic analyses?*, „Ethnolinguistics”, 29, pp. 11–29.

Светлана Толстая

(Москва, Россия)

ORCID: 0000-0002-4531-0024

Этнолингвистика и лексическая семантика

Этнолингвистика как научная дисциплина возникла, как известно, позже других гуманитарных наук (лингвистики, фольклористики, этнологии) и во многом на их эмпирической основе. Однако в теоретическом и методологическом отношении она теснее всего связана с лингвистикой и особенно с такими ее ветвями, как лексикология, семантика, лингвистическая прагматика, фразеология, лексикография. Наиболее общим понятием, объединяющим этнолингвистику и лексическую семантику, является понятие языковой (или наивной) картины мира, реконструкция которой составляет главную задачу обеих дисциплин (Ю.Д. Апресян, Е. Бартминьский, Н.И. Толстой). Из более специальных категорий лексической семантики к материалу языка культуры безусловно применимы понятия многозначности (полисемии), синонимии, антонимии, омонимии, гипо- и гиперонимии и др. Московский этнолингвистический словарь «Славянские древности» и люблинский «Словарь народных стереотипов и символов» дают множество примеров такого рода отношений между единицами культуры. Конечно, эти категории в лексической семантике и этнолингвистике различаются по своему содержанию. Так, полисемия символов скорее сопоставима с омонимией в лексике, поскольку разные значения символа могут не иметь внутренней связи друг с другом. Синонимия культурных знаков, казалось бы, в большей степени соответствует понятию лексической синонимии, но и здесь часто речь должна идти не столько о семантическом подобии, сколько об изофункциональности, т.е. об использовании разных знаков в одном и том же культурном контексте и в одной и той же роли. Точно так же лексической антонимии в языке культуры в большей степени соответствует понятие антитезы. Иначе говоря, семантика применительно к языку культуры должна пониматься как категория не сугубо семантическая, а семантико-функциональная: полисемия – как полифункциональность, синонимия – как изофункциональность, антонимия – как антитетичность. Это значит, что многозначности культурного знака не обязательно соответствует много-

значность слова, синонимии культурных знаков – синонимичность соответствующих слов, антонимии культурных знаков – антонимия обозначающих их слов. Например, слово *бердо* ‘деталь ткацкого станка’ не многозначно, тогда как культурный знак «бердо» многозначен: это символ множественности и продуктивности, орудие отгона нечистой силы, атрибут нечистой силы. Культурными знаками множественности могут быть квазисинонимы песок, звезды, листья, зерно, муравьи и т.п., языковые знаки которых отнюдь не являются синонимами. В языке культуры «антонимами» становятся, например, солнце и месяц, ложка и нож, вода и молоко, дверь и окно, церковь и кабак, глаза и уши, золото и серебро и т.п., обозначаемые в языке словами, не являющимися лексическими антонимами.

Лексикография в версии московской семантической школы Ю.Д. Апресяна имеет разработанную теорию (главные принципы которой – системность и интегральность), на основе которой создаются словари разного типа («Новый объяснительный словарь синонимов», «Активный словарь русского языка»). Эти же принципы системности и интегральности, хотя и в несколько ином понимании, лежат в основе лексикографического подхода, разработанного для «Словаря народных стереотипов и символов» Е. Бартминьским. Применяемые в этом словаре методы дефиниции (экспликация) словарных единиц (культурных знаков) обнаруживают явную близость к теории лексических функций, предложенной в 1960-х годах прошлого века И.А. Мельчуком и А.К. Жолковским и активно используемой в современных работах по лексической семантике. Наконец, следовало бы обобщить и осмыслить опыт региональной этнолингвистической лексикографии: в российской научной традиции это прежде всего труды курских, уральских, тамбовских и др. этнолингвистов, в польской – диалектные словари начиная от кашубского словаря Б. Сыхты и кончая гуральским лексиконом Ю. Конся.

Anna Tyrpa

(Kraków, Polska)

ORCID: 0000-0001-5365-5535

Językoznawcy w służbie etnografii

W latach 2002–2019 ukazało się pięć tomów słownika biograficznego *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*. Przyniosły one w sumie 380 życiorysów, z których można się dowiedzieć, że 56 osób studiowało filologię. Znaleźli się wśród nich znani językoznawcy: Kazimierz Nitsch, Roman Stopa, Tadeusz Milewski, Friedrich Lorentz, Halina Koneczna i Ananiasz Zajączkowski. Do sześciu językoznawców, obecnych już w kompendium *Etnografowie i ludoznawcy polscy*, dodaję jeszcze jedną osobę, która z pewnością powinna zająć tam miejsce w przyszłości. Chodzi o Wandę Budziszewską, nazwaną ostatnio „prekursorką leksykologii kulturowej” (Chodurska 2019).

Referat jest próbą odpowiedzi na pytanie, co sprawiło, że właśnie te osoby znalazły miejsce w biograficznym słowniku *Etnografowie i ludoznawcy polscy*. Odpowiedzi szukam w dokonaniach tych uczonych.

Friedrich Lorentz (1870–1937) przez 40 lat badał gwary i kulturę ludową Kaszubów i Słowińców. Jest autorem prac *Zarys etnografii kaszubskiej* i *Teksty pomorskie*. Był współtwórcą Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

Kazimierz Nitsch (1874–1958) w 1925 r. zainicjował działalność Studium Słowiańskiego UJ, w którym powstała pierwsza w krajach słowiańskich Katedra Etnografii Słowian. Razem z etnografem Kazimierzem Moszyńskim założył w r. 1929 czasopismo poświęcone dialektologii i etnografii Słowian – „Lud Słowiański”. Duże znaczenie dla etnografii ma *Wybór polskich tekstów gwarowych* Nitscha, wydany w 1929 r.

Roman Stopa (1895–1995) prowadził badania w południowo-zachodniej Afryce w 1935 r. Obejmowały one nie tylko mowę Hotentotów i Buszmenów, ale również ich folklor i wszelkie przejawy kultury. Wykładał potem etnografię i etnologię Afryki. Prowadził też wykłady na temat muzyki ludów pierwotnych.

Halina Koneczna (1899–1961) jest autorką pracy *Dialekt Księstwa Łowickiego* (1929). Dla etnografii ważne jest wydanie przez nią tomu *Bajki Warmii i Mazur* (1956) i tekstu *O bajce na Warmii i Mazurach*.

Ananiasz Zajączkowski (1903–1970) w swoich pracach naukowych zajmował się literaturą i pieśniami karaïmskimi. Największe jego zasługi

dla etnografii to opracowania dotyczące ich wróżbiarstwa i medycyny ludowej.

Tadeusz Milewski (1906–1966) przetłumaczył napisane po aztecku szesnastowieczne dzieło Azteka Anonima *Zdobycie Meksyku* i opatrzył je komentarzem etnograficznym (1959). Napisał też szereg artykułów na temat różnych aspektów kultury duchowej i materialnej Azteków.

Wanda Budziszewska (1925–1995) w pracy *Żargon ochweśnicki* (1957) zebrała tajne słownictwo używane przez handlarzy dewocjonaliami. W licznych artykułach ujawniała kulturową motywację leksyki słowiańskiej, rumuńskiej i greckiej.

Bibliografia

- Chodurska Halina, 2019, *Wanda Budziszewska – prekursorka leksykologii kulturowej*, [w:] *My z Nich 3. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Zbigniew Greń, Krystyna Kleszczowa, Zofia Zaron, Warszawa, s. 49–57.
- Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. I, red. Ewa Fryś-Pietraszkowa, Anna Kowalska-Lewicka, Anna Spiss, Kraków 2002; t. II, red. Ewa Fryś-Pietraszkowa, Anna Spiss, Wrocław–Kraków 2007; t. III, red. Anna Spiss, Zofia Szromba-Rysowa, Wrocław–Kraków 2010; t. IV, red. Anna Spiss, Jan Święch, Wrocław 2014, t. V, red. Katarzyna Ceklarczyk, Anna Spiss, Jan Święch, Kraków 2019.
- Tyrpa Anna, 2013, *Etnografowie a językoznawstwo*, [w:] *Sapientia ars vivendi. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesor Annie Dąbrowskiej*, red. Anna Burzyńska-Kamieniecka, Agnieszka Libura, Wrocław, s. 29–39.

James W. Underhill
(Rouen, France)
ORCID: 0000-0002-3249-9905

If prejudice is here to stay, do we need ethnolinguistics or a sense of humour?

In philosophy, cultural studies and media studies, great thinkers like Martin Buber, Emmanuel Levinas and Ryszard Kapuściński have all argued that – as subjects – we exist in relation to others, and that dialogue depends upon respecting others. On the other hand, geopolitics tends to invent all sorts of challenges for us, for our families, for our nations, and for our resources. As new living spaces are created, and as new technology invents new modes of communicating and being-together, what role has ethnolinguistics to play? Is the traditional model of the unified linguistic community still of use as a representation or working model? Can we understand translation as building bridges? Or do our cultures resemble the warrens of rabbits with multiple passageways between related perspectives and worldviews? These are some of the main questions likely to be raised at the Ethnolinguistics Congress to be held in Lublin in June 2021. This short paper will make a modest contribution. Considering new forms of prejudice that are emerging around the world and on the Internet, it will ask us to reconsider what role ‘mean jokes’ play in conversation in reassuring groups about their ideals, their identity, and their shared sense of purpose in a world that perhaps alienates us more and more as we are encouraged to be good world citizens, open to others and otherness.

Елена Узенева
(Москва, Россия)
ORCID: 0000-0002-6919-4750

Мифонимы в терминологии традиционной культуры помаков Северной Греции: на пограничье культур

В докладе в этнолингвистическом аспекте будет анализироваться терминология одной из сфер традиционной культуры (народная мифология) болгар-мусульман (*помаков*), проживающих в иноязычном, иноконфессиональном и инокультурном окружении в горных районах Северной Греции на болгарско-греческой границе. Целью исследования является изучение мифонимов данного культурного диалекта, их происхождения, состава (соотношение заимствований и исконной лексики) и особенностей в сравнении с подобной терминосистемой у болгар-мусульман Средних Родоп в Болгарии, находящихся по ту сторону границы и составлявших в историческом прошлом с греческим славяноязычным сообществом единое целое.

В основу положены полевые материалы, собранные автором во время этнолингвистических экспедиций к помакам Болгарии (2001–2016 гг.) и Греции (2018–2019 гг., совместно с К.А. Климовой), а также опубликованные материалы по мифологии болгарского ареала проживания помаков в Северных Родопах (Троева-Григорова 2003) и греческого анклава помаков в Южных Родопах (Ρογγο 2005).

Анализ мифологической лексики показал, что в болгарской части Родопского ареала представлен широкий ряд мифонимов различного происхождения: славянского (*стопан* ‘дух дома, локуса’, *самовила* ‘лесной женский дух’, *морава* ‘вредоносный ночной дух’), греческого (*дракус* ‘вредоносный персонаж, вампир’, *орисници* ‘демоны судьбы’, *ламая* ‘змея’, *караконджул* ‘ночной дух, едящий верхом на путниках’), тюркского (*пери* ‘вредоносный женский персонаж’, *мелеке* ‘ангел’, *евлия* ‘добрый дух, святой’), арабского (*джин* ‘злой дух’) и др. Тогда как в греческом помакском анклавe перечень мифонимов уже, в нем преобладают турцизмы, в большинстве случаев ведущие свое происхождение из арабского: *zhin/dzhin* ‘злой, вредоносный дух’, *shejtan* ‘вредоносный персонаж, злой дух’, *melek* ‘ангел’, *avlija* ‘добрый дух, святой’, *peri*

‘вредоносный женский персонаж’, *dzhadija/dzhedy/zhidija* ‘ведьма’, наряду с иной лексикой мифологической сферы: *nazar* ‘сглаз’, *zarar* ‘зло, вред’, *muska/koranchik* ‘молитва-оберег’, *beshibir* ‘амулет из 5 золотых монет’, *nafaka* ‘счастливая судьба, доля’ и пр. Однако встречаются и славизмы, которые используются в качестве дублетов турцизмов или наряду с ними: *vrachka* ‘гадалка, ведьма’, *juda* ‘вредоносный водный дух; сильный воющий ветер’, *izlezeno* ‘вредоносный персонаж, переходящий путникам дорогу, являющийся в ночи’, *farkata zmije* ‘летающая змия с одним крылом’, *stopan* ‘дух-хозяин дома’, а также *urok*, *urochasvam* ‘сглаз, подвергнуться сглазу’. Среди заимствований, вопреки ожиданиям, редко встречаются грецизмы: *magecnica/mageshnica/magedzhika* ‘ведьма’, *paratiko* ‘зло, вред’, *paratiko ochi* ‘дурной глаз’, *magjo* ‘магия, порча’. Вероятно, при формировании мифологических представлений и выбора соответствующей лексики религиозный фактор становится доминирующим.

Отметим, что термином *джин* у помаков Греции часто обозначаются персонажи разного происхождения и разного функционала, т.е. он стал родовым наименованием всех вредоносных духов: духа локуса, источника воды, леса, ходячего покойника вампира и др. В частности, *dzimove* собираются у воды, танцуют круговой танец, а наступивший на след от этого танца непременно заболит (ср. подобные представления о женском лесном персонаже *самовиле*, *самодиве* у балканских славян). Заимствованный термин *перие* обозначает вредоносного женского духа, который по своим характеристикам и функциям также близок *самовиле*, *юде*. Термин вошел в болгарский язык через турецкий *peri* ‘фея’ из н.-перс. *pari*, в том же значении (Дукова 2015: 189; Троева-Григорова 2003: 115).

Литература

- Дукова Уте, 2015, *Наименования демонов в болгарском языке*, Москва.
Троева-Григорова Евгения, 2003, *Демоните на Родопите*, София.
Ρογγο Αλη, 2005, *Παραμύθια και Τραγούδια των Πομακών της Ορεινής Ξανθης*, Αθήνα.

Sebastian Wasiuta

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0001-8966-9103

Strona bierna w polszczyźnie – w perspektywie etnolingwistycznej

Tradycyjnie w gramatyce języka polskiego fleksyjna kategoria strony może mieć trzy wartości: czynna, bierna, zwrotna. Strony czynnej używa się, gdy podmiot jest wykonawcą czynności przechodzącej na inny obiekt (np. *Jan gotuje obiad*) lub czynności nieprzechodniej, lub znajduje się w jakimś stanie (np. *Jan śpi*). Strona zwrotna używana jest, gdy podmiot jest jednocześnie przedmiotem (obiektem) czynności, np. *Jan czesze się*. Natomiast strona bierna określa podmiot jako obiekt czynności, której wykonawca nie musi być określony lub jego tożsamość jest mniej ważna (np. *Jan jest czesany*). (W nowszych ujęciach kategoria strony nie jest włączana do opisu fleksji; konstrukcje bierne traktuje się jako składniowe, a istnienie „strony zwrotnej” jest kwestionowane, ponieważ zaimek *się* może oznaczać czynność wzajemną, a nie zwrotną, por. *oni myją się* – ‘każdy myje siebie samego’ czy ‘myją siebie nawzajem’?).

Strona bierna znamionuje w polszczyźnie tekst pisany. Tworzona jest poprzez użycie słowa posiłkowego *być* i form imiesłowu przymiotnikowego biernego. Poradniki stylistyczne zalecają, aby unikać jej na rzecz strony czynnej, która wprowadza do tekstu „ożywienie”. Jednak w pewnych przypadkach – to znaczy wówczas, gdy istnieje ryzyko pomylenia podmiotu i dopełnienia bliższego – użycie strony biernej jest wręcz zalecane: zdanie *Hieny zjadają lwy* należy przekształcić w *Hieny są zjadane przez lwy* lub *Lwy są zjadane przez hieny*, odpowiednio do tego, co zamierza się zakomunikować.

Tak czy inaczej rozumiana, „strona bierna” sygnalizuje zmianę hierarchii argumentów predykatu, por. następujący przykład.

strona czynna	<i>Piotr</i> (M)	<i>młotkiem</i> (N)	<i>uderzył</i> (czas.)	<i>Pawła</i> (B)	<i>w głowę</i> (B)
strona bierna	<i>przez Piotra</i> (B)	<i>młotkiem</i> (N)	została uderzona	<i>Pawła</i> (D)	<i>głowa</i> (M)
rola semantyczna	agens	narzędzie/ przyczyna	orzeczenie	pacjens	percipiens

Transformacja bierna polega zatem na dezagentyzacji oraz na przeniesieniu jednego z argumentów zdania w stronę czynnej – w przytoczonym, niezbyt typowym, przykładzie: *perciensa*, typowo: *pacjensa* – na pozycję podmiotu zdania.

Za podstawę teoretyczną referatu przyjmujemy derywacyjną koncepcję stylu Jerzego Bartmińskiego (1981), w myśl której na styl składają się wartości (to znaczy: typ racjonalności porozumiewających się, przyjęty przez nich punkt widzenia, intencje komunikacyjne oraz zasady stylistyczne) i ich eksponenty. Celem analiz przeprowadzonych na potrzeby tego wystąpienia jest ustalenie, wykładnikiem jakich wartości i w jakich stylach języka jest strona bierna.

Anna Wierzbicka

(Canberra, Australia)

ORCID: 0000-0002-6074-7865

Ethno-theology, ethno-Christianity: Differences in the ways of relating to God, Jesus and Mary in Polish and in English, identified through NSM

Many languages of the world – e.g. Polish, Russian and English – bear an imprint of Christianity, which has been, for many centuries, the religion of many, or most, of their speakers. In such languages, the words that speakers customarily use to refer to God, Jesus and Jesus’ mother Mary are an integral and culturally revealing part of the vocabulary. For example (to focus for the moment on Mary), the multi-volume *Dictionary of the Russian Language* published by the Soviet Academy of Sciences (*Slovar’ russkogo jazyka*, 1981) includes an entry on the word *Bogoroditsa*, literally ‘God-bearer (feminine)’. It says: “*Bogoroditsa*: v xristianskoj religii, nazvanie materi Xrista” (‘in Christian religion, this is what the mother of Christ is called’). But in fact, the concept of ‘Bogoroditsa’ (‘the woman who gave birth to God, because she gave birth to Jesus, and Jesus is God’) is not only part of Christian religion: it is also part of the Russian language.

The concept is indeed part of Christian faith, solemnly endorsed as such (in the Greek form *Theotokos*) by the ecumenical Council at Ephesus in A.D. 431, but it is not part of English, as it is part of Russian. The large *Russian-English Dictionary (Russko-Anglijskij Slovar’)* edited by A. Smirnickij, (1969) glosses *Bogoroditsa* as “the Virgin, Our Lady”, thus showing that it can find no English equivalent.

Turning, for comparison, to Polish, I will note that the Collins *Polish English Dictionary (Słownik Języka Polskiego)* (1996) doesn’t include the old Polish equivalent of *Bogoroditsa*, namely *Bogurodzica*, at all, but does include the phrase “Matka Boska”, which it glosses as “the Virgin Mary”. I will also note that, conversely, the Collins *English-Polish Dictionary* (1996) includes the phrase “the Blessed Virgin”, which it glosses as “Najświętsza Panna” (‘the Holiest Virgin’), but does not include any English phrase about Mary with the word “mother”.

My main thesis is that (judging by the evidence of linguistic usage) speakers of Polish don't relate to God, Jesus and Mary Jesus' mother in the same ways that speakers of English do. These different relationships are reflected in, and transmitted by, words and phrases which Polish and English provide speakers with as customary ways of referring to God, Jesus and Mary. The differences which I am talking about do not depend on differences in faith but on differences in culture. In particular, English-speaking Catholics do not hold different beliefs from Polish Catholics. But the faith is coloured in each case by the religious culture reflected in, and transmitted by, some key words and collocations.

I will also seek to demonstrate that different attitudes to God, Jesus, and Mary embedded in English and in Polish can be identified with clarity and precision if the meanings of these key words and collocations are articulated through the Natural Semantic Metalanguage (NSM). For the moment, I will illustrate my main thesis with some examples showing different "ethno-linguistic relationships" to Mary, Jesus' mother. I will start with a small personal vignette. At a recent birthday party in Canberra where several fellow Catholics were present I asked a few of them: "Who is your favourite saint?" Two of them answered: "Our Lady".

A literal Polish translation would be: 'Nasza Pani'. But I doubt that anyone would answer this question in Polish with these words (although the phrase "O Pani nasza" does occur in public prayers and hymns). One reason for this I think is that few speakers of Polish would think of Mary Jesus' mother as "one of the saints". Normally in Polish Mary is not described as "święta" (Saint) but as "Najświętsza" (especially when it is used as a form of address, in the vocative: "Matko Najświętsza" ('Holiest Mother')).

It is revealing that the Sydney Cathedral dedicated to Mary is called "Saint Mary's Cathedral", whereas the full name of its counterpart in Krakow, known in colloquial Polish as "Kościół Mariacki", is "Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny" (literally, 'the church of the Assumption of the Holiest Virgin Mary'). It is also revealing that the English rendering of this name in the Polish Wikipedia is "St Mary's Basilica in Krakow".

So on the one hand, Jesus' mother is often referred to in English as either "Mary" or "St Mary" (as if no special reverence or devotion needed to be shown), whereas in Polish she is normally not referred to as "Maria" or "święta Maria", and it is felt that considerable reverence and devotion needs to be shown; on the other hand, the reverential phrase "Our Lady" can be used in English by Catholics in ordinary conversation, whereas in Polish, the literal counterpart, "Nasza Pani" (or "Pani Nasza") would sound excessively "pious" in a similar context.

It is true that in English too, when Catholics answer the question about one's favourite saint with the phrase "Our Lady" they sometimes seem to say it with a little smile and in a somewhat apologetic tone, as if they too felt that this could sound a little bit "too pious" or "too Catholic" (the phrase is normally not used by English-speaking Protestants). But they may feel that they have no alternative, because the "neutral" way of referring to Mary Jesus' mother as simply "Mary" expresses no devotion or reverence at all, and this may be – some of them feel – not quite right. So the choice appears to be between the totally neutral, as it were secular, answer "Mary" and the highly reverential, and Catholic-sounding, "Our Lady".

In Polish, the situation is quite different. The word "Maria" (the equivalent of "Mary") is not used about Jesus' mother at all, except in traditional prayers such as "Zdrowaś Mario" ('Hail Mary', a vocative).

The special name reserved by Polish speakers for Jesus' mother, "Maryja", is not used for anyone else, and thus implies uniqueness, as well as reverence and devotion. If asked, in conversation, "Who is your favourite saint?" Polish Catholics may reply – perhaps with a little apologetic smile – "Matka Boska" (literally 'Divine Mother' – unsayable in English about Mary); they would be unlikely, however, to reply "Maryja".

The form "Maryja" is used widely in church singing and in collective prayer. It is also used by theologians, and others writing on religious topics, in contexts where in English, the neutral form "Mary" would be used.

Remarkably, the Polish version of the *Catechism of the Catholic Church* refers to Mary, reverently, as "Maryja", whereas the English version refers to her simply as "Mary". To my mind (and my ear) this represents a very significant difference between the two versions of Catholicism, that embedded in Polish and that embedded in English.

It needs to be emphasised that the choice of the reverent form "Maryja" over the neutral "Maria" is not due to the Polish translators' personal devotion to Mary: the point is that there is simply no neutral way to refer to Jesus' mother in Polish, as there is in English (the word "Mary"). The common name "Maria" is simply never used about her (outside of traditional set prayers and hymns).

In public prayers, hymns and church singing, the form "Maryja" is omnipresent. As for private prayer and private reflection, Polish Catholics may be more likely to use the phrase "Matka Boża" than either "Maryja" (with its emphasis on how "we" think and feel) or "Matka Boska" – a phrase which even non-believers can use, even though it is not totally devoid of religious sentiment either. (As Polish poet Jan Lechoń, not a Christian

believer, wrote about the Polish Black Madonna of Częstochowa, known in Polish as “Matka Boska Częstochowska”, she is one “w którą wierzy nawet taki, który w nic nie wierzy”, the one in whom even those who don’t believe in anything believe”).

My guess is that in private prayer, Polish Catholics tend to use the appellation “Matka Boża” rather than “Matka Boska” (where “Matka Boża” is an adjective derived from “Bóg”, ‘God’, but different in register and more loving than “Matka Boska”). The monumental *Polish Language Dictionary* edited by Witold Doroszewski (1958-69) describes both *boski* (feminine form *boska*) and *Boży* (feminine form *Boża*) as “adjective derived from the noun *Bóg* (‘God’), but it also shows that the collocations of these two adjectives are quite different. In relation to “Matka Boska” and “Matka Boża” I will only mention, for the moment, the fact that the phrase “statua Matki Boskiej” (‘a statue of *Matka Boska*’) can be used by both believers and non-believers, whereas “statua Matki Bożej” (a statue of *Matka Boża*’) would normally be used only by believers (because it clearly implies faith and devotion).

When I recently asked a friend in Poland to check for me how the Polish version of the *Catechism of the Catholic Church* refers to *Matka Boska*, the answer was (in Polish): “It refers to *Matka Boża* as *Maryja*”. What this shows is that while my question was phrased in a way as close to neutral as possible, my friend, who has a great personal devotion to Mary, reflexively substituted *Matka Boża* for my more neutral *Matka Boska*.

I would like to mention the following observation. In a large volume of collected poems by Catholic priest Father Jan Twardowski (*Nie przyszedłem Pana nawracać: Wiersze; 1945-2006*) the most common ways of referring to Mary Jesus’ mother are “Matka Boska” and “Matka Boża” (literally something like “Divine Mother”), and the most common way of addressing her is “Matko Najświętsza” (literally, ‘Holiest Mother’). Father Twardowski’s religious poetry is utterly down-to-earth, keeps very close to everyday language, so his frequent use of these three phrases is very significant. It is also significant that he refers to the words “Matko Najświętsza” as “the simplest way of speaking”. In his own words [he prays]:

„żebym. . . nie zamykał się w budce poezji – kiedy trzeba mówić najprościej
o Matce Najświętszej.”

Literally, this means: “[I pray] not to close myself off in a box of poetry when there is a need for someone to speak about the Holiest Mother in the simplest of words”. One can hardly speak about Mary Jesus’ mother

in this way in English, and if someone did, these would certainly not be seen as “the simplest of words”.

Let me add here a personal testimony as a bilingual and bicultural speaker of English and Polish. In church, in Canberra, I am immersed in the ethno-linguistic world in which referring to Jesus’ mother as either “Mary” or “Our Lady” is common. In my head, and in conversation with Polish friends, I think of the same person as “Matka Boska”. And when I want to mention her in conversation with English-speaking friends in Canberra, I am stuck: I feel I cannot say simply “Mary”, but I feel unable to say “Our Lady” either. So for example, during my regular theology discussions (“Unpacking the Creed”) with a church-based group (once a month) and with a university-based group (once a fortnight) I experience a real difficulty in referring to Jesus’ mother at all: I am literally lost for words.

For a linguist, and especially a semanticist, all these and other similar facts of linguistic usage raise tantalising questions about the differences in meaning between Polish terms like “Maryja”, “Matka Boska”, “Matka Boża” and “Najświętsza Maria Panna”. They also raise questions about the differences in meaning between English phrases like “Our Lady”, “Blessed Virgin Mary” and “Saint Mary” (as in the name of a church).

For an ethno-linguist and student of culture, such facts raise questions about different religious cultures reflected in different languages. Why is it that “Mary” and “Saint Mary” are acceptable in English whereas “Maria” and “święta Maria” are, generally speaking, not acceptable in Polish?

And why is “Our Lady” acceptable in conversational usage of English-speaking Catholics whereas “Nasza Pani” (or “Pani Nasza”) is not part of the conversational usage of Polish Catholics (although it is certainly part of the language of public worship, religious hymns, litanies, and collective prayers)?

Why is it that in some contexts, it is acceptable, even normal to refer to Jesus’ mother in English as “the Blessed Virgin Mary” whereas it is not acceptable in Polish (in similar contexts) to refer to her as “Błogosławiona Dziewica Maria” (or even “Błogosławiona Panna Maria”)?

Needless to say, differences of this kind are not restricted to Polish and English. When one compares words and collocations ordinarily used in Polish with those used in Russian, significant differences also come to light.

My point is that such differences are not trivial and accidental but have deep roots in the historical religious cultures of the speakers. Further, my claim is that such differences can be articulated with clarity and

precision through the cross-translatable vocabulary of NSM [the Natural Semantic Metalanguage] and that by making them explicit, we can come to a better understanding of the cultural perspectives reflected in some key religious expressions and transmitted through them across generations.

So let me finish these “Theses” with some NSM explications (followed by “A Coda”). I will not seek to explain at this stage how the differences between individual components of the explications account for the differences in their usage, I will leave this for the paper proper. I will only mention, for the moment, that some of these words and phrases can be used by both believers and non-believers, whereas some others belong only to the language of believers; and that some of them reflect a collective, “we” perspective, whereas some others are more compatible with private prayer and religious reflection. To show that these explications are cross-translatable, I have included in the set the Polish version of the first one, that of “Maryja”.

SELECTED NSM EXPLICATIONS

MARYJA

someone not like anyone else, a woman not like any other woman
the mother of Jesus
we call her “Maryja”; we don’t call anyone else this
we think about her like this: no one else is like her; she is very close to God
when we think about her like this, we feel something very good

MARYJA (Polish)

ktoś jak nikt inny, kobieta jak żadna inna
matka Jezusa
nazywamy ją „Maryja”; nie nazywamy tak nikogo innego
myślimy o niej tak: ona jest bardzo blisko Boga
kiedy tak o niej myślimy, czujemy coś bardzo dobrego

MATKA NAJŚWIĘTSZA

someone not like anyone else, a woman not like any other women
a mother not like any other mother
the mother of Jesus
I think about her like this:
she is the mother of Jesus, at the same time she is like the mother of us all
she wants to do good things for us all, she can do good things for us all
she is above us, at the same time she is very close to us
she is very close to God, like no one else
when I think about her like this, I feel something very good

OUR LADY

someone not like anyone else, a woman not like any other women

the mother of Jesus
we think about her like this: she is above us all, as Jesus is above us all
she can do very good things for us, she wants to do very good things for us
when we speak to her, she hears us
when we think about her like this, we feel something very good

MATKA BOSKA

someone not like anyone else, a woman not like any other woman
a mother not like any other mother
the mother of Jesus
people can think about her like this:
 she is someone of one kind, there is no one else of this kind
 she is the mother of Jesus, Jesus is God, she is the mother of God
at the same time, they can think like this:
 she is like the mother of all people
 she wants to do good things for all people, she can do good things for all people
 she is above all people, at the same time she is very close to all people
when people think about her like this, they feel something very good

MATKA BOŹA

someone not like anyone else, a woman not like any other woman
a mother not like any other mother
the mother of Jesus
I think about her like this:
 she is the mother of Jesus, Jesus is God, she is the mother of God
at the same time, I think like this:
 she is like the mother of all people
 she wants to do good things for all people, she can do good things for all people
 she is above all people, at the same time she is very close to all people
when I think about her like this, I feel something very good

THE BLESSED VIRGIN MARY

someone not like anyone else, a woman not like any other woman
the mother of Jesus
she is called "Mary"
we think about her like this:
 she never lived with a man like a woman lives with her husband
 if he is the father of her children
 she is very close to Jesus, she is very close to God
when we think about her like this, we feel something very good

A CODA

The acclaimed recent book by Catholic theologian Brant Pitre, *Jesus and the Jewish Roots of Mary* (2018) makes three points about Mary which are all very relevant to the topic of this paper. I quote:

The New Testament portrait of Mary as the virgin mother of Immanuel and the queen mother of the kingdom of God provides us with the biblical foundations for three central but controversial ancient Christian beliefs and practices: (1) Mary's identity as "Mother of God" (Greek *Theotokos*), (2) honouring Mary and asking for her intercession; and (3) the difference between the veneration of Mary and the worship of God. (p. 89).

To start with Pitre's third point, none of the explications presented here includes the component which I have assigned (in other work) to "God": "you are above everyone, you are about everything". Instead, the various explications proposed here for words and phrases referring to Mary include the far more limited component: "you are above us all". This in itself accounts, it seems to me, for the difference between the worship of God and the veneration of Mary, as reflected in all the expressions discussed here.

Turning to the differences between Russian, Polish and English, Mary's identity as "the birth-giver of God" (*Theotokos*) is particularly highlighted in the Russian word *Bogoroditsa*. The Polish phrases "Matka Boska," "Matka Boża", and "Matka Najświętsza" emphasise, in addition, her intercessory role: they present her as not only the mother of Jesus (and therefore the mother of God) but also as the mother of us all. The English phrases "Our Lady" and "the Blessed Virgin Mary", which appear to be specifically Catholic, reflect the veneration of Mary without highlighting her intercessory and maternal role as "the mother who wants to help all people". As the full paper will elaborate, this divergence in ways of talking about Mary is undoubtedly related to the impact of the Reformation on the English language.

Adapting Wittgenstein, one could say that there is, here, a whole cloud of history, condensed in a few "drops of language".

Татьяна Володина
(Минск, Беларусь)
ORCID: 0000-0002-9800-2199

Белорусские заговоры в европейском пространстве

Диалектная картина заговорной традиции на этнической территории белорусов довольно неоднородна. Предпринимаемая в научной литературе попытка противопоставлять полесские заговоры белорусским имеет под собой слабые основания, диалектное членение более сложное, к примеру, поднепровские (записанные на востоке Беларуси) заговоры в основной своей массе в сравнении с зафиксированными на северо-западе страны различий выявляют не менее, нежели совпадений. Этнолингвистическое картографирование обнаруживает и любопытные подробности – ряд мотивов, которые представлялись общебелорусскими, с высокой плотностью фиксируется в восточной половине страны и затем довольно резко «обрывается».

Характеристика сюжетно-мотивного комплекса белорусских заговоров продуктивна и оправдана в европейском контексте, что способствует не только выявлению генетического и типологического, но и определению возможностей и путей заимствования, формирования уникальных комплексов и образов. Сопоставление белорусского материала с европейским возможно по осям: давность фиксации/актуальность; письменная / устная формы бытования; соотношение христианского и дохристианского и т.д. Количественные показатели могут оказаться релевантными лишь с учетом временного фактора, как индикаторы сохранности и актуальности традиции. Равным образом и хронологическое соотношение фиксаций в разных европейских регионах не является уверенным свидетельством большей архаики определенных мотивов или заговорной традиции в целом. В то же время наблюдения над их разными временными точками может давать повод для размышлений о возможных путях распространения сюжета. К примеру, Корпус немецких заговоров включает 28 тысяч единиц, заметное место среди которых занимают материалы из средневековых рукописей, печатных магических книг. Белорусский материал на этом фоне выглядит бледнее, по предварительным подсчетам около десяти тысяч фиксаций. Од-

нако белорусские заговоры в абсолютном количестве являются устными, большинство записей сделано во второй половине XX–XXI вв. Белорусская традиция относится к числу тех, где вербальная магия продолжает играть свою роль во многих областях повседневной жизни. В немалой степени это обусловило и заметное сюжетно-мотивное разнообразие белорусского заговорного фонда.

Принимая условность категорического разведения христианского/ дохристианского компонентов образности и сюжетики, заговорная традиция белорусов в целом тем не менее выделяется достаточной сохранностью и разработанностью именно архаических пластов. Большинство белорусско-западноевропейских параллелей связаны с европейской традицией в основном не прямо, а по преимуществу через посредство западнославянской традиции. Показателен северо-западный вектор сравнений: выявление балтийских, финно-угорских, скандинавских параллелей свидетельствовало бы о приоритетах в рецепции христианских мотивов или же сохранении некой древней основы, объединяющих белорусскую и балтийскую традиции.

Всестороннего исследования требует тенденция наибольших совпадений белорусских заговоров с польскими и балтийскими вне соседних территорий. Одна и та же формула с довольно высокой степенью плотности может фиксироваться далеко от зоны пограничья, а собственно приграничные белорусские районы демонстрируют иную и довольно самодостаточную заговорную систему.

Marta Wójcicka

(Lublin, Polska)

ORCID: 0000-0002-9846-9776

Język jako miejsce pamięci zbiorowej

Miejsca pamięci definiowane są jako „punkty krystalizacji narodowego dziedzictwa, wszelkie materialne bądź idealne jednostki znaczeniowe, które wola ludzi albo praca czasu przekształciła w symboliczną część składową pamięciowego dziedzictwa jakiejś wspólnoty” (Nora 1997: 2226). Do tej pory w pamięcioznawczej literaturze przedmiotu jako miejsca pamięci wskazywano zdarzenia i miejsca topograficzne, (wyobrażone i rzeczywiste) postaci, artefakty oraz pojedyncze symbole kulturowe. Ze względu na ujętykowanie pamięci zbiorowej (Chlebda 2012) proponuję, by jako miejsce pamięci potraktować język (*langue* i *parole*).

Celem referatu jest próba spojrzenia na język w perspektywie pamięcioznawczej, z zastosowaniem koncepcji miejsc pamięci. Język można ująć jako metaforycznie rozumiane miejsce pamięci, które jest depozytariuszem przeszłości. Język – jako miejsce pamięci – jest własnością określonej grupy społecznej i skrywa ważne z punktu widzenia zbiorowości wartości (Szpociński 2008: 15).

Za Szpocińskim język można zatem ująć jako „miejsce wspominania”, „miejsce wspomnień”, a najlepiej „miejsce, w którym się wspomina” (Szpociński 2008: 12). Dzięki językowi i w języku odlewa się bowiem pamięć zbiorowości, w nim jest wytwarzana i w nim się odzwierciedla. Badacze *lieux de memoire* podkreślają ich funkcje symboliczne i tożsamościowe, które także łączą język ze wspomnianymi miejscami pamięci.

Język jest miejscem, w których pamięć jakiejś grupy społecznej (w ujęciu Nory – narodowej) jest skondensowana, ucieleśniona i skryształizowana w stopniu szczególnym” (Nora 2011).

Bibliografia

- Chlebda Wojciech, 2012, *Pamięć ujętykowana*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. 6, *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s.109–119.
- Nora Pierre, 1997, *Comment écrire l'histoire de France*, [w:] *Les lieux de memoire*, t. 2, Paris.
- Nora Pierre, 2011, *Między pamięcią i historią: Les lieux de Mémoire*, „Didaskalia”, nr 105, s. 20–27.
- Szpociński Andrzej, 2008, *Miejsca pamięci (lieux de memoire)*, „Teksty Drugie”, nr 4, s. 11–20.

Włodzimierz Wysoczański

(Wrocław, Polska)

ORCID: 0000-0003-3516-3240

Regiony Polski i ich mieszkańcy w utrwaleniu paremicznym

Z podjętej przez nas problematyki z zakresu przysłowioznawstwa regionalnego badania polskiej paremiografii i paremiologii objęły ujęcie odrębnych zbiorów przysłów regionalnych oraz przedstawienie istniejących opisów paremii charakterystycznych dla danego obszaru (zob. Wysoczański 2014: 95–106). Niniejsze rozważania językowo-kulturowe stanowią przyczynek do ukazania obrazu poszczególnych regionów Polski i ich mieszkańców w świetle paremii polskich, będących jednym z rodzajów danych materiałowych relewantnych etnolingwistycznie²⁴.

Przegląd pomieszczonych w zbiorach paremii jednostek, jak np.: *Na Pomorzu zboże w morzu; Mazowieckie kury; W ciechanowskiej ziemi płacząc się orze, ale śmiejąc się zbiera; Pacanów, gdzie kozy kują; Krakowski trzewik, poznańska panna, wiślicka zemła, przemyskie piwo najlepsze; Trzewiczki z Wieliczki, pończoszki ze Lwowa, kawaler z Lublina, panna z Ujazdowa* itd., unaocznia dobitnie, że w utrwalonym w przysłowiach obrazie świata swoisty jego wycinek stanowi obraz regionów Polski oraz ich mieszkańców. W świetle paremii charakteryzowany jest konkretny region ogólnie lub odzwierciedlana jest specyfika jego określonego obszaru²⁵, najczęściej zaś prezentowane są wyróżniające się pod jakimś względem wsie, miasteczka i większe miasta, por. np. *Nie ma Kujaw bez żuław*. Jednostki paremiczne ukazują stereotypowe postrzeganie przedstawicieli poszczególnych regionów, por. np. *Zawzięty jak Mazur; Uparty jak Podlasiak*. Przysłowia i zwroty przysłowiowe pozwalają zrekonstruować

²⁴ Odwołując się – w związku z wyborem do analizy jednostek słownikowych – do prac wykonywanych w ramach polskiej etnolingwistyki kognitywnej (antropologiczno-kulturowej) należy zauważyć, że podstawowe zasady rekonstrukcji językowego obrazu świata (np. w ramach programu EUROJOS) zasadzają się na trzech podstawowych bazach materiałowych: systemowej, tekstowej i ankietowej (zob. Bartmiński 2014: 284).

²⁵ Ogląd nazw miejscowych w przysłowiach pokazuje, że niekiedy „przestrzeń, o której mówi się w przysłowiu, może być tylko zakreślona przez wymienienie nazw obiektów stanowiących orientacyjne punkty graniczne, np. *Koto Krasieczyna świat się zaczyna, a w Bończy świat się kończy*” (Długosz 1993: 254).

zakrzepłą wiedzę o kulturze i dziejach mieszkańców oraz utrwalone realia życia konkretnych wspólnot, por. np. *Bodaj cię sądził trybunał podlaski!; Na Podolu pszenica bez kłokolu*.

Analiza etnolingwistyczna ukazywanych w utrwaleniu paremicznym regionów Polski oraz zamieszkujących je społeczności odzwierciedla bogactwo i wieloaspektowość charakterystyk, wpisuje się tym samym w zamysłane rozleglejsze ujęcie językowo-kulturowej interpretacji „ojczystych progów” na szerszym materiale językowym.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2014, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 279–308.
- Długosz Kazimierz, 1993, *Nazwy miejscowe w przysłowiach*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. Maria Biolik, Olsztyn, s. 253–259.
- Wysoczański Włodzimierz, 2014, *Zbiory i opisanie przysłów z poszczególnych regionów Polski*, [w:] *Parémie národů slovanských VII*, red. Eva Mrhačová, Urszula Kolberová, Jiří Muryc, Ostrava, s. 95–106.

Ирина Т. Вепрева
(Екатеринбург, Россия)
ORCID: 0000-0002-2230-1985

Этнолингвистический портрет ПАНДЕМИИ коронавируса

Глобальная ситуация 2020-го года, связанная с разворачиванием пандемии коронавируса, изменила мышление общества, сформировала новое отношение к привычным вещам, окрасила мир в тревожные тона. Язык, отражая экстралингвистическую реальность, отвечает на социальные запросы появлением лексических инноваций, новых выразительных средств, активизацией креативных операций со словом. Анализ текущего языкового состояния русского языка позволяет определить национально специфические признаки языкового реагирования на фрустрирующую ситуацию пандемии коронавируса.

Лексикон пандемии в совокупности высвечивает болевые точки периода пандемии, служит индикатором социально-психологических процессов, происходящих в современной России и является одним из способов этнолингвистического освоения тревожной ситуации.

Ключевыми единицами лексикона являются терминологические единицы, называющие причину заболевания *коронавирус* и саму болезнь *COVID-19*. В течение 2020-го года проходило широкое укоренение терминов в русской языковой среде, адаптация англоязычной аббревиатуры *COVID-19*. Поскольку данные лексемы обладают высокой степенью культурной чувствительности, они приобрели множество именований в языке, позволяющих выявить эмоционально-ассоциативную ауру вокруг этих концептов. Так, лексема *COVID-19* не только адаптировалась в склоняемое существительное мужского рода в кириллическом варианте *ковид*, но и приобрела оценочные номинации: *ковидос*, *ковидра*, *ковидство*, *ковидушко*, *ковидушка*, *ковидла*, *ковидло*, *ковидице*, *ковидина*, *ковида*, *ковидик*, *отец Ковидий*, *фуфлоковид*.

Лексема *коронавирус* в разговорной практике усеклась до варианта *корона* и также породила множество коннотативных номинаций: *коронавирусьяк*, *барановирус*, *фуфловирус*, *коронавирь*, *коронарочка*,

коронарка, коронавирушка, коронка, коронушка, короныч, коронашка, коронаша.

Новый лексикон отразил социальные настроения различных групп общества, обусловленные обстоятельствами пандемии. На фоне кризисного положения дел возникает *ковидарность*, взаимопомощь, поддержка друг друга во время пандемии. В то же время общество разделилось на два противоположных лагеря – людей, ответственно относящихся к рекомендациям властей и медиков, готовых к добровольному самоизолированию, и тех, кто отрицает опасность коронавируса и не соблюдает правила предосторожности во время эпидемии. Те и другие получили развернутый перечень номинаций лица: 1) *ковидопаникер, ковидолоб, масконос, ковидаст, ковидиот, барановирусник; сидидомцы*; 2) *ковидоотрицатель, ковид-диссидент, антиковидник, антимасочник, антиперчаточник, безмасочник, бесперчаточник, погуляницы, голомордый, ковидиот*. Лексема *ковидиот* может указывать на лицо как первой, так и второй группы.

Лексикон устанавливает как степень тревожности общества, так и полярное по отношению к ней языковое сопротивление, отражаемое в языковой игре, юмористических новообразованиях, эвфемизмах медицинских терминов, метафоризации. Режим самоизоляции, характеризующийся правовой неопределенностью, оценивается как *режим ХЗ* (от *хрен знает*), а также: *вжоперти, алкоизоляция, барановирусный хайп, Карантинада 2020; Современное пятижорье; Перетягивание салата; Фигурное питание; Легкая котлетика; Балконный спорт; Вялобол; Алкогольф*.

Психологическое состояние оценивается окказиональными словами категории состояния: *Нам коронисто, паскудно и ковидно на душе; Нам коронмуторно на сердце*.

Систематизация языковых фактов позволит установить динамику ценностных предпочтений общества, обусловленную обстоятельствами пандемии.

Irena Vaňková

(Praha, Česká Republika)

ORCID: 0000-0002-1809-6974

Umělecké texty v etnolingvistickém výzkumu. *MATKA* v české poezii a textech populárních písní

Rekonstrukce jazykového obrazu světa je zároveň rekonstrukcí lidské zkušenosti v určitém kulturním rámci (Łozowski 2014). Studujeme-li sémantické struktury jazyka (s důrazem na jejich potencialitu, realizující se prostřednictvím textů, zvláště uměleckých, srov. Pajdzińska, Tokarski 2010), vyvstává před námi zároveň i jakýsi rezervoár existenciálních struktur (s odkazem na Martina Heideggera a Medarda Bosse srov. Čálek 2005: 38, tam srov. i pojem existenciální antropologie) a způsobů prožívání a reflexe různých aspektů lidského života.

Umělecké texty (UT) představují modely žitého světa (či světa přirozeného, srov. Patočka 1995) a v těsné vazbě na jazykové a kulturní konceptualizace se v nich fixuje zkušenost daného společenství. V kognitivní poetice se mluví o ikonickém vztahu poezie k realitě a o tom, že zobrazované a jazykově zprostředkované skutečnosti vyvolávají v mysli tíž efekt, jako kdyby šlo o situace reálné (Freeman 2007). S tímto vědomím lze UT vzít do hry i při studiu stereotypu v intencích lublinské kognitivní etnolingvistiky (Bartmiński 2016). Metodologie rekonstrukce pojmu v LASiS zohledňuje vedle jazykových (slovníkových) dat i data získaná v dotazníkových šetřeních, z textových dat pak zejm. ta pocházející z národních korpusů (Niebrzegowska-Bartmińska 2014). UT poskytují materiál v mnohém specifický, těžko uchopitelný; mohou ale plasticky ukázat i jiné polohy stereotypu než data výše uvedená.

Lze to demonstrovat na stereotypu matky. Ten byl rekonstruován už mnohokrát, ať s ohledem na tradiční folklor či na současný společenský diskurz (Bartmiński 2016; Bielińska-Gardziel 2009; Christou 2020). V komplementaritě k těmto studiím bude poodkryt obraz matky v současné české poezii a písňových textech – se zaměřením na jeho profilování, uzlové body jeho sémantické struktury i na kognitivně, kulturně a existenciálně podstatné polohy jeho utváření a fungování. Zohledněny budou i sémantické vazby k dalším axiologicky podstatným stereotypům české kultury (domov, vlast, mateřský jazyk).

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2016, *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*, Praha.
- Bielińska-Gardziel Iwona, 2009, *Stereotyp RODZINY we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.
- Čálek Oldřich, 2004, *Skupinová daseinsanalýza. Možnost být sebou*, Praha.
- Christou Anna, 2020, *Žena v českém tradičním obrazu světa*, Praha.
- Freeman Margaret H., 2007, *The Fall of the Wall Between Literary Studies and Linguistics: Cognitive Poetics*. [w:] *Applications of Cognitive Linguistics: Foundations and Fields of Application*, eds. Gitte Kristiansen, Michel Achard, René Dirven, Francisco Ruiz de Mendoza, Berlin, p. 403–428.
- Łozowski Przemysław, 2014, *W poszukiwaniu ontologicznego statusu JOS-u: językowy obraz świata czy językowy obraz kultury i doświadczenia?*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 9–20.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2014, *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin, s. 71–102.
- Pajdzińska Anna, Tokarski Ryszard, 2010, *Językový obraz světa a kreativní text*. „Slovo a slovesnost” 71, s. 288–297.
- Patočka Jan, 1995, *Problém přirozeného světa*, [w:] *Týž: Tělo, společenství, jazyk, svět*, Praha, s. 127–202.

Aline Viviani

(Wrocław, Polska)

ORCID: 0000-0002-4012-8493

Wspólna baza pojęciowa a profile ideologiczne *OJCZYZNY* we francuskiej prasie

Zagadnienia dotyczące znaczenia słowa *patrie* (ojczyzna) we współczesnej francuskiej prasie wydają się szczególnie istotne. To bowiem we Francji *miłość do ojczyzny – patriotyzm* (czyli po francusku: *l'amour de la patrie – le patriotisme*), dawniej ogłoszona jako wartość republikańska we Francji, została uznana w drugiej połowie XIX w. za pojęcie przestarzałe, a jednak od kilku lat powraca we francuskim dyskursie politycznym.

Dyskurs prasowy nie tylko umożliwia dostęp do wypowiedzi politycznej skierowanej do czytelników, ale uczestniczy również w kreowaniu ich językowego obrazu świata. Z tego powodu analiza danych czerpanych z francuskiej prasy umożliwia zrozumienie i dotarcie do pewnych elementów definicji kognitywnej słowa *patrie* wśród użytkowników języka francuskiego.

Analiza ta stanowi część badania pojęcia *PATRIE* (słowo *patrie* uznajemy za najbliższy leksykalny odpowiednik polskiego słowa *ojczyzna*) w języku francuskim, które opiera się, zgodnie z przyjętą metodą w ramach konwersatorium EUROJOS, na trojakiemu typowi danych: systemowych, wywołanych oraz tekstowych (w tym prasowych). Analiza ta sytuuje się w ten sposób w nurcie badań etnolingwistyki kognitywnej, która zmierza do odkrycia i opisanego tożsamości wspólnotowej (zwłaszcza narodowej) z nadzieją przyczynienia się do zrozumienia źródła nieporozumień między narodami (Bartmiński, Chlebda 2013).

Leksem *patrie* został przeanalizowany we współczesnych tekstach prasowych, które pochodzą z artykułów wysokonakładowej, ogólnokrajowej prasy francuskiej, takiej jak: „Le Monde”, „Le Figaro” i „Libération”. Na podstawie analizy wybranych fragmentów zostały wyodrębnione cechy definicyjne. Zbiór obejmuje 360 fragmentów opublikowanych we wspomnianych dziennikach w wersji elektronicznej, która odpowiada wersji drukowanej wydanej w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r. W wyniku przeprowadzonego badania zostało ustalone, co stanowi „wspólną bazę pojęciową”, a co składa się na „profile ideologiczne” swoiste tylko

dla poszczególnych dyskursów ideologicznych, które odpowiadają trzem orientacjom: lewicowej, prawicowej i „centrowej”.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 2010, *Jak rekonstruować językowo-kulturowy obraz Europy?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 22, s. 121–127.
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2013, *Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 25, s. 69–95.
- Brunnet Etienne, 1981, *Le Vocabulaire français de 1789 à nos jours d’après les données du Trésor de la Langue Française*, [w:] *Actes du Congrès International Informatique et Sciences humaines*, red. Louis Delatte, Liège, s. 111–119.
- Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 2016.
- Lecointre François, Thierry Marchand, *Éclairage croisé*, „Inflexions” 26, Paris 2014/2, s. 19–23.
- Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 1993.
- Suratteau Jean-René, *Patrie /Patriote /Patriotisme*, [w:] *Dictionnaire historique de la Révolution française*, red. Albert Soboul, Paris 1989, s. 822–824.

Николай И. Зубов

(Одесса, Украина)

ORCID: 0000-0002-1383-451X

На вкус и цвет товарища нет? (Фрагмент межъязыковых соответствий вкусовой лексики)

В описании Ю. Д. Апресяном образа человека по языковым данным физические восприятия представлены двумя позициями – субъект и объект восприятия. Между ними образуются тернарные отношения, обозначаемые языковыми средствами:

1. пассивное восприятие со стороны субъекта – *видеть, слышать*;
2. активное восприятие со стороны субъекта – *смотреть, слушать*;
3. возможность восприятия, обусловленная объектом – *видеться, слышаться*.

В дополнение может быть и четвертое отношение, проявляющееся в активном воздействии объекта на орган чувств субъекта – *бросаться в глаза* для зрения, *доноситься* для слуха, *шибать (в нос)* для обоняния (Апресян 1995: 41–44).

В лексическом представлении такая схема работает для обозначений зрительных, слуховых и, отчасти, запаховых восприятий: в последнем случае ср. *чуять* (ср. также разг. рус. *чуйка* ‘нос’; однако же *чуять* взято из семантического поля ‘слышать’) – *нюхать* – *пахнуть* – *шибать в нос*. Все три случая восприятий объединяет то, что их проявления связаны с наличием дистанции между субъектом и объектом восприятия.

Подвести под эту схему тактильные и вкусовые восприятия, по видимому, невозможно, поскольку они основаны на непосредственном контакте объекта с рецепторами субъекта и возникают в месте контакта. Это уводит в более глубокий интимный мир субъекта, менее доступный для переживания совместного физического опыта по сравнению с ситуациями *смотреть, слушать, нюхать*. Отражено это и в пословицах: рус. *На вкус и цвет товарища нет*; укр. *На колір і смак товариш не всяк*; немецк. *Für Geschmack und Farbe findet sich kein Kamerad* др.; польск. *Sz gusty i guściki* (где *gust* «вкус» из лат. *gustus* в том же значении) \approx *Есть вкусы и вкусы*.

При этом во вкусовом поле нет глагольных обозначений для названных выше позиций, да и само слово *вкус* ‘ощущение при раздражении рецепторов языка какими-либо веществами; ощущаемое этими рецепторами качество пищи’ этимологически восходит к глагольному корню *кус-* (*кусать*). Приходящий на ум в этой связи глагол *вкушать* (той же этимологии), обозначая процесс приёма пищи, занимает устаревший книжный регистр и имеет гедонический оттенок ‘наслаждаться пищей’.

Тем более интересно обратить внимание на славянские слова с корнем *смак-*, по происхождению являющиеся германизмами: от д.-в.-н. *gīsmac* или ср.-в.-н. *gestac(h)* ‘вкус’: польск. *smak*, а от него укр. *смак*, блр. *смак* ‘вкус’. Сюда же относится польск. *smakować* (от ср.-в.-н. *smacken*, *stecken* ‘пробовать на вкус’ с дальнейшими рус. *смаковать*, укр. *смакувати*, блр. *смаковаць* (Фасмер 1987: 683). За счёт этих заимствований польский, белорусский и украинский языки заполнили глагольную лакуну в третьей позиции (‘объект источает, производит вкус’): ср. нем. *essschmeckt* него безличные соответствия в польск. (coś) *smakuje* или укр. (щось) *смакує*, а также в двусоставных предложениях типа польск. *strawa smakuje* соответственно укр. *страва смакує*, где глагол обозначает исходящее от объекта воздействие. Подобного нет в русском.

Таким образом, немецкий, белорусский, польский и украинский языки в обозначении некоторых аспектов вкуса оказываются в лексическом товариществе, представляя семантический фрагмент языковой картины мира европейского языкового союза.

Библиография

- Апресян Юрий Д., 1995, *Образ человека по данным языка: попытка системного описания* // Вопросы языкознания № 1, с. 37–67.
Фасмер Макс, *Этимологический словарь русского языка*, т. III, Москва 1987.

Katarína Žeňuchová
(Bratislava, Slovensko)
ORCID: 0000-0002-1360-3383

Súčasný stav a perspektívy rozvoja etnolingvistiky na Slovensku

Napriek širokému a mnohoaspektovému výskumnému záberu je etnolingvistika na Slovensku skôr Popoluškou. V kontexte slovenského vedecko-výskumného kontextu máme parciálne spracované niektoré témy, ktoré však nemožno označiť za systematické etnolingvistické výskumy; mnohé aspekty etnolingvistiky ako interdisciplinárnej vedy sa na Slovensku z hľadiska výskumnej pozornosti bádateľov marginalizovali. Pri pohľade do viacerých základných príručiek slovenskej lingvistiky či etnografie a etnológie zisťujeme, že chýba zadefinovanie etnolingvistiky ako vednej disciplíny, v lingvistickej literatúre je chápaná viac-menej sociolingvistiky.

Slovníkové encyklopedické dielo *Slavjanskije drevnosti* je monumentálnou slavistickou prácou o tradičnej ľudovej kultúre, ktorá sleduje historický vývin slovanských národov počas dvoch tisícročí. Príklad tejto veľkolepej slovníkovej práce neuvádzame náhodou. Pri štúdiu tohto diela si nemožno nevšimnúť, že niektoré javy slovenskej tradičnej kultúry v tomto diele nie sú adekvátne zastúpené, a to z viacerých dôvodov, ktoré možno pripísať na vrub najmä nedostatočne rozvinutým etnolingvistickým výskumom na Slovensku. Jedným z nich je i skutočnosť, že nemáme na úrovni prameňov dostatočne spracované viaceré oblasti ľudovej kultúry, veľké množstvo zozbieraného slovenského pramenného materiálu sa nachádza v slovenských rukopisných archívnych písomnostiach, či materiály zhromaždené pre potreby a vznik slovníkových diel slovenského jazyka, nie sú systematicky spracované a vyexcerpované a pripravené na ich ďalšie štúdium.

Príspevok opisuje aktuálny stav rozvíjajúcich sa etnolingvistických výskumov na Slovensku a na príklade národnej a medzinárodnej projektovej spolupráce poukazuje na možnosti aktivizovať výskum v rámci tohto vedecko-výskumného smerovania. Od roku 2015 sa v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV začalo realizovať viacero medzinárodných projektov v spolupráci s Inštitutom slavjanovedenia RAV a Ústavom bulharského jazyka Ľubomíra Andrejčina BAV.

Po úspešne započatej medzinárodnej spolupráci sa v Slavistickom ústave Jána Stanislava od roku 2017 rieši domáci grantový projekt národnej agentúry VEGA *Stav a perspektívy etnolingvistického výskumu na Slovensku/ State and Prospects of Ethnolinguistic Research in Slovakia* (VEGA 2/0045/2017–2020). Cieľom autorky je opísať stav doterajších etnolingvistických výskumov domácich i zahraničných bádateľov zameraných na slovenský národný kontext; osobitný dôraz sa kladie na systematizáciu etnografických, folklórnych a lingvistických prameňov zo Slovenska, ktoré možno vhodne využiť pri etnolingvistickom bádání.

Bibliografia

- Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach (zo slovanskej etnolingvistiky)*, red. Katarína Žeňuchová, Maria Kitanova, Peter Žeňuch, Bratislava-Sofia 2017.
- Kitanova Maria, 2015, *Etnolingvistikata na graniciata meždu dve stoletija*, „Slavica Slovaca” 50, № 2, s. 103–115.
- Tolstoj Nikita I., Tolstaja Svetlana M., 2013, *Slavjanskaja ètnolingvistika. Voprosy teorii*, Moskva.
- Valencova Marina M., 2016, *Narodnyj kalendar' čehov i slovakov. Ètnolingvističeskij aspekt*, Moskva.
- Žeňuchová Katarína, 2017, *Etnolingvistického stav a perspektívy výskumu na Slovensku*, [w] *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach (zo slovanskej etnolingvistiky)*, red. Katarína Žeňuchová, Maria Kitanova, Peter Žeňuch, Bratislava-Sofia, s. 11–18.
- Slavjanskije drevnosti, 1995-2021, Slavjanskije drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*, red. Nikita I. Tolstoj, t. 1-5, Moskva.

Маргарита Жуйкова

(Луцк, Украина)

ORCID: 0000-0003-0396-8458

Словарная дефиниция в аспекте общечеловеческих когнитивных процессов

Как известно, сознание человека воспринимает окружающий мир не равномерно, а выборочно, человек склонен выделять, категоризировать и вербализировать те фрагменты опыта, которые имеют особое значение для жизни коллектива. Вместе с тем все *homo sapiens* наделены универсальными когнитивными способностями, не зависящими от расы, этнической принадлежности, уровня культуры и под. Важнейшими составляющими когнитивной деятельности являются вычленение объекта из континуума перцептивной информации, его категоризация, выделение различительных признаков членов категории, структурирование категории и формирование её прототипа, сопоставление объектов одного категориального уровня. Общие принципы познания распространяются и на лексикографов, которые стремятся к созданию адекватных дефиниций. И хотя во многих толкованиях можно обнаружить влияние национальных стереотипов, проявления социально-политических, религиозных или иных доктрин, они отражают антропоцентрические закономерности человеческого познания.

Отметим такие проявления когнитивных процессов в дефинициях:

– различное количество дескриптивных признаков у лексем, называющих объекты той же самой категории (более центральные элементы, как правило, представлены меньшим набором дифференциальных сем; отдаленные от центра элементы описываются более подробно); ср.: «Oak – a large tree that is common in northern countries» [6];

– неодинаковый порядок значений при метонимии (значение, соотносимое с более знакомым объектом, подаётся первым; при этом нарушается принцип «сначала целое, потом его часть»); ср.: «Cherry – 1. the small fleshy fruit of a tree related to the roses; 2. the tree or its wood» [1];

- использование сравнений (так вводится отсылка к прототипу категории, служащему источником перцептивных признаков; иногда отсылка сопровождается отрицанием какого-либо признака; ср.: «Нуаена – a wild animal *like a dog* that makes a sound like a laugh» [6]; «Quince – a hard yellow *fruit like a large apple*, used in cooking» [6]; «Пиала – сосуд для питья в форме небольшой *чашки без ручки*» [3];
- использование параметрических прилагательных, особенно пространственных (указывает на сопоставление объекта с прототипом категории и фиксирует отклонение от среднего значения параметра); ср.: «Plum – a *small tree* widely cultivated in temperate regions» [2]; «Мухомор – отруйний гриб на *високий тонкий ніжці, з великою червоною шапкою. . .*» [5];
- отсылка к фоновым знаниям носителей языка, к стереотипам, сформированным в лингвокультурном коллективе (особенно при невозможности использовать вербальное описание перцептивной информации); ср.: «Кобальт – сріблясто-білий метал . . . , *твердийший від заліза*» [5];
- включение в дефиниции конкретной лексики слов с оценочной и эмотивной семантикой (указывает на стремление лексикографа дать аксиологическую информацию), ср.: «Lime – a tree with *pleasant-smelling* yellow flowers» [6]; «Pigwa – owoc *jadalny . . . , przypominający kształtem gruszkę, bardzo twardy*» [4].

Список словарей

- Merriam-Webster's Learner's Dictionary*. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <https://learnersdictionary.com/>
- New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications*, Inc. Danbury, CT. 1993. 1149 p.
- Ozhegov Sergej, Shvedova Natalija, *Tolkovyy slovar russkogo jazyka*, Moskva, 2010. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://ozhegov.info/slovar/>
- Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista>
- Slovník ukrajins'koji movy*: v 11-ty t. Kyjiv, 1970–1980. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://sum.in.ua/>
- The Longman Dictionary of Contemporary English*. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://www.ldoceonline.com/>

Beata Żywicka

(Przemyśl, Polska)

ORCID: 0000-0001-9453-9733

Sprawiedliwość się rodzi, gdy się jej szuka. **O SPRAWIEDLIWOŚCI w polskim dyskursie publicznym po 1989 roku**

Sprawiedliwość to jedna z najważniejszych wartości zajmująca szczególne miejsce w naszym polskim życiu publicznym. Jest nierozzerwalnie związana z człowiekiem, normalizuje współistnienie między ludźmi i dlatego od wieków stanowi centralną wartość zarówno społeczną, moralną, etyczną, jak i religijną (Świst 2016: 429). Współcześnie jest wymieniana wśród takich ważnych słów, jak: zdrowie, praca, wolność, tolerancja, patriotyzm, ojczyzna, godność, demokracja, (współ)odpowiedzialność, dobro, a także władza i pieniądze (Bartmiński, Grzeszczak 2014: 21–44).

Pierwszego określenia pojęcia *SPRAWIEDLIWOŚCI* dokonał Platon, uznając ją za jedną z czterech cnót kardynalnych – obok rozważli, męstwa i mądrości. „Dostrzegając między nimi wzajemne odniesienia i powiązania, przypisywał sprawiedliwości ważną funkcję regulatora stosunków społecznych” (Maciejewski 2012: 9). Platońskie określenie sprawiedliwości rozwinął Arystoteles. Stagiryta uważał sprawiedliwość za cnotę etyczną, ujawniającą się w stosunkach międzyludzkich, odnoszoną do sprawiedliwego wymierzania nagród i kar oraz sprawiedliwego podziału dóbr (Artystoteles 2008: 1106, 1129).

Źródła współczesnego rozumienia sprawiedliwości należy upatrywać w pierwotnym znaczeniu, wywodzącym się bezpośrednio z Biblii, pośrednio zaś ukształtowanego pod wpływem filozofii greckiej oraz „rzymskiej myśli jurystycznej”. Biblijne znaczenie sprawiedliwości odnosi się do postawy człowieka cnotliwego, odznaczającego się prawością, posłusznego Bożemu prawu, postępującego i żyjącego zgodnie z prawem Bożym (por. Grzegorzczkowska 2015: 229).

W polskich współczesnych tekstach publicystycznych sprawiedliwość jest pojmowana w czterech kategoriach: społecznej, politycznej, prawnej i moralnej.

Z badanego korpusu tekstów publicystycznych wynika, że najczęściej mówi się o sprawiedliwości w odniesieniu do płaszczyzny społecznej. W tekstach prasowych można odnaleźć regularnie poświadczane połą-

czenia *sprawiedliwość społeczna* oraz *sprawiedliwość wybiórcza, swoista*, a nawet *prawdziwa*. W dość licznych kontekstach prasowych *sprawiedliwość* występuje jako jeden z elementów składniowych w nazwach urzędów, instytucji zajmujących się ściganiem przestępstw, sądzeniem i wymierzaniem kar, np. *Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości*, *Ministerstwo Sprawiedliwości*, *resort sprawiedliwości*, *wymiar sprawiedliwości*, czy też w nazwie ugrupowania politycznego *Prawo i Sprawiedliwość*. Polskie teksty prasowe poświadczają ścisły związek *sprawiedliwości* z innymi wartościami społecznymi, etycznymi i chrześcijańskimi, takimi jak: *RÓWNOŚĆ*, *PRAWOŚĆ*, *UCZCIWOŚĆ*, *MIŁOŚĆ* i *MIŁOSIERDZIE*.

Sprawiedliwość, występując w połączeniu z czasownikami nazywanymi czynnościami dynamicznymi, często także zmiennymi, takimi jak *czynić*, *nakazywać*, *popierać*, *zaprowadzić*, *dochodzić*, *domagać się*, *oddać/oddawać*, *wymierzać*, *szukać sprawiedliwości*, a także *walczyć* o nią, staje się odzwierciedleniem 'dążeń i pragnień człowieka, który oczekuje bezstronnego, obiektywnego osądu, ukarania winnych i spodziewa się rozstrzygnięcia sprawy na swoją korzyść'.

Bibliografia

- Arystoteles, 2008, *Etyka nikomachejska*, tłum. Daniela Gromska, Warszawa.
- Bartmiński Jerzy, Grzeszczak Monika, 2014, *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 26, s. 21–44.
- Maciejewski Marek, 2012, *Szkic z dziejów idei sprawiedliwości od czasów starożytnych do współczesności*, Wrocław, s. 7–26, [PDF, data pobrania: 14.06.2018].
- Świst Grzegorz, 2016, *Sprawiedliwość w nauczaniu Jana Pawła II*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, t. XXXV, s. 429–444, [PDF, data pobrania: 15.12.2020].
- Grzegorzczak Renata, 2015, *Rozumienie pojęcia 'sprawiedliwość' we współczesnej polszczyźnie i problem jego genezy*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 4, *Wartości w świecie słowiańskim*, red. Ewa Golachowska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Warszawa, s. 223–234.